

МУЗИКА-СТЕФАНЧУК О.А., ЯКИМЧУК Н.Я.,
ЯМНЕНКО Т.М., ГУБЕРСЬКА Н.Л., САВЕНКОВА В.Г.,
КОВАЛЬ Ю.А., ДУБКО А.С., ШЛЯХОВ І.С.

ФІНАНСОВЕ ПРАВО

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС

ЗА РЕДАКЦІЄЮ ПРОФЕСОРА
О. А. МУЗИКИ-СТЕФАНЧУК

Київ – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

О.А. Музика-Стефанчук, Н.Я. Якимчук,
Т.М. Ямненко, Н.Л. Губерська, В.Г. Савенкова,
Ю.А. Коваль, А.С. Дубко, І.С. Шляхов

ФІНАНСОВЕ ПРАВО

навчально-методичний комплекс

за редакцією професора О. А. Музики-Стефанчук

Серія «Наукова школа фінансового права
імені Лідії Воронової»

2025

УДК 347.73(477)

Ф 59

*Рекомендовано до друку вченою радою
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол від 25.09.2024 р. № 2)*

Рецензенти:

Ваолевська Леся Анатоліївна – доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, керівник Дослідницької служби Верховної Ради України;

Гаврилюк Руслана Олександрівна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри публічного права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;

Ніщимна Світлана Олексіївна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Пенітенціарної академії України.

Ф 59 Фінансове право: навчально-методичний комплекс / О.А. Музика-Стефанчук, Н.Я. Якимчук, Т.М. Ямненко, Н.Л. Губерська, В.Г. Савенкова, Ю.А. Коваль, А.С. Дубко, І.С. Шляхов; за ред. проф. О.А. Музики-Стефанчук. Київ: Вадекс, 2025. 256 с. Серія «Наукова школа фінансового права імені Лідії Воронової».

Навчально-методичний комплекс з навчальної дисципліни «Фінансове право» містить систематизований стислий виклад основних питань сучасного фінансового права крізь призму публічних фінансів і публічної фінансової політики. Найважливіші теоретичні положення сформульовано на основі останніх досягнень науки. Висвітлено новітнє фінансове законодавство України з акцентом на міжнародне фінансове право, на право ЄС і практику ЄСПЛ.

Питання підібрано відповідно до програми навчальної дисципліни «Фінансове право», що викладається у Навчально-науковому інституті права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Для здобувачів освіти (студентів, аспірантів (ад'юнктів), докторантів) вищих юридичних та економічних навчальних закладів і факультетів, а також усіх, хто цікавиться правовим регулюванням публічних фінансів.

© О.А. Музика-Стефанчук,
Н.Я. Якимчук та ін., 2025.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ І	
РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСОВЕ ПРАВО»	7
РОЗДІЛ ІІ	
КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСОВЕ ПРАВО»	21
ТЕМА 1. ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ, ПУБЛІЧНА ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ТА ВНУТРІШНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФІНАНСОВОГО ПРАВА.....	21
1.1. Поняття фінансів, публічних фінансів, фінансової системи та фондів коштів	21
1.2. Фінансове право та його внутрішні характеристики	24
1.3. Публічний фінансовий контроль та аудит (загальні положення)	34
1.4. Фінансово-правова відповідальність	37
Література до теми 1.	39
ТЕМА 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ ТА ВАЛЮТНИХ ВІДНОСИН	41
2.1. Правове регулювання грошового обігу та валютних відносин в Україні	41
2.2. Відповідальність за порушення валютного законодавства..	46
Література до теми 2.	47
ТЕМА 3. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ І РОЗРАХУНКІВ..	49
3.1. Правове регулювання банківських операцій та банківської діяльності.....	49
3.2. Фінансові послуги та платіжні системи	55
3.3. Розрахункові відносини, готівкові, безготівкові та міжнародні розрахунки	60
3.4. Контроль та відповідальність за порушення банківського законодавства, правил грошового обігу. Фінансовий моніторинг	64
Література до теми 3.	72

ТЕМА 4. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНИХ НАДХОДЖЕНЬ ТА ПОДАТКОВЕ ПРАВО	73
4.1. Правове регулювання публічних надходжень і доходів бюджету.	73
4.2. Податкова система та принципи податкового законодавства. Податкове право та податкові правовідносини.....	77
4.3. Правове регулювання оподаткування доходів фізичних осіб.....	89
4.4. Правове регулювання оподаткування юридичних осіб. Податок на прибуток підприємств.....	97
4.5. Правове регулювання місцевих податків і зборів.....	102
4.6. Правове регулювання непрямих податків.....	121
4.7. Правове регулювання квазіподаткових і парафіскальних платежів	130
4.8. Адміністрування податків, зборів, платежів.....	136
4.9. Контроль та відповідальність за порушення податкового законодавства	138
Література до теми 4.	140
 ТЕМА 5. БЮДЖЕТНЕ ПРАВО ТА БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС	 142
5.1. Поняття бюджету, бюджетної системи та бюджетного права	142
5.2. Поняття та стадії бюджетного процесу.....	147
5.3. Розпорядники та одержувачі бюджетних коштів.....	164
5.4. Правові основи публічного кредиту, публічних гарантій та публічного боргу.....	166
Література до теми 5.	173
 ТЕМА 6. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БЮДЖЕТНИХ ВИТРАТ.....	 175
6.1. Поняття та види публічних витрат, бюджетних витрат та розмежування між бюджетами бюджетних видатків	175
6.2. Міжбюджетні відносини.....	179
6.3. Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі	181
6.4. Правові основи кредитування бюджету.....	186
6.5. Бюджетний контроль та відповідальність за порушення бюджетного законодавства.....	188
Література до теми 6.	190

ТЕМА 7. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ПУБЛІЧНИХ ФОНДІВ КОШТІВ І ЦІЛЬОВИХ БЮДЖЕТНИХ ФОНДІВ КОШТІВ	192
7.1. Поняття і види публічних фондів коштів	192
7.2. Правовий режим цільових бюджетних фондів коштів.....	193
7.3. Правовий режим державних цільових фондів пенсійного та соціального страхування і захисту.....	198
7.4. Цільові державні фонди в економічній, науковій та культурній сферах.....	203
7.5. Місцеві цільові фонди коштів	212
Література до теми 7.	214

РОЗДІЛ III

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ НА СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСОВЕ ПРАВО»	216
--	------------

ВСТУП

У навчально-методичному комплексі (далі – НМК) «Фінансове право» пропонується ознайомлення з основами правового регулювання публічних фінансів, з ключовими поняттями і категоріями сучасного фінансового права, що відповідає програмі навчальної дисципліни, яка викладається в Навчально-науковому інституті права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Мета викладання фінансового права – це ознайомлення зацікавлених осіб із «живими» фінансовими правовідносинами у контексті євроінтеграційних процесів в Україні, а також в умовах воєнного стану. Задля цього у НМК використано свого роду креативний підхід у викладанні, який полягає в аналізі життєвих ситуацій, змодельованих і реальних кейсів, художніх фільмів, літературних творів, які стосуються фінансової сфери, тощо.

В основу конспекта лекцій у цьому НМК покладено підручник з фінансового права за авторством професорів О.А. Музики-Стефанчук та Н.Я. Якимчук¹.

Запитання та завдання на семінарські заняття розроблені колективом кафедри фінансового права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

¹ Музика-Стефанчук О. А., Якимчук Н. Я. Сучасне фінансове право. Право публічних фінансів: підручник. Київ: АртЕк, 2024. 656 с.
URL: <https://stefanchuk.com/wp-content/uploads/2024/03/Музика-Стефанчук-О.А.-Якимчук-Н.Я.-Сучасне-фінансове-право.-Право-публічних-фінансів.-Підручник.pdf>.

РОЗДІЛ I

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«ФІНАНСОВЕ ПРАВО»¹

1. Мета навчальної дисципліни:

✓ ознайомлення студентів² із особливостями формування та реалізації публічної фінансової політики, із правовим регулюванням публічної фінансової діяльності;

✓ опанування студентами механізму виникнення, зміни та припинення фінансово-правових відносин, а також нормативно-правового забезпечення відносин у сфері публічних фінансів;

✓ засвоєння теоретичних положень і змісту фінансового законодавства, а також формування навичок практичного застосування фінансово-правових норм;

✓ формування у студентів високої правової свідомості та правової культури, фінансової грамотності, вдосконалення навичок аналізувати і прогнозувати розвиток фінансово-правових інститутів.

2. Попередні вимоги до опанування навчальної дисципліни:

✓ знання: основних концептуальних підходів і теоретичних засад публічно-правового регулювання, загальних принципів права, загальних прав та обов'язків суб'єктів правовідносин, конституційних засад державного ладу, механізму держави, публічного адміністрування, правового статусу суб'єктів публічного адміністрування, права власності; розуміння понять «публічний інтерес», «приватний інтерес», «зобов'язання»; розуміння змісту основних джерел міжнародного права та євроінтеграційних процесів в Україні;

✓ вміння: з'ясовувати сутність та особливості правових відносин і правових норм; працювати з базами нормативно-правових актів і базами судових рішень, офіційними сайтами органів державної влади та місцевого самоврядування, міжнародних організацій тощо.

3. Анотація навчальної дисципліни: при вивченні навчальної дисципліни розкриваються, зокрема, такі теми: публічні фінанси, фінансова політика та внутрішні характеристики фінансового права; правове регулювання грошового обігу та валютних відносин; правове регулювання банківської діяльності, платіжних систем і розрахунків; правове регулювання публічних надходжень і податкове право; бюджетне право та бюджетний процес; правове регулювання публічних видатків і бюджетних

¹ Програма розрахована на здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної форми навчання Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, третій-четвертий семестр. Програма для здобувачів освіти заочної форми навчання та інших факультетів/інститутів може різнитися годинами, програмними результатами навчання, іншими показниками.

² Під студентами розуміються здобувачі вищої освіти.

витрат; правовий режим публічних фондів коштів і цільових бюджетних фондів коштів.

4. Завдання вивчення навчальної дисципліни: розвинути здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу під час опрацювання фінансово-правових норм; поглиблювати здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово, зокрема, при формулюванні сутності публічних фінансових відносин; розвивати здатність реалізувати свої права і обов'язки як суб'єкта фінансових правовідносин, як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні; навчитись цінувати та поважати різноманітності і мультикультурності; навчитись цінувати та поважати гідність людини як найвищої соціальної цінності, розуміння їх правової природи; розвивати у здобувачів освіти здатність застосовувати Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, а також прецедентну практику ЄСПЛ; навчитись застосовувати правові засади, закріплені у фінансовому законодавстві України та країнах ЄС, а також знати основні доктринальні фінансово-правові принципи; розвивати здатність використовувати бази даних органів державної влади, фінансових установ, міжнародних фінансових організацій, фінансових органів держава-членів ЄС, судових та інших реєстрів, що необхідні під час здійснення юридичної діяльності.

5. Результати навчання за дисципліною:

Результат навчання (1. знання; 2. уміння; 3 комунікація; 4. відповідальність та автономія)		Форми (та/або методи і технології) викладання і навчання	Методи оцінювання та пороговий критерій оцінювання (за необхідності)	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
1.1.	Мати концептуальні наукові та практичні знання про явища правової дійсності, про публічні фінанси, податкові, банківські, бюджетні й інші правовідносини	лекція, семінарське заняття, самостійна робота	опитування, тестування, контрольна робота, залік, іспит	20%
1.2.	Вміти критично осмислювати основні теорії походження публічних фінансів, фінансового права, принципів правового та державного регулювання різноманітних фінансових відносин, розуміючи межі правового регулювання суміжних відносин	лекція, семінарське заняття, самостійна робота	опитування, тестування, контрольна робота, іспит	20%

Результат навчання (1. знання; 2. уміння; 3 комунікація; 4. відповідальність та автономія)		Форми (та/або методи і технології) викладання і навчання	Методи оцінювання та пороговий критерій оцінювання (за необхідності)	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
2.1.	Поглиблювати когнітивні та практичні уміння/навички, майстерність та інноваційність на рівні, необхідному для розв'язання складних і спеціалізованих задач у сфері публічних фінансів	лекція, семінарське заняття, самостійна робота	опитування, тестування, контрольна робота, письмова робота, залік, іспит, складання/розв'язання задач, індивідуальні та колективні завдання	20%
3.1	Вміти доносити до фахівців і нефахівців інформацію, ідеї, проблеми, власний досвід та аргументацію власної позиції під час розгляду різних кейсів з фінансово-правової тематики.	лекція, семінарське заняття	опитування, письмова робота	15%
3.2.	Вміти збирати, інтерпретувати та застосовувати інформацію з різних баз даних, судових й інших реєстрів.	семінарське заняття, самостійна робота	опитування, тестування, складання/розв'язання задач контрольна робота, індивідуальні та колективні завдання	15%
4.3.	Вміти формувати та висловлювати судження, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти, притаманні юристам-фахівцям у сфері публічних фінансів	семінарське заняття	опитування, контрольна робота, письмова робота, складання/розв'язання задач, індивідуальні та колективні завдання	10%

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання

Результати навчання дисципліни (код) Програмні результати навчання (назва)	1.1	1.2	2.1	3.1	3.2	4.3
ПРН 2 знати та розуміти міжнародні стандарти прав людини, положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практику ЄСПЛ.	+	+		+	+	+
ПРН 4 знати та розуміти основи права ЄС.		+		+		+
ПРН 18 застосовувати в професійній діяльності основні сучасні правові доктрини, цінності та принципи функціонування національної правової системи.	+		+		+	

7. Оцінювання студентів

7.1 Форми та критерії оцінювання студентів

Поточні семестрові форми оцінювання (визначаються на розсуд викладача і доводяться до відома студентів): опитування (усно, письмово), складання/розв'язання задач, кейсів, контрольна робота, тести, опубліковані тези доповіді, самостійне опрацювання тем, виконання групових завдань, виконання індивідуальних завдань.

На розсуд викладача, який читає лекції, *семестрова оцінка може бути трискладовою* та складатися з:

до 25 балів – за роботу на семінарських заняттях; за одне семінарське заняття можна отримати до 5 балів;

до 5 балів – за письмову роботу на тему, що визначається та оцінюється викладачем, який проводить семінарські заняття;

до 10 балів – за роботу на лекціях і додаткові активності за профілем кафедри фінансового права. Ці бали є накопичувальними, підсумовуються викладачем, який читає лекції, та доводяться до відома викладача, який проводить семінарські заняття, і здобувача освіти наприкінці семестру.

Додаткові бали – до 5 балів (визначаються на розсуд викладача та можуть бути додані до загальної семестрової оцінки) за активну роботу на семінарських заняттях і вагомі досягнення у сфері фінансового права.

Мінімальний бал, який має бути отриманий студентом протягом семестру, складає 24 бали. На розсуд викладача, бали, менше мінімального, не додаються до підсумкової оцінки.

Максимальний бал, який може бути отриманий студентом протягом семестру, складає 40 балів.

Для обрахунку семестрових балів може застосовуватись коефіцієнт (визначається на розсуд викладача та доводяться до відома студентів).

Основні вимоги до письмових робіт (при застосуванні трискладової семестрової оцінки)

1. Робота має носити індивідуальний, авторський характер із дотриманням академічної доброчесності.

2. Робота має бути написана грамотною українською юридичною мовою, мати логічний і послідовний виклад матеріалу.

3. У роботі мають використовуватися новітні здобутки вітчизняної фінансово-правової науки, судової та іншої правозастосовної практики (за останні 5 років).

4. У роботі мають використовуватися новітні здобутки зарубіжної фінансово-правової науки, судової та іншої правозастосовної практики (за останні 5 років).

5. Вимоги до технічного оформлення роботи (якщо робота у формі есе, наукової доповіді, аналітичної записки тощо): 14 шрифт, Times New Roman, полуторний інтервал, вирівнювання по ширині; поля: верхнє, нижнє – 2 см, лівє – 3 см, правє – 1,5 см; абзац – 1 см. Сторінки мають бути пронумеровані зверху праворуч. Допустимий обсяг роботи визначається викладачам.

6. Титульна сторінка має містити інформацію про автора, назву роботи, інші елементи, що ідентифікуюють здобувача освіти.

7. На розсуд викладача робота може бути оформлена у вигляді презентації.

8. Бібліографічний опис списку використаних джерел має оформлятися відповідно до Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Мінімум 80% використаних джерел мають бути сучасними – написані протягом п'яти останніх років.

9. Назва файла – прізвище студента, формат документа – pdf.

10. Всі роботи надсилаються на адресу, вказану викладачем, через старост груп, одна група – один заархівований .rar файл.

11. Роботи, надіслані із порушенням (із запізненням, не на вказану адресу, індивідуально тощо), до розгляду не приймаються.

12. Терміни виконання робіт встановлюються викладачем. Роботи, надіслані із порушенням (із запізненням, не на вказану адресу тощо), до розгляду не приймаються.

13. Надіслані письмові роботи не підлягають доопрацюванню чи перескладанню.

14. Також у викладача можуть бути додаткові вимоги до виконання завдання, які завчасно доводяться до відома здобувачів освіти.

Критерії оцінювання письмової роботи (при застосуванні трискладової семестрової оцінки)

Письмова робота	оцінка
максимальний бал, коли робота цілком і повністю відповідає всім вимогам	5 балів
робота загалом відповідає вимогам, однак наявне неправильне оформлення списку використаної літератури	4 бали
робота загалом відповідає вимогам, однак наявне неправильне оформлення списку використаної літератури та/або порушені вимоги до технічного оформлення роботи, з змістовні прогалини	3 бали
робота не відповідає вимогам, у роботі не розкрито поставлене завдання та/або зміст роботи не відповідає темі, наявне неправильне оформлення списку використаної літератури, відсутнє належне оформлення загального тексту письмової роботи, робота містить ознаки плагіату (наприклад, відсутнє належне посилання на використані джерела по роботі), тощо.	0-2 бали

Критерії оцінювання інших форм роботи студентів (під час семінарських занять і на лекціях)

Рівень	Форми оцінювання у балах				
	тести	опитування (усно, письмово), складання/ розв'язання задач, кейсів	контрольна робота	самостійне опрацювання тем/виконання групових та індивідуальних завдань	Накопичувальна підсумкова оцінка за роботу на лекціях і за профілем кафедри (тести, виступи, активна участь в дискусії тощо)
Бездоганне виконання завдання та надання відповідей на всі поставлені запитання.	5	5	5	5	10
Здобувач освіти не достатньо повно володіє темою, обмежено демонструє знання сучасної теорії фінансового права, судової практики, зарубіжний досвід правового регулювання фінансових відносин і розв'язання спірних ситуацій, не завжди сумлінного дотримується академічної доброчесності.	3-4	3-4	3-4	3-4	6-9

Рівень	Форми оцінювання у балах				
	тести	опитування (усно, письмово), складання/ розв'язання задач, кейсів	контрольна робота	самостійне опрацювання тем/виконання групових та індивідуальних завдань	Накопичувальна підсумкова оцінка за роботу на лекціях і за профілем кафедри (тести, виступи, активна участь в дискусії тощо)
Здобувач освіти не достатньо повно володіє темою, не демонструє знання сучасної теорії фінансового права, судової практики, зарубіжний досвід правового регулювання фінансових відносин і розв'язання спірних ситуацій, не дотримується академічної доброчесності.	1-2	1-2	1-2	1-2	1-5
Здобувач освіти відмовляється відповідати на поставлене запитання чи відмовляється виконувати завдання, відверто порушує академічну доброчесність.	0	0	0	0	0

- підсумкове оцінювання: залік (письмова/усна форма)

	Поточна оцінка	Залік	Підсумкова оцінка
Мінімум	24	36	60
Максимум	40	60	100

- підсумкове оцінювання: іспит (письмова/усна форма)

	Поточна оцінка	Іспит	Підсумкова оцінка
Мінімум	24	36	60
Максимум	40	60	100

Підсумкове оцінювання може проводитися у формі: усних чи/та письмових відповідей на питання, що містяться у білетах чи переліку питань; тестів; розв'язанні задач, кейсів.

Максимальна підсумкова оцінка за цю навчальну дисципліну може становити 100 балів.

Студент на заліку/іспиті може отримати максимально 60 балів, до яких додаються бали, отримані студентом під час семінарських і лекційних занять. На розсуд викладача бали нижче від мінімального порогового рівня до підсумкової оцінки можуть не додаватися.

Для отримання загальної позитивної оцінки з дисципліни, оцінка за залікову чи іспитову роботу не може бути меншою 36 балів. У випадку, коли студент на заліку/іспиті набрав менше 36 балів, останні не додаються до семестрової оцінки (незалежно від кількості балів, отриманих під час семестру), у відомості в колонці «бали за іспит» ставиться «0».

Підсумкова робота (іспит) оцінюється відповідно до Положення про критерії оцінювання підсумкових форм роботи здобувачів освіти денної та заочної форм навчання у Навчально-науковому інституті права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

7.2 Організація оцінювання:

При оцінюванні та поточному контролі під час семінарських і лекційних занять оцінці підлягають: рівень знань, продемонстрований студентом у відповіді, активність при обговоренні питань на занятті, систематичність роботи на заняттях, результати виконання завдань, наданих викладачем, ініціативність тощо.

Викладач може визначати види робіт, які студенти мають обов'язково виконати, аби отримати допуск до підсумкового оцінювання.

Підсумкове оцінювання проводиться письмово та/або усно.

Оцінювання результатів навчання здійснюється відповідно до Положення про організацію освітнього процесу та Положення про критерії оцінювання підсумкових форм роботи здобувачів освіти денної та заочної форм навчання у Навчально-науковому інституті права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

На розсуд викладача результат підсумкового оцінювання може розраховуватися, виходячи із накопичення суми оцінок/балів за всіма, успішно оціненими результатами навчання, застосовуючи коефіцієнт.

7.3 Шкала відповідності оцінок

Зараховано / Passed	60-100
Не зараховано / Fail	0-59

Відмінно / Excellent	90-100
Добре / Good	75-89
Задовільно / Satisfactory	60-74
Незадовільно / Fail	0-59

8. Структура навчальної дисципліни.**8.1. Тематичний план лекцій, семінарських занять та самостійної роботи**

Назва теми	Кількість годин		
	Лекції	Семінарські заняття	Самостійна робота
Тема 1. Публічні фінанси, публічна фінансова політика та внутрішні характеристики фінансового права			
1.1. Поняття фінансів, публічних фінансів, фінансової системи та фондів коштів	2	1	4
1.2. Фінансове право та його внутрішні характеристики	3	1	4
1.3. Публічний фінансовий контроль та аудит (загальні положення). Фінансово-правова відповідальність	3	0,5	4
Тема 2. Правове регулювання грошового обігу та валютних відносин			
2.1. Правове регулювання грошового обігу та валютних відносин в Україні	2	1	3
2.2. Відповідальність за порушення валютного законодавства	2	0,5	4
Тема 3. Правове регулювання банківської діяльності, платіжних систем і розрахунків			
3.1. Правове регулювання банківських операцій та банківської діяльності	2	1	3
3.2. Фінансові послуги та платіжні системи	2	1	3
3.3. Розрахункові відносини, готівкові, безготівкові та міжнародні розрахунки	2	1	3
3.4. Контроль та відповідальність за порушення банківського законодавства, правил грошового обігу. Фінансовий моніторинг	2	1	3
Тема 4. Правове регулювання публічних надходжень та податкове право			
4.1. Правове регулювання публічних надходжень і доходів бюджету. Податкова система та принципи податкового законодавства. Податкове право та податкові правовідносини	4	1	3
4.2. Правове регулювання місцевих податків і зборів	2	1	3

Назва теми	Кількість годин		
	Лекції	Семінарські заняття	Самостійна робота
4.3. Правове регулювання оподаткування доходів фізичних осіб	2	1	3
4.4. Правове регулювання оподаткування юридичних осіб	2	1	4
4.5. Правове регулювання непрямих податків	2	1	4
4.6. Правове регулювання квазіподаткових та парафіскальних платежів	1	1	2
4.7. Митне право та митні правовідносини	1	1	10
4.8. Адміністрування податків, зборів, платежів.	2	1	2
4.9. Контроль та відповідальність за порушення податкового законодавства	2	1	2
Тема 5. Бюджетне право та бюджетний процес			
5.1. Поняття бюджету, бюджетної системи та бюджетного права	2	1	2
5.2. Поняття та стадії бюджетного процесу	4	1	2
5.3. Правові основи публічного кредиту, публічних гарантій та публічного боргу	2	1	2
5.4. Виконання бюджету та звіт про його виконання	2	1	2
Тема 6. Правове регулювання публічних витрат			
6.1. Поняття та види публічних витрат, бюджетних витрат та розмежування між бюджетами бюджетних видатків	3	1	3
6.2. Міжбюджетні відносини	2	1	3
6.3. Програмно-цільовий метод у фінансуванні публічних видатків. Правові основи кредитування бюджету	3	1	3
6.4. Бюджетний контроль та відповідальність за порушення бюджетного законодавства	2	2	3
Тема 7. Правовий режим цільових грошових фондів			
7.1. Правовий режим фондів соціального страхування	1	1	4
7.2. Правовий режим цільових бюджетних фондів коштів	1	1	4
<i>Всього</i>	60	28	92

Загальний обсяг 180 год., у тому числі:

Лекцій – **60 год.**

Семінари – **28 год.**

Самостійна робота – **92 год.**

8.2. Питання для самостійної роботи:

1. Історія й теорії походження фінансів, публічних фінансів.
2. Доктринальні погляди на співвідношення приватних і публічних фінансів. На прикладах норм законодавства розкрити відмінності приватних і публічних фінансів.
3. Фонди як сукупність коштів і фонди як юридичні особи публічного права.
4. Приклади сучасних міжнародних фінансових відносин.
5. Особливості формування та функціонування сучасних фінансових центрів світу.
6. Співвідношення публічної фінансової діяльності та фінансової діяльності суб'єктів господарювання.
7. Сучасна публічна фінансова політика та її напрями.
8. Загрози фінансові безпеці держави в умовах воєнного стану.
9. Характерні риси публічної фінансової діяльності та їх нормативно-правове втілення.
10. Приклади практичної участі окремих суб'єктів у публічній фінансовій політиці.
11. Приклади законодавчого закріплення та визначення загальноправових і спеціальних принципів публічної фінансової діяльності.
12. Практичні приклади методів акумулювання коштів до публічних фондів коштів.
13. Практичні приклади методів розподілу коштів публічних фондів коштів.
14. Практичні приклади методів використання коштів публічних фондів коштів.
15. Основи правового регулювання публічного фінансового контролю.
16. Особливості контролю за використанням коштів від ЄС та МВФ.
17. Співвідношення та межі дії норм фінансового й іншого законодавства.
18. Адаптація фінансового законодавства до вимог ЄС.
19. Особливості прояву принципу рівності у фінансових правовідносинах.
20. Систем фінансового права України та міжнародного фінансового права.
21. Позитивні та негативні моменти джерел фінансового законодавства.
22. Поняття і зміст джерел міжнародного фінансового права.
23. Валютні цінності та правове регулювання валютних операцій.
24. Валютне регулювання та валютний нагляд в Україні.
25. Правова природа банківського регулювання, банківського нагляду та оверсайту.

26. Фінансово-правове регулювання ринку фінансових послуг в Україні.

27. Платіжні системи у контексті українського законодавства.

28. Практичні приклади адміністративного й індикативного регулювання банківської діяльності.

29. Практичні приклади державного регулювання банківської діяльності, сфери фінансових послуг, платіжних систем.

30. Готівкові та безготівкові розрахунки в Україні.

31. Межі публічно- та приватно-правового регулювання міжнародних розрахункових відносин.

32. Заходи впливу з боку НБУ до порушників банківського, валютного та суміжного законодавства.

33. Правові основи фінансового моніторингу в Україні (суб'єкти, об'єкти, заходи, відповідальність).

34. Практичні приклади рішень НБУ щодо обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій. Проаналізувати відповідну судову практику.

35. Практичні приклади рішень НБУ щодо накладання штрафів на банки та небанківські фінансові установи. Проаналізувати відповідну судову практику.

36. Практичні приклади рішень НБУ щодо зупинення, відкликання, анулювання ліцензії. Проаналізувати відповідну судову практику.

37. Практичні приклади порушень банками та небанківськими фінансовими установами вимог щодо фінансового моніторингу.

38. Адаптація банківського і валютного законодавства до вимог ЄС.

39. Співвідношення понять: публічні фінанси, публічні доходи, публічні кошти, доходи та надходження бюджету.

40. Доктринальні критерії класифікації публічних доходів, їх практичне значення.

41. Податкові правовідносини між різними суб'єктами на прикладі норм ПК України.

42. Приклади правових норм, які стосуються підстав припинення податкового обов'язку.

43. Загальнодержавні податки і збори.

44. Місцеві податки і збори.

45. Прямі податки та непрямі податки: поняття, розмежування.

46. Практика ЄСПЛ у податкових спорах.

47. Поняття та правова природа квазіподаткових платежів.

48. Адаптація податкового законодавства до вимог ЄС.

49. Бюджетне право та бюджетні правовідносини: поняття, види, особливості, суб'єктно-об'єктний склад.

50. Зміни у бюджетному законодавстві України в умовах воєнного стану.

51. Практичні приклади порушень бюджетного законодавства.
52. Практичні приклади відповідальності за порушення бюджетного законодавства.
53. Практичні приклади міжбюджетних відносин.
54. Стадії бюджетного процесу: поняття, особливості, практичні проблеми.
55. Правові основи публічного кредиту, публічних гарантій та публічного боргу.
56. Програмно-цільовий метод у фінансуванні публічних видатків: проблеми та перспективи використання.
57. Правове регулювання кредитування бюджету.
58. Поняття та види публічних видатків.
59. Приклади розподілу видатків між бюджетами (наприклад, на охорону здоров'я, на освіту, на культуру).
60. Міжнародна фінансова допомога Україні: правові основи надання, напрями використання, особливості контролю за їх використанням.
61. Бюджет ЄС, бюджети європейських та інших зарубіжних країн у контексті воєнного стану в Україні.
62. Правовий режим цільових бюджетних фондів коштів.

9. Рекомендовані джерела

1. Бондаренко І.М. Кодифікація фінансового законодавства: зміст, форми та наслідки: монографія. Харків: Право, 2020. 328 с.
2. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 6: Фінансове право / ред. кол. М.П. Кучерявенко (голова) та ін. Харків: Право, 2020. 616 с.
3. Вибрані праці [Текст] / Л. К. Воронова; [упоряд.: М. П. Кучерявенко та ін.]. Харків: Право, 2016. 949 с.
4. Гетманцев Д.О. Фінансово-правове зобов'язання як окрема категорія фінансового права: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 368 с.
5. Макух О.В. Фінансові правовідносини: теорія, сучасний стан і тенденції розвитку: монографія. Харків: Право, 2016. 304 с.
6. Музика-Стефанчук О.А. Валютне право: підручник. Київ: АртЕк, 2025.
7. Музика-Стефанчук О.А., Якимчук Н.Я. Право публічних фінансів (сучасне фінансове право): підручник. Київ: АртЕк, 2024. 656 с. URL: <https://stefanchuk.com/wp-content/uploads/2024/03/Музика-Стефанчук-О.А.-Якимчук-Н.Я.-Сучасне-фінансове-право.-Право-публічних-фінансів.-Підручник.pdf>.
8. Податкове право: підручник / за ред. Д.О. Гетманцева та М.П. Кучерявенка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2023. 464 с.

9. Податкове право (схеми) / за ред. Д.О. Гетманцева та М.П. Кучерявенка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2023. 285 с.

10. Россіхіна Г.В. Застосування фінансово-правових норм: монографія. Харків: «Цифрова друкарня №1», 2013. 400 с.

11. Фінансове право : підручник / за ред. Т. Є. Кагановської та М.П. Кучерявенка; Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2022. 432 с.

12. Хохуляк В.В. Віхи становлення науки фінансового права: монографія. Одеса: Фенікс, 2014. 385 с.

РОЗДІЛ II

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСОВЕ ПРАВО»

ТЕМА 1

ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ, ПУБЛІЧНА ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ТА ВНУТРІШНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФІНАНСОВОГО ПРАВА

1.1. Поняття фінансів, публічних фінансів, фінансової системи та фондів коштів

План

1. Поняття фінансів.
2. Публічні та приватні фінанси.
3. Публічні кошти.
4. Сучасна фінансова система держави.
5. Ланки (складові) фінансової системи.
6. Публічні фонди коштів.
7. Світові фінансові центри.

Поняття «фінанси» розглядають у двох аспектах, а саме – з погляду форми і матеріального змісту:

✓ *за формою (як економічна категорія)* – це система економічних відносин, що пов'язані з формуванням, розподілом та використанням фондів коштів у процесі розподілу та перерозподілу ВВП;

✓ *за матеріальним змістом* – це фонди коштів, фінансові ресурси, що їх наповнюють, рух яких зумовлює виникнення фінансових відносин.

Об'єкти фінансів (як відносин):

- ✓ фонди коштів;
- ✓ гроші та інші види фінансових ресурсів;
- ✓ грошові зобов'язання;
- ✓ інвестиції;
- ✓ кредити;
- ✓ заощадження (фінансові активи) тощо.

Найбільшим об'єктом є публічні фонди коштів, які формуються за рахунок фінансових ресурсів платників податків, держави, територіальних громад, міжнародних організацій, фінансової допомоги від іноземних країн тощо. Йдеться передусім про бюджети, які складають бюджетну систему держави, а також про інші цільові публічні фонди.

З погляду права та правового регулювання найбільший інтерес становлять приватні та публічні фінанси.

Приватні фінанси – це економічні відносини, пов'язані з формуванням, розподілом і використанням фондів коштів для виконання

функцій і завдань господарюючих суб'єктів, а також будь-якої фізичної особи, суспільства загалом і забезпечення умов розширеного відтворення.

Публічні фінанси – це економічні відносини, пов'язані з перерозподілом частини ВВП країни, з формуванням, розподілом і використанням публічних фондів коштів для виконання функцій та завдань держави, АРК, органів місцевого самоврядування, утворених ними організацій, з метою досягнення публічного фінансового інтересу та забезпечення загально визнаних суспільством потреб. Інколи публічні фінанси називають фінансами публічного сектору (державного сектору економіки та комунального сектору економіки).

Зважаючи на розвиток фінансових відносин, на зміни у фінансовій системі, виокремлюються ще **змішані фінанси** – це економічні відносини, пов'язані з формуванням, розподілом і використанням квазіпублічних фондів коштів, що утворюються громадськими об'єднаннями (іншими учасниками громадянського суспільства) для досягнення цілей і завдань, для яких вони утворені, з метою досягнення публічного фінансового інтересу, забезпечення потреб, які мають загально суспільне значення.

Предметом фінансово-правового регулювання є не фінанси загалом, а передусім *публічні фінанси* та частково *змішані фінанси*.

Поняття «публічні фінанси» не тотожне з іншим, на перший погляд, суміжним поняттям – «публічні кошти».

Відповідно до Закону України «Про відкритість використання публічних коштів» від 11.02.2015 р. **публічні кошти** – це кошти державного бюджету (крім таємних видатків), бюджету АРК та місцевих бюджетів, кредитні ресурси, надані під державні та місцеві гарантії, кошти НБУ, державних банків, державних цільових фондів, Пенсійного фонду України, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також кошти суб'єктів господарювання державної і комунальної власності, отримані ними від їхньої господарської діяльності. Інформація саме про такі кошти оприлюднюється на Єдиному веб-порталі використання публічних коштів, що є офіційним державним інформаційним ресурсом у мережі Інтернет.

Фінансові відносини, пов'язані з публічними фінансами:

- ✓ внутрішньодержавні;
- ✓ міжнародні.

Групи відносин у сфері фінансів, об'єднані одним об'єктом (предметом), утворюють ланки фінансової системи.

Склад фінансової системи в економічно розвинених країнах:

- ✓ бюджетна система;
- ✓ грошово-кредитна система;
- ✓ банківська система;
- ✓ система небанківських фінансових інститутів;

- ✓ система обов'язкового державного соціального страхування;
- ✓ спеціальні цільові фонди;
- ✓ приватні фінанси (фінанси підприємств, фізичних осіб тощо).

Устрій фінансової системи, обумовлений кількістю її ланок, їх видами і призначенням, відмінний у кожній країні та залежить від багатьох чинників, серед яких, зокрема:

- ✓ форма правління;
- ✓ форма державного устрою;
- ✓ політико-правовий режим;
- ✓ тип економіки;
- ✓ національні традиції.

Складові фінансової системи, на яких ґрунтується сучасне фінансове право:

- ✓ *ланка публічних фінансів* (державні та місцеві публічні фонди коштів);
- ✓ *ланка приватних фінансів* (особисті фінанси, корпоративні фінанси, фінанси суб'єктів господарювання);
- ✓ *ланка змішаних фінансів* (фінанси державних, комунальних комерційних підприємств; фінанси благодійних організацій, благодійних фондів, громадських об'єднань тощо).

Публічний фонд коштів – це фонд фінансових ресурсів, виражених у грошовій формі, що має визначене місце в структурі фінансової системи України, утворення якого передбачене законом, а відносини з формування, розподілу та використання коштів якого належать до сфери публічних фінансів, що функціонує на некомерційних засадах з метою досягнення публічного інтересу, забезпечення загальносуспільних потреб, за рахунок визначених законом джерел надходжень та за умови дотримання передбачених законом процедур використання коштів, під публічним фінансовим контролем та посиленою юридичною відповідальністю.

В умовах глобалізації стрімко розвивається міжнародна та світова фінансова система, світова валютно-грошова система, система міжурядових та авторитетних неурядових міжнародних (регіональних) фінансових організацій. Сформовано потужні фінансові центри.

Фінансовий центр – це осередок організацій (банків, бірж, фінансових і страхових компаній тощо), які надають глобальні фінансові послуги й можуть укладати глобальні фінансові угоди або самі користуються ними. Найвпливовішими світовими фінансовими центрами, які безперервно забезпечують рух міжнародних фінансових потоків, керують ними, є: Лондон, Нью-Йорк, Токіо.

1.2. Фінансове право та його внутрішні характеристики

План

1. *Поняття, предмет і метод фінансового права.*
2. *Джерела фінансового права та фінансового законодавства України.*
3. *Зв'язок фінансового права з іншими галузями права.*
4. *Фінансово-правові норми та відносини.*
5. *Суб'єкти фінансових правовідносин.*
6. *Фінансова політика, публічна фінансова політика, публічна фінансова діяльність уповноважених суб'єктів, управління публічними фінансами.*
7. *Міжнародне фінансове право (публічні фінанси у міжнародній площині)*

Поняття, предмет і метод фінансового права

Фінансове право – це сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають у процесі формування та реалізації публічної фінансової політики, публічної фінансової діяльності, а також фінансової діяльності інших уповноважених суб'єктів, на яких державою покладені завдання із забезпечення публічних фінансових інтересів та загальносуспільних потреб, фінансової безпеки, інші суспільні відносини в сфері публічних фінансів.

Предмет галузі фінансового права – це суспільні відносини, що виникають, змінюються, припиняються у сфері публічної фінансової політики, а також фінансової діяльності суб'єктів, на яких державою покладені завдання з реалізації публічних фінансових інтересів. Коли говоримо про саме такі суспільні відносини, то слід чітко розуміти, що вони пов'язані із процесом формування, розподілу та використання коштів публічних фондів. Кошти цих фондів спрямовуються на вирішення різноманітних публічних завдань. Сучасне визначення предмета фінансового права через публічні фінанси та публічну фінансову політику дає змогу повною мірою охопити сучасні фінансові відносини.

Нині суспільні відносини, які становлять предмет фінансового права, є досить різноманітними. Вони пов'язані, зокрема із:

✓ акумулюванням, розподілом та використанням коштів публічних грошових фондів;	✓ міжбюджетними відносинами;
✓ контролем за рухом коштів публічних фондів, виконанням обов'язків та зобов'язань у сфері публічних фінансів;	✓ фінансуванням публічних видатків;
	✓ фінансуванням публічних потреб за рахунок небюджетних коштів;
	✓ гарантуванням вкладів фізичних осіб;
	✓ публічними закупівлями;

- ✓ державним контролем за приватними фінансами;
- ✓ притягненням до фінансової відповідальності;
- ✓ обов'язковим аудитом;
- ✓ емісією грошей;
- ✓ здійсненням державних і місцевих запозичень;
- ✓ бюджетуванням в органах публічної влади;
- ✓ бюджетним процесом;
- ✓ міжбюджетними відносинами;
- ✓ фінансуванням публічних видатків;
- ✓ фінансуванням забезпечення публічних, загальносуспільних потреб за рахунок небюджетних коштів;
- ✓ публічно-приватним партнерством;
- ✓ наданням державної допомоги за рахунок публічних коштів;
- ✓ фінансовими інструментами;
- ✓ фінансовими технологіями;
- ✓ міжнародними фінансами;
- ✓ протидією фінансуванню тероризму;
- ✓ боротьбою із фінансовим шахрайством, зловживаннями у фінансовій сфері, відмиванням коштів;
- ✓ тощо.

Як самостійна галузь публічного права, фінансове право має свій **метод правового регулювання**, що представляє собою органічну сукупність прийомів і способів правового впливу на поведінку учасників фінансових відносин, на характер зв'язків між ними. Саме за допомогою методу правового регулювання забезпечується необхідна поведінка суб'єктів фінансових правовідносин. Знову ж таки, йдеться про традиційний для вітчизняної теорії права підхід. У підручниках з фінансового права (чи фінансово-правового регулювання публічних фінансів) іноземних країн ми не зустрічаємо детального опису такої звичної для нас правової категорії. Водночас, поки вітчизняна юридична наука не виробила нового власного бачення того, чи потрібно розмежовувати галузі права і як саме це робити (можливо, достатньо лише формувати галузі законодавства), ми говоримо про метод правового регулювання, як один із критеріїв розмежування саме галузей права, а не галузей законодавства.

Отже, для фінансового права основним методом є імперативний – **метод владних (або публічно-владних) приписів**, який характерний для публічних галузей права (конституційного, адміністративного, кримінального). Зміст імперативного методу правового регулювання як специфічного способу впливу правових норм полягає у тому, що держава, АРК, територіальні громади в особі утворених ними органів влади, приймаючи нормативно-правові акти, що містять **публічно-владні приписи**, забезпечують необхідну їм поведінку суб'єктів фінансових правовідносин. Публічно-владні суб'єкти (суб'єкти, які формують та реалізують публічну фінансову політику, які здійснюють публічно-владні управлінські функції) у межах наданих їм повноважень у письмовій формі

виявляють свої вольові бажання в формі затвердження індивідуально-правових, фінансово-планових актів, що обов'язкові для всіх юридичних і фізичних осіб – суб'єктів фінансових правовідносин.

Особливості владних приписів у сфері публічної фінансової політики полягають у тому, що їм притаманні *категоричний характер* (наприклад, невчасна сплата (чи несплата) податків тягне за собою обов'язкове застосування санкцій з боку податкових органів) і *відсутність оперативної самостійності* (наприклад, податківець – працівник органу державної податкової служби – не має права обрати будь-який вид санкції за вчинене правопорушення у сфері податкових правовідносин, адже за кожне з них передбачено конкретну санкцію). Це пояснюється значенням, яке держава надає публічним фінансам для її стабільного функціонування, для забезпечення суверенітету.

Основі засоби методу владних приписів – закріплення обов'язків, заборон, обмежень, повноважень. Також не варто ігнорувати інші – другорядні способи фінансово-правового регулювання. Зазвичай до них відносять такі: *рекомендація, узгодження, координації, погодження* тощо. За допомогою названих другорядних способів впливу, суб'єкти публічної фінансової політики радять, рекомендують іншим суб'єктам фінансових правовідносин виконувати ті чи інші дії, але прямо не зобов'язують.

Джерела фінансового права та фінансового законодавства

До джерел фінансового права та фінансового законодавства України належать: Конституція України; загальні та спеціальні закони; постанови Верховної Ради України; укази Президента України; декрети, постанови Кабінету Міністрів України; відомчі нормативно-правові акти (постанови Правління НБУ; накази Міністерства фінансів України, інших міністерств; накази Державної казначейської служби України, накази Державної податкової служби України тощо); міжнародні договори та документи, що затверджують міжнародні принципи, звичаї та стандарти, що ратифіковані парламентом і є частиною національного законодавства (ці джерела є опосередкованими джерелами фінансового права), рішення Верховної Ради АРК, місцевих рад, місцевих державних адміністрацій¹ та виконавчих комітетів органів місцевого самоврядування.

Зв'язок фінансового права з іншими галузями права

Фінансове право як публічна галузь права, тісно пов'язане з конституційним, адміністративним, цивільним, господарським, трудовим правом. Такий зв'язок обумовлений єдністю законодавства, а також міжгалузевою природою окремих фінансових відносин (наприклад,

¹ Під час воєнного стану в Україні функціонують військові адміністрації.

відносин у галузі публічних закупівель, державно-приватного партнерства, банківської діяльності).

Фінансово-правові норми та відносини

Фінансово-правова норма – це встановлене органом публічної влади у суворо визначеному порядку та забезпечене заходами державного примусу, виражене в категоричній формі обов'язкове писане правило поведінки суб'єктів фінансових правовідносин, які виникають у сфері публічної фінансової політики, у процесі акумулювання, розподілу та використання коштів публічних фондів, у сфері публічного фінансового контролю. Фінансово-правові норми визначають права й обов'язки учасників фінансових відносин, обставини, за яких вони стають носіями прав та обов'язків, і передбачають відповідальність за невиконання приписів держави; містять відповідні приписи та заборони.

Особливості фінансово-правових норм:

- ✓ мають державно-владний характер;
- ✓ їх зміст завжди пов'язаний із регулюванням відносин у сфері реалізації публічної фінансової політики;
- ✓ наділені імперативністю (обов'язковістю, забезпеченою примусовою силою, вираженою у категоричній формі, що не дозволяє суб'єктам фінансово-правових відносин змінювати приписи держави);
- ✓ безпосередньо визначають поведінку фізичних та юридичних осіб, владних органів за певних обставин незалежно від їх згоди.

Класифікувати фінансово-правові норми можна за кількома критеріями.

Залежно від способу впливу на учасників фінансових відносин:

- ✓ зобов'язальні (наприклад, ст. 34 БК України);
- ✓ заборонювальні (приміром, ч. 6 ст. 45 БК України);
- ✓ уповноважувальні.

За змістом:

- ✓ матеріальні;
- ✓ процесуальні (процедурні).

За дією у просторі:

- ✓ загальнодержавні;
- ✓ місцеві.

За терміном дії:

- ✓ постійні;
- ✓ тимчасові.

За колом осіб, на яких норми поширюють свою дію:

- ✓ загальні;
- ✓ спеціальні;
- ✓ виняткові.

Фінансово-правові відносини (фінансові правовідносини) – це врегульовані фінансово-правовими нормами суспільні відносини, учасники яких є носіями юридичних прав і обов'язків у сфері акумулювання, розподілу та використання коштів публічних фондів коштів, а також публічного фінансового контролю.

Особливості фінансово-правових відносин:

- ✓ виникають у сфері публічної фінансової політики, публічної фінансової діяльності уповноважених органів;
- ✓ одним із суб'єктів цих відносин є уповноважений державою орган (установа, організація), наділений владними повноваженнями стосовно іншої сторони;
- ✓ завжди виникають, змінюються та припиняються лише на підставі нормативно-правового акта;
- ✓ усім фінансово-правовим відносинам властивий владно-майновий характер (або державно-владний майновий (грошовий) характер);
- ✓ їм властива плановість, пов'язана з дією економічного закону планомірного розвитку.

Об'єкт фінансових правовідносин – це фонди коштів, які формуються, розподіляються, використовуються внаслідок реалізації прав і обов'язків учасників фінансових відносин, додержання ними фінансової дисципліни та виконання грошових зобов'язань у сфері публічних фінансів тощо. Беручи до уваги значення публічної фінансової політики для функціонування держави, об'єкт фінансових правовідносин завжди буде пов'язаний з публічним фінансовим інтересом.

Виникнення, зміна та припинення фінансово-правових відносин пов'язані з юридичними фактами – конкретними життєвими обставинами: діями (юридичними актами і проступками) та подіями.

Класифікувати фінансово-правові відносини можна:

з огляду на основні функції правовідносин:

- ✓ регулятивні;
- ✓ охоронні;

за видами фінансово-правових інститутів:

- ✓ бюджетні;
- ✓ податкові;
- ✓ валютні;
- ✓ банківські;
- ✓ відносини у сфері загальнообов'язкового державного пенсійного та соціального страхування;
- ✓ відносини у сфері публічного фінансового контролю;
- ✓ інші відносини;

на підставі об'єкта правовідносин:

- ✓ майнові;
- ✓ немайнові.

У фінансово-правовій науці, як свідчить аналіз законодавства та практики правозастосування, виділяють *три групи суб'єктів фінансового права*: держава, колективні суб'єкти, індивідуальні суб'єкти.

У контексті фінансових правовідносин актуальними є питання фінансової безпеки та публічної фінансової політики.

Фінансова безпека – це важлива складова частина економічної безпеки держави і фундаментальна основа її національної безпеки загалом, умова стійкого функціонування фінансової системи держави, що базується на: незалежності, ефективності, конкурентоспроможності фінансової системи України, її фінансово-кредитної сфери.

Критерії та показники, що характеризують стан фінансової безпеки держави:

- ✓ рівень фінансової незалежності;
- ✓ збалансованість фінансів;
- ✓ достатня ліквідність активів;
- ✓ наявність необхідних грошових і золотовалютних резервів;
- ✓ збалансованість державного боргу, гарантованого державою боргу;
- ✓ «здоров'я» ланок фінансової системи («здорові» фінанси);
- ✓ ступінь захищеності фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин, політичний клімат;
- ✓ стан фінансових потоків в економіці, що характеризується збалансованістю і наявністю апробованих механізмів регулювання і саморегулювання;
- ✓ рівень правової культури учасників фінансових відносин, гарантованості їх прав та законних інтересів, законодавчого забезпечення публічної фінансової діяльності.

Публічна фінансова політика – це сукупність заходів з практичної діяльності суб'єктів публічної фінансової діяльності, а також уповноважених ними органів, спрямованих на здійснення завдань і функцій держави, АРК та місцевого самоврядування, з метою реалізації виробленого політичного курсу, досягнення конкретних цілей щодо вдосконалення стану фінансової системи України, публічних фінансів тощо.

Головна мета публічної фінансової політики – підвищення рівня суспільного добробуту, забезпечення базових інтересів суспільства, шляхом оптимального розподілу акумульованої в публічних фондах коштів частки ВВП між галузями національної економіки, соціальними групами населення, територіальними громадами.

Формування заходів публічної фінансової політики у різних сферах публічних фінансів здійснюють Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України (особливо через Міністерство фінансів України), НБУ, інші уповноважені державою органи. Реалізують ці заходи уповноважені суб'єкти.

Публічна фінансова діяльність уповноважених суб'єктів

Публічна фінансова діяльність – це заснована на правових нормах планова діяльність держави, її органів, органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів, які представляють публічний фінансовий інтерес, з акумулювання (мобілізації), розподілу, контролю, використання фондів коштів, які є частиною валового національного доходу країни й необхідні для виконання завдань і функцій держави та органів місцевого самоврядування.

Суб'єктом публічної фінансової діяльності є той, хто її здійснює, хто управляє публічними фінансами, а саме:

- ✓ держава загалом (зокрема, у відносинах державної позики, коли саме одна держава позичає в іншій державі або у міжнародній організації певну суму коштів), АРК і територіальні громади;

- ✓ органи публічної влади (органи державної влади, АРК та місцевого самоврядування) – можуть діяти від імені держави, територіальної громади та від власного імені, але за дорученням і в інтересах держави, територіальної громади відповідно;

- ✓ інші суб'єкти, які представляють публічний фінансовий інтерес та забезпечують реалізацію суспільних потреб (наприклад, державні та комунальні підприємства).

Об'єкт публічної фінансової діяльності – це те, на що вона спрямована – публічні – державні та місцеві фінанси, а також частково змішані фінанси.

Зміст публічної фінансової діяльності – сукупність усіх її елементів, процесів. До операцій, які дають змогу розкрити зміст публічної фінансової діяльності, можна віднести, зокрема, такі:

- ✓ установлення державою податків, зборів, мита;
- ✓ розробка, прийняття, виконання державного бюджету, місцевих бюджетів;

- ✓ затвердження і виконання бюджетів державних цільових фондів коштів;

- ✓ оперативне управління публічними (державними і місцевими) коштами;

- ✓ контроль за використанням коштів публічних фондів коштів тощо.

Загальноправові принципи публічної фінансової діяльності:

- ✓ законність;
- ✓ соціальна справедливість;
- ✓ верховенство права;
- ✓ рівність усіх форм власності;
- ✓ рівність усіх перед законом.

Принципи власне публічної фінансової діяльності (спеціальні принципи):

- ✓ рівності прав територіальних громад;
- ✓ плановості;

- ✓ публічності;
- ✓ гласності;
- ✓ системності;
- ✓ пріоритету публічних інтересів над приватними;
- ✓ самостійності публічної фінансової діяльності (самостійної участі органів публічної влади у публічній фінансовій діяльності);
- ✓ пріоритету публічних видатків над доходами;
- ✓ соціального спрямування публічної фінансової діяльності;
- ✓ єдності публічної фінансової діяльності та грошової системи держави;
- ✓ монополії держави на певні дії у сфері фінансів;
- ✓ федералізму чи унітаризму (у федеративних чи унітарних державах відповідно).

Методи публічної фінансової діяльності – способи здійснення такої діяльності. Методи поділяються на групи.

Методи акумулювання (мобілізації, формування) фондів коштів:

- ✓ *добровільний метод* (проведення лотерей, випуск цінних паперів, залучення добровільних внесків юридичних і фізичних осіб);
- ✓ *обов'язковий або примусовий метод* (установлення податків, зборів, інших обов'язкових платежів до бюджетів; стягнення фінансових санкцій). При формуванні фондів коштів провідну роль відіграє саме обов'язковий метод.

Методи розподілу коштів публічних фондів:

- ✓ *фінансування* – спрямування коштів публічного фонду за певним напрямом на цільових засадах, що не передбачає зворотності та відплатності (на таких умовах розподіляються, наприклад, кошти з бюджету між розпорядниками бюджетних коштів, відбувається збільшення статутного капіталу державних (комунальних) підприємств);
- ✓ *кредитування* (надання позик) – передбачає строковість, зворотність, надання коштів (наприклад, надання позик з одного публічного фонду іншому – місцевих позик, позик Пенсійному фонду України, іншим цільовим публічним фондам коштів, державним чи комунальним підприємствам);
- ✓ *бюджетне регулювання* – надання з одного бюджету іншому міжбюджетних трансфертів – дотацій, субвенцій (в іноземних країнах – міжбюджетних грантів), закріплення за місцевими бюджетами відсоткових відрахувань від загальнодержавних податків і зборів);

Методи використання коштів публічних фондів (кошти переходять у сферу приватних фінансів):

- ✓ *витрачання* – безповоротне витрачання коштів з публічних фондів у результаті здійснення закупівель, виплати заробітної плати (грошового утримання), виплата сум соціальної допомоги, пенсій тощо;
- ✓ *кредитування* – надання коштів публічного фонду на умовах зворотності, строковості, відплатності, забезпеченості (під заставу, гарантію

чи поруку) (наприклад, державної допомоги суб'єктам господарювання чи фізичним особам у формі позики, кредиту);

✓ *інвестування* – спрямування коштів на капітальне будівництво, придбання цінних паперів, утворення юридичних осіб або їх капіталізацію, набуття об'єктів інтелектуальної власності, в результаті чого фінансові ресурси перетворюються в іншу форму ресурсів держави – майнових, інформаційних тощо;

Метод фінансового контролю – використовується на всіх стадіях публічної фінансової діяльності.

Практика свідчить, що у публічній фінансовій діяльності загалом застосовується велика кількість форм, що поділяються на дві групи: правові та інші форми (іноді їх називають неправовими, хоча, на наш погляд, така назва є дещо некоректною, оскільки «неправове» може означати також те, що суперечить праву).

Правові форми публічної фінансової діяльності – полягають в установленні, зміні, припиненні чи застосуванні норм права. До цих форм належать, наприклад, такі:

- ✓ видання юридичних актів, що мають нормативний характер;
- ✓ видання індивідуальних фінансово-правових актів;
- ✓ укладання фінансово-правових договорів;
- ✓ реалізація державою в особі її уповноваженого органу своїх прав та обов'язків, як суб'єкта фінансових правовідносин.

Міжнародне фінансове право

Розвиток міжнародних і світових фінансових відносин, особливо після Другої світової війни, потребував їх правового регулювання. З цією метою суверенні держави створили спеціалізовані фінансові організації – МВФ, Світовий банк тощо, які й нині є активними учасниками міжнародних кредитних відносин. Як результат – формується галузь законодавства – міжнародне фінансове законодавство, що тісно пов'язана як із внутрішнім національним фінансовим правом, так із міжнародно-правовими нормами, міжнародним публічним і міжнародним приватним правом.

Міжнародне фінансове право – це сукупність міжнародно-правових норм, які регулюють відносини, що виникають, змінюються та припиняються в міжнародній фінансовій системі. Ним охоплюються, зокрема, форми міжнародних розрахунків, правові режими міжнародних фінансових і валютних ринків, умови конвертованості валют, міжнародні кредитно-боргові зобов'язання держави, міжнародна фінансова допомога, угоди про уникнення подвійного оподаткування, протидію відмиванню коштів, здобутих злочинним шляхом, та фінансування тероризму (хоча ці питання також певною мірою регулюються нормами міжнародного кримінального права).

Основні елементи системи міжнародного фінансового права як науки та навчальної дисципліни:

- ✓ поняття, предмет, джерела міжнародного фінансового права;
- ✓ історія виникнення і розвитку міжнародного фінансового права;
- ✓ міжнародно-правові основи організації кредитних (банківських) інститутів;
- ✓ правові основи міжнародних кредитних відносин;
- ✓ правове регулювання міжнародних валютних відносин;
- ✓ міжнародні угоди про уникнення подвійного оподаткування;
- ✓ фінансові питання в договорах про допомогу іншим державам за рахунок бюджетних коштів;
- ✓ міжнародно-правові основи обігу векселів, чеків, акредитивів тощо.

Інститути системи сучасного міжнародного фінансового права:

- ✓ міжнародне податкове право (стосується правового регулювання, спрямованого на уникнення подвійного оподаткування. Його норми також спрямовані на створення перешкод для ухилення від оподаткування);
- ✓ міжнародне банківське право (сюди також належать валютні, кредитні та розрахункові відносини, фінансовий моніторинг);
- ✓ міжнародне бюджетне право (стосується формування та використання бюджетів міжнародних організацій, надання фінансової допомоги одній державі за рахунок бюджетних коштів іншої держави чи держав, міжнародних фінансових організацій);
- ✓ міжнародне валютне право.

Джерела міжнародного фінансового права:

- ✓ міжнародні договори та угоди (наприклад, Бреттон-Вудська угода 1944 р., Ямайська угода 1976 р. Також на договірних засадах (регіональних міжнародних договорах, угодах) створені Міжамериканський банк розвитку, Азіатський банк розвитку, Африканський банк розвитку, Ісламський банк розвитку, Європейський банк реконструкції й розвитку; угоди про уникнення (усунення) подвійного оподаткування; угоди про співробітництво та взаємодопомогу у митних і податкових справах);
- ✓ конвенції (Женевська конвенція 1930 р. про переказні та прості векселі, конвенції про уникнення подвійного оподаткування);
- ✓ міжнародні звичаї (Уніфіковані правила і звичаї Міжнародної торговельної палати для документарних акредитивів у редакції 1993 р. Також є неписані правила – звичаї);
- ✓ акти міжнародних організацій, зокрема, рішення, постанови, директиви, рекомендації (директиви ЄС, що стосуються, зокрема, таких фінансових питань: публічні закупівлі, регулювання ринків фінансових послуг, страхування, банківської діяльності, кредитних установ);
- ✓ судові рішення міжнародних судів та арбітражів.

Міжнародні фінансові правовідносини часто є міжгалузевими та поєднують публічно- і приватноправову складову.

1.3. Публічний фінансовий контроль та аудит (загальні положення)

План

1. *Поняття публічного фінансового контролю.*
2. *Суб'єкти та об'єкти публічного фінансового контролю.*
3. *Види публічного фінансового контролю.*
4. *Форми та методи публічного фінансового контролю.*
5. *Основні завдання публічного фінансового контролю.*
6. *Парламентський контроль у сфері публічних фінансів в Україні.*

Публічний фінансовий контроль – це регламентована правовими нормами цілеспрямована діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, міжнародних організацій, інших суб'єктів з перевірки своєчасності і точності надходження коштів до банків, до бюджетів та інших публічних фондів коштів, правильності й ефективності використання коштів і матеріальних ресурсів бюджетних організацій, публічних установ тощо.

Об'єкт публічного фінансового контролю – фінансова діяльність підприємницьких структур, бюджетних установ і організацій, фінансово-кредитних установ тощо.

Предмет публічного фінансового контролю – це інформація, документи, що містять результати діяльності вказаних суб'єктів.

Суб'єкти (органи) фінансового контролю – це носії контрольних функцій стосовно об'єкта контролю чи підконтрольного суб'єкта.

Суб'єкти (органи) управління публічними фінансами – це носії контрольних, регулівних, правозастосовних, охоронних та інших функцій у сфері публічних фінансів. Поділяються на органи загальної та спеціальної компетенції.

Фінансовий контроль у сфері публічних фінансів – це:

✓ державний фінансовий контроль, який здійснюють органи Держаудитслужби, уповноважені Кабінетом Міністрів України органи (урядовий контроль);

✓ державний зовнішній фінансовий контроль (аудит, державний / публічний аудит, аудит публічного сектору), який здійснює Рахункова палата від імені Верховної Ради України (парламентський контроль);

✓ державний внутрішній фінансовий контроль, зокрема внутрішній контроль та внутрішній аудит, який забезпечується відповідно розпорядниками бюджетних коштів та підрозділом внутрішнього аудиту в бюджетній установі.

Види публічного фінансового контролю:

за часом проведення:

- ✓ попередній (первинний);
- ✓ поточний;
- ✓ наступний;

контроль залежно від планування контрольних заходів:

✓ **плановий** (планові перевірки податкової, планові заходи контролюючих органів, зокрема, Рахункової палати, органів Державної податкової служби України, органів Держаудитслужби України);

✓ **позаплановий** (позапланові перевірки податкової та Держаудитслужби);

залежно від характеру відносин і суб'єктів контролю:

✓ **внутрішній** – самоконтроль, який здійснюється органами, підприємствами, установами, організаціями як за власною фінансовою діяльністю, так і за фінансовою діяльністю підрозділів, що входять до їх складу (наприклад, внутрішній аудит);

✓ **зовнішній** – здійснюється суб'єктами, уповноваженими на проведення компетентних дій із перевірки стану дотримання фінансової дисципліни учасниками фінансових відносин (публічний фінансовий контроль);

за формами проведення контролю:

- ✓ ініціативний;
- ✓ обов'язковий;

залежно від місця здійснення:

✓ **контроль на місцях** (виїзні перевірки, інспекційні перевірки, ревізії);

✓ **дистанційний** (невиїзні перевірки, безвиїзний нагляд), наприклад, камеральна податкова перевірка здійснюється на підставі податкової звітності;

за напрямом публічної фінансової політики:

- ✓ бюджетний;
- ✓ податковий;
- ✓ валютний нагляд;
- ✓ банківський;
- ✓ митний;
- ✓ фінансовий моніторинг;
- ✓ тощо.

Форми та методи публічного фінансового контролю – конкретні способи (прийоми), що застосовуються при здійсненні контрольних функцій уповноваженими на те органами (йдеться, зокрема, про перевірки, ревізії, обстеження, огляд, нагляд, спостереження, інвентаризація, аудит).

Основні завдання публічного фінансового контролю:

- ✓ підтримка фінансової дисципліни в державі;
- ✓ перевірка виконання фінансових зобов'язань перед державою всіма суб'єктами фінансових правовідносин;
- ✓ перевірка правильності використання підприємствами, установами та організаціями публічних матеріальних ресурсів, які є в їхньому розпорядженні;
- ✓ перевірка дотримання правил здійснення фінансових операцій, розрахунків і збереження коштів підприємствами, організаціями та установами;
- ✓ попередження та усунення виявлених порушень фінансової дисципліни;
- ✓ застосування заходів примусу за вчинення фінансових правопорушень;
- ✓ виявлення внутрішніх резервів виробництва.

Парламентський фінансовий контроль (парламентський контроль у сфері публічних фінансів) є видом публічного фінансового контролю, що забезпечує реалізацію незалежного державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту) у сфері публічних фінансів за допомогою, спеціально створеного парламентом країни незалежного контролюючого органу (Рахункова палата), який функціонує на засадах законності, незалежності, об'єктивності, безсторонності, гласності та неупередженості.

Окрім Конституції України та Закону України «Про Рахункову палату», питання парламентського фінансового контролю регулюються також Регламентом Верховної Ради України, який затверджено Законом України від 10.02.2010 р. (ст. 161) та Законом України «Про комітети Верховної Ради України».

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про комітети Верховної Ради України», що має назву «Функції комітетів Верховної Ради України», **комітети Верховної Ради України здійснюють такі функції:**

- 1) *законопроектна*;
- 2) *організаційна*;
- 3) *контрольна* (полягає, зокрема, у: контролі за виконанням Державного бюджету України в частині, що віднесена до предметів їх відання, для забезпечення доцільності, економності та ефективності використання державних коштів у порядку, встановленому законом – ст. 14 Закону; взаємодії з Рахунковою палатою).

1.4. Фінансово-правова відповідальність

План

1. *Поняття, мета та правові засади фінансово-правової діяльності.*
2. *Підстави фінансово-правової діяльності та фінансове правопорушення.*
3. *Заходи фінансово-правової відповідальності.*
4. *Види фінансово-правової відповідальності.*

Фінансово-правова відповідальність – це комплекс передбачених законами і застосовуваних органами державної влади та іншими уповноваженими суб'єктами заходів примусового обмеження або позбавлення суб'єкта фінансового правопорення певних благ, що накладаються у формі заходів фінансово-правової відповідальності (штраф, пеня, зменшення бюджетних асигнувань, повернення коштів до відповідного бюджету тощо) у спеціальному процесуальному порядку, встановленому актами фінансового законодавства (фінансово-юрисдикційному процесі).

Фінансово-юрисдикційний процес – урегульована фінансово-правовими нормами діяльність суб'єктів публічної фінансової діяльності, а також суду, спрямована на вирішення фінансово-правових спорів та притягнення до фінансово-правової відповідальності, застосування інших заходів примусу, передбачених нормами фінансового права, в тому числі заходів припинення фінансових правопорушень чи заходів забезпечення притягнення до фінансово-правової відповідальності певного виду.

Фінансово-правова відповідальність тісно пов'язана з такими видами юридичної відповідальності, як адміністративна, кримінальна, цивільна, дисциплінарна. Зокрема, у ст. 121 БК України закріплено, що порушення бюджетного законодавства, вчинене розпорядником чи одержувачем бюджетних коштів, може бути підставою для притягнення до відповідальності згідно із законами України його керівника чи інших відповідальних посадових осіб, залежно від характеру вчинених ними діянь. Посадові особи, з вини яких допущено порушення бюджетного законодавства, несуть цивільну, дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законом.

Мета фінансово-правової відповідальності:

- ✓ охоронна, в результаті досягнення якої за можливості усувається виявлене порушення, суспільство позбавляється від небажаних ситуацій, пов'язаних із порушенням публічних фінансових інтересів;
- ✓ стимулюювальна, спрямована на заохочення правомірної поведінки суб'єктів фінансових правовідносин.

Мета фінансово-правової відповідальності реалізується в її **функціях**: регулятивній, превентивній, каральній, виховній та правовідновлювальній.

Правові засади фінансово-правової відповідальності:

✓ загальні принципи: законності, верховенства права, невідворотності, справедливості, рівності всіх перед законом, гуманізму тощо;

✓ міжгалузеві принципи: індивідуалізації, відповідальності лише за вчинення винного діяння, обґрунтованості, однократності покарання, своєчасності та інші.

Підстави фінансово-правової відповідальності:

✓ фактичні – фінансові правопорушення;

✓ правові (нормативні) – санкції фінансово-правових норм, в яких закріплено негативні наслідки, що настають за вчинення фінансового правопорушення. Санкція фінансово-правової норми, може містити не лише вказівку на заходи фінансово-правової відповідальності, що накладаються на суб'єктів фінансово-правових відносин у випадку вчинення фінансового правопорушення, а й містить відсилки до норм кримінально-правового, адміністративно-правового характеру тощо.

Фінансове правопорушення – це суспільно шкідливе (небезпечне) протиправне (таке, що порушує положення фінансового законодавства), винне діяння (дія або бездіяльність) деліктоздатного суб'єкта фінансових правовідносин, за вчинення якого настає фінансово-правова відповідальність відповідного виду.

Види фінансових правопорушень: податкові правопорушення; банківські правопорушення; валютні правопорушення; правопорушення в сфері функціонування ринку фінансових послуг; правопорушення в сфері платіжної системи; правопорушення в сфері функціонування ринку капіталу та організованого товарного ринку; правопорушення у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування; бюджетні правопорушення тощо.

Накладення заходів фінансової відповідальності здійснюється після аналізу виявленого порушення фінансового законодавства, проведення розслідування, а тому їм може передувати накладення **попередніх заходів державного примусу**, зокрема:

✓ *заходи попередження* (попередження про неналежне виконання бюджетного законодавства з вимогою щодо усунення порушення бюджетного законодавства (ст. 117 БК України), письмове застереження (ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність»));

✓ *заходи припинення і забезпечення* (зупинення видаткових операцій платника податків, зупинення операцій з бюджетними коштами, призупинення бюджетних асигнувань; зупинення дії рішення про відповідний місцевий бюджет тощо).

Види фінансово-правової відповідальності:

✓ фінансова (ПК України, глави 9-12);

✓ бюджетно-правова (глава 18 БК України; закони про державний бюджет);

- ✓ банківська (ст. 73-74 Закону України «Про банки і банківську діяльність»);
- ✓ у сфері розрахунків (Розділ 5 Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» в редакції від 01.06.2000 р.);
- ✓ у сфері платіжних послуг (ст. 84, розділ 7 Закону України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 р.);
- ✓ валютна (ст. 13, 14, 15 Закону України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 р.);
- ✓ у сфері протидії легалізації доходів одержаних злочинним шляхом (Розділ VIII ст. 24-27 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р.);
- ✓ інші види.

Література до теми 1

1. Андрущенко Г.С., Коваленко А.А., Савченко Л.А. Фінансово-контрольне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 348 с.
2. Білінський Д.О. Правове регулювання публічної фінансової системи: монографія. Харків: Право, 2017. 295 с.
3. Бондаренко І.М. Кодифікація фінансового законодавства: зміст, форми та наслідки: монографія. Харків: Право, 2020. 328 с.
4. Вайцеховська О.Р. Міжнародний фінансовий правопорядок: теоретичні засади та сучасний стан розвитку: монографія. Чернівці: Друк Арт, 2019. 560 с.
5. Воронова Л.К. Сутність предмета фінансового права. Проблеми законності. 2010. Вип. 111. С. 13–23.
6. Касьяненко Л.М. Фінансово-правовий процес: монографія. Ірпінь: Нац. ун-т ДПС України, 2010. 506 с.
7. Кочетков В.М. Міжнародна фінансова система: підручник. Київ: Ліра-К, 2023. 270 с.
8. Лукашев О.А. Теоретичні проблеми системи фінансового права. Харків: Право, 2010. 304 с.
9. Макух О.В. Фінансові правовідносини: теорія, сучасний стан і тенденції розвитку: монографія. Харків: Право, 2016. 304 с.
10. Музика-Стефанчук О.А. Фінансове право крізь призму публічної фінансової політики. Слово Національної школи суддів України. 2023. № 3 (44). С. 85-93.
11. Музика-Стефанчук О.А., Максименко В.М. Об'єкти фінансових правовідносин: проблеми теорії та практики: монографія. Київ: ВАДЕКС, 2023. 199 с.

12. Музика-Стефанчук О.А., Мазниця А.А. Сучасні проблеми тлумачення норм фінансового права. Кам'янець-Подільський: Рута, 2014. 232 с.

13. Музика-Стефанчук О. А., Якимчук Н. Я. Сучасне фінансове право. Право публічних фінансів: підручник. Київ: АртЕк, 2024. 656 с. URL: <https://stefanchuk.com/wp-content/uploads/2024/03/Музика-Стефанчук-О.А.-Якимчук-Н.Я.-Сучасне-фінансове-право.-Право-публічних-фінансів.-Підручник.pdf>.

14. Нечай А.А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків: монографія. Чернівці: Рута, 2004. 264 с.

15. Ніщима С.О. Принципи публічної фінансової діяльності в Україні: монографія. Чернівці: ЧДІЕУ, 2013. 376 с.

16. Пасічний М.Д. Фінансова політика держави: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 440 с.

17. Россіхіна Г.В. Застосування фінансово-правових норм: монографія. Харків: «Цифрова друкарня № 1», 2013. 400 с.

18. Савченко Л.А. Фінансово-контрольне право: становлення та розвиток: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 400 с.

19. Шаров О.М. Грошова глобалізація. Історіософський трактат з питань геоекономічного поширення грошових відносин: монографія. Київ, 2020. 680 с.

20. Gruber, Jonathan. Public Finance Public Policy. 6th Edition. New York: Worth Publisher, 2019.

ТЕМА 2

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ ТА ВАЛЮТНИХ ВІДНОСИН

2.1. Правове регулювання грошового обігу та валютних відносин в Україні

План

1. *Поняття грошей та грошових коштів.*
2. *Валюта та валютні цінності.*
3. *Електронні та цифрові гроші.*
4. *Криптовалюта і віртуальні активи.*
5. *Грошовий обіг. Готівковий і безготівковий грошовий обіг.*
6. *Грошова система та основи її правового регулювання.*
7. *Валютний ринок України та міжнародний валютний ринок.*
8. *Валютне регулювання та валютний нагляд.*

Відповідно до ст. 99 Конституції України грошовою одиницею України є гривня. Забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави – НБУ.

Відповідно до ст. 192 ЦК України «Гроші (грошові кошти)»: законним платіжним засобом, обов’язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України – гривня. Іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом.

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 р. грошові кошти існують в Україні у готівковій (як грошові знаки) та безготівковій (як записи на рахунках) формах.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про валюту і валютні операції» гроші розглядаються крізь призму валютних цінностей. Так, **валютні цінності** – національна валюта (гривня), іноземна валюта та банківські метали.

Зауважимо, що у ст. 4 МК України закріплене поняття «валютні цінності» у більш ширшому розумінні, ніж у Законі України «Про валюту і валютні операції». Також розширення трактування поняття «валютні цінності» міститься у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність», де окрім зазначених елементів, до них віднесено і дорогоцінне каміння.

Національна валюта (гривня):

а) грошові знаки грошової одиниці України – гривні у вигляді банкнот, монет, у тому числі обігових, пам’ятних та ювілейних монет, і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу;

б) кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у гривні;

в) електронні гроші, номіновані у гривні;

г) цифрові гроші НБУ.

Гривня як грошова одиниця України, є законним платіжним засобом в Україні, приймається усіма фізичними і юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України для проведення платіжних операцій та розрахунків.

Іноземна валюта:

а) грошові знаки грошових одиниць іноземних держав у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави або групи іноземних держав, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу;

б) кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях (зокрема у спеціальних правах запозичення), що належать до виплати в іноземній валюті;

в) електронні гроші, номіновані у грошових одиницях іноземних держав та (або) банківських металах.

Електронні гроші та цифрові гроші існують лише в безготівковій формі. Електронні гроші, номіновані в гривні, та цифрові гроші використовуються фізичними і юридичними особами для проведення платіжних операцій та розрахунків винятково у випадках, передбачених законами України та/або нормативно-правовими актами НБУ.

Відповідно до Закону України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 р. слід розмежовувати поняття: електронні гроші, цифрові гроші НБУ та електронні платіжні засоби.

Якщо емітентом цифрових грошей в Україні є лише НБУ, то коло емітентів електронних грошей значно ширше. Відповідно до ст. 57 Закону України «Про платіжні послуги» емітентами електронних грошей в Україні можуть бути такі особи:

1) банки;

2) установи електронних грошей;

3) філії іноземних платіжних установ;

4) оператори поштового зв'язку;

5) НБУ;

6) органи державної влади, органи місцевого самоврядування.

Положення про випуск електронних грошей та здійснення платіжних операцій з ними затверджене постановою Правління НБУ від 29.09.2022 р. № 210.

Емітенти мають право здійснювати випуск електронних грошей, номінованих винятково в гривні, для використання їх на території України.

НБУ має право встановлювати інші винятки з поняття електронних грошей.

Цифрові гроші НБУ, як електронна форма грошової одиниці України, є законним платіжним засобом на території України, приймається фізичними і юридичними особами для проведення платіжних операцій та розрахунків винятково у випадках, передбачених законодавством України» (ст. 35 Закону України «Про Національний банк України»).

Електронні гроші, номіновані в гривні, та *цифрові гроші* використовуються фізичними і юридичними особами для проведення платіжних операцій та розрахунків винятково у випадках, передбачених законами України та/або нормативно-правовими актами НБУ (ч. 5 ст. 3 Закону України «Про платіжні послуги»).

Досить часто електронні та цифрові гроші помилково ототожнюють із криптовалютою та віртуальними грошима.

Не є валютою (грошовими коштами) **грошові сурогати** – будь-які документи у вигляді грошових знаків, що відрізняються від грошової одиниці України, випущені в обіг не НБУ і виготовлені з метою здійснення платежів у господарському обороті, крім валютних цінностей (ст. 1 Закону України «Про Національний банк України»), зокрема локальні корпоративні валюти, альтернативні розрахункові засоби, віртуальні валюти окремого віртуального співтовариства тощо.

Випуск та обіг на території України інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу, забороняються (ст. 32 Закону України «Про Національний банк України»).

Відповідно до Закону України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 р., який станом на вересень 2024 р. не набрав чинності, **віртуальний актив** – це нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав. Криптовалюта належить до віртуальних активів.

На сьогодні в п. 13 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р. поняття «**віртуальний актив**» визначено як «цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати, і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей».

Щодо видів валют, див. постанову Правління НБУ «Про затвердження Класифікатора іноземних валют» від 04.02.1998 р. № 34. Згідно з цим класифікатором **валюти поділяються на:**

✓ конвертовані валюти, які широко використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями, валюти країн-членів ЄС та банківські метали;

✓ конвертовані валюти, які широко не використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями;

✓ неконвертовані валюти.

Грошові знаки випускаються у формі банкнот і монет, що мають зазначену на них номінальну вартість.

Банківські метали – це золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів (п. 13 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» від 18.11.1997 р., ст. 4 МК України).

Грошовий обіг і грошова система

Гроші (грошові знаки) знаходяться у постійному обігу. Поняття «грошовий обіг» має різні трактування та визначення. Зокрема, **грошовий обіг** – це: 1) обіг законних платіжних засобів (банкнот, розмінної монети), що обслуговують потреби економіки країни; 2) постійний рух коштів, який охоплює сферу випуску (емісії) грошей НБУ, випуск їх в обіг, а також подальше переміщення грошей у каси підприємств, установ, організацій, розрахунки з населенням, здійснення ним платежів і внесків тощо; 3) рух грошей, що обслуговує сферу обміну чи/та реалізації товарів, робіт, послуг тощо.

Розрізняють готівковий і безготівковий грошовий обіги.

Грошова система – це форма організації грошового обігу в країні, що склалася історично та закріплена в національному законодавстві.

Для грошових систем світу характерним є: скасування офіційного золотого вмісту, забезпечення та розмін банкнот на золото; вилучення золота із внутрішнього обігу в якості платіжного засобу; розвиток безготівкового та скорочення готівкового грошового обігу; монополізація державою випуску національної валюти і регулювання грошового обігу.

Згідно із ч. 3 ст. 32 Закону України «Про Національний банк України» офіційне співвідношення між гривнею та дорогоцінними металами не встановлюється.

Усі розрахунки на території України проводяться винятково у гривні, окрім розрахунків за:

1) операціями зі здійснення іноземних інвестицій та повернення іноземному інвестору прибутків, доходів (у тому числі дивідендів) та інших коштів, одержаних на законних підставах у результаті здійснення іноземних інвестицій;

2) операціями банків з надання банківських та інших фінансових послуг на підставі банківської ліцензії;

3) операціями з надання фінансових послуг, що надаються небанківськими фінансовими установами та операторами поштового зв'язку, які мають ліцензію НБУ на здійснення валютних операцій;

4) операціями з розміщення, виплати грошового доходу та погашення облігацій, казначейських зобов'язань України, номінованих в іноземній валюті, якщо це передбачено проспектом цінних паперів (умовами їх розміщення);

5) операціями з купівлі-продажу державних цінних паперів, номінованих в іноземній валюті, якщо ініціатором або отримувачем за такою валютною операцією є банк;

6) іншими операціями, визначеними МК України та (або) нормативно-правовими актами НБУ.

Розрахунки за такими операціями можуть проводитися в іноземній валюті, у гривні, а також у банківських металах.

Порядок проведення розрахунків за валютними операціями визначається НБУ.

Торгівля валютними цінностями здійснюється на валютному ринку України та на міжнародних валютних ринках. Торгівля валютними цінностями здійснюється винятково через уповноважені установи, які отримали ліцензію на таку діяльність.

Валютний ринок України – це сукупність відносин у сфері торгівлі валютними цінностями в Україні між суб'єктами валютного ринку України (далі – суб'єкти ринку), між суб'єктами ринку та їх клієнтами (зокрема, банки-нерезиденти), між суб'єктами ринку і НБУ, а також між НБУ і його клієнтами, у яких суб'єкти ринку або НБУ є стороною договору з купівлі, продажу або обміну валютних цінностей. Відповідно до Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України, яке затверджене постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 1.

Міжнародний валютний ринок – це сукупність відносин у сфері торгівлі іноземною валютою та банківськими металами за межами України між банками та іноземними контрагентами, між іноземними контрагентами.

Транскордонний переказ валютних цінностей – здійснюється винятково через уповноважені установи. Порядок проведення переказу валютних цінностей визначається НБУ, відповідно із Положенням про здійснення операцій із валютними цінностями, затвердженим постановою Правління НБУ від 02.01.2019 р. № 2.

Транскордонне переміщення валютних цінностей. Транскордонне переміщення фізичними особами валютних цінностей у сумі, що дорівнює або перевищує еквівалент 10 тис. євро за офіційним курсом валют, установленим НБУ на день переміщення через митний кордон України, підлягає письмовому декларуванню митним органам, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Транскордонне переміщення

валютних цінностей шляхом поштових відправлень здійснюється лише шляхом поштових відправлень з оголошеною вартістю.

Валютне регулювання та валютний нагляд

Закон України «Про валюту і валютні операції» розрізняє два види діяльності уповноважених суб'єктів: валютне регулювання та валютний нагляд.

Валютне регулювання – діяльність НБУ, Кабінету Міністрів України, спрямована на регламентацію здійснення валютних операцій суб'єктами валютних операцій і уповноваженими установами.

Принципи валютного регулювання:

- 1) *свобода здійснення валютних операцій;*
- 2) *ризикоорієнтованість, прозорість, достатність та ефективність валютного регулювання;*
- 3) *самостійність та ринковість валютного регулювання.*

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про валюту і валютні операції» **валютний нагляд** – система заходів, спрямованих на забезпечення дотримання суб'єктами валютних операцій і уповноваженими установами валютного законодавства.

Здійснення валютного нагляду покладається на певних суб'єктів – на органи та агенти валютного нагляду.

Органи валютного нагляду:

- ✓ НБУ (здійснює валютний нагляд за уповноваженими установами);
- ✓ центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику – Державна податкова служба України (здійснює валютний нагляд за дотриманням резидентами (крім уповноважених установ) та нерезидентами вимог валютного законодавства).

Уповноважені установи – банки, небанківські фінансові установи та оператори поштового зв'язку, які отримали ліцензію НБУ, є **агентами валютного нагляду**, підзвітними НБУ.

2.2. Відповідальність за порушення валютного законодавства

План

1. *Заходи впливу до банків.*
2. *Заходи впливу до небанківських фінансових установ.*
3. *Відповідальність за порушення строків за операціями з експорту та імпорту товарів.*
4. *Застосування заходів впливу до фізичних осіб, посадових осіб уповноважених установ, посадових осіб юридичних осіб, визначені у КУпАП.*

Відповідно до ст. 14 Закону України «Про валюту і валютні операції» за порушення вимог валютного законодавства (крім порушення строків за

операціями з експорту та імпорту товарів, відповідальність за яке встановлюється згідно із ст. 13 цього Закону) можуть бути застосовані:

1) до банків – заходи впливу згідно із Законом «Про банки і банківську діяльність»;

2) до уповноважених установ (крім банків) – такі заходи впливу: письмове застереження; обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів валютних операцій; штрафні санкції; зупинення або відкликання (анулювання) ліцензії на здійснення валютних операцій;

3) до юридичних осіб (крім уповноважених установ) – заходи впливу у вигляді штрафних санкцій;

4) до фізичних осіб, посадових осіб уповноважених установ, посадових осіб юридичних осіб – заходи впливу у вигляді штрафів, передбачені КУпАП.

НБУ має право адекватно вчиненому порушенню застосувати до уповноважених установ статті заходи впливу, а також до уповноважених установ (крім банків) заходи впливу у вигляді штрафних санкцій у розмірі не більш як 20% суми власного капіталу відповідної уповноваженої установи.

Порядок застосування податковими органами заходів впливу у вигляді штрафних санкцій до юридичних осіб (крім уповноважених установ) за порушення вимог валютного законодавства, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26.05.2021 р. № 524.

Заходи впливу можуть бути застосовані протягом 6 місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше, ніж через 3 роки з дня його вчинення.

Рішення НБУ про застосування заходу впливу у вигляді штрафних санкцій є виконавчим документом та набирає законної сили з дня його прийняття.

Суми стягнутих штрафних санкцій спрямовуються до державного бюджету.

Література до теми 2

1. Даценко Н.В. Система моделей оцінювання та прогнозування інноваційних фінансових інструментів (на прикладі криптовалют): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.11. Київ, 2019. 22 с.

2. Дек А.О. Моделювання поведінки агентів ринку криптовалют: дис. ... д-ра філософії. Харків, 2019. 195 с.

3. Іванюк В.Д. Фінансово-правове регулювання ринку криптовалют в Україні: дис. ... докт. філософії за спеціальністю 081 «Право». Тернопіль, 2021. 232 с.

4. Музика-Стефанчук О.А. До питання про участь держави у міжнародних договірних відносинах у сфері торгівлі. Економіка. Фінанси. Право. 2024. № 3. С. 91-93. URL: <http://efp.in.ua/uk/journal-article/1298>.

5. Музика-Стефанчук О.А., Савенкова В.Г. Щодо змін у валютних і банківських відносинах в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 7. С. 291-294.
6. Музика-Стефанчук О.А., Якимчук Н.Я. Міжнародні торговельні відносини та економіка: до питання про витоки валютних правовідносин. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 6. С. 358-360.
7. Музика-Стефанчук О.А., Якимчук Н.Я. Міжнародні валютні правовідносини та міжнародні економічні відносини: взаємозв'язок і взаємовплив. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 5. С. 648-653.
8. Музика-Стефанчук О. А., Якимчук Н. Я. Сучасне фінансове право. Право публічних фінансів: підручник. Київ: АртЕк, 2024. 656 с. URL: <https://stefanchuk.com/wp-content/uploads/2024/03/Музика-Стефанчук-О.А.-Якимчук-Н.Я.-Сучасне-фінансове-право.-Право-публічних-фінансів.-Підручник.pdf>.
9. Радченко О. Право грошово обігу як підгалузь фінансового права. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 10. С. 205-210.
10. Рикардс Джеймс. Валютні війни. Витоки наступної світової кризи. Пер. з англ. Д. Тавровецький. Київ: Наш формат, 2018. 328 с.
11. Цифрові активи та їх правове регулювання у світлі розвитку технології блокчейн: монографія / А.А. Кудь, М.П. Кучерявенко, Є.М. Смичок. Харків: Право, 2019. 216 с.
12. Nick Szabo. Shelling Out: The Origins of Money. URL: <https://nakamotoinstitute.org/shelling-out/>.

ТЕМА 3

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ І РОЗРАХУНКІВ

3.1. Правове регулювання банківських операцій та банківської діяльності

План

1. *Поняття «банк» і «банківська система».*
2. *Банківські спілки, банківські асоціації, банківські групи.*
3. *Види банків.*
4. *Банківські операції.*
5. *Правовий статус НБУ.*

Банк – це юридична особа, яка діє на підставі банківської ліцензії та має виняткове право надавати банківські послуги.

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» юридична особа, яка має намір здійснювати банківську діяльність, зобов'язана протягом року з дня державної реєстрації подати НБУ документи для отримання банківської ліцензії. НБУ, натомість, має право відмовити у видачі банківської ліцензії юридичній особі, яка має намір здійснювати банківську діяльність, у визначених Законом випадках.

Склад банківської системи України (ст. 4 Закону):

- ✓ НБУ;
- ✓ інші банків, які створені та діють на території України;
- ✓ філії іноземних банків, що створені і діють на території України.

Організаційно-правова форма банку (ст. 6 Закону):

- ✓ акціонерне товариство;
- ✓ кооперативний банк.

Національний банк України:

- ✓ визначає види спеціалізованих банків та порядок набуття банком статусу спеціалізованого;

- ✓ здійснює регулювання діяльності спеціалізованих банків через економічні нормативи та нормативно-правове забезпечення здійснюваних цими банками операцій;

- ✓ визначає системно важливі банки відповідно до таких критеріїв: розміру банку, ступеня фінансових взаємозв'язків, напрямів діяльності;

- ✓ здійснює регулювання та банківський нагляд;

- ✓ визначає особливості регулювання та нагляду за системно важливим банком, банком, що має статус Розрахункового центру з обслуговування договорів на фінансових ринках, з урахуванням специфіки діяльності таких банків;

- ✓ не відповідає за зобов'язаннями банків, а банки не відповідають за зобов'язаннями НБУ, якщо інше не передбачено законом або договором.

Державні банки

(ст. 7 Закону України «Про банки і банківську діяльність»)

Державний банк – це банк, 100% статутного капіталу якого належить державі. Державний банк може існувати лише у формі акціонерного товариства, єдиним акціонером якого є держава. До державних банків належать: Ощадбанк, Приватбанк, Укрексімбанк, Укргазбанк, Сенс-банк.

Органи управління державним банком:

✓ функції з управління корпоративними правами держави у державному банку здійснює *Кабінет Міністрів України*, який також виконує функції вищого органу управління державного банку (далі – вищий орган);

✓ *наглядова рада* державного банку;

✓ *правління* державного банку – виконавчий орган.

Рішення вищого органу оформляються актами Кабінету Міністрів України, проекти яких готуються і вносяться на розгляд Кабінету Міністрів України центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової політики, і не підлягають погодженню з іншими заінтересованими органами.

Наглядова рада – це колегіальний орган управління державного банку, що в межах своєї компетенції здійснює управління державним банком, а також контролює та регулює діяльність виконавчого органу державного банку, з метою виконання стратегії розвитку державного банку. Наглядова рада державного банку, діючи в інтересах державного банку, здійснює захист прав вкладників, кредиторів та держави як акціонера.

Склад наглядової ради державного банку – 9 членів, з яких:

✓ 6 членів є незалежними;

✓ 3 члени є представниками держави: 1 – призначається вищим органом за поданням Президента України, 1 – за поданням Кабінету Міністрів України, 1 – за поданням профільного Комітету Верховної Ради України, до предметів відання якого належать питання банківської діяльності.

Кооперативні банки (ст. 8 Закону)

Кооперативні банки створюються за принципом територіальності і поділяються на:

✓ місцеві кооперативні банки;

Мінімальна кількість учасників місцевого (у межах області) кооперативного банку має бути не менше 50 осіб. У разі зменшення кількості учасників і неспроможності кооперативного банку протягом одного року збільшити їх кількість до мінімальної необхідної кількості, діяльність такого банку припиняється, шляхом зміни організаційно-правової форми або ліквідації;

✓ центральний кооперативний банк. Його учасниками є місцеві кооперативні банки. До функцій центрального кооперативного банку належать також централізація та перерозподіл ресурсів, акумульованих місцевими кооперативними банками, а також здійснення контролю за діяльністю кооперативних банків регіонального рівня.

Органи управління кооперативних банків:

- ✓ загальні збори учасників (пайовиків);
- ✓ рада банку;
- ✓ правління банку.

Орган контролю у кооперативному банку:

- ✓ ревізійна комісія банку.

Статутний капітал кооперативного банку:

✓ поділяється на паї. Прибутки або збитки кооперативного банку за результатами фінансового року розподіляються між учасниками пропорційно розміру їх паю;

✓ рівень мінімального розміру статутного капіталу кооперативного банку встановлюється НБУ.

Групування банків

Відповідно до рішення Комітету з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем зазвичай передбачається таке групування банків:

✓ *банки з державною часткою* – банки, в яких держава прямо чи опосередковано володіє часткою понад 75% статутного капіталу банку;

✓ *банки іноземних банківських груп* – банки, контрольні пакети акцій яких належать іноземним банкам або іноземним фінансово-банківським групам;

✓ *банки з приватним капіталом* – банки, в яких серед кінцевих власників істотної участі є один чи кілька приватних інвесторів, що прямо та/або опосередковано володіють не менше ніж 50% статутного капіталу банку.

Банківські спілки та асоціації (ст. 13 Закону «Про банки і банківську діяльність»):

✓ є договірним об'єднанням банків і не має права втручатися у діяльність банків – членів асоціації (спілки);

✓ створюються банками з метою захисту та представлення інтересів своїх членів, розвитку міжрегіональних та міжнародних зв'язків, забезпечення наукового та інформаційного обміну і професійних інтересів, розробки рекомендацій щодо банківської діяльності;

✓ не мають права займатися банківською чи підприємницькою діяльністю і не можуть бути створені з метою отримання прибутку.

Банківська група – об'єднує юридичних осіб, які надають фінансові послуги, при цьому банківські послуги переважають.

Банківська група – група юридичних осіб:

✓ які мають спільного контролера, що складається з материнського банку, його однієї чи кількох українських та/або іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній, які є фінансовими установами або для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, або

✓ що складається з материнського банку, який є контролером, його однієї чи кількох українських та/або іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній, які є фінансовими установами або для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, або

✓ які мають спільного контролера, що складається з двох або більше українських фінансових установ та/або компаній, для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, їх українських та/або іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній, які є фінансовими установами або для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, в якій банківська діяльність є переважною, або

✓ що складається з небанківської фінансової установи або компанії, для якої надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, яка є контролером, її однієї або декількох українських та/або іноземних дочірніх та/або асоційованих компаній, які є фінансовими установами або для яких надання фінансових послуг є переважним видом діяльності, в якій банківська діяльність є переважною.

Мінімальний розмір статутного капіталу банку (ст. 31 Закону) – на момент державної реєстрації юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, а також мінімальний розмір статутного капіталу банку не може бути меншим 200 млн грн.

Банківська діяльність – залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Види діяльності банку (ст. 47 Закону):

✓ банківські послуги (надаються винятково банками на підставі ліцензії НБУ);

✓ інші фінансові послуги (крім послуг у сфері страхування);

✓ іншу діяльність, визначену в цій статті, як у національній, так і в іноземній валюті.

Обмеження щодо діяльності банків полягають у заборонах банкам (ст. 48 Закону):

✓ здійснювати ризикову діяльність, що загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку;

✓ діяльність у сфері матеріального виробництва, торгівлі (за винятком реалізації пам'ятних, ювілейних і інвестиційних монет) та страхування, крім виконання функцій страхового посередника;

✓ спеціалізованим банкам (за винятком ощадного) забороняється залучати вклади (депозити) від фізичних осіб в обсягах, що перевищують 5% капіталу банку;

✓ здійснювати без відображення в зобов'язаннях та активах банку операції, шляхом залучення коштів фізичних осіб з метою їх прямого розміщення в кредити.

Положення про застосування Національним банком України заходів впливу, затверджене постановою Правління НБУ від 17.08.2012 р. № 346, визначає ознаки здійснення банком ризикової діяльності.

Правовий статус НБУ

Правовий статус НБУ визначається Законом України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. Так, НБУ є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження та принципи організації якого визначаються Конституцією України й законами України.

НБУ має статутний капітал, який є державною власністю та становить 10 млн. грн. Розмір статутного капіталу може бути збільшений за рішенням Ради НБУ. У 2007 р. розмір статутного капіталу НБУ збільшено до 100 млн грн.

Джерелами формування статутного капіталу НБУ є частина його прибутку до розподілу, а за необхідності – Державний бюджет України.

Відповідно до ч. 2 ст. 99 Конституції України основною функцією НБУ є забезпечення стабільності грошової одиниці України. На виконання своєї основної функції НБУ сприяє дотриманню стабільності банківської системи, а також, у межах своїх повноважень, – цінової стабільності.

НБУ не відповідає за зобов'язаннями інших банків, а інші банки не відповідають за зобов'язаннями НБУ, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання. НБУ може відкривати свої установи, філії та представництва в Україні, а також представництва за її межами.

Структура НБУ: центральний апарат, відокремлені підрозділи та юридичні особи, створені НБУ для забезпечення його діяльності, які здійснюють діяльність винятково в межах завдань та функцій НБУ, встановлених законом. Для перевезення цінностей, охорони цінностей та належних йому об'єктів, НБУ має право створювати підрозділ відомчої охорони, озброєний бойовою вогнепальною зброєю.

Очолює банк Голова НБУ. Керівними органами центрального банку є Рада НБУ та Правління НБУ.

Голова НБУ призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України строком на 7 років.

Відповідно до Конституції України основними завданнями Ради НБУ є розроблення Основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за проведенням грошово-кредитної політики.

Рада НБУ здійснює нагляд за системою внутрішнього контролю НБУ.

Склад Ради НБУ входять:

✓ 4 члени Ради НБУ, призначені Верховною Радою України шляхом прийняття відповідної постанови;

✓ 4 члени Ради НБУ, призначені Президентом України шляхом видання відповідного указу;

✓ Голова НБУ, який призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України, входить до складу Ради НБУ за посадою.

Строк повноважень членів Ради НБУ – 7 років, крім Голови НБУ, який входить до складу Ради НБУ на строк здійснення ним повноважень за посадою. Одна й та сама особа не може бути призначена членом Ради НБУ більше ніж на два строки поспіль.

Правління НБУ:

✓ є колегіальним органом та складається з 6 осіб: Голови НБУ, першого заступника та заступників Голови НБУ. Правління НБУ очолює Голова НБУ;

✓ згідно з Основними засадами грошово-кредитної політики через відповідні монетарні інструменти та інші засоби банківського регулювання забезпечує реалізацію грошово-кредитної політики, організує виконання інших функцій та здійснює управління діяльністю НБУ;

✓ несе колегіальну відповідальність за діяльність НБУ в межах компетенції членів Правління. Голова НБУ несе відповідальність за діяльність НБУ перед Президентом України та Верховною Радою України.

Відповідно до ст. 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність» НБУ здійснює **державне регулювання діяльності банків** у таких формах:

I. Адміністративне регулювання:

- 1) реєстрація банків і ліцензування їх діяльності;
- 2) установлення вимог та обмежень щодо діяльності банку (банків);
- 3) застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру;
- 4) нагляд за діяльністю банків;
- 5) надання рекомендацій щодо діяльності банків.

II. Індикативне регулювання:

- 1) встановлення обов'язкових економічних нормативів;
- 2) визначення норм обов'язкових резервів для банків;
- 3) установлення вимог до визначення (розрахунку) банками розміру ризиків, притаманних їхній діяльності;
- 4) визначення процентної політики;
- 5) рефінансування банків;

- 6) кореспондентських відносин;
- 7) управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції;
- 8) операцій з цінними паперами на відкритому ринку;
- 9) імпорту та експорту капіталу.

3.2. Фінансові послуги та платіжні системи

План

1. *Фінансові та кредитні установи.*
2. *Фінансові та кредитні послуги.*
3. *Платіжні системи та платіжні послуги.*
4. *Платіжні системи, створені НБУ.*
5. *Внутрішньодержавні та міжнародні платіжні системи.*
6. *Надавачі платіжних послуг.*

Фінансова установа – юридична особа, метою створення якої є здійснення діяльності з надання фінансових послуг, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг на підставі відповідної ліцензії, виданої Регулятором. Не є фінансовими установами надавачі супровідних послуг, які одночасно не надають також фінансові послуги, а також інші особи, які отримали ліцензію на здійснення діяльності з надання фінансових послуг без набуття статусу фінансової установи.

Кредитна установа – фінансова установа, яка відповідно до закону про діяльність відповідної фінансової установи має право одночасно надавати послугу з надання коштів та банківських металів у кредит та послугу із залучення коштів та банківських металів, що підлягають поверненню, від необмеженого кола осіб.

Регулятор – НБУ або Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку згідно з розподілом повноважень.

Фінансові установи:

- ✓ банки (Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.1999 р.);
- ✓ кредитні спілки (Закон України «Про кредитні спілки» від 14.07.2023 р.);
- ✓ ломбарди (Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 14.12.2021 р.; Закон України «Про споживче кредитування» від 15.11.2016 р.; пп. 14.1.100 ст. 14 ПК України);
- ✓ лізингові компанії (ЦК України, Закон України «Про фінансовий лізинг» від 04.02.2021 р.);
- ✓ довірчі товариства («трасти») (ЦК України);
- ✓ факторингові компанії (ЦК України);
- ✓ страхові компанії (Закон України «Про страхування» від 18.11.2021 р.);

✓ недержавні пенсійні фонди (Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 р., Закон України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р.);

✓ інвестиційні фонди і компанії (Закон України «Про інститути спільного інвестування» від 05.06.2012 р., Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р., Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від 23.02.2006 р. у ред. Закону від 19.06.2020 р.);

✓ Експортно-кредитне агентство, утворене відповідно до Закону України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності» від 20.12.2016 р. (у ред. Закону України від 24.03.2022 р.), інші державні фінансово-кредитні некомерційні установи;

✓ інші юридичні особи, винятковим видом діяльності яких є надання фінансових послуг, а у випадках, прямо визначених законом, – інші послуги (операції), пов’язані з наданням фінансових послуг.

Фінансова послуга – операція або декілька операцій, пов’язаних однією правовою метою, з фінансовими засобами, що здійснюються в інтересах інших осіб, ніж надавач такої фінансової послуги, а також послуги, прямо визначені спеціальними законами як фінансові послуги.

Види фінансових послуг:

- 1) страхування;
- 2) надання коштів та банківських металів у кредит;
- 3) залучення коштів та банківських металів, що підлягають поверненню;
- 4) фінансовий лізинг;
- 5) факторинг;
- 6) надання гарантій;
- 7) торгівля валютними цінностями;
- 8) фінансові платіжні послуги;
- 9) фінансові послуги, що надаються в межах професійної діяльності на ринках капіталу, передбаченої ч. 2 ст. 41 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки».

На ринках капіталу здійснюються такі види професійної діяльності:

- 1) діяльність з торгівлі фінансовими інструментами;
- 2) діяльність з організації торгівлі фінансовими інструментами;
- 3) клірингова діяльність;
- 4) депозитарна діяльність;
- 5) діяльність з управління активами інституційних інвесторів;
- 6) діяльність з управління майном для фінансування об’єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю;
- 7) діяльність з адміністрування недержавних пенсійних фондів.

Фінансові засоби – кошти, банківські метали, фінансові інструменти, боргові зобов’язання та право вимоги боргу, що не віднесені до фінансових інструментів.

Суб’єкти здійснення державного регулювання ринків фінансових послуг:

✓ щодо ринків капіталу та організованих товарних ринків – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку;

✓ щодо ринку банківських послуг та інших, ніж зазначені в абзаці другому цієї частини, ринків небанківських фінансових послуг – НБУ;

✓ Антимонопольний комітет України та інші державні органи здійснюють контроль за діяльністю учасників ринків фінансових послуг та отримують від них інформацію у межах повноважень, визначених законом.

Платіжні системи

Відповідно до п. 59 ч. 1 ст. 1 Закону «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 р. **платіжна система** – система для виконання платіжних операцій із формальними та стандартизованими домовленостями і загальними правилами щодо процесингу, клірингу та/або виконання розрахунків між учасниками платіжної системи.

Виконання платіжних операцій в Україні може здійснюватися з використанням платіжних систем (ст. 71 названого Закону).

Види платіжних систем:

✓ *внутрішньодержавна платіжна система* – це платіжна система, в якій оператором платіжної системи є резидент, та яка здійснює діяльність і забезпечує виконання платіжних операцій винятково в межах України;

✓ *міжнародна платіжна система* – це платіжна система, в якій оператором платіжної системи є резидент або нерезидент, та яка здійснює діяльність на території двох і більше держав, однією з яких є Україна, і забезпечує виконання платіжних операцій у межах цієї платіжної системи, у тому числі з однієї держави до іншої.

Суб’єктами правових відносин у платіжній системі є оператор платіжної системи, розрахунковий банк (розрахункові банки), технологічний оператор (технологічні оператори), учасники платіжної системи та користувачі (далі – суб’єкти платіжних систем). Відносини між суб’єктами платіжних систем регулюються укладеними між ними договорами, з урахуванням правил платіжних систем, з дотриманням вимог законодавства України.

Платіжні системи, створені НБУ

Див.: ст. 72 Закону України «Про платіжні послуги».

НБУ має право створювати системи міжбанківських розрахунків, системи роздрібних платежів та інші види платіжних систем для виконання платіжних операцій. Саме НБУ забезпечує безперервне, надійне та ефективне функціонування і розвиток створених ним платіжних систем.

Учасниками системи міжбанківських розрахунків НБУ можуть бути банки-резиденти, Державна казначейська служба України та інші суб'єкти.

Державні платіжні системи (створені НБУ):

✓ *системи міжбанківських розрахунків* (учасниками є: банки-резиденти, Державна казначейська служба України, інші суб'єкти, визначені законом, за умови дотримання вимог, установлених НБУ. Такі учасники відкривають рахунки в НБУ);

✓ *Система електронних платежів (СЕП)* – системно важлива платіжна система;

✓ *ПРОСТІР* – Національна платіжна система «Український платіжний простір»;

✓ *Система миттєвих платежів* – система електронних роздрібних платежів (НБУ працює над впровадженням такої системи).

Внутрішньодержавні та міжнародні платіжні системи

Див.: ст. 73 Закону України «Про платіжні послуги».

Будь-яка юридична особа-резидент, у тому числі банк або інший надавач платіжних послуг, мають право створювати в Україні внутрішньодержавні та/або міжнародні платіжні системи.

Учасниками внутрішньодержавної платіжної системи можуть бути надавачі фінансових платіжних послуг, які уклали договір участі в платіжній системі відповідно до правил цієї платіжної системи.

Учасниками міжнародної платіжної системи, в якій оператором платіжної системи є резидент, мають право бути надавачі фінансових платіжних послуг та юридичні особи-нерезиденти, що відповідно до законодавства країни своєї реєстрації мають право на надання відповідних платіжних послуг, які уклали договір участі в платіжній системі відповідно до правил цієї платіжної системи.

Міжнародні міжбанківські та платіжні системи:

✓ *SWIFT* (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications);

✓ *TARGET* (Trans-European Automated Real-time Gross Settlement Express Transfer System);

✓ *CHIPS* (Clearing House Interbank Payments System);

✓ *SEPA* (Single Euro Payment Area).

НБУ за результатами моніторингу платіжної інфраструктури та відповідно до критеріїв значущості, визначає важливість платіжних систем, учасників платіжних систем, надавачів платіжних послуг, емітентів електронних грошей та технологічних операторів. У такий спосіб визначають *значущі платіжні системи (системно важливі та важливі платіжні системи)*, також інколи виокремлюють соціально важливі платіжні системи.

Міжнародні карткові платіжні системи:

✓ соціально важливі платіжні системи (VISA, MasterCard);

✓ інші платіжні системи (American Express, JCB, Diners Club International, Union Pay).

Окрім платіжних систем, є також системи переказу грошей (переказ коштів також може відбуватися через платіжні системи, наприклад, SWIFT).

Міжнародні системи переказу грошей:

- ✓ Western Union;
- ✓ MoneyGram;
- ✓ RIA Money Transfer;
- ✓ Welsend;
- ✓ IntelExpress;
- ✓ Sigue;
- ✓ MEEST;
- ✓ тощо.

Міжнародні системи Інтернет-розрахунків та платіжні Інтернет-сервіси:

- ✓ PayPal;
- ✓ Google Wallet (Google Pay);
- ✓ Android Pay;
- ✓ ApplePay.

Платіжні послуги

Із платіжними операціями та платіжними системами тісно пов'язані платіжні послуги, які поділяються на фінансові та нефінансові.

Фінансові платіжні послуги (ст. 5 Закону України «Про платіжні послуги»):

1) послуги із зарахування готівкових коштів на рахунки користувачів, а також усі послуги щодо відкриття, обслуговування та закриття рахунків (крім електронних гаманців);

2) послуги із зняття готівкових коштів з рахунків користувачів, а також усі послуги щодо відкриття, обслуговування та закриття рахунків (крім електронних гаманців);

3) послуги з виконання платіжних операцій із власними коштами користувача з рахунку/на рахунок користувача (крім платіжних операцій з електронними грошима), зокрема: виконання кредитового переказу; виконання дебетового переказу; виконання іншої платіжної операції, у тому числі з використанням платіжних інструментів;

4) послуги з виконання платіжних операцій з рахунку/на рахунок користувача (крім платіжних операцій з електронними грошима), за умови, що кошти для виконання платіжної операції надаються користувачу надавачем платіжних послуг на умовах кредиту, у тому числі: виконання кредитового переказу; виконання дебетового переказу; виконання іншої платіжної операції, у тому числі з використанням платіжних інструментів;

5) послуги з емісії платіжних інструментів та/або здійснення еквайрингу платіжних інструментів;

- 6) послуги з переказу коштів без відкриття рахунку;
- 7) послуги з випуску електронних грошей та виконання платіжних операцій з ними, у тому числі відкриття та обслуговування електронних гаманців.

Нефінансові платіжні послуги:

- ✓ послуги з ініціювання платіжної операції;
- ✓ послуги з надання відомостей з рахунків.

Поєднання платіжними установами та установами електронних грошей діяльності з надання фінансових платіжних послуг із будь-якими іншими видами діяльності забороняється, крім:

- 1) надання послуг, що є допоміжними до платіжних послуг;
- 2) надання обмежених платіжних послуг;
- 3) надання послуг з торгівлі валютними цінностями для виконання платіжних операцій, з урахуванням вимог, установлених валютним законодавством;
- 4) надання інших фінансових послуг у випадках, передбачених законом та нормативно-правовими актами НБУ;
- 5) здійснення інших видів діяльності, передбачених нормативно-правовими актами НБУ.

Ці обмеження не поширюються на НБУ, органи державної влади, органи місцевого самоврядування та операторів поштового зв'язку.

Банки, платіжні установи, установи електронних грошей та філії іноземних платіжних установ мають виняткове право на суміщення діяльності з надання фінансових платіжних послуг з діяльністю з надання нефінансових платіжних послуг.

Надавачі платіжних послуг:

- 1) банки;
- 2) платіжні установи (у тому числі малі платіжні установи);
- 3) філії іноземних платіжних установ;
- 4) установи електронних грошей;
- 5) фінансові установи, що мають право на надання платіжних послуг;
- 6) оператори поштового зв'язку;
- 7) надавачі нефінансових платіжних послуг;
- 8) НБУ;
- 9) органи державної влади, органи місцевого самоврядування.

3.3. Розрахункові відносини, готівкові, безготівкові та міжнародні розрахунки

План

1. *Розрахунки та розрахункові правовідносини.*
2. *Готівкові розрахунки.*
3. *Касові операції.*
4. *Безготівкові розрахунки.*

Грошові розрахунки проводяться у готівковій формі (як грошові знаки) та у безготівковій формі (як записи на рахунках у банках) згідно із правилами, встановленими нормативно-правовими актами НБУ.

Розрахунки – це:

✓ у широкому розумінні – будь-який спосіб припинення зобов'язань (як грошових, так і негрошових) між сторонами, в тому числі виконання зобов'язань у натурі та зарахування однорідних зустрічних (послідовних) вимог;

✓ у вузькому значенні – це саме грошові зобов'язання (обов'язки) сторін, платежі.

Поняття «розрахунки» та «розрахункові правовідносини» не є тотожними. ***Розрахунки*** – це дії, ***розрахункові правовідносини*** – це врегульовані нормами права відносини, які виникають у процесі здійснення розрахунків через установи банків, небанківські фінансові установи, надавачів фінансових платіжних послуг.

Правове регулювання та порядок здійснення готівкових розрахунків

Вимоги до організації готівкових розрахунків регулюються Положенням про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затверджене постановою Правління НБУ від 29.12.2017 р. № 148.

Готівкові розрахунки/розрахунки готівкою – платежі готівкою суб'єктів господарювання і фізичних осіб за реалізовану продукцію (товари, виконані роботи, надані послуги), а також за операціями, які безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна.

Суб'єкти господарювання мають право здійснювати розрахунки готівкою протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами:

- 1) між собою – у розмірі до 10000 грн включно;
- 2) з фізичними особами – у розмірі до 50000 грн включно.

Фізичні особи мають право здійснювати розрахунки готівкою:

1) із суб'єктами господарювання протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами – у розмірі до 50000 грн включно.

Платежі на суму, що перевищує 50000 грн, проводяться через банки або небанківські установи, шляхом переказу коштів із поточного рахунку на поточний рахунок або внесення коштів до банку чи небанківської установи для подальшого їх переказу на поточні рахунки в банку;

2) між собою за договорами купівлі-продажу, які підлягають нотаріальному посвідченню, у розмірі до 50000 грн включно.

Платежі на суму, яка перевищує 50000 грн, здійснюються шляхом переказу коштів з поточного рахунку на поточний рахунок або внесення та/або переказу коштів на поточні рахунки (у тому числі на депозит нотаріуса на окремий поточний рахунок у національній валюті).

Обмеження щодо розмірів готівкових розрахунків не стосуються:

- 1) розрахунків суб'єктів господарювання з бюджетами та державними цільовими фондами;
- 2) добровільних пожертвувань та благодійної допомоги;
- 3) використання готівки, виданої на відрядження;
- 4) виплат, пов'язаних з оплатою праці;
- 5) використання готівкових коштів з фонду оперативно-розшукових (негласних слідчих) дій, створеного на виконання ч. 3 ст. 24 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» та ч. 4 ст. 17 розділу II Закону України «Про Державне бюро розслідувань».

Порядок оформлення касових операцій, порядок ведення касової книги та обов'язки касира, порядок визначення строків здавання готівкової виручки (готівки) та ліміту каси, контроль за дотриманням порядку ведення операцій з готівкою детально розписано у Положенні про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затверджене постановою Правління НБУ від 29.12.2017 р. № 148.

Ліміт залишки готівки в касі (далі – **ліміт каси**) – граничний розмір суми готівки, що може залишатися в касі в позаробочий час та забезпечити роботу на початку наступного робочого дня.

Визначення ліміту каси підприємством визначається з урахуванням:

- ✓ режиму і специфіки роботи підприємства;
- ✓ віддаленості від банку;
- ✓ обсягу касових оборотів (надходжень і видатків) за всіма рахунками;
- ✓ установлених строків здавання готівки;
- ✓ тривалості операційного часу банку;
- ✓ наявності домовленості підприємства з банком на інкасацію;
- ✓ середньоденне надходження готівки до каси (за три будь-які місяці поспіль з останніх дванадцяти);
- ✓ середньоденної видачі готівки (за три будь-які місяці поспіль з останніх дванадцяти) тощо.

Уся готівка, що надходить до кас підприємств, має вчасно та в повній сумі оприбутковуватися в їхніх касах. **Оприбуткування готівки** – проведення суб'єктами господарювання обліку готівки в касі на повну суму її фактичних надходжень у касовій книзі/книзі обліку доходів і витрат/фіскальному звітному чеку/електронному фіскальному звітному чеку/розрахунковій квитанції.

Відповідно до Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затвердженого постановою Правління НБУ від 29.12.2017 р. № 148, **касові операції** – операції суб'єктів господарювання між собою та з фізичними особами, пов'язані з прийманням і видачею готівки під час проведення розрахунків через касу з відображенням цих операцій у відповідних книгах обліку.

Видача готівки з кас проводиться за видатковими касовими ордерами або видатковими відомостями. Документи на видачу готівки підписуються керівником і головним бухгалтером або особою, уповноваженою керівником. До видаткових ордерів додаються заяви на видачу готівки, розрахунки.

Правові основи та форми безготівкових розрахунків

Розрахунки між юридичними особами, а також розрахунки за участю фізичних осіб, пов'язані зі здійсненням ними підприємницької діяльності, провадяться, зазвичай, у безготівковій формі.

Безготівкові розрахунки – це перерахування певної суми коштів із рахунків платника на рахунки отримувача коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, внесених ними в готівковій формі до каси банку на рахунки отримувачів грошей. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді.

Порядок здійснення безготівкових розрахунків регулюється ЦК України, ГК України, Законом України «Про платіжні послуги» від 30.06.2021 р., банківськими правилами тощо.

Платіжний інструмент – персоналізований засіб, пристрій та/або набір процедур, що відповідають вимогам законодавства та погоджені користувачем і надавачем платіжних послуг для надання платіжної інструкції.

Платіжна інструкція – це тобто розпорядження ініціатора надавачу платіжних послуг щодо виконання платіжної операції.

У ст. 34 Закону України «Про платіжні послуги» визначено такі **види платіжних інструментів**:

- ✓ *прямий дебет;*
- ✓ *кредитовий трансфер;*
- ✓ *електронні платіжні засоби.*

НБУ також має право визначати інші види платіжних інструментів та порядок їх емісії.

Інше законодавство містить **ширший перелік платіжних інструментів** (ч. 3 ст. 341 ГК України, ч. 4 ст. 51 Закону України «Про банки і банківську діяльність»):

- ✓ *платіжне доручення;*
- ✓ *платіжна вимога;*
- ✓ *платіжна вимога-доручення;*
- ✓ *меморіальний ордер;*
- ✓ *розрахунковий чек;*
- ✓ *векселі (прості, переказні);*
- ✓ *банківські платіжні картки;*
- ✓ *інші дебетові і кредитові платіжні інструменти, що застосовуються у міжнародній банківській практиці.*

Відповідно до ст. 341 ГК України «Розрахункові операції банків» безготівкові **розрахунки можуть здійснюватися у формі:**

- ✓ платіжних доручень;
- ✓ платіжних вимог;
- ✓ вимог-доручень;
- ✓ векселів;
- ✓ чеків;
- ✓ банківських платіжних карток;
- ✓ інших дебетових і кредитових платіжних інструментів, що застосовуються у міжнародній банківській практиці.

Особливості міжнародних розрахунків та їх форми

У найбільш вузькому розумінні **міжнародні розрахунки** – це система регулювання та організації здійснення платежів у сфері міжнародних відносин.

Завдяки міжнародним розрахунками забезпечується кругообіг товарів, грошей, продукції, товарно-матеріальних цінностей. Ці відносини є багатосуб'єктними, одним із яких є банк (декілька банків). Діяльність банків як своєрідних посередників між суб'єктами з різних країн, різних юрисдикцій регулюється нормами національного законодавства, міждержавними та міжбанківськими угодами, міжнародними нормами та звичаями.

Також найчастіше суб'єктами таких відносини виступають експортери та імпортери.

Форми міжнародних розрахунків:

✓ *акредитив* (див.: Положення про порядок здійснення банками операцій за акредитивами, затвердженого постановою Правління НБУ від 03.12.2003 р. № 514; Уніфіковані правила для та звичаї для документарних акредитивів (Uniform Customs and Practice for Documentary Credits), розроблені Міжнародною торговою палатою);

- ✓ *інкасо*;
- ✓ *аванс*;
- ✓ *банківський переказ*.

3.4. Контроль та відповідальність за порушення банківського законодавства, правил грошового обігу. Фінансовий моніторинг

План

1. Банківське регулювання та банківський нагляд.
2. Державне регулювання ринків небанківських фінансових послуг.
3. Інспекційні перевірки та безвиїзний нагляд НБУ.
4. Відповідальність надавачів, платників, одержувачів платіжних послуг під час виконання платіжних операцій.
5. Відповідальність емітентів, еквайрів, стягувачів та інших осіб під час виконання платіжних операцій.
6. Відповідальність за порушення прав споживачів.
7. Фінансовий моніторинг.

Контроль за дотриманням вимог банківського законодавства та правил грошового обігу передбачає здійснення **різноманітних контрольних заходів у сфері:**

✓ *готівкового грошового обігу та готівкових розрахунків* (щодо дотримання вимог обігу готівки, приймання та переказу готівкових коштів, готівкових розрахунків між різними суб'єктами);

✓ *безготівкового грошового обігу* (щодо безготівкових розрахункових операцій, переказу коштів, створення та функціонування платіжних систем, електронних і цифрових грошей, віртуальних активів тощо).

Головним контролюючим органом у цих відносинах є НБУ, який здійснює банківське регулювання та банківський нагляд.

Банківське регулювання – одна із функцій НБУ, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

Банківський нагляд – система контролю та активних упорядкованих дій НБУ, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких НБУ здійснює наглядову діяльність, законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку.

Головна мета банківського регулювання і нагляду – безпека та фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів (ст. 55 Закону України «Про Національний банк України»).

Мета банківського нагляду – стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках (ст. 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність»). Наглядова діяльність НБУ охоплює всі банки, їх відокремлені підрозділи, афілійованих та споріднених осіб банків, ключових учасників у структурі власності банків, банківські групи, учасників банківських груп на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні, а також інших юридичних та фізичних осіб у частині дотримання вимог цього Закону.

НБУ здійснює функції банківського регулювання і нагляду на індивідуальній та консолідованій основі за діяльністю банків та банківських груп.

Банківський нагляд на консолідованій основі – це нагляд, що здійснюється НБУ за банківською групою, з метою забезпечення стабільності банківської системи та обмеження ризиків, на які наражається банк унаслідок участі в банківській групі, шляхом регулювання, моніторингу та контролю ризиків банківської групи у визначеному НБУ порядку (ч. 1 ст. 9 Закону України «Про банки і банківську діяльність»).

Головна мета державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг, здійснюваного НБУ, – безпека та фінансова

стабільність фінансової системи, захист інтересів вкладників і кредиторів та інших споживачів небанківських фінансових послуг та запобігання кризовим явищам. НБУ здійснює функції державного регулювання та нагляду за діяльністю на ринках небанківських фінансових послуг (крім діяльності на ринках цінних паперів та похідних (деривативів), професійної діяльності на фондовому ринку та діяльності у системі накопичувального пенсійного забезпечення) на індивідуальній та консолідованій основі.

Інспекційні перевірки та безвиїзний нагляд НБУ

НБУ здійснює банківський нагляд у формі інспекційних перевірок та безвиїзного нагляду. Згідно зі ст. 71 Закону України «Про банки і банківську діяльність» кожний банк є об'єктом інспекційної перевірки уповноваженими НБУ особами. Перевірки здійснюються з метою визначення рівня безпеки і стабільності операцій банку, достовірності звітності банку і дотримання банком законодавства України про банки і банківську діяльність, законодавства, що регулює діяльність на платіжному ринку, а також нормативно-правових актів НБУ.

Перевірка банків здійснюється відповідно до плану, затвердженого НБУ. Планова перевірка здійснюється не частіше одного разу на рік. Про проведення планової перевірки НБУ зобов'язаний повідомити банк не пізніше, ніж за 10 днів до його початку.

НБУ може прийняти рішення про проведення позапланової перевірки банку за наявності обґрунтованих підстав. Таке рішення має бути підписане Головою НБУ або уповноваженою ним особою.

Відповідно до ст. 72 Закону України «Про банки і банківську діяльність» НБУ має право здійснювати перевірку осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю НБУ, з метою дотримання законодавства щодо банківської діяльності. До осіб, які можуть бути об'єктом перевірки НБУ, належать власники істотної участі у банку, ключові учасники у структурі власності банку та учасники банківських груп, небанківських фінансових груп, учасниками яких є банки, материнські компанії банків, юридичні особи, які мають спільного з банками контролера. Об'єктом перевірки НБУ може бути також особа, щодо якої є достовірна інформація про здійснення цією особою банківської діяльності без банківської ліцензії.

Заходи впливу НБУ

Згідно зі ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» у разі порушення банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки НБУ відповідно до цього Закону, банківського, валютного законодавства, законодавства, що регулює діяльність на платіжному ринку, законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, законодавства з питань захисту критичної інфраструктури, кіберзахисту та інформаційної безпеки, законодавства про віртуальні активи, нормативно-правових актів

НБУ, інших вимог НБУ, здійснення ризикової діяльності, що становить загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, застосування іноземними державами або міждержавними об'єднаннями, або міжнародними організаціями санкцій до банків чи власників істотної участі у банках, що становлять загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку та/або стабільності банківської системи, порушення встановлених законодавством вимог щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимог щодо етичної поведінки), НБУ має право застосувати **заходи впливу**, адекватно вчиненому порушенню або рівню такої загрози, до яких належать:

- 1) письмове застереження;
- 2) скликання загальних зборів учасників, ради банку, правління банку;
- 3) укладення письмової угоди з банком, за якою банк чи визначена угодою особа зобов'язуються сплатити визначене грошове зобов'язання та/або вжити заходів для усунення та/або недопущення в подальшій діяльності порушень, поліпшення фінансового стану банку, підвищення ефективності функціонування системи управління ризиками тощо. За невиконання або неналежне виконання банком умов письмової угоди НБУ має право застосувати інші заходи впливу, передбачені цією частиною;
- 4) зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі;
- 5) обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій, у тому числі операцій із пов'язаними з банком особами;
- 6) заборона надання бланкових кредитів;
- 7) накладення штрафів;
- 8) тимчасова, до усунення порушення, заборона використання власником істотної участі у банку права голосу (тимчасова заборона права голосу);
- 9) вимога до власника істотної участі у банку про відчуження акцій (паїв) банку у випадках, передбачених Законом;
- 10) відсторонення посадової особи банку від посади;
- 11) віднесення банку до категорії проблемних або неплатоспроможних;
- 12) відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку.

За ст. 74 Закону України «Про банки і банківську діяльність» передбачені заходи впливу можуть бути застосовані НБУ протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше ніж через три роки з дня його вчинення.

Рішення про застосування заходу впливу приймає Правління НБУ або Комітет з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем (далі – Комітет з питань нагляду), які встановлюють факт здійснення банком ризикової діяльності.

Рішення НБУ про застосування заходу впливу є обов'язковим для виконання.

НБУ здійснює контроль за усуненням банком порушень у його діяльності, виконанням рішень НБУ про застосування заходів впливу, виконанням пред'явлених (висунених) вимог, припиненням здійснення ризикової діяльності.

Коригувальні заходи та заходи впливу Регулятора (НБУ чи Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку) до надавачів небанківських фінансових послуг – фінансових компаній та ломбардів визначаються Законом України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 14.12.2021 р., зокрема, у ст. 48.

Відповідальність за порушення прав споживачів

Відповідно до ст. 28 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» ненадання, несвоєчасне надання споживачу визначеної законодавством інформації про умови надання фінансових послуг, надання недостовірної інформації про фінансову послугу або порушення встановлених законодавством вимог щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимог до етичної поведінки) тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом. Регулятор застосовує до надавачів фінансових та/або супровідних послуг **заходи впливу у вигляді накладення штрафу за такі порушення прав споживачів:**

1) ненадання або надання не в повному обсязі споживачу перед укладенням договору про надання фінансових послуг визначеної законом інформації про умови надання фінансових послуг в обсязі, передбаченому законодавством, або надання недостовірної інформації про таку послугу – у розмірі від 300 до 600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за кожний випадок такого ненадання, надання не в повному обсязі чи надання недостовірної інформації;

2) ненадання за письмовим запитом споживача проекту договору про надання фінансової послуги, якщо такий обов'язок передбачено законом, – у розмірі 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за кожний випадок такого ненадання;

3) ненадання споживачу у порядку, передбаченому ч. 4 ст. 9 цього Закону, примірника договору про надання фінансової послуги та додатків до нього (за наявності) – у розмірі 400 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за кожний такий випадок;

4) непроведення оцінки кредитоспроможності споживача перед укладенням договору про надання фінансової послуги, якщо її обов'язкове проведення передбачено законом, – у розмірі від 300 до 600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за кожний такий випадок;

5) укладення договору про надання фінансової послуги не в письмовій формі (якщо укладення договору в письмовій формі передбачено законом) –

у розмірі 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за кожний такий випадок;

6) збільшення в односторонньому порядку фіксованої процентної ставки, зміна в односторонньому порядку механізму обчислення змінюваної процентної ставки або неповідомлення споживача у строк та порядку, встановлені законом, про зміну змінюваної процентної ставки – у розмірі від 500 до 800 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за кожний такий випадок;

7) неповідомлення надавачем фінансової послуги споживача про відступлення права вимоги за договором про надання фінансової послуги, якщо обов'язковість такого повідомлення встановлена законом, – у розмірі від 300 до 600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за кожний випадок такого неповідомлення;

8) недотримання встановлених законодавством вимог щодо взаємодії із споживачами при врегулюванні простроченої заборгованості (вимог щодо етичної поведінки) – у розмірі від 3 тисяч до 6 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

9) залучення до врегулювання простроченої заборгованості юридичної особи, не включеної до реєстру колекторських компаній, – у розмірі від 5 тисяч до 8 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

10) недотримання встановлених законом вимог до договору про споживчий кредит – у розмірі від 5 тисяч до 7 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Заходи впливу у вигляді накладення штрафу за порушення прав споживачів, передбачені пунктами 6-10, застосовуються також до юридичної особи, якій анульовано ліцензію на надання фінансових послуг та яку виключено з Реєстру, до завершення виконання всіх договорів із споживачами.

Питання відповідальності у сфері банківської діяльності та фінансових послуг також містяться у КУпАП та КК України.

Фінансовий моніторинг

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6.12.2019 р. **фінансовий моніторинг** – це сукупність заходів, що вживаються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії, що передбачають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу.

Фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу:

✓ *порогові фінансові операції* (ст. 20 Закону). Фінансові операції є пороговими, якщо сума, на яку здійснюється кожна із них, дорівнює чи перевищує 400 тис грн (для суб'єктів господарювання, які проводять

лотереї та/або азартні ігри, – 55 тис грн) або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, банківських металах, інших активах, еквівалентну за офіційним курсом гривні до іноземних валют і банківських металів 400 тис грн на момент проведення фінансової операції (для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри, – 55 тис грн), **за наявності однієї або більше таких ознак:**

- фінансові операції у разі, якщо хоча б одна із сторін – учасників фінансової операції має відповідну реєстрацію, місце проживання чи місцезнаходження в державі (юрисдикції), що не виконує чи у неналежний спосіб виконує рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення (у тому числі дипломатичне представництво, посольство, консульство такої іноземної держави), або однією із сторін – учасників фінансової операції є особа, яка має рахунок у банку, зареєстрованому в зазначеній державі (юрисдикції);

- фінансові операції політично значущих осіб, членів їх сім'ї та/або осіб, пов'язаних з політично значущими особами;

- платіжні операції з переказу коштів за кордон (у тому числі до держав, віднесених Кабінетом Міністрів України до офшорних зон);

- фінансові операції з готівкою (внесення, переказ, отримання коштів);
✓ *підозрілі фінансові операції (діяльність)* (ст. 21 Закону). Фінансові операції або спроба їх проведення незалежно від суми, на яку вони проводяться, вважаються підозрілими, якщо суб'єкт первинного фінансового моніторингу має підозру або має достатні підстави для підозри, що вони є результатом злочинної діяльності або пов'язані чи стосуються фінансування тероризму або фінансування розповсюдження зброї масового знищення. При визначенні того, чи є підозрілою фінансова операція або діяльність, суб'єкт первинного фінансового моніторингу враховує типологічні дослідження, підготовлені спеціально уповноваженим органом та оприлюднені ним на своєму веб-сайті, а також рекомендації суб'єктів державного фінансового моніторингу.

Дії, які належать до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, – це дії, пов'язані із вчиненням фінансової операції чи правочину з доходами, одержаними злочинним шляхом, а також учиненням дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких доходів, чи володіння ними, прав на такі доходи, джерел їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуттям, володінням або використанням доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 5 Закону).

Рівні фінансового моніторингу (ст. 6 Закону):

- ✓ *первинний рівень;*
- ✓ *державний рівень.*

Суб'єкти первинного фінансового моніторингу:

- 1) банки, страховики (перестраховики), страхові (перестрахові) брокери, кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи;
- 2) оператори платіжних систем;
- 3) товарні та інші біржі, що проводять фінансові операції з товарами;
- 4) професійні учасники фондового ринку (ринку цінних паперів), крім осіб, які провадять діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку;
- 5) оператори поштового зв'язку, які надають фінансові платіжні послуги та/або послуги поштового переказу, та/або послуги із здійснення валютних операцій;
- 6) філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, що надають фінансові послуги на території України;
- 7) спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу (крім осіб, які надають послуги в рамках трудових правовідносин):
 - а) суб'єкти аудиторської діяльності;
 - б) бухгалтери, суб'єкти господарювання, що надають послуги з бухгалтерського обліку;
 - в) суб'єкти господарювання, що здійснюють консультування з питань оподаткування;
 - г) адвокатські бюро, адвокатські об'єднання та адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально;
 - г) нотаріуси;
 - д) суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги;
 - е) особи, які надають послуги щодо створення, забезпечення діяльності або управління юридичними особами;
 - є) суб'єкти господарювання, що надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна, а також суб'єкти господарювання, що надають за винагороду консультаційні послуги, що пов'язані з купівлею-продажем нерухомого майна;
 - ж) суб'єкти господарювання, що здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них;
 - з) суб'єкти господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри;
- 8) постачальник послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів;
- 9) інші юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги.

Суб'єкти державного фінансового моніторингу:

- ✓ НБУ;
- ✓ центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (Міністерство фінансів України);
- ✓ Міністерство юстиції України;

- ✓ Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку;
- ✓ Міністерство цифрової трансформації України;
- ✓ спеціально уповноважений орган (Державна служба фінансового моніторингу України).

Література до теми 3

1. Коваль Я.С. Механізми державного регулювання антикризовим управлінням економічною безпекою банківських установ України: монографія. Київ: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2020. 200 с.
2. Музика-Стефанчук О.А. Співробітництво у сфері фінансового моніторингу (європейський та міжнародний досвід). Порівняльно-аналітичне право. 2018. № 4. С. 317–319.
3. Музика-Стефанчук О.А. Fintech-стартапи в Україні у контексті розвитку цифрової економіки. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2022. № 3. С. 73–78.
4. Музика-Стефанчук О.А. Поняття інтернаціоналізації у банківській сфері. Eurasian Academic Research Journal. 2017. № 5 (11). С. 8–12.
5. Музика-Стефанчук О.А. Цифрова економіка та нові фінансові технології. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2019. № 2 (106). С. 65–70.
6. Музика-Стефанчук О.А., Савенкова В.Г. Щодо змін у валютних і банківських відносинах в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 7. С.291-294.
7. Музика-Стефанчук О.А., Дубко А.С. Стала банківська діяльність як предмет фінансово-правового регулювання. Нове українське право. 2024. Вип. 2. С. 80 –87. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/588/535>.
8. Музика-Стефанчук О. А., Якимчук Н. Я. Сучасне фінансове право. Право публічних фінансів: підручник. Київ: АртЕк, 2024. 656 с. URL: <https://stefanchuk.com/wp-content/uploads/2024/03/Музика-Стефанчук-О.А.-Якимчук-Н.Я.-Сучасне-фінансове-право.-Право-публічних-фінансів.-Підручник.pdf>.
9. Орлюк О.П. Теоретичні питання банківського права і банківського законодавства: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 102 с.
10. Перепелиця М.О. Класифікація об'єктів фінансового моніторингу: критерії та індикатори підозрілості. Право та інноваційне суспільство: електрон. наук. вид. 2021. № 1 (16). С. 144–153.
11. Савчук С.С. Міжнародно-правові стандарти банківської діяльності: монографія. Київ-Одеса: Фенікс, 2019. 258 с.
12. Теорія та практика адаптації законодавства України про банківську діяльність до законодавства Європейського Союзу: монографія / О.А. Музика-Стефанчук, Н.М. Ковалко, А.А. Коваленко та ін.; за заг. ред. д.ю.н., проф. О.А. Музики-Стефанчук. Київ: Самміт-Книга, 2016. 263 с.

ТЕМА 4

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНИХ НАДХОДЖЕНЬ ТА ПОДАТКОВЕ ПРАВО

4.1. Правове регулювання публічних надходжень і доходів бюджету

План

1. *Поняття та класифікація публічних надходжень.*
2. *Публічні доходи. Державні доходи. Місцеві доходи.*
3. *Бюджетні доходи.*
4. *Доходи Державного бюджету України.*
5. *Доходи місцевих бюджетів.*

Публічні надходження є поняттям, що охоплює всі види джерел, за якими відбувається акумуляція коштів до публічних фондів як на поворотній, так і безповоротній основі.

Загальні риси публічних надходжень:

- ✓ мають грошову форму (за окремими винятками);
- ✓ встановлюються законодавством;
- ✓ надходять до державних та місцевих фондів коштів;
- ✓ розпорядження та використання одержаних фінансових ресурсів здійснюється уповноваженими суб'єктами та супроводжується їх адмініструванням та публічним фінансовим контролем;
- ✓ усі відносини, що пов'язані з публічними надходженнями, чітко врегульовані фінансовим законодавством;
- ✓ використовуються для задоволення публічних потреб – виконання завдань та функцій органів державної влади і місцевого самоврядування (в сфері публічного врядування, невиробничій та виробничій сферах).

Відповідно до п. 37 ч. 1 ст. 2 БК України **надходження бюджету** – це доходи бюджету, повернення кредитів до бюджету, кошти від державних (місцевих) запозичень, кошти від приватизації державного майна (щодо державного бюджету), повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів. Отже, **публічні надходження охоплюють:**

- ✓ публічні доходи;
- ✓ повернення кредитів (позик);
- ✓ кошти, одержані до публічного фонду коштів шляхом взяття запозичень (позик);
- ✓ кошти від продажу майна (корпоративних прав) (наприклад кошти від приватизації державного майна (щодо державного бюджету);
- ✓ повернення коштів з депозитів;
- ✓ надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів та інші, передбачені законодавством надходження.

Публічні надходження – це надходження усіх публічних фондів коштів, серед яких передусім виділяють:

1) надходження держави:

- ✓ надходження Державного бюджету України;
- ✓ надходження Пенсійного фонду України;
- ✓ надходження Фонду соціального страхування на випадок безробіття;
- ✓ надходження НБУ, які утворюються передусім за рахунок викупу облігацій внутрішньої державної позики, валютних операцій, розміщення золотовалютних резервів у інших банках, продажу кредитних ресурсів уряду, надання комерційним банкам короткострокових і довгострокових кредитів та рефінансування комерційних банків;

- ✓ надходження Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (відповідно до вимог Закону України від 23.02.2012 р. «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»). До основних джерел формування коштів Фонду належать: початкові та регулярні збори з учасників Фонду; спеціальний збір до Фонду; доходи, одержані від інвестування коштів в державні цінні папери України тощо;

- ✓ надходження інших цільових державних публічних фондів коштів;
- ✓ надходження державних підприємств;

2) місцеві надходження:

- ✓ надходження місцевих бюджетів;
- ✓ надходження комунальних підприємств.

3) за джерелами утворення виділяють надходження:

- ✓ від державних та комунальних підприємств, установ, організацій;
- ✓ від юридичних осіб приватного права, суб'єктів господарювання приватної форми власності та фізичних осіб;
- ✓ доходи від інших публічних фондів коштів;
- ✓ доходи від іноземних держав, міжнародних урядових та неурядових організацій;

4) за методами справляння платежі до публічних фондів надходження поділяють на:

- ✓ **обов'язкові** (метод податкових надходжень – обов'язкової сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів, а в разі їх несплати – примусового стягнення таких платежів, що встановлюються податковим законодавством, законодавством про ЄСВ тощо);

- ✓ **добровільні** (метод неподаткових надходжень – отримання платежів, що не мають фіскальної правової природи);

5) за правовим режимом платежу надходження бувають:

- ✓ податкові;
- ✓ квазіподаткові;
- ✓ плати за надання публічних послуг;
- ✓ платежі в сфері обов'язкового державного страхування – єдиний соціальний внесок на загальнообов'язкове соціальне страхування;

- ✓ обов'язкові платежі (внески) до публічних фондів коштів;
- ✓ парафіскалітети;
- ✓ платежі, сплата яких ґрунтується на договорі;
- ✓ гранти, добровільні надходження;
- ✓ власні надходження бюджетних установ;
- ✓ запозичення (позики) тощо;

б) з урахуванням законодавчо встановлених конкретних умов їх акумулювання і використання, надходження бувають:

- ✓ зворотні і безповоротні;
- ✓ відплатні і безвідплатні;
- ✓ загальні і цільові;

7) за соціально-економічними ознаками утворення надходження поділяють за умовами їх отримання:

- ✓ від здійснення господарської діяльності;
- ✓ від здійснення зовнішньоекономічної діяльності;
- ✓ від використання природних ресурсів;
- ✓ інші.

Публічні доходи розглядають як окрему групу публічних надходжень, що акумулюються до публічних фондів коштів на безповоротній основі.

Фінансові правовідносини у сфері справляння публічних доходів:

- ✓ установлення публічних доходів у законодавстві;
- ✓ прогнозування і планування сум публічних доходів, їх закріплення у фінансово-планових актах;
- ✓ відкриття рахунків для їх акумулювання (казначейських чи банківських);
- ✓ розрахунок сум доходів та їх попереднє декларування у випадках передбачених законодавством;
- ✓ сплата платежів до публічних фондів та їх зарахування на відповідні рахунки;
- ✓ адміністрування сплати відповідних доходів та здійснення публічного фінансового контролю у цій сфері;
- ✓ застосування заходів забезпечення сплати прострочених грошових зобов'язань зі сплати окремих доходів обов'язкового характеру та примусове їх стягнення.

Державні доходи формують загальнодержавні податки і збори, квазіподаткові платежі, єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, плати за надання органами державної влади публічних послуг (судового збору, адміністративного збору, консульського збору, виконавчого збору тощо) та інших доходів Державного бюджету України, НБУ, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, доходи цільових фондів коштів держави, державних підприємств тощо.

Місцеві доходи – це частина національного доходу, яка необхідна для функціонування системи органів місцевого самоврядування та

використовується для вирішення функцій місцевого самоврядування, завдань місцевого значення відповідно до інтересів відповідних територіальних громад, їх мешканців.

Надходження бюджетів

Надходження бюджету (п. 37 ч. 1 ст. 2 БК України) – це:

- ✓ доходи бюджету;
- ✓ повернення кредитів до бюджету;
- ✓ кошти від державних (місцевих) запозичень;
- ✓ кошти від приватизації державного майна (щодо державного бюджету);
- ✓ повернення бюджетних коштів з депозитів;
- ✓ надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів.

Бюджетні доходи

Доходи бюджету – податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ) (п. 23 ч. 1 ст. 2 БК України).

Нагадуємо, що доходи до бюджету мобілізуються на безповоротній основі, проте можуть мати цільовий характер.

Класифікація доходів бюджету (ст. 9 БК України):

1) *податкові надходження*:

- загальнодержавні податки і збори;
- місцеві податки і збори;

2) *неподаткові надходження*:

● доходи від власності та підприємницької діяльності (дивіденди, частина чистого прибутку (доходу), плата за розміщення тимчасово вільних коштів бюджету);

● адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності;

● власні надходження бюджетних установ;

● інші неподаткові надходження (від реалізації конфіскованого майна, від реалізації надлишкового майна і техніки тощо;

3) *доходи від операцій з капіталом*:

● надходження від продажу основного капіталу;

● надходження від реалізації державних запасів товарів;

● кошти від продажу землі;

● податки на фінансові операції та операції з капіталом;

4) *трансферти* – кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.

Місцеві доходи (доходи місцевих бюджетів) поділяють на три групи залежно від виду майнового права на одержувані фінансові ресурси на:

1) *власні доходи* (місцеві податки і збори, плата за розміщення тимчасово вільних коштів місцевого бюджету тощо), які надходять до місцевих бюджетів відповідно до ст. 142 Конституції України та ст. ст. 60, 63 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». Ці доходи не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів;

2) *закріплені доходи* – це частина загальнодержавних податків і зборів, що закріплені за місцевими бюджетами, частина адміністративного збору, за адміністративні послуги, що надаються органами місцевого самоврядування та інші. Ці доходи враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів;

3) *регульовальні* – міжбюджетні трансферти, що надходять до місцевих бюджетів за рахунок коштів Державного бюджету України у формі дотацій та субвенцій.

У БК України розмежовано доходи *загального* (ч. 2 ст. 29) та *спеціального* (ч. 3 ст. 29, окрім тих, що зазначені в п. 1 ч. 2 ст. 67-1 БК України) фондів Державного бюджету України. Значна частина доходів спеціального фонду Державного бюджету України мають цільове спрямування.

Виконання Державного бюджету України за доходами врегульоване у ст. 45 БК України.

Доходи місцевих бюджетів також розмежовані в БК України залежно від: 1) виду місцевого бюджету; 2) складових частин бюджету (загального та спеціального фондів).

4.2. Податкова система та принципи податкового законодавства. Податкове право та податкові правовідносини

План

1. *Поняття податку і збору.*
2. *Податкова система України.*
3. *Податкове законодавство України та його принципи.*
4. *Податкове право та особливості податкових правовідносин.*
5. *Суб'єкти податкових правовідносин.*

У ст. 67 Конституції України закріплено, що «кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом». Також у ст. 92 Конституції України передбачено виняткове право законодавчого органу: лише законами України можна встановлювати «систему оподаткування, податки і збори».

До повноважень Кабінету Міністрів України віднесено забезпечення проведення податкової політики (п. 3 ст. 116 Конституції України).

Податок – це обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету або на єдиний рахунок, що справляється з платників податку відповідно до ПК України (ч. 1 ст. 6 ПК України).

Характерні особливості податку:

✓ сплачується на умовах безповоротності. Повернення податку можливе лише в разі його переплати або тоді, коли законодавством передбачено пільги щодо такого податку;

✓ має односторонній характер установлення. Оскільки податок стягується з метою покриття суспільних потреб, які в основному відокремлено від індивідуальних потреб конкретно платника податку, то він є індивідуально безповоротний. Сплата платником податку не породжує зустрічного зобов'язання держави вчиняти будь-які дії на користь конкретного платника;

✓ може бути сплачений лише до бюджету;

✓ при сплаті податку платежу відбувається перехід частини коштів із власності окремих платників у власність всієї держави;

✓ індивідуально безоплатний і виражається в тому, що при його стягненні держава не бере на себе обов'язків з надання кожному окремому платникові певного еквівалента, що дорівнює їхньому платежу.

Основні функції податків: *фіскальна; розподільна; регулювальна; стимулювальна.*

Додаткові функції: *контрольна та інформаційна*, а також *відтворювальна*, що призначена для акумулювання коштів на відновлення використовуваних ресурсів.

Збір (плата, внесок) – це обов'язковий платіж до відповідного бюджету або на єдиний рахунок, що справляється з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди, у тому числі внаслідок учинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значущих дій (ч. 2 ст. 6 ПК України).

Податкова система – це сукупність загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що справляються в установленому ПК України порядку (п. 6.3 ст. 6 ПК України). Загальнодержавні, місцеві податки та збори, справляння яких не передбачено ПК України, сплаті не підлягають (п. 4.2 ст. 4 ПК України). Установлення загальнодержавних податків та зборів, не передбачених ПК України, забороняється (п. 9.4 ст. 9 ПК України).

Загальнодержавні податки та збори (встановлені ПК України і є обов'язковими до сплати на всій території України, крім деяких випадків) – ст. 9 ПК України:

- ✓ податок на прибуток підприємств;
- ✓ податок на доходи фізичних осіб;
- ✓ ПДВ;
- ✓ акцизний податок;
- ✓ екологічний податок;
- ✓ рентна плата;
- ✓ мито.

Тимчасово, до набрання чинності рішенням Верховної Ради України про завершення реформи Збройних сил України, встановлюється *військовий збір* (пункт 16⁻¹ підрозділу 10 розділу XX ПК України).

Іншим тимчасовим обов'язковим платежем є *збір з одноразового (спеціального) добровільного декларування* (відповідно до підрозділу 9⁻¹ розділу XX ПК України) (платники – фізичні особи).

Зарахування загальнодержавних податків та зборів до державного і місцевих бюджетів здійснюється відповідно до БК України.

Місцеві податки та збори (встановлені відповідно до переліку і в межах граничних розмірів ставок, визначених ПК України, рішеннями сільських, селищних, міських рад у межах їх повноважень і є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад):

✓ **місцеві податки:**

- *податок на майно* (передбачає: податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; транспортний податок; плату за землю);

- *єдиний податок;*

✓ **місцеві збори:**

- *збір за місця для паркування транспортних засобів;*

- *туристичний збір.*

Місцеві ради обов'язково устанавлюють єдиний податок та податок на майно (в частині транспортного податку та плати за землю, крім земельного податку за лісові землі) (п. 10.2⁻¹ ПК України).

Податкове законодавство України (ст. 3 ПК України):

- ✓ Конституція України;

- ✓ ПК України;

- ✓ МК України та інших законів з питань митної справи у частині регулювання правовідносин, що виникають у зв'язку з оподаткуванням митом (наприклад, Закон України «Про митний тариф» від 19.10.2022 р.);

- ✓ чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України і якими регулюються питання оподаткування;

- ✓ нормативно-правові акти, прийняті на підставі та на виконання цього Кодексу та законів з питань митної справи;

- ✓ рішення Верховної Ради АРК, органів місцевого самоврядування з питань місцевих податків та зборів, прийняті за встановленими правилами.

Принципи податкового законодавства (ст. 4 ПК України): загальність оподаткування; рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації; невідворотність настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства; презумпція правомірності рішень платника податку; фіскальна достатність; соціальна справедливість; економічність оподаткування; нейтральність; стабільність; рівномірність та зручність сплати; єдиний підхід до встановлення податків та зборів.

Податкове право

Відносини у сфері оподаткування є предметом **податкового права**, що являє собою підгалузь фінансового права, сукупність фінансово-правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають з приводу встановлення, сплати їх платниками до бюджетів, у сфері адміністрування сплати податків і зборів, стягнення податкового боргу, розрахунків у сфері сплати податків і зборів, зарахування до бюджету та повернення надміру сплачених податків (зборів), а також у процесі податкового контролю та притягнення до фінансової відповідальності.

Інститути податкового права:

- ✓ інститут загальнодержавних податків і зборів;
- ✓ інститут місцевих податків і зборів;
- ✓ інститут податкового процесу, що передбачає адміністрування податків і зборів;
- ✓ інститут фінансової відповідальності.

Об'єкти податково-правового регулювання: податкова система; правовий статус суб'єктів податкових правовідносин; суспільні податкові відносини.

Суб'єкти податкових правовідносин

1. Сторона, яка виступає у ролі владного суб'єкта:

1) **держава Україна** загалом, може виступати суб'єктом податкових відносин безпосередньо, як офіційний представник народу України – єдиного носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні. Опосередковано держава діє в особі уповноважених нею органів державної влади, які здійснюють публічну фінансову діяльність у сфері оподаткування, зокрема, таких як:

- *Верховна Рада України;*
- *Кабінет Міністрів України;*
- *Міністерство фінансів України;*
- *контролюючі органи;*
- *інші спеціально уповноважені державою суб'єкти.*

2) **територіальні громади** (міські, селищні, сільські об'єднані територіальні громади, територіальна громада міста Києва, а також єдність територіальних громад районів, областей), які також мають права на місцеві податки і збори, а також право очікування на надходження коштів від їх сплати, а також частини закріплених за відповідними місцевими бюджетами частин загальнодержавних податків і зборів, або діють в особі уповноважених органів місцевого самоврядування (місцева рада, виконком місцевої ради, місцевий фінансовий орган, інші).

Контролюючі органи (п. 41.1 ст. 41 ПК України):

- ✓ податкові органи (органи стягнення);
- ✓ митні органи.

Розмежування повноважень і функціональних обов'язків контролюючих органів визначається у п. 41.5 ст. 41 ПК України. У ПК України визначаються функції та правові основи діяльності контролюючих органів (податкових та митних) та центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику (Міністерства фінансів України).

II. Невладні суб'єкти податкових правовідносин:

- ✓ платники податків;
- ✓ податкові агенти;
- ✓ представники платників податків (законні та уповноважені);
- ✓ фінансові установи.

Платники податків

Платники податку – це особи, на які покладено обов'язок зі сплати податків, зборів та виконання інших обов'язків, пов'язаних з такою сплатою. Платниками податків визнаються фізичні особи (резиденти і нерезиденти України), юридичні особи (резиденти і нерезиденти України) та їх відокремлені підрозділи, які мають, одержують (передають) об'єкти оподаткування або провадять діяльність (операції), що є об'єктом оподаткування згідно з ПК України або податковими законами, і на яких покладено обов'язок із сплати податків та зборів згідно із ПК України (п. 15.1 ст. 15 ПК України).

Платники податків – фізичні особи:

✓ *резиденти та нерезиденти*. Правила визнання фізичної особи резидентом закріплені в п. 14.1.213 ст. 14 ПК України;

✓ *самозайняті фізичні особи* – платники податку, які є ФОП або провадять незалежну професійну діяльність за умови, що такі особи не є працівниками в межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності (п. 14.1.226 п. 14.1 ст. 14 ПК України). Самозайняті особи зобов'язані повідомляти про свій статус банки, інші фінансові установи, небанківських надавачів платіжних послуг, емітентів електронних грошей, в яких такі особи відкривають рахунки/електронні гаманці (п. 69.7 ст. 69 ПК України);

✓ *електронний резидент (е-резидент)* – іноземець, який досяг 18-річного віку, не є податковим резидентом України, отримав відповідні кваліфіковані електронні довірчі послуги та інформація про якого внесена до інформаційної системи «Е-резидент» (п. 14.1.56-6 ст. 14 ПК України).

Платники податків-юридичні особи та їх відокремлені підрозділи:

✓ *резиденти* – юридичні особи та їх відокремлені особи, які утворені та провадять свою діяльність відповідно до законодавства України з місцезнаходженням як на її території, так і за її межами; дипломатичні представництва, консульські установи та інші офіційні представництва України за кордоном, які мають дипломатичні привілеї та імунітет (п. 14.1.213 ст. 14 ПК України);

✓ *нерезиденти* – іноземні компанії, організації, партнерства та інші об'єднання осіб, утворені відповідно до законодавства інших держав, їх зареєстровані (акредитовані або легалізовані) відповідно до законодавства України філії, представництва та інші відокремлені підрозділи з місцезнаходженням на території України, а також правові утворення без статусу юридичної особи, створені відповідно до законодавства іноземних держав або територій, які не є резидентами України, відповідно до положень ПК України; дипломатичні представництва, консульські установи та інші офіційні представництва інших держав і міжнародних організацій в Україні (п. 14.1.122 ст. 14 ПК України).

У разі прийняття рішення про створення відокремленого підрозділу, юридична особа повідомляє про це контролюючі органи за своїм місцезнаходженням та місцезнаходженням таких новостворених підрозділів у встановленому порядку (підпункт 168.4.2 ст. 168 ПК України). Юридична особа – платник податку – несе фінансову відповідальність за вчинення податкових правопорушень її відокремленими підрозділами (п. 110.5 ст. 110 ПК України).

Резиденти – це:

а) юридичні особи та їх відокремлені особи, які утворені та провадять свою діяльність відповідно до законодавства України з місцезнаходженням як на її території, так і за її межами;

б) дипломатичні представництва, консульські установи та інші офіційні представництва України за кордоном, які мають дипломатичні привілеї та імунітет;

в) фізична особа-резидент – це фізична особа, яка має місце проживання в Україні.

У разі якщо фізична особа має місце проживання також в іноземній державі, вона вважається резидентом, якщо така особа має місце постійного проживання в Україні; якщо особа має місце постійного проживання також в іноземній державі, вона вважається резидентом, якщо має більш тісні *особисті* чи *економічні зв'язки (центр життєвих інтересів)* в Україні. У разі якщо державу, в якій фізична особа має центр життєвих інтересів, не можна визначити, або якщо фізична особа не має місця постійного проживання у жодній з держав, вона вважається резидентом, якщо перебуває в Україні не менше 183 днів (включаючи день приїзду та від'їзду) протягом періоду або періодів податкового року.

Достатньою (але не винятковою) умовою визначення місця знаходження центру життєвих інтересів фізичної особи є *місце постійного проживання членів її сім'ї або її реєстрації як суб'єкта підприємницької діяльності*.

Достатньою підставою для визначення особи резидентом є *самостійне визначення нею основного місця проживання на території України у*

порядку, встановленому ПК України, або її реєстрація як самозайнятої особи.

Не вважається достатньою умовою визначення місця знаходження центру життєвих інтересів фізичної особи набуття особою статусу електронного резидента (е-резидента).

Нерезиденти – це:

- ✓ іноземні компанії, організації, утворені відповідно до законодавства інших держав, їх зареєстровані (акредитовані або легалізовані) відповідно до законодавства України філії, представництва та інші відокремлені підрозділи з місцезнаходженням на території України;

- ✓ дипломатичні представництва, консульські установи та інші офіційні представництва інших держав і міжнародних організацій в Україні;

- ✓ фізичні особи, які не є резидентами України.

Права платників податків (ст. 17 ПК України):

- ✓ безоплатно отримувати у контролюючих органах, у тому числі і через мережу Інтернет, інформацію про податки та збори і нормативно-правові акти, що їх регулюють, порядок обліку та сплати податків та зборів, права та обов'язки платників податків, повноваження контролюючих органів та їх посадових осіб щодо здійснення податкового контролю;

- ✓ представляти свої інтереси в контролюючих органах самостійно, через податкового агента або уповноваженого представника;

- ✓ обирати самостійно, якщо інше не встановлено у ПК України, метод ведення обліку доходів і витрат;

- ✓ користуватися податковими пільгами за наявності підстав;

- ✓ одержувати відстрочення, розстрочення сплати податків або податковий кредит;

- ✓ бути присутнім під час проведення перевірок та надавати пояснення з питань, що виникають під час таких перевірок, та за власною ініціативою пояснення з питань, що не запитувалися контролюючим органом, ознайомлюватися та отримувати акти (довідки) перевірок, проведених контролюючими органами, перед підписанням актів (довідок) про проведення перевірки, у разі наявності зауважень щодо змісту (тексту) складених актів (довідок) підписувати їх із застереженням та подавати контролюючому органу письмові заперечення у встановленому порядку;

- ✓ оскаржувати у встановленому порядку рішення, дії (бездіяльність) контролюючих органів (посадових осіб), у тому числі надану йому у паперовій або електронній формах індивідуальну податкову консультацію, яка йому надана, а також узагальнюючу податкову консультацію;

- ✓ вимагати від контролюючих органів проведення перевірки відомостей та фактів, що можуть свідчити на користь платника податків;

- ✓ на нерозголошення контролюючим органом (посадовими особами) відомостей про такого платника без його письмової згоди та відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, державну, комерційну чи

банківську таємницю та стали відомі під час виконання посадовими особами службових обов'язків, крім випадків, коли це прямо передбачено законами;

- ✓ на залік чи повернення надміру сплачених, а також надміру стягнутих сум податків та зборів, пені, штрафів у встановленому порядку;

- ✓ на повне відшкодування шкоди, заподіяної незаконними діями (бездіяльністю) контролюючих органів (їх посадових осіб), у встановленому законом порядку;

- ✓ самостійно обирати спосіб взаємодії з контролюючим органом в електронній формі через електронний кабінет, якщо інше не встановлено у ПК України;

- ✓ реалізовувати через електронний кабінет права та обов'язки, передбачені у ПК України та які можуть бути реалізовані в електронній формі засобами електронного зв'язку;

- ✓ подавати декларацію та інші документи в паперовій формі у разі виникнення технічних та/або методологічних помилок чи технічного збою у роботі електронного кабінету (наявність помилки/збою має бути підтверджена технічним адміністратором та/або методологом електронного кабінету, або згідно з повідомленням на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, або рішенням суду), якщо подання таких документів в електронній формі не є обов'язковим відповідно до ПК України;

- ✓ надавати за власною ініціативою письмові пояснення та/або документи щодо обставин, які підтверджують відсутність його вини у вчиненому податковому правопорушенні, у встановленому порядку;

- ✓ відкрито застосовувати технічні прилади і технічні засоби, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засоби фото- і кінозйомки, відеозапису; відкрито здійснювати звукозапис, фото-, відеофіксацію (відеозйомку), накопичувати та використовувати таку мультимедійну інформацію (фото-, відео-, звукозапис) під час проведення перевірок;

- ✓ інші права, передбачені законом.

Податковий обов'язок – обов'язок платника податку обчислити, задекларувати та/або сплатити суму податку та збору в порядку і строки, визначені у ПК України, законами з питань митної справи.

Обов'язки платника податків (ст. 16 ПК України):

- ✓ стати на облік у контролюючих органах у встановленому порядку;

- ✓ вести в установленому порядку облік доходів і витрат, складати звітність, що стосується обчислення і сплати податків та зборів;

- ✓ подавати до контролюючих органів у порядку, встановленому податковим та митним законодавством, декларації, звітність та інші документи, пов'язані з обчисленням і сплатою податків та зборів;

- ✓ сплачувати податки та збори в строки та у розмірах, встановлених цим Кодексом та законами з питань митної справи;

✓ подавати у належний спосіб оформлену письмову вимогу контролюючих органів (у випадках, визначених законодавством) документи з обліку доходів, витрат та інших показників, пов'язаних із визначенням об'єктів оподаткування (податкових зобов'язань), первинні документи, реєстри бухгалтерського обліку, фінансову звітність, інші документи, пов'язані з обчисленням та сплатою податків та зборів. У письмовій вимозі обов'язково зазначаються конкретний перелік документів, які повинен надати платник податків, та підстави для їх надання;

✓ подавати контролюючим органам інформацію, відомості про суми коштів, не сплачених до бюджету в зв'язку з отриманням податкових пільг (суми отриманих пільг) та напрями їх використання (щодо умовних податкових пільг – пільг, що надаються за умови використання коштів, вивільнених у суб'єкта господарювання внаслідок надання пільги, у визначеному державою порядку);

✓ подавати контролюючим органам інформацію в порядку, у строки та в обсягах, встановлених податковим законодавством;

✓ виконувати законні вимоги контролюючих органів щодо усунення виявлених порушень законів з питань оподаткування та митної справи і підписувати акти (довідки) про проведення перевірки;

✓ не перешкоджати законній діяльності посадової особи контролюючого органу під час виконання нею службових обов'язків та виконувати законні вимоги такої посадової особи;

✓ повідомляти контролюючим органам за місцем обліку такого платника про його ліквідацію або реорганізацію протягом трьох робочих днів з дня прийняття відповідного рішення (крім випадків, коли обов'язок здійснювати таке повідомлення покладено законом на орган державної реєстрації);

✓ повідомляти контролюючі органи про зміну місцезнаходження юридичної особи та зміну місця проживання ФОП;

✓ забезпечувати збереження документів, пов'язаних з виконанням податкового обов'язку, протягом установлених строків;

✓ допускати посадових осіб контролюючого органу під час проведення ними перевірок до обстеження приміщень, територій (крім житла громадян), що використовуються для одержання доходів чи пов'язані з утриманням об'єктів оподаткування, а також для проведення перевірок з питань обчислення і сплати податків та зборів у встановлених випадках;

✓ використовувати електронний кабінет для листування з контролюючими органами в електронній формі у разі подання звітності в електронній формі, а також після проходження електронної ідентифікації онлайн в електронному кабінеті, крім платників податків, які відмовилися від використання електронного кабінету у встановленому порядку, та платників податків, які не визначили спосіб взаємодії із контролюючим органом;

✓ забезпечувати надання посадовими (службовими) особами платника податку письмових пояснень на письмовий запит контролюючого органу з питань, що стосуються предмета перевірки, та їх документального підтвердження;

✓ визначати, змінювати уповноважених осіб платника податків, які мають право користуватися електронним кабінетом, зокрема щодо підписання, подання, отримання ними документів та інформації через електронний кабінет, та визначати їхні повноваження.

Податковий агент

Податковий агент – це особа, на яку відповідно до норм ПК України покладається обов’язок з обчислення, утримання з доходів, що нараховуються (виплачуються, надаються) платнику, та перерахування податків до відповідного бюджету від імені та за рахунок коштів платника податків.

Обов’язки податкового агента (без прив’язки їх до конкретного виду податку) (ст. 18 ПК України):

- ✓ обчислення податку;
- ✓ утримання податку з доходів, що нараховуються (виплачуються, надаються) платнику;
- ✓ перерахування податків до відповідного бюджету.

Групи обов’язків податкового агента:

1) *загальні обов’язки податкового агента* – не залежать від виду об’єкту оподаткування та джерел оподатковуваного доходу. Тобто, це обов’язки, які мають бути притаманними агенту платника будь-якого обов’язкового платежу;

2) *спеціальні обов’язки податкового агента* – це особливі обов’язки, пов’язані із специфікою нарахування та утримання того чи іншого виду податку чи іншого обов’язкового платежу (наприклад, при справлянні податку на доходи фізичних осіб, на підставі ст. 168 ПК України).

Представники платників податків (законні та уповноважені)

Відповідно до ст. 19 ПК України **представниками платника податків** – особи, які можуть здійснювати представництво його законних інтересів та ведення справ, пов’язаних із сплатою податків, на підставі закону або довіреності. Представник платника податків користується правами, встановленими ПК України для платників податків.

Фінансові установи

Банки, інші фінансові установи, небанківські надавачі платіжних послуг, емітенти електронних грошей відкривають відповідні рахунки/електронні гаманці, передбачені законодавством України, платникам податків – юридичним особам (резидентам і нерезидентам), незалежно від організаційно-правової форми, відокремленим підрозділам та представництвам юридичних осіб, для яких законом установлені особливості їх державної реєстрації та які не включаються до Єдиного

державного реєстру юридичних осіб, ФОП та громадських формувань, фізичним особам, які провадять незалежну професійну діяльність, за наявності документів, виданих контролюючими органами, що підтверджують взяття їх на облік у таких органах, або виписки з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, ФОП і громадських формувань чи інформації з цього реєстру, отриманої банком, іншою фінансовою установою, небанківським надавачем платіжних послуг, емітентом електронних грошей відповідно до закону, із зазначенням даних про взяття на облік у контролюючих органах як платника податків (п. 69.1 ст. 69 ПК України). Такі фінансові установи зобов'язані надіслати повідомлення про відкриття або закриття рахунку/електронного гаманця платника податків-юридичної особи (резидента і нерезидента), у тому числі відкритого через його відокремлені підрозділи, чи самозайнятої фізичної особи до контролюючого органу, в якому обліковується платник податків, у день відкриття/закриття рахунку/електронного гаманця.

Банк зобов'язаний виконати доручення клієнта зі сплати податку (збору), податкового збору, що міститься в розрахунковому документі, який надійшов протягом операційного часу банку, в день його надходження, окрім випадків, які зазначені в п. 129.7 ст. 129 ПК України.

Елементи податку (елементи податкового механізму, елементи оподаткування, елементи юридичної конструкції податку): 1) платники податку; 2) об'єкт оподаткування; 3) база оподаткування; 4) ставка податку; 5) порядок обчислення податку; 6) податковий період; 7) строк та порядок сплати податку; 8) строк та порядок подання звітності про обчислення і сплату податку (ст. 7 ПК України); 9) податкові пільги (необов'язковий елемент, п. 7.2 ст. 7 ПК України).

Відповідно до ст. 15 ПК України **платниками податків** визнаються фізичні особи (резиденти і нерезиденти України), юридичні особи (резиденти і нерезиденти України) та їх відокремлені підрозділи, які мають, одержують (передають) об'єкти оподаткування або провадять діяльність (операції), що є об'єктом оподаткування, і на яких покладено обов'язок із сплати податків та зборів. Отже, платниками податків є суб'єкти податкових правовідносин, на яких за наявності об'єкта оподаткування покладено певний комплекс податкових обов'язків і прав, установлених законодавством. Про платників податків – резидентів і нерезидентів уже йшлося вище.

Об'єкт оподаткування – це те, що підлягає оподаткуванню; вказує на обставини, за яких для суб'єкта оподаткування виникає обов'язок сплатити податок. Один і той самий об'єкт оподаткування не може бути об'єктом оподаткування для кількох податків. Об'єктом оподаткування може бути: майно, товари, дохід (прибуток) або його частина, обороти з реалізації товарів (робіт, послуг), операції з постачання товарів (робіт, послуг) та інші об'єкти, визначені податковим законодавством, з наявністю яких податкове

законодавство пов'язує виникнення у платника податкового обов'язку (ст. 22 ПК України).

Згідно зі ст. 23 ПК України **база оподаткування** – це конкретні вартісні, фізичні або інші характеристики певного об'єкта оподаткування, до якого застосовується податкова ставка і який використовується для визначення розміру податкового зобов'язання. Варто зазначити, що один об'єкт оподаткування може утворювати кілька баз оподаткування для різних податків.

Одиниця виміру бази оподаткування – це конкретна вартісна, фізична або інша характеристика бази оподаткування або її частини, щодо якої застосовується ставка податку (ст. 24 ПК України). Одиниця виміру бази оподаткування є єдиною для розрахунку і обліку податку, тобто одній базі оподаткування повинна відповідати одна одиниця виміру бази оподаткування.

Ставка податку – це розмір податкових нарахувань на (від) одиницю (одиниці) виміру бази оподаткування регулюється ст. ст. 25 – 28 ПК України.

Обчислення суми податку здійснюється шляхом множення бази оподаткування на ставку податку із/без застосуванням відповідних коефіцієнтів (ст. 29 ПК України).

Податковий період – період часу, з урахуванням якого відбувається обчислення та сплата окремих видів податків та зборів (ст. 33 ПК України). Податковий період може складатися з кількох звітних періодів.

Базовий податковий (звітний) період – період, за який платник податків зобов'язаний здійснювати розрахунки податків, подавати податкові декларації (звіти, розрахунки) та сплачувати до бюджету суми податків та зборів, крім випадків, коли контролюючий орган зобов'язаний самостійно визначити суму податкового зобов'язання платника податку.

Види податкового періоду (ст. 34 ПК України):

- ✓ календарний рік;
- ✓ календарне півріччя;
- ✓ календарні три квартали;
- ✓ календарний квартал;
- ✓ календарний місяць;
- ✓ календарний день.

Строк сплати податку та збору – період, що розпочинається з моменту виникнення податкового обов'язку платника податку зі сплати конкретного виду податку і завершується останнім днем строку, протягом якого такий податок чи збір повинен бути сплачений у порядку, визначеному податковим законодавством. Податок чи збір, що не був сплачений у визначений строк, вважається не сплаченим своєчасно (ст. 31 ПК України).

Строк сплати податку та збору обчислюється:

- ✓ роками;
- ✓ кварталами;

- ✓ місяцями;
- ✓ декадами;
- ✓ тижнями;
- ✓ днями;
- ✓ вказівкою на подію, що повинна настати або відбутися.

Форма зміни строку сплати податку:

- ✓ відстрочення;
- ✓ розстрочення.

Форми сплати податків і зборів (ст. 35 ПК України):

- ✓ готівкова форма;
- ✓ безготівкова форма.

Податкова пільга – передбачене податковим та митним законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності підстав, що характеризують певну групу платників податків, вид їх діяльності, об'єкт оподаткування або характер та суспільне значення здійснюваних ними витрат (ст. 30 ПК України).

Платник податків вправі відмовитися від використання податкової пільги чи зупинити її використання на один або декілька податкових періодів. Проте податкові пільги, не використані платником податків, не можуть бути перенесені на інші податкові періоди, зараховані в рахунок майбутніх платежів з податків та зборів або відшкодовані з бюджету.

Податкова пільга надається шляхом:

- ✓ податкового вирахування (знижки), що зменшує базу оподаткування до нарахування податку та збору;
- ✓ зменшення податкового зобов'язання після нарахування податку та збору;
- ✓ установлення зниженої ставки податку та збору;
- ✓ звільнення від сплати податку та збору.

4.3. Правове регулювання оподаткування доходів фізичних осіб

План

1. Податок з доходів фізичних осіб (ПДФО).
2. Платники ПДФО. Об'єкти оподаткування ПДФО.
3. База оподаткування ПДФО.
4. Податкова соціальна пільга та податкова знижка.
5. Ставки ПДФО.
6. Оподаткування доходів, отриманих фізичною особою-підприємцем від провадження господарської діяльності, крім осіб, які обрали спрощену систему оподаткування.
7. Оподаткування доходів, отриманих фізичною особою, яка провадить незалежну професійну діяльність.
8. Порядок нарахування та сплати ПДФО.
9. Військовий збір.

Податок з доходів фізичних осіб (ПДФО) є класичним, традиційним податком, що сплачується фізичними особами у всіх державах світу. В Україні він належить до переліку загальнодержавних податків, є важливим джерелом доходів передусім бюджетів місцевого самоврядування, а тому не лише питання розмежування сплачених коштів між бюджетами, а й те, хто саме його сплачує, є частково предметом регулювання БК України, положення якого доповнюють положення ПК України, уточнюють їх.

ПДФО сплачується з:

✓ пасивних доходів у вигляді процентів на поточний або депозитний (вкладний) банківський рахунок, процентів на вклад (депозит) члена кредитної спілки у кредитній спілці – 100% до Державного бюджету України (до загального фонду):

✓ інших доходів:

- до Державного бюджету України 25% (60% – з платників на території міста Києва);
- до бюджету АРК, обласних бюджетів – 15%;
- місцевих бюджетів: до бюджетів місцевого самоврядування – 60%; до бюджету міста Києва – 40%.

Платники ПДФО:

✓ фізична особа – фізична особа-резидент, яка отримує доходи як з джерела їх походження в Україні, так і іноземні доходи (пп. 162.1.1 ст. 162 ПК України), в тому числі:

• фізична особа (людина), що не має статусу підприємця (ФОПа) чи іншої самозайнятої особи;

• фізична особа-підприємець (ФОП), у разі якщо вона не обрала спрощену систему оподаткування (зі сплатою єдиного податку), а перебуває на загальній системі оподаткування (фізична особа, яка зареєстрована як ФОП у державному реєстраторі);

• інша самозайнята особа – адвокат, нотаріус, оцінювач, інша особа, що забезпечує себе роботою самостійно (пп. 14.1.226 ст. 14 ПК України);

✓ фізична особа-резидент, яка володіє та/або користується (орендує (суборендує), на умовах емфітевзису, постійно користується) земельними ділянками, віднесеними до сільськогосподарських угідь, у частині мінімального податкового зобов'язання (пп. 162.1.1⁻¹ ст. 162 ПК України);

✓ фізична особа-нерезидент, яка отримує доходи з джерела їх походження в Україні (пп. 162.1.2 ст. 162 ПК України);

✓ податковий агент.

Об'єкти оподаткування ПДФО (ст. 163 ПК України):

1) *резидента* (п. 163.1 ст. 163):

- загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід;
- доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання);

- іноземні доходи – доходи (прибуток), отримані з джерел за межами України;

2) *нерезидента* (п. 163.2 ст. 163):

- загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід з джерела його походження в Україні;

- доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання).

Об'єктом оподаткування для доходів, отриманих від провадження господарської або незалежної професійної діяльності, є *чистий (сукупний чистий) річний оподатковуваний дохід*, який визначається відповідно до п.177.2 ст. 177 ПК України та п. 178.3 ст. 178 ПК України, зокрема:

1) для ФОП – це різниця між загальним оподатковуваним доходом (виручка у грошовій та негрошовій формі) і документально підтвердженими витратами, пов'язаними з господарською діяльністю такої ФОП;

2) для фізичних осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність (НПД), – це різниця між доходом і документально підтвердженими витратами, необхідними для провадження певного виду незалежної професійної діяльності.

База оподаткування ПДФО – це загальний оподатковуваний дохід – будь-який дохід, який підлягає оподаткуванню, нарахований (виплачений, наданий) на користь платника податку протягом звітного податкового періоду. Його елементи визначено в п. 164.2 ПК України.

Податкова соціальна пільга та податкова знижка

База оподаткування ПДФО також зменшується на суму *податкової соціальної пільги та податкової знижки*.

Платник податку має право на зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу, отриманого від одного роботодавця у вигляді заробітної плати, на суму *податкової соціальної пільги* (п. 169.1 ст. 169 ПК України). Однак податкова соціальна пільга застосовується до доходу, нарахованого на користь платника податку протягом звітного податкового місяця як заробітна плата (інші прирівняні до неї відповідно до законодавства виплати, компенсації та винагороди), *якщо його розмір не перевищує суми, що дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, помноженого на 1,4 та округленого до найближчих 10 гривень*.

Основний розмір податкової соціальної пільги – 50% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, який застосовується для будь-якого платника податку. Такий самий розмір соціальної пільги застосовується для платника податку, який утримує двох чи більше дітей віком до 18 років, – у розрахунку на кожну таку дитину.

Податкова соціальна пільга не може бути застосована до:
1) доходів платника податку, інших ніж заробітна плата; 2) заробітної

плати, яку платник податку протягом звітного податкового місяця отримує одночасно з доходами у вигляді стипендії, грошового чи майнового (речового) забезпечення учнів, студентів, аспірантів, ординаторів, ад'юнктів, військовослужбовців, що виплачуються з бюджету; 3) доходу самозайнятої особи від провадження підприємницької діяльності, а також іншої незалежної професійної діяльності.

Платник податку має право на **податкову знижку** за наслідками звітного податкового року (п. 166.1.1 ст. 166 ПК України), а тому заявляє про бажання скористатися нею при поданні податкової декларації – декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік. Підстави для нарахування податкової знижки із зазначенням конкретних сум, відображаються платником податку у річній податковій декларації, яка подається по 31 грудня включно наступного за звітним податкового року (п. 166.1.2 ст. 166 ПК України).

Витрати, дозволені до включення до податкової знижки передбачено в п. 166.3 ст. 166 ПК України.

Обмеження права на нарахування податкової знижки передбачено в п. 166.4 ст. 166 ПК України.

Ставки ПДФО (ст. 167 ПК України):

✓ загальна ставка – 18% бази оподаткування щодо доходів, нарахованих (виплачених, наданих) (крім випадків, визначених у пунктах 167.2–167.5 ст. 167 ПК України) у тому числі, але не винятково у формі:

- заробітної плати;
- інших заохочувальних та компенсаційних виплат або
- інших виплат і винагород, які нараховуються (виплачуються, надаються) платнику у зв'язку з трудовими відносинами та за цивільно-правовими договорами (п. 167.1 ст. 167 ПК України);
- для будь-якого об'єкта спадщини, що успадковується спадкоємцем від спадкодавця-нерезидента, та для будь-якого об'єкта спадщини, що успадковується спадкоємцем-нерезидентом від спадкодавця-резидента (п. 174.2.3 ст. 174 ПК України);
- для пасивних доходів, крім зазначених у підпунктах 167.5.2 та 167.5.4 п. 167.5 ст. 167 ПК України (п. 167.5.1 ст. 167 ПК України);
- роялті, які оподатковуються за правилами, встановленими для оподаткування дивідендів, але за ставкою 18 % (п. 170.3.1 ст. 170 ПК України);
- щодо перевищення суми пенсії (включаючи суму її індексації, нараховану відповідно до закону), щомісячного довічного грошового утримання, визначеної у пп. 164.2.19 п. 164.2 ст. 164 ПК України, які отримуються платником податку з Пенсійного фонду України чи бюджету згідно із законом (п. 167.4 ст. 167 ПК України);

- щодо плати (відсотків), що розподіляється на пайові членські внески членів кредитної спілки (пп. 170.12 ст. 170 ПК України),

- щодо частини прибутку контрольованої іноземної компанії (п. 170.13 ст. 170 ПК України);

- ✓ *інші ставки* (0%, 5%, 9%).

Інші ставки ПДФО (закріплені щодо окремих доходів):

9% – для доходів у вигляді дивідендів за акціями та/або інвестиційними сертифікатами, корпоративними правами, нарахованими нерезидентами, інститутами спільного інвестування та суб'єктами господарювання, які не є платниками податку на прибуток (п. 167.5.4 ПК України), виплат від утворення без статусу юридичної особи, що створене на підставі правочину або зареєстроване відповідно до законодавства іноземної держави (території) (п. 170.11-1 ст. 170 ПК України);

5%:

- ✓ до бази оподаткування у випадках, прямо визначених Розділом IV ПК України (п. 167.2 ст. 167 ПК України), зокрема до вартості будь-якого об'єкта спадщини, що успадковується спадкоємцями – не членами сім'ї спадкодавця першого та другого ступенів споріднення (п. 174.2.2 ст. 174 ПК України);

- ✓ до доходів у вигляді дивідендів за акціями та корпоративними правами, нарахованими резидентами – платниками податку на прибуток підприємств (крім доходів у вигляді дивідендів за акціями, інвестиційними сертифікатами, які виплачуються інститутами спільного інвестування) (п. 167.5.2 ст. 167 ПК України);

- ✓ до доходів платника податку – спеціаліста резидента Дія Сіті, що виплачуються на його користь резидентом Дія Сіті у вигляді: заробітної плати; винагороди за гіг-контрактом; авторські винагороди за створення службового твору та перехід прав на службові твори (п. 170.14-1.2 ст. 170 ПК України) та в інших передбачених ПК України випадках;

0% – до бази оподаткування у прямо визначених випадках (п. 167.3 ст. 167 ПК України), а саме до об'єктів спадщини, які перераховані в п. 174.2.1 ст. 174 ПК України, зокрема до окремих об'єктів спадщини, що успадковується членами сім'ї спадкодавця першого та другого ступенів споріднення, особою, яка є інвалідом I групи або має статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, дитиною-інвалідом.

Доходи, отримані фізичною особою-резидентом з джерел походження за межами України, включаються до складу загального річного оподатковуваного доходу, крім доходів, що не підлягають оподаткуванню в Україні відповідно до положень ПК України чи міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Поняття «доходи, отриманих з джерел за межами України» визначене в пп. 14.1.55 ст. 14 ПК України.

Для отримання права на зарахування податків та зборів, сплачених за межами України, платник зобов'язаний отримати від державного органу країни, де отримується такий дохід (прибуток), уповноваженого справляти такий податок, *довідку про суму сплаченого податку та збору*, а також про базу та/або об'єкт оподаткування. Зазначена довідка підлягає легалізації у відповідній країні, відповідній закордонній дипломатичній установі України, якщо інше не передбачено чинними міжнародними договорами України (п. 13.5 ст. 13 ПК України).

Оподаткування доходів, отриманих ФОП від провадження господарської діяльності, крім осіб, які обрали спрощену систему оподаткування, – врегульоване ст. 177 ПК України.

Оподаткування доходів, отриманих фізичною особою, яка провадить незалежну професійну діяльність, – урегульоване ст. 178 ПК України. Особливістю є те, що особи, які мають намір здійснювати незалежну професійну діяльність, зобов'язані стати на облік у контролюючих органах за місцем свого постійного проживання як самозайняті особи та отримати довідку про взяття на облік згідно із ст. 65 ПК України.

Особливості нарахування (виплати) та оподаткування *окремих видів доходів* урегульовані ст. 170 ПК України, зокрема доходу від надання в оренду (емфітевзис) земельної ділянки, об'єктів нерухомості, інвестиційного прибутку, процентів нарахованих за податковий (звітний) місяць на суми банківських вкладних (депозитних) або поточних рахунків, доходів нерезидентів, іноземних доходів резидентів та інших, а також ст. 172-175 ПК України.

Порядок нарахування та сплати ПДФО

Особи, відповідальні за нарахування, утримання та сплату (перерахування) до бюджету ПДФО (ст. 171 ПК України):

1) з доходів у вигляді заробітної плати – *роботодавець*, який виплачує такі доходи на користь платника податку (який виступає як податковий агент);

2) з інших доходів з джерела їх походження в Україні – *податковий агент*;

3) з іноземних доходів та доходів, джерело виплати яких належить особам, звільненим від обов'язків нарахування, утримання або сплати (перерахування) податку до бюджету – *платник податку*.

До основних випадків, за яких платники податку зобов'язані самостійно обчислити суму податку (збору), що підлягає сплаті до бюджету за результатами звітного податкового року шляхом подання до податкового органу податкової декларації, відносяться:

✓ отримання окремих видів доходів, що не підлягають оподаткуванню при виплаті, але не звільнених від оподаткування (пп. 168.1.3 п. 168.1 ст. 168 ПК України) (суми заборгованості, за якими минув строк позовної

давності; нецільова благодійна допомога понад установлену норму; додаткове благо тощо);

✓ отримання доходів від особи, яка не є податковим агентом (від інших фізичних осіб (резидентів або нерезидентів)) (пп. 168.2.1 п. 168.2 ст. 168 ПК України) (спадщина; подарунки; доходи від оренди майна іншій фізичній особі, доходи від операцій із продажу (обміну) рухомого та нерухомого майна, у випадках передбачених ПК України тощо);

✓ іноземні доходи (пп. 170.11.1 п. 170.11 ст. 170 ПК України).

Конституція України передбачає обов'язок подання декларації про майновий стан та доходи за минулий рік кожним громадянином до податкової інспекції за місцем проживання (ч. 2 ст. 67 Конституції України).

Податкову декларацію також зобов'язані подавати:

✓ фізичні особи, які отримують доходи від підприємницької діяльності, крім осіб, що обрали спрощену систему оподаткування (ст. 177 ПК України);

✓ фізичні особи, які здійснюють незалежну професійну діяльність (ст. 178 ПК України);

✓ іноземці, які за результатами звітного року набули статус резидента України, мають відобразити доходи з джерелом їх походження в Україні та іноземні доходи (пп. 170.10.4 п. 170.10 ст. 170 ПК України);

✓ платники податку-резиденти, які виїжджають за кордон на постійне місце проживання, не пізніше 60 календарних днів, що передують виїзду (п. 179.3 ст. 179 ПК України).

Податкова декларація подається як фізичними особами, так і самозайнятими особами, які перебувають на загальній системі оподаткування, до 1 травня, окрім випадків, передбачених в розділі IV ПК України (пп. 49.18.4 ст. 49 ПК України).

Обов'язок платника податку щодо подання податкової декларації вважається виконаним і податкова декларація не подається, крім випадків, коли подання податкової декларації прямо передбачено ПК України, якщо такий платник податку отримував (п. 179.2 ст. 179 ПК України):

✓ доходи, у тому числі іноземні доходи, які згідно з ПК України не включаються до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу;

✓ доходи винятково від податкових агентів незалежно від виду та розміру нарахованого (виплаченого, наданого) доходу;

✓ доходи від операцій продажу (обміну) майна, дарування, дохід від яких відповідно до ПК України не оподатковується, оподатковується за нульовою ставкою та/або з яких при нотаріальному посвідченні договорів, за якими був сплачений ПДФО;

✓ доходи у вигляді об'єктів спадщини, які відповідно до цього розділу оподатковуються за нульовою ставкою податку та/або з яких сплачено

податок відповідно до п. 174.3 ст. 174 ПК України, а також в інших випадках, прямо передбачених в ПК України.

Окремі випадки, за яких платники податку звільняються від обов'язку подання податкової декларації, також закріплено в п. 179.4 ст. 179 ПК України.

З метою реалізації права на податкову знижку, платник ПДФО може заявляти про підстави для нарахування *податкової знижки* із зазначенням конкретних сум, що відображаються платником податку у річній податковій декларації, яка подається по 31 грудня включно наступного за звітним податкового року.

Військовий збір

Військовий збір установлено тимчасово – до набрання чинності рішенням Верховної Ради України про завершення реформи ЗСУ (п. 16-1 підрозділу 10 розділу XX ПК України). Цей збір відносять до податкових платежів в силу того, що він установлений у ПК України, як того вимагає п. 94 ст. 9 ПК України.

Військовий збір повністю спрямовується до загального фонду Державного бюджету України (п. п. 1–2 ч. 2 ст. 29 БК України).

Платники військового збору – особи, визначені п. 162.1 ст. 162 ПК України:

- ✓ фізичні особи-резиденти, які отримують доходи як з джерела їх походження в Україні, так і іноземні доходи;

- ✓ фізичні особи-резиденти, які володіють та/або користуються (орендують (суборендують), на умовах емфітевзису, постійно користуються) земельними ділянками, віднесеними до сільськогосподарських угідь, у частині мінімального податкового зобов'язання;

- ✓ фізичні особи-нерезиденти, які отримують доходи з джерела їх походження в Україні;

- ✓ податкові агенти.

Об'єкт оподаткування військовим збором – доходи, визначені ст. 163 ПК України, тобто ті самі доходи, що є об'єктом оподаткування ПДФО. При цьому, звільняються від оподаткування збором доходи, що не включаються до загального оподаткованого ПДФО доходу фізичних осіб (не підлягають оподаткуванню, оподатковуються за нульовою ставкою), крім доходів, зазначених у п. 3 і 4 п. 170.13-1 ст. 170 ПК України та п. 14 підрозділу 1 розділу XX ПК України (пп. 1.7 п. 16-1 Підрозділу 10 Розділу XX ПК України).

Ставка військового збору – 1,5% від об'єкта оподаткування військовим збором. Планується підвищення ставки.

Нарахування, утримання та сплата (перерахування) військового збору до бюджету – здійснюються в порядку, встановленому Розділом IV ПК України, що регулює сплату, з урахуванням особливостей, визначених

підрозділом 1 ПК України. Відповідальними за утримання (нарахування) та сплату (перерахування) збору до бюджету є особи, визначені у ст. 171 ПК України. Тобто, якщо отримуваним доходом є заробітна плата, то відповідальною особою є роботодавець, який виплачує такі доходи на користь платника податку, інших оподатковуваних доходів з джерела їх походження в Україні – податковий агент, а щодо іноземних доходів та доходів, джерело виплати яких належить особам, звільненим від обов’язків нарахування, утримання або сплати (перерахування) податку до бюджету – особа, яка є платником ПДФО і одночасно платником військового збору.

4.4. Правове регулювання оподаткування юридичних осіб. Податок на прибуток підприємств

План

1. *Податок на прибуток підприємств та його ознаки.*
2. *Платники податку на прибуток підприємств – резиденти.*
3. *Платники податку на прибуток підприємств-резиденти Дія Сіті.*
4. *Об’єкти оподаткування податком на прибуток підприємств.*
5. *База оподаткування та ставка податку на прибуток підприємств.*
6. *Порядок обчислення та сплати податку на прибуток підприємств.*
7. *Податкові (звітні) періоди.*
8. *Особливості оподаткування податком на прибуток підприємств залежно від сфери діяльності платника.*

Податок на прибуток підприємств – урегульований переважно розділом III ПК України і **характеризується такими ознаками:**

- ✓ загальнодержавний;
- ✓ прямий;
- ✓ сплачується юридичними особами та у визначених випадках ФОП, а також фізичними особи, які провадять незалежну професійну діяльність, щодо виплачених нерезиденту доходів (прибутків) із джерелом їх походження з України;
- ✓ регулярний;
- ✓ розподіляється між державним і місцевими бюджетами.

Платники податку на прибуток підприємств-резидентів (ст. 133 ПК України):

- ✓ суб’єкти господарювання-юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність як на території України, так і поза її межами, крім неприбуткових підприємств, установи та організації;
- ✓ суб’єкти господарювання-юридичні особи, які обрали спрощену систему оподаткування, є платниками податку при виплаті доходів (прибутків) нерезиденту із джерелом їх походження з України, а також при отриманні скоригованого прибутку контрольованої іноземної компанії, що

оподатковується в порядку, визначеному ст. 39-2 ПК України та Розділом II ПК України;

✓ управитель фонду операцій з нерухомістю, який здійснює діяльність відповідно до Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» щодо операцій і результатів діяльності із довірчого управління, що здійснюється таким управителем через фонд;

✓ ФОП, зокрема й такі, що обрали спрощену систему оподаткування, та фізичні особи, які провадять незалежну професійну діяльність, щодо виплачених нерезиденту доходів (прибутків) із джерелом їх походження з України, що оподатковуються в порядку, визначеному п. 141.4 ст. 141 ПК України;

✓ юридичні особи, що утворені відповідно до законодавства інших країн (іноземні компанії) та мають місце ефективного управління на території України (правила визначення України місцем ефективного управління Україна зазначені в п. 133.1.5 ст. 133 ПК України).

Платники податку на прибуток підприємств-резиденти Дія Сіті (Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні», пп. 14.1.282 ст. 14 ПК України):

✓ юридична особа, яка відповідно до цього Закону набула статусу резидента Дія Сіті та згідно з інформацією, що міститься у реєстрі Дія Сіті, перебуває у зазначеному статусі;

✓ юридична особа, зареєстрована на території України в установленому законодавством України порядку, незалежно від її місцезнаходження та місця провадження господарської діяльності, яка відповідає вимогам, що визначені в ч. 1 ст. 5 Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки»;

✓ резидент Дія Сіті – платник податку, що сплачує податок на прибуток підприємств на особливих умовах (далі – резидент Дія Сіті – платник податку на особливих умовах), – резидент Дія Сіті, який у порядку, передбаченому пунктом 141.10 ст. 141 ПК України, обрав або перейшов на відповідний режим оподаткування.

Резиденти Дія Сіті, які не обрали (не перейшли) на відповідний режим оподаткування, сплачують податок на прибуток підприємств на загальних підставах та вважаються резидентами Дія Сіті, що не є платниками податку на особливих умовах (пп. 14.1.282¹ ст. 14 ПК України). На всіх резидентів Дія Сіті та їх учасників (акціонерів) поширюється система державних гарантій захисту інвестицій, передбачена законодавством про інвестиційну діяльність та режим іноземного інвестування (ч. 5 ст. 3 Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні»).

Платники податку на прибуток підприємств-нерезидентів:

✓ юридичні особи, які утворені в будь-якій організаційно-правовій формі та отримують доходи з джерелом походження з України, за винятком

установ та організацій, що мають дипломатичні привілеї або імунітет згідно з міжнародними договорами України (пп. 133.2.1. п. 133.2 ст. 133 ПК України);

✓ постійні представництва нерезидентів – нерезиденти, які здійснюють господарську діяльність на території України через постійне представництво та/або отримують доходи із джерелом походження з України, та інші нерезиденти, на яких покладено обов'язок сплачувати податок у порядку, встановленому цим розділом. (пп. 133.2.2 п. 133.2 ст. 133 ПК України).

Нерезидент стає на облік у контролюючому органі за місцезнаходженням свого постійного представництва до початку своєї господарської діяльності через таке представництво у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику. Нерезидент, який розпочав господарську діяльність через своє постійне представництво до реєстрації в контролюючому органі, вважається таким, що ухиляється від оподаткування, а одержані ним прибутки вважаються прихованими від оподаткування (п. 133.3 ст. 133 ПК України).

Не є платниками податку на прибуток підприємств:

✓ неприбуткові підприємства, установи та організації у порядку та на умовах, встановлених п. 133.4 ст. 133 ПК України. На них також поширюються вимоги ГК України щодо некомерційних організацій;

✓ суб'єкти господарювання, що застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, визначені главою 1 розділу XIV ПК України, крім випадків, передбачених абз. 2 і 3 другим пп. 133.1.1 та пп. 133.1.4 п. 133.1 ст. 133 ПК України (п. 133.5 ст. 133 ПК України).

Звільняється від оподаткування прибуток підприємств та організацій, які засновані громадськими організаціями осіб з інвалідністю і є їх повною власністю, отриманий від продажу (постачання) товарів, виконання робіт і надання послуг окрім окремих обмежень, що закріплені в п. 142.1 ст. 142 ПК України.

Об'єкт оподаткування податком на прибуток підприємств:

✓ прибуток із джерелом походження з України та поза її межами, який визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці, які виникають відповідно до положень ПК України;

✓ для платників податку, у яких річний дохід від будь-якої діяльності (за вирахуванням непрямих податків), визначений за правилами бухгалтерського обліку за останній річний звітний період *не перевищує 40 млн грн*, об'єкт оподаткування може визначатися без коригування

фінансового результату до оподаткування на усі різниці (крім від'ємного значення об'єкта оподаткування минулих податкових (звітних) років), визначені відповідно до положень цього розділу (п. 134.1 ст. 134 ПК України).

Особливості визначення інших об'єктів оподаткування податком на прибуток підприємств визначені в п. 134.1 ст. 134 ПК України.

База оподаткування – грошове вираження об'єкта оподаткування, визначеного згідно зі ст. 134 ПК України, з урахуванням інших положень ПК України.

Ставки податку на прибуток підприємств:

1) базова (основна) ставка податку – 18%;

2) базова (основна) ставка податку – 25% для цілей:

- оподаткування прибутку банку, визначеного відповідно до пп. 134.1.1 п. 134.1 ст. 134 ПК України;
- оподаткування скоригованого прибутку контрольованої іноземної компанії банку, визначеного відповідно до ст. 39-2 ПК України;
- застосування положень п. 57.1-1 ст. 57 ПК України до виплати дивідендів банками.

Однак під час провадження страхової діяльності юридичних осіб – резидентів одночасно із ставкою податку на прибуток, визначеною у п. 136.1 ст. 136 ПК України, ставки податку на дохід устанавлюються у таких розмірах:

✓ 3% – за договорами страхування (співстрахування) від об'єкта оподаткування (визначається відповідно до ст. 141 ПК України);

✓ 0% – за договорами з довгострокового страхування життя, договорами добровільного медичного страхування та договорами страхування у межах недержавного пенсійного забезпечення, зокрема договорів страхування додаткової пенсії, та інших договорів, визначених підпунктами 14.1.52, 14.1.52-1, 14.1.52-2 і 14.1.116 ст. 14 ПК України.

Ставки 0, 4, 5, 6, 12, 15, 18 і 20 відсотків – застосовуються до доходів нерезидентів та прирівняних до них осіб із джерелом їх походження з України у випадках, устанавлених п. 141.4 ст. 141 ПК України. Інші види ставок закріплені в п. п. 136.4–136.8 ст. 136 ПК України.

Порядок обчислення та сплати податку на прибуток підприємств – ст. 137 ПК України. Податок нараховується платником самостійно за ставкою, визначеною ст. 136 ПК України, від бази оподаткування.

Великі платники податку суму податку визначають шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на

різниці, які виникають відповідно до положень ПК України, з'ясуємо вказані правові категорії.

Фінансовий результат до оподаткування збільшується відповідно до ст. 138 ПК України, зокрема:

- ✓ на суму нарахованої амортизації основних засобів або нематеріальних активів відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності;

- ✓ на суму уцінки та втрат від зменшення корисності основних засобів або нематеріальних активів, включених до витрат звітного періоду відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності;

- ✓ на суму залишкової вартості окремого об'єкта основних засобів або нематеріальних активів, визначеної відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, у разі ліквідації або продажу такого об'єкта;

- ✓ на суму залишкової вартості окремого об'єкта невиробничих основних засобів або невиробничих нематеріальних активів, визначеної відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, у разі ліквідації або продажу такого об'єкта;

- ✓ на суму витрат на ремонт, реконструкцію, модернізацію або інші поліпшення невиробничих основних засобів чи невиробничих нематеріальних активів, віднесених до витрат відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності;

- ✓ на суму витрат на створення забезпечень (резервів) для відшкодування наступних (майбутніх) витрат (крім забезпечення (резерву) витрат на оплату відпусток працівникам, інших виплат, пов'язаних з оплатою праці, та витрат на сплату єдиного соціального внеску, що нараховується на такі виплати) відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності (п. 139.1.1 ст. 139 ПК України);

- ✓ на суму витрат на формування резерву сумнівних боргів відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності;

- ✓ на суму витрат від списання дебіторської заборгованості понад суму резерву сумнівних боргів;

- ✓ на інші суми, визначені у ПК України, зокрема у пп. 141.1.3 п. 141.1 ст. 141 ПК України.

Податкові (звітні) періоди для податку на прибуток підприємств (окрім випадків, передбачених п. 137.5 ст. 137 ПК України) є календарні: квартал, півріччя, три квартали, рік (п. 137.4 ст. 137 ПК України). При цьому податкова декларація розраховується наростаючим підсумком.

Платник податків зобов'язаний *самостійно сплатити суму податкового зобов'язання*, зазначену у поданій ним податковій декларації, протягом 10-ти календарних днів, що настають за останнім днем відповідного граничного строку, передбаченого ПК України для подання податкової декларації, крім випадків, установлених ПК України (п. 57.1 ст. 57 ПК України).

У ПК України встановлено окремі **особливості оподаткування податком на прибуток підприємств залежно від сфери діяльності платника**:

✓ особливості оподаткування страховика (ст. 136 та ст. 141 ПК України);

✓ особливості сплати податку на прибуток платниками, які здійснюють діяльність з торгівлі валютними цінностями, врегульовано п. 141.13 ст. 141 та п. 137.11 ст. 137 ПК України;

✓ особливості оподаткування нерезидентів – визначені в ст. 141 ПК України.

Важливо відмітити, що юридичні особи можуть мати відокремлені підрозділи (філії, представництва) як резиденти, так і нерезиденти.

4.5. Правове регулювання місцевих податків і зборів

План

1. *Місцеві податки і збори у ПК України.*
2. *Податок на майно (включає: податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; транспортний податок; плату за землю).*
3. *Єдиний податок та спрощена система оподаткування.*
4. *Земельний податок (включає податок на землю та плату за землю).*
5. *Туристичний збір.*
6. *Збір за місця для паркування транспортних засобів.*

У ст. 143 Конституції України закріплено, що територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону. Також у п. 10.3 ст. 10 ПК України закріплено, що місцеві ради в межах повноважень, визначених цим Кодексом, вирішують питання відповідно до вимог ПК України щодо встановлення податку на майно (в частині податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки) та встановлення збору за місця для паркування транспортних засобів, туристичного збору та земельного податку за лісові землі. У ст. 78 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачено, що повноваження сільської, селищної, міської, районної в місті, районної, обласної ради можуть бути достроково припинені у випадках, передбачених Законами України «Про військово-цивільні адміністрації», «Про правовий режим воєнного стану» з дня набрання чинності актом Президента України

про утворення відповідної військово-цивільної, військової адміністрації. У такий спосіб, відповідно до ст. 3, ст. 12 ПК України сільські, селищні, міські ради, військові адміністрації та військово-цивільні адміністрації наділені повноваженнями (п. 12.4 ст. 12 ПК України) приймати рішення.

Місцеві податки:

- ✓ податок на майно (передбачає: податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; транспортний податок; плату за землю);
- ✓ єдиний податок.

Місцеві збори:

- ✓ збір за місця для паркування транспортних засобів;
- ✓ туристичний збір.

Зарахування місцевих податків та зборів до відповідних місцевих бюджетів здійснюється відповідно до БК України, а саме – відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 64 БК України, де закріплено, що до доходів загальних фондів бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад належать місцеві податки та збори, що сплачуються (перераховуються) згідно з ПК України (крім єдиного податку, що сплачується електронним резидентом (є-резидентом, оскільки такий платіж є доходом загального фонду Державного бюджету України).

Податок на майно

Податок на майно – один з найдавніших податків, який значною мірою еволюціонував та на сьогодні закріплений як елемент податкової системи в більшості держав світу.

Склад податку на майно (ст. 265 ПК України):

- 1.1.1. податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки;
- 1.1.2. транспортний податок;
- 1.1.3. плата за землю (передбачає податок на землю та плату за землю).

1.1.1. Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки (ст. 266 ПК України) є складовою частиною податку на майно як місцевого податку, нараховується на нерухоме майно, що розміщене на території відповідної територіальної громади і повністю надходить до відповідного бюджету місцевого самоврядування. Він має наступні елементи.

Платники податку – фізичні та юридичні особи, в тому числі нерезиденти, які є власниками об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості. У разі перебування об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості у спільній частковій або спільній сумісній власності кількох осіб:

- а) якщо об'єкт житлової та/або нежитлової нерухомості перебуває у спільній частковій власності кількох осіб, платником податку є кожна з цих осіб за належну їй частку;
- б) якщо об'єкт житлової та/або нежитлової нерухомості перебуває у спільній сумісній власності кількох осіб, але не поділений у натурі,

платником податку є одна з таких осіб-власників, визначена за їх згодою, якщо інше не встановлено судом;

в) якщо об'єкт житлової та/або нежитлової нерухомості перебуває у спільній сумісній власності кількох осіб і поділений між ними в натурі, платником податку є кожна з цих осіб за належну їй частку.

Нерезиденти (іноземні юридичні компанії, організації), які здійснюють в Україні діяльність через відокремлені підрозділи, у тому числі постійні представництва, або придбавають нерухоме майно або отримують майнові права на таке майно в Україні зобов'язані стати на облік у контролюючих органах (п. 64.5 ст. 64 ПК України), оскільки вони виступають платниками податку на майно.

Об'єкти оподаткування – об'єкти житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі їх частки (п. 266.2.1 ст. 266 ПК України), окрім об'єктів, які визначені в підпункті 266.2.2 ст. 266 ПК України (зокрема, гуртожитки, будівлі дитячих будинків, об'єкти житлової та нежитлової нерухомості, які перебувають у власності органів державної влади, органів місцевого самоврядування та ін.).

База оподаткування – загальна площа об'єкта житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його часток (пп. 266.3.1 ст. 266 ПК України), яка:

а) обчислюється контролюючим органом – якщо об'єкти перебувають у власності фізичних осіб; б) якщо об'єкти перебувають у власності юридичних осіб, обчислюється такими особами самостійно, з огляду на загальну площу кожного окремого об'єкта оподаткування на підставі документів, що підтверджують право власності на такий об'єкт.

Пільги зі сплати податку. База оподаткування об'єкта/об'єктів житлової нерухомості, в тому числі їх часток, що перебувають у власності фізичної особи-платника податку, зменшується (пп. 266.4.1 ст. 266 ПК України):

- а) для квартири/квартир незалежно від їх кількості – на 60 кв. метрів;
- б) для житлового будинку/будинків незалежно від їх кількості – на 120 кв. метрів;
- в) для різних типів об'єктів житлової нерухомості, в тому числі їх часток (у разі одночасного перебування у власності платника податку квартири/квартир та житлового будинку/будинків, у тому числі їх часток), – на 180 кв. метрів. Таке зменшення надається один раз за кожний базовий податковий (звітний) період (рік).

Таке зменшення надається один раз за кожний базовий податковий (звітний) період (рік). При цьому у рішеннях про місцеві податки і збори можуть бути закріплені додаткові податкові пільги для фізичних та юридичних осіб (п. 12.2.3 ст. 12 та п. 266.4.2 ст. 266 ПК України).

Пільги з податку, що сплачується на відповідній території з об'єктів житлової та нежитлової нерухомості, для фізичних осіб визначаються,

виходячи з їх майнового стану та рівня доходів. Однак **пільги не застосовуються щодо фізичних осіб до:**

- ✓ об'єкта/об'єктів оподаткування, якщо площа такого/таких об'єкта/об'єктів перевищує *п'ятикратний розмір неоподаткованої площі*, встановленої підпунктом 266.4.1 ст. 266 ПК України, тобто 300 кв. метрів;

- ✓ об'єкта/об'єктів оподаткування, що використовуються їх власниками з метою одержання доходів (здаються в оренду, лізинг, позичку, використовуються у підприємницькій діяльності) (п. 266.4.3 ст. 266 ПК України).

Пільги з податку, що сплачується на відповідній території з об'єктів нежитлової нерухомості, встановлюються залежно від майна, яке є об'єктом оподаткування, з урахуванням пп. 266.4.2 ст. 266 ПК України.

Ставки податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки:

- ✓ *адвалорна ставка* – встановлюється за рішенням сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаних територіальних громад, залежно від місця розташування (зональності) та типів таких об'єктів нерухомості *у розмірі, що не перевищує 1,5% розміру мінімальної заробітної плати*, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року, за 1 квадратний метр бази оподаткування (п. 266.5.1 ст. 266 ПК України);

- ✓ *фіксована ставка* – за наявності у власності платника податку об'єкта (об'єктів) житлової нерухомості, у тому числі його частки, що перебуває у власності фізичної чи юридичної особи – платника податку, загальна площа якого перевищує 300 квадратних метрів (для квартири) та/або 500 квадратних метрів (для будинку), *сума податку збільшується на 25 000 грн на рік за кожен такий об'єкт житлової нерухомості (його частку)* (пп. Г п. 266.7.1-1 ст. 266 ПК України).

1.1.2. Транспортний податок є складовою податку на майно, урегульований ст. 267 ПК України та обов'язково встановлюється місцевими радами.

Платники транспортного податку:

- ✓ фізичні та юридичні особи, в тому числі нерезиденти;
- ✓ які мають зареєстровані в Україні згідно з чинним законодавством власні легкові автомобілі, що відповідно до підпункту 267.2.1 п. 267.2 ст. 267 є об'єктами оподаткування (ст. 267.1.1 ст. 267 ПК України).

Об'єкт оподаткування (п. 267.2 ст. 267 ПК України) – легкові автомобілі, з року випуску яких минуло не більше п'яти років (включно) та середньоринкова вартість яких становить понад 375 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року. *Середньоринкова вартість* визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику економічного, соціального розвитку і торгівлі, за методикою, затвердженою Кабінетом Міністрів України. На сьогодні керуються Методикою визначення середньоринкової вартості легкових автомобілів, яка

затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 р. № 66 (зі змінами). Вартість авто визначається станом на 1 січня податкового (звітного) року, виходячи з марки, моделі, року випуску, об'єму циліндрів двигуна, типу пального.

База оподаткування – легковий автомобіль, що є об'єктом оподаткування відповідно до підпункту 267.2.1 п. 267.2 ст. 267 ПК України. Тобто – не ціна автомобіля, а сам автомобіль як одиниця, що відповідає встановленим критеріям.

Ставка транспортного податку – встановлюється з розрахунку на календарний рік у розмірі 25 000 грн за кожен легковий автомобіль, що є об'єктом оподаткування відповідно до підпункту 267.2.1 п. 267.2 ст. 267 ПК України. За об'єкти оподаткування, придбані протягом року, податок сплачується пропорційно кількості місяців, які залишилися до кінця року, починаючи з місяця, в якому проведено реєстрацію транспортного засобу (п. 267.6.6 ст. 267 ПК України).

Порядок розрахунку транспортного податку. Обчислення суми податку з об'єкта/об'єктів оподаткування фізичних осіб здійснюється контролюючим органом за податковою адресою (місцем реєстрації) платника податку, зазначеною у реєстраційних документах на об'єкт оподаткування (пп. 267.6.1 ст. 267 ПК України). Податкове/податкові повідомлення-рішення про сплату суми/сум податку та відповідні платіжні реквізити надсилаються платнику податку контролюючим органом у порядку ст. 42 ПК України до 1 липня року базового податкового (звітного) періоду (року). Щодо об'єктів оподаткування, придбаних протягом року, податок сплачується фізичною особою-платником, починаючи з місяця, в якому виникло право власності на такий об'єкт. Контролюючий орган надсилає податкове повідомлення-рішення новому власнику після отримання інформації про перехід права власності (пп. 267.6.2 ст. 267 ПК України).

Платники податку-юридичні особи самостійно обчислюють суму податку станом на 1 січня звітного року, і не пізніше 20 лютого цього самого року подають контролюючому органу за місцем реєстрації об'єкта оподаткування декларацію за формою, установлену у порядку, передбаченому ст. 46 ПК України, з розбивкою річної суми рівними частками поквартально (пп. 267.6.4 ст. 267 ПК України). Щодо об'єктів оподаткування, придбаних протягом року, декларація юридичною особою-платником подається протягом місяця з дня виникнення права власності на такий об'єкт, а податок сплачується, починаючи з місяця, в якому виникло право власності на такий об'єкт.

Строки сплати транспортного податку:

а) фізичними особами – протягом 60 днів з дня вручення податкового повідомлення-рішення;

б) юридичними особами – авансовими внесками щокварталу до 30 числа місяця, що настає за звітним кварталом, які відображаються в річній податковій декларації.

Базовий податковий (звітний) період дорівнює календарному року (пп. 267.5.1 ст. 267 ПК України).

1.1.3. Плата за землю (включає земельний податок на землю та орендну плату (за земельну ділянку)) урегульована ст. 269 ПК України та рішеннями про місцеві податки і збори. Місцеві ради обов'язково установлюють плату за землю, однак можуть у межах повноважень, визначених ПК України, вирішувати питання щодо встановлення земельного податку на лісові землі (ст. 10 ПК України). Верховна Рада АРК та органи місцевого самоврядування встановлюють ставки плати за землю та пільги щодо земельного податку, що сплачується на відповідній території. Нові зміни до рішень щодо наданих пільг зі сплати земельного податку надаються відповідному контролюючому органу за місцезнаходженням земельної ділянки до 1 числа першого місяця кварталу, що настає за звітним кварталом, у якому відбулися зазначені зміни (п. 284.1 ст. 284 ПК України).

Платники земельного податку (ст. 269 ПК України):

- ✓ власники земельних ділянок, земельних часток (паїв);
- ✓ землекористувачі, яким відповідно до закону надані у користування земельні ділянки державної та комунальної власності на правах постійного користування.

Платниками орендної плати (за земельну ділянку) є землекористувачі (орендарі) земельних ділянок державної та комунальної власності на умовах оренди.

Від сплати земельного податку звільняються:

- 1) юридичні особи, визначені в ст. 282 ПК України;
- 2) окремі фізичні особи на земельні ділянки за кожним видом використання у межах граничних норм, які визначені в п. 281.2 ст. 281 ПК України, а саме:

- інваліди першої і другої групи;
- фізичні особи, які виховують трьох і більше дітей віком до 18 років;
- пенсіонери (за віком);
- ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;
- фізичні особи, визнані законом особами, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи;

- 3) на період дії єдиного податку четвертої групи звільнені від сплати земельного податку власники земельних ділянок, земельних часток (паїв) та землекористувачі за умови передачі земельних ділянок та земельних часток (паїв) в оренду платнику єдиного податку четвертої групи (п. 281.3 ст. 281 ПК України).

Об'єкти оподаткування платою за землю (ст. 270 ПК України):

- ✓ земельні ділянки, які перебувають у власності або користуванні;
- ✓ земельні частки (паї), які перебувають у власності.

Не сплачується земельний податок за (ст. 283 ПК України):

✓ сільськогосподарські угіддя зон радіоактивно забруднених територій (пп. 283.1.1 ст. 283 ПК України), і хімічно забруднених сільськогосподарських угідь, на які запроваджено обмеження щодо ведення сільського господарства;

✓ земельні ділянки, що перебувають у консервації, або землі сільськогосподарських угідь, які перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння;

✓ земельні ділянки державних сортовипробувальних станцій і сортодільниць, які використовуються для випробування сортів сільськогосподарських культур;

✓ землі дорожнього господарства автомобільних доріг загального користування (див. пп. 283.1.4 ст. 283 ПК України);

✓ земельні ділянки сільськогосподарських підприємств усіх форм власності та фермерських (селянських) господарств, зайняті молодими садами, ягідниками та виноградниками до вступу їх у пору плодоношення, а також гібридними насадженнями, генофондовими колекціями та розсадниками багаторічних плодових насаджень;

✓ земельні ділянки кладовищ, крематоріїв та колумбаріїв;

✓ земельні ділянки, на яких розташовані дипломатичні представництва;

✓ земельні ділянки, надані для будівництва і обслуговування культових та інших будівель.

База оподаткування платою за землю (ст. 271 ПК України):

✓ *нормативна грошова оцінка земельних ділянок*, з урахуванням коефіцієнта індексації, визначеного відповідно до встановленого порядку;

✓ *площа земельних ділянок*, нормативну грошову оцінку яких не проведено.

Межі граничних норм звільнення від сплати податку на землю закріплені в п. 281.2 ст. 281 ПК України. Якщо фізична особа має декілька ділянок одного виду, то вона самостійно обирає земельну ділянку для застосування пільги та подає заяву (див. пп. 281.4 ст. 281 ПК України).

Ставка земельного податку щодо земельних ділянок, нормативну грошову оцінку яких проведено (ст. 274 ПК України):

✓ *за земельні ділянки, нормативну грошову оцінку яких проведено* – не більше 3% від їх нормативної грошової оцінки;

✓ *для земель загального користування* – не більше 1% від їх нормативної грошової оцінки;

✓ *для сільськогосподарських угідь* – не менше 0,3% та не більше 1% від їх нормативної грошової оцінки;

✓ для лісових земель – не більше 0,1% від їх нормативної грошової оцінки;

✓ за земельні ділянки, які перебувають у постійному користуванні суб'єктів господарювання (крім державної та комунальної форм власності) – не більше 12% від їх нормативної грошової оцінки.

Ставки земельного податку за земельні ділянки, нормативну грошову оцінку яких не проведено (ст. 277 ПК України):

✓ за земельні ділянки, розташовані за межами населених пунктів або в межах населених пунктів, установлюється у розмірі не більше 5% від нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по АРК або по області;

✓ для сільськогосподарських угідь – не менше 0,3% та не більше 5% від нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по АРК або по області;

✓ для лісових земель – не більше 0,1% від нормативної грошової оцінки площі ріллі по АРК або по області.

Плата за землю, за земельні ділянки, надані гірничодобувним підприємствам для видобування корисних копалин та розробки родовищ корисних копалин, справляється у розмірі 25% податку, обчисленого відповідно до ст. 272 і ст. 277 ПК України (п. 284.4 ст. 284 ПК України).

Податковий період та порядок обчислення. Базовим податковим (звітним) періодом для плати за землю є календарний рік (п. 285.1 ст. 285 ПК України), тобто починається 1 січня і закінчується 31 грудня того самого року (для новостворених підприємств та організацій, а також у зв'язку із набуттям права власності та/або користування на нові земельні ділянки може бути меншим 12 місяців).

Порядок обчислення плати за землю. Платники плати за землю (крім фізичних осіб) самостійно обчислюють суму податку щороку станом на 1 січня, і не пізніше 20 лютого поточного року подають відповідному контролюючому органу за місцезнаходженням земельної ділянки податкову декларацію на поточний рік відповідно до ст. 46 ПК України, з розбивкою річної суми рівними частками за місяцями. Подання такої декларації звільняє від обов'язку подання щомісячних декларацій. Підстави для нарахування земельного податку визначені в ст. 286 ПК України.

За земельну ділянку, на якій розташована будівля, що перебуває у спільній власності кількох юридичних або фізичних осіб, податок нараховується з урахуванням прибудинкової території кожному з таких осіб (ст. 286 ПК України):

✓ у рівних частинах – якщо будівля перебуває у спільній сумісній власності кількох осіб, але не поділена в натурі, або одній з таких осіб-власників, визначеній за їх згодою, якщо інше не встановлено судом;

✓ пропорційно належній частці кожної особи – якщо будівля перебуває у спільній частковій власності;

✓ пропорційно належній частці кожної особи – якщо будівля перебуває у спільній сумісній власності і поділена в натурі.

За земельну ділянку, на якій розташована будівля, що перебуває у користуванні кількох юридичних або фізичних осіб, податок нараховується кожному з них пропорційно тій частині площі будівлі, що знаходиться в їх користуванні, з урахуванням прибудинкової території.

Строк сплати плати за землю (ст. 287 ПК України).

Податок за лісові землі – особлива форма податку на землю, проте він є складним, оскільки складається із *земельного податку та рентної плати*, що визначається податковим законодавством. Відносини зі сплати такого податку врегульовані ст. 273 ПК України та можуть бути предметом регулювання рішень місцевих рад у межах повноважень, визначених ПК України, щодо встановлення податку за лісові землі. Базою податку за лісові землі є лісові та нелісові землі, при цьому: 1) лісові землі – земельні ділянки, на яких розташовані лісові ділянки (пп. 14.1.98 ст. 14 ПК України); 2) нелісові землі – земельні ділянки, зайняті чагарниками, комунікаціями, сільськогосподарськими угіддями, водами і болотами, малопродуктивними землями тощо (пп. 14.1.119 ст. 14 ПК України).

Ставка податку за лісові землі:

✓ ставка податку для лісових земель (нормативну грошову оцінку яких проведено) відповідно до п. 274.1 ст. 274 ПК України, встановлюється у розмірі не більше 0,1% від їх нормативної грошової оцінки;

✓ ставка податку для лісових земель (нормативну грошову оцінку яких не проведено) відповідно до п. 277.1 ст. 277 ПК України, встановлюється у розмірі не більше 0,1% від нормативної грошової оцінки площі ріллі по області;

✓ ставки податку за один гектар нелісових земель, які надані у встановленому порядку та використовуються для потреб лісового господарства, встановлюються відповідно до ст. 274 ПК України, у розмірі не більше 0,1% від їх нормативної грошової оцінки.

Орендна плата за земельну ділянку (ст. 288 ПК України). Підставою для нарахування орендної плати за земельну ділянку є *договір оренди такої земельної ділянки*.

Розмір та умови внесення орендної плати – встановлюються у договорі оренди між орендодавцем (власником) і орендарем (крім випадків консервації таких земельних ділянок або визнання земельних ділянок забрудненими (потенційно забрудненими) вибухонебезпечними предметами) (п. 288.4 ст. 288 ПК України). Розмір орендної плати пов'язаний із розміром земельного податку.

Податковий період, порядок обчислення орендної плати, строк сплати та порядок її зарахування до бюджетів – застосовується відповідно до вимог ст. ст. 285–287 ПК України, що регулюють плату за землю (п. 288.7. ст. 288 ПК України).

2. Єдиний податок та спрощена система оподаткування

Єдиний податок є:

1) *місцевим податком*, який обов'язково встановлюється місцевими радами (п. 10.2 ст. 10 ПК України), що належить до числа прямих податків і повністю надходить до бюджету місцевого самоврядування відповідної територіальної громади;

2) *формою спеціальних податкових режимів* і впроваджений з метою введення спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого підприємництва.

Платники єдиного податку – юридичні особи та ФОП, які можуть самостійно обрати спрощену систему оподаткування (в тому числі е-резиденти), якщо такі особи відповідають вимогам, установленим в Главі 1 Розділу XIV ПК України та зареєструвалися платниками єдиного податку в порядку, визначеному цією главою (п. 291.3 ст. 291 ПК України).

Реєстрація суб'єкта господарювання як платника єдиного податку, здійснюється шляхом внесення відповідних записів до реєстру платників єдиного податку. Може також відбуватися реєстрація електронних резидентів (е-резидентів) платниками єдиного податку третьої групи, що здійснюється контролюючим органом протягом двох робочих днів з дати отримання від державного реєстратора відомостей про реєстрацію електронного резидента як фізичної особи-підприємця у порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

Зареєстровані у встановленому порядку електронні резиденти (е-резиденти) як ФОП, вважаються платниками єдиного податку з дня їх державної реєстрації без необхідності подання заяви про обрання спрощеної системи оподаткування. На них поширюються особливі правові положення, закріплені зокрема в п. 291.8. ст. 291 ПК України.

Групи платників єдиного податку:

1) *перша група* – ФОП, які не використовують працю найманих осіб, здійснюють винятково роздрібний продаж товарів з торговельних місць на ринках та/або провадять господарську діяльність з надання побутових послуг населенню і обсяг доходу яких протягом календарного року не перевищує 167 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року;

2) *друга група* – ФОП, які здійснюють господарську діяльність з надання послуг, у тому числі побутових, платникам єдиного податку та/або населенню, виробництво та/або продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного господарства, за умови, що протягом календарного року відповідають сукупності таких критеріїв:

✓ не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, одночасно не перевищує 10 осіб;

✓ обсяг доходу не перевищує 834 розміри мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року.

При розрахунку загальної кількості осіб, які перебувають у трудових відносинах з платником єдиного податку-фізичною особою, не враховуються наймані працівники, які перебувають у відпустці у зв'язку з вагітністю і пологами та у відпустці з догляду за дитиною до досягнення нею передбаченого законодавством віку, а також працівники, призвані на військову службу під час мобілізації, на особливий період (пп. 291.4.1 ПК України);

3) *третья група:*

✓ *ФОП*, які не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, не обмежена;

✓ *юридичні особи-суб'єкти господарювання* будь-якої організаційно-правової форми, у яких протягом календарного року обсяг доходу не перевищує 1167 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року;

✓ *електронні резиденти (е-резиденти)*, які зареєструвалися як фізичні особи-підприємці, здійснюють господарську діяльність з надання послуг, виробництва та/або продажу товарів винятково на користь нерезидентів України, за умови що протягом календарного року вони відповідають сукупності таких критеріїв: 1) не використовують працю найманих осіб-громадян або резидентів України; 2) не отримують доходи з джерелом походження з України, крім пасивних доходів; 3) обсяг доходу не перевищує 1167 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року;

4) *четверта група – сільськогосподарські товаровиробники:*

а) юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75%;

б) фізичні особи-підприємці, які провадять діяльність винятково в межах фермерського господарства, зареєстрованого відповідно до Закону України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р., за умови виконання сукупності таких вимог, що закріплені в п. «б» пп. 4 п. 291.4 ст. 291 ПК України.

Дотримуватися граничного обсягу доходів (ліміту річного доходу) для платників єдиного податку важливо, оскільки це одна з умов роботи за спрощеною системою оподаткування. При порушенні лімітів вони можуть бути переведені на загальну систему оподаткування. Порядок визначення доходу платників єдиного податку врегульований п. 292.1 ст. 292 ПК України. Право на застосування спрощеної системи оподаткування в наступному календарному році мають платники єдиного податку за умови неперевищення протягом календарного року обсягу доходу, встановленого

для відповідної групи платників єдиного податку (п. 292.16 ст. 292 ПК України).

У п. 291.5 ст. 291 ПК України закріплено обмеження щодо сфер діяльності, представники яких не можуть бути платниками єдиного податку. Так, **не можуть бути платниками єдиного податку першої – третьої груп**, зокрема:

✓ суб'єкти господарювання (юридичні особи та фізичні особи-підприємці), які здійснюють:

1) діяльність з організації, проведення азартних ігор, лотерей (крім розповсюдження лотерей), парі (букмекерське парі, парі тоталізатора);

2) обмін іноземної валюти;

3) виробництво, експорт, імпорт, продаж підакцизних товарів (крім роздрібного продажу паливно-мастильних матеріалів в місткостях до 20 літрів та діяльності фізичних осіб, пов'язаної з роздрібним продажем пива, сидру, пері (без додання спирту) та столових вин);

4) видобуток, виробництво, реалізацію дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, у тому числі органогенного утворення (крім виробництва, постачання, продажу (реалізації) ювелірних та побутових виробів з дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння);

5) видобуток, реалізацію корисних копалин, крім реалізації корисних копалин місцевого значення;

6) діяльність у сфері фінансового посередництва, крім діяльності у сфері страхування, яка здійснюється страховими агентами, визначеними Законом України «Про страхування» сюрвейєрами, аварійними комісарами та аджастерами, визначеними розділом III ПК України;

7) діяльність з управління підприємствами;

8) діяльність з надання послуг пошти (крім кур'єрської діяльності), діяльність з надання послуг фіксованого телефонного зв'язку з правом технічного обслуговування та експлуатації телекомунікаційних мереж і надання в користування каналів електрозв'язку (місцевого, міжміського, міжнародного), <...> діяльність з надання послуг з технічного обслуговування та експлуатації телекомунікаційних мереж, мереж ефірного теле- і радіомовлення, проводового радіомовлення та телемереж;

9) діяльність з продажу предметів мистецтва та антикваріату, діяльність з організації торгів (аукціонів) виробами мистецтва, предметами колекціонування або антикваріату;

10) діяльність з організації, проведення гастрольних заходів;

✓ ФОП, які здійснюють технічні випробування та дослідження (група 74.3 КВЕД ДК 009:2005), діяльність у сфері аудиту;

✓ ФОП, які надають в оренду земельні ділянки, загальна площа яких перевищує 0,2 гектара, житлові приміщення та/або їх частини, загальна площа

яких перевищує 400 квадратних метрів, нежитлові приміщення (споруди, будівлі) та/або їх частини, загальна площа яких перевищує 900 квадратних метрів;

✓ страхові (перестрахові) брокери, банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії, інші фінансові установи, визначені законом; реєстратори цінних паперів;

✓ суб'єкти господарювання, у статутному капіталі яких сукупність часток, що належать юридичним особам, які не є платниками єдиного податку, дорівнює або перевищує 25%;

✓ представництва, філії, відділення та інші відокремлені підрозділи юридичної особи, яка не є платником єдиного податку;

✓ фізичні та юридичні особи-нерезиденти;

✓ платники податків, які на день подання заяви про реєстрацію платником єдиного податку мають податковий борг, крім безнадійного податкового боргу, що виник унаслідок дії обставин непереборної сили (форс-мажорних обставин).

Не можуть бути платниками єдиного податку четвертої групи (п. 291.5¹ ст. 291 ПК України), зокрема:

✓ суб'єкти господарювання, у яких понад 50% доходу, отриманого від продажу сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки, становить дохід від реалізації декоративних рослин (за винятком зрізаних квітів, вирощених на угіддях, які належать сільськогосподарському товаровиробнику на праві власності або надані йому в користування, та продуктів їх переробки), диких тварин і птахів, хутряних виробів і хутра (крім хутрової сировини);

✓ суб'єкти господарювання, діяльність яких згідно з КВЕД-2010 відноситься до класів 01.47 (розведення свійської птиці), 01.49 (в частині розведення та вирощування перепелів і страусів) та 10.12 (виробництво м'яса свійської птиці);

✓ суб'єкти господарювання, що провадять діяльність з виробництва підакцизних товарів, крім виноматеріалів виноградних (коди згідно з УКТ ЗЕД 2204 29–2204 30), вироблених на підприємствах первинного виноробства ...;

✓ суб'єкт господарювання, який станом на 1 січня базового (звітного) року має податковий борг, за винятком безнадійного податкового боргу, який виник унаслідок дії обставин непереборної сили (форс-мажорних обставин).

ФОП – платники єдиного податку першої та другої груп і платники єдиного податку третьої групи, які не є платниками ПДВ, ведуть облік у довільній формі, шляхом щомісячного відображення отриманих доходів (п. 296.1 ст. 296 ПК України). При цьому юридичні особи – платники єдиного податку третьої групи ведуть спрощений бухгалтерський облік

доходів та витрат з метою обрахунку об'єкта оподаткування за методикою, затвердженою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику (п. 44.2 ст. 44 ПК України)

Для інших платників встановлено особливі вимоги щодо здійснення ними бухгалтерського обліку, що закріплені в ст. 296 ПК України. Вимоги до обліку їх доходів встановлені у ст. 292 та ст. 44 ПК України.

Реєстратори розрахункових операцій

Застосування реєстраторів розрахункових операцій (РРО) відбувається платниками єдиного податку з особливостями, що визначені в ст. 296 ПК України. Так, юридичні особи – платники єдиного податку мають застосовувати РРО на загальних підставах, а фізичні особи – підприємці як платники єдиного податку не застосовують РРО, якщо вони належать до першої групи платників єдиного податку (п. 296.10 ст. 296 ПК України).

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» від 06.07.1995 р. перелік окремих форм та умов проведення діяльності у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг, яким дозволено проводити розрахункові операції без застосування реєстраторів розрахункових операцій та/або програмних реєстраторів розрахункових операцій, з використанням розрахункових книжок та книг обліку розрахункових операцій, а також граничний розмір річного обсягу розрахункових операцій з продажу товарів (надання послуг), при перевищенні якого застосування реєстраторів розрахункових операцій та/або програмних реєстраторів розрахункових операцій є обов'язковим, встановлюються Кабінетом Міністрів України. Так, постановою Кабінету Міністрів України «Про забезпечення реалізації статті 10 Закону України “Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг”» від 23.08.2000 р. № 1336 закріплено граничний розмір річного обсягу розрахункових операцій з продажу товарів (надання послуг), у разі перевищення якого застосування реєстраторів розрахункових операцій та/або програмних реєстраторів розрахункових операцій є обов'язковим.

Об'єкт оподаткування єдиним податком:

✓ для платників першої та другої груп – фактична їх діяльність протягом певного місяця в період їх реєстрації такими платниками;

✓ для платників третьої групи – дохід, що визначається відповідно до ст. 292 ПК України;

✓ для платників четвертої групи – площа сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень) та/або земель водного фонду (внутрішніх водойм, озер, ставків, водосховищ), що перебуває у власності сільськогосподарського товаровиробника або надана йому у

користування, у тому числі на умовах оренди, що визначається відповідно до ст. 292-1 ПК України, а базою оподаткування – їх нормативна грошова оцінка.

Ставки єдиного податку – встановлені у ст. 293 ПК України:

✓ для платників першої групи – ставки встановлюються у відсотках (фіксовані ставки) до розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на 1 січня податкового (звітного);

✓ для платників другої групи – ставки встановлюються у відсотках (фіксовані ставки) до розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року;

✓ для платників третьої групи – ставки встановлюються у відсотках до доходу (відсоткові ставки).

Фіксовані ставки єдиного податку встановлюються сільськими, селищними, міськими радами для ФОП, які здійснюють господарську діяльність, залежно від виду господарської діяльності, з розрахунку на календарний місяць:

✓ для першої групи платників єдиного податку – не більше 10% розміру прожиткового мінімуму;

✓ для другої групи платників єдиного податку – не більше 20% розміру мінімальної заробітної плати.

У разі здійснення платниками єдиного податку першої і другої груп кількох видів господарської діяльності, застосовується максимальний розмір ставки єдиного податку, встановлений для таких видів господарської діяльності.

У разі здійснення платниками єдиного податку першої і другої груп господарської діяльності на територіях більш як однієї сільської, селищної, міської ради, застосовується максимальний розмір ставки єдиного податку, встановлений цією статтею для відповідної групи таких платників єдиного податку (п. 193.7 ст. 193 ПК України).

Для платників третьої групи відсоткова ставка єдиного податку встановлюється у розмірі (п. 293.3. ст. 293 ПК України):

1) 3% доходу – у разі сплати ПДВ згідно з ПК України та відповідності платника критеріям, що закріплені в пп. 4 п. 293.8 ст. 293 ПК України;

2) 5% доходу – у разі включення ПДВ до складу єдиного податку, а також для ФОП, які здійснюють діяльність з виробництва, постачання, продажу (реалізації) ювелірних та побутових виробів з дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органічного утворення та напівдорогоцінного каміння, а також для електронних резидентів (е-резидентів).

Підвищена ставка єдиного податку – встановлюється для платників єдиного податку першої – третьої групи (ФОП) у розмірі 15% (п. 293.4 ст. 293 ПК України):

1) до суми перевищення граничного обсягу доходу;

2) до доходу, отриманого від провадження діяльності, не зазначеної у реєстрі платників єдиного податку, віднесеного до першої або другої групи;

3) до доходу, отриманого при застосуванні іншого способу розрахунків, ніж зазначений у цій главі;

4) до доходу, отриманого від здійснення видів діяльності, які не дають права застосовувати спрощену систему оподаткування (крім платників єдиного податку третьої групи – електронних резидентів (е-резидентів));

5) до доходу, отриманого платниками першої або другої групи від провадження діяльності, яка для них не передбачена.

Інші випадки застосування особливих ставок до платників третьої групи закріплені в п. 293.8 ст. 293 ПК України: для платників третьої групи (юридичні особи) ставки єдиного податку встановлюються у подвійному розмірі ставок, закріплених у п. 293.3 ст. 293 ПК України, до суми перевищення обсягу доходу в розмірі 1167 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року. Тобто в разі сплати платником єдиного податку ПДВ, до суми перевищення граничного обсягу доходу буде застосовуватися ставка єдиного податку в розмірі 6%, а до сум перевищення, що виникають у не платників ПДВ, застосовуватиметься ставка 10%.

Для платників єдиного податку четвертої групи розмір ставок податку з одного гектара сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду залежить від категорії (типу) земель, їх розташування та становить (у відсотках бази оподаткування) за ставками, які закріплені в п. 293.9 ст. 293 ПК України.

Звітність. Податковим (звітним) періодом для платників єдиного податку першої, другої та четвертої груп є *календарний рік*, а для платників єдиного податку третьої групи та податкових агентів платників єдиного податку третьої групи – електронних резидентів (е-резидентів) – є *календарний квартал* з особливостями, які закріплені в ст. 294 ПК України.

До місцевих зборів належать: туристичний збір і збір за місця для паркування транспортних засобів.

Туристичний збір (ст. 268 ПК України)

Туристичний збір – це місцевий збір, кошти від якого зараховуються до місцевого бюджету і є доходами загального фонду бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад.

Платники туристичного збору – громадяни України, іноземці, а також особи без громадянства, які перебувають на території адміністративно-територіальної одиниці, на якій діє рішення сільської, селищної, міської ради про встановлення туристичного збору, та тимчасово розміщуються у місцях проживання (ночівлі) (пп. 268.2.1 ст. 268 ПК України), а саме таких як: а) готелі, кемпінги, мотелі, гуртожитки для приїжджених, хостели, будинки відпочинку, туристичні бази, гірські притулки, табори для відпочинку, пансіонати та інші заклади готельного

типу, санаторно-курортні заклади; б) житловий будинок, прибудова до житлового будинку, квартира, котедж, кімната, садовий будинок, дачний будинок, будь-які інші об'єкти, що використовуються для тимчасового проживання (ночівлі).

Не є платниками збору особи, які:

✓ постійно проживають, у тому числі на умовах договорів найму, у селі, селищі або місті, радами яких установлено такий збір;

✓ особи, які прибули у відрядження (та проживають у готелях, кемпінгах, мотелях, гуртожитках для приїжджих, хостелах, інших місцях ночівлі, що визначені в п. «а» пп. 268.5.1 ст. 268 ПК України) або тимчасово розміщуються у місцях проживання (ночівлі), зокрема в житлових будинках, прибудовах до житлового будинку, квартирах, котеджах, кімнатах чи інших визначених п. «б» пп. 268.5.1 ст. 268 ПК України, що належать фізичним особам на праві власності або на праві користування за договором найму;

✓ особи з інвалідністю, діти з інвалідністю та особи, що супроводжують осіб з інвалідністю I групи або дітей з інвалідністю (не більше одного супроводжуючого);

✓ ветерани війни;

✓ учасники ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС;

✓ особи, які прибули за путівками (курсівками) на лікування, оздоровлення, реабілітацію до лікувально-профілактичних, фізкультурно-оздоровчих та санаторно-курортних закладів, що мають ліцензію на медичну практику та акредитацію центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я;

✓ діти віком до 18 років;

✓ дитячі лікувально-профілактичні, фізкультурно-оздоровчі та санаторно-курортні заклади;

✓ члени сім'ї фізичної особи першого та/або другого ступеня споріднення, які тимчасово розміщуються такою фізичною особою у місцях проживання (ночівлі), визначених п. «б» пп. 268.5.1 ст. 268 ПК України, що належать їй на праві власності або на праві користування за договором найму;

✓ взяті на облік як внутрішньо переміщені особи відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», які тимчасово розміщуються у місцях проживання (ночівлі), а інформація про адресу таких місць зазначена в довідці про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, як адреса фактичного місця їх проживання/перебування.

Податкові агенти, які згідно з рішенням сільської, селищної, міської ради здійснюють справляння туристичного збору (пп. 268.5.2 ст. 268 ПК України):

✓ юридичні особи, філії, відділення, інші відокремлені підрозділи юридичних осіб, які відповідна юридична особа зобов'язана зареєструвати

як податкового агента туристичного збору у контролюючому органі за місцезнаходженням підрозділу (пп. 268.7.2 ст. 268 ПК України);

✓ ФОП, які надають послуги з тимчасового розміщення осіб у місцях проживання (ночівлі);

✓ квартирно-посередницькі організації, які направляють неорганізованих осіб з метою їх тимчасового розміщення у місцях проживання (ночівлі), визначених пп. «б» пп. 268.5.1 ст. 268 ПК України (будинки, квартири, кімнати тощо), що належать фізичним особам на праві власності або на праві користування за договором найму;

✓ юридичні особи, які уповноважуються сільською, селищною, міською радою справляти туристичний збір на умовах договору, укладеного з відповідною радою.

Перелік податкових агентів та інформація про них розміщуються та оприлюднюються на офіційному веб-сайті сільської, селищної, міської ради.

Об'єкт туристичного збору – факт тимчасового розміщення у місцях проживання (ночівлі) платника в порядку внутрішнього чи в'їзного туризму.

База справляння – загальна кількість днів тимчасового розміщення у місцях проживання (ночівлі).

Ставка туристичного збору – застосовується до розміру мінімальної заробітної плати (МЗП), встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року, для однієї особи за одну добу тимчасового розміщення за кожен добу тимчасового розміщення особи у місцях проживання (ночівлі), у розмірі:

✓ до 0,5% МЗП – для внутрішнього туризму (переміщення в межах території України громадян України та/або осіб, які постійно проживають на території України, в пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях);

✓ до 5% МЗП – для в'їзного туризму (прибуття на територію України та/або переміщення в межах території України осіб, які постійно не проживають на території України, в пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях).

Порядок сплати збору. Платники туристичного збору сплачують суму збору авансовим внеском перед тимчасовим розміщенням у місцях проживання (ночівлі) податковим агентам, які справляють збір за ставками, у місцях справляння збору та з дотриманням інших вимог, визначених рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради (пп. 268.6.1 ст. 268 ПК України).

Податкові агенти сплачують туристичний збір за своїм місцезнаходженням щоквартально, у визначений для квартального звітного (податкового) періоду строк та відповідно до податкової декларації за звітний (податковий) квартал, або авансовими внесками до 30 числа (включно) кожного місяця (у лютому – до 28 (29) включно) на підставі

рішення відповідної сільської, селищної, міської ради (пп. 268.7.1 ст. 268 ПК України).

Базовий податковий (звітний) період – дорівнює календарному кварталу. Податкові агенти, які сплачують збір авансовими внесками, відображають у податковій декларації за звітний (податковий) квартал суми нарахованих щомісячних авансових внесків. При цьому остаточна сума збору, обчислена відповідно до податкової декларації за звітний (податковий) квартал (з урахуванням фактично внесених авансових платежів), сплачується такими податковими агентами у строки, визначені для квартального звітного (податкового) періоду.

Збір за місця для паркування транспортних засобів (ст. 268¹ ПК України)

Ставка збору та порядок сплати збору до бюджету – встановлюються відповідною сільською, селищною, міською радою.

Платники збору – юридичні особи, їх філії (відділення, представництва), фізичні особи-підприємці, які згідно з рішенням сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, організовують та провадять діяльність із забезпечення паркування транспортних засобів на майданчиках для платного паркування та спеціально відведених автостоянках.

Перелік спеціальних земельних ділянок, відведених для організації та провадження діяльності із забезпечення паркування транспортних засобів, в якому зазначаються їх місцезнаходження, загальна площа, технічне облаштування, кількість місць для паркування транспортних засобів, затверджується рішенням сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, про встановлення збору.

Об'єкт оподаткування – земельна ділянка, яка згідно з рішенням сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, спеціально відведена для забезпечення паркування транспортних засобів на автомобільних дорогах загального користування, тротуарах або інших місцях, а також комунальні гаражі, стоянки, паркінги (будівлі, споруди, їх частини), які побудовані за рахунок коштів місцевого бюджету, за винятком площі земельної ділянки, яка відведена для безоплатного паркування транспортних засобів, передбачених ст. 30 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21.03.1991 р.

База оподаткування – площа земельної ділянки, відведена для паркування, а також площа комунальних гаражів, стоянок, паркінгів

(будівель, споруд, їх частин), які побудовані за рахунок коштів місцевого бюджету.

Ставки збору – встановлюються за кожний день провадження діяльності із забезпечення паркування транспортних засобів у гривнях за 1 кв. метр площі земельної ділянки, відведеної для організації та провадження такої діяльності, у розмірі до 0,075% МЗП, установленій законом на 1 січня податкового (звітного) року.

Особливості встановлення збору. Ставка збору та порядок сплати збору до бюджету встановлюються відповідною сільською, селищною, міською радою або радою об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад.

Порядок обчислення та строки сплати збору. Сума збору за місяця для паркування транспортних засобів, обчислена відповідно до податкової декларації за звітний (податковий) квартал, сплачується щоквартально, у визначений для квартального звітного (податкового) періоду строк, за місцезнаходженням об'єкта оподаткування.

Базовий податковий (звітний) період – дорівнює календарному кварталу.

4.6. Правове регулювання непрямих податків

План

1. Загальні положення про непрямі податки.
2. ПДВ.
3. Акцизний податок.
4. Мито.

Непрямі податки об'єднані в одну групу за ознакою того, що оподатковується певна операція з товаром, майном тощо, а не певний дохід, прибуток чи майно.

Традиційно до непрямих податків і зборів відносять ПДВ, акциз (акцизний податок), мито.

Податок на додану вартість (ПДВ)

ПДВ – непрямий податок, який нараховується та сплачується відповідно до норм розділу V ПК України. Він є загальнодержавним податком, який повністю надходить до Державного бюджету України і сплачується суб'єктами господарювання, а в окремих випадках – фізичними особами.

Умовно платників ПДВ поділяють на *фактичних* (покупці, які оплачують товар (роботу, послугу), в ціні яких визначено ПДВ) та *юридичних* (нараховують, утримують та сплачують ПДВ).

Юридичним **платником ПДВ** відповідно до ст. 180 ПК України є:

- 1) будь-яка особа, що провадить або планує провадити господарську діяльність і реєструється за своїм добровільним рішенням як платник ПДВ;

2) будь-яка особа, що зареєстрована або підлягає реєстрації як платник податку (ПДВ);

3) будь-яка особа, що ввозить товари на митну територію України в обсягах, які підлягають оподаткуванню, та на яку покладається відповідальність за сплату податків у разі переміщення товарів через митний кордон України, а також:

✓ особа, на яку покладається дотримання вимог митних режимів, які передбачають повне або часткове умовне звільнення від оподаткування, у разі порушення таких митних режимів, встановлених митним законодавством;

✓ особа, яка використовує, у тому числі при ввезенні товарів на митну територію України, податкову пільгу не за цільовим призначенням та/або всупереч умовам чи цілям її надання згідно із ПК України, а також будь-які інші особи, що використовують податкову пільгу, яку для них не призначено;

4) особа, що веде облік результатів діяльності за договором про спільну діяльність без утворення юридичної особи;

5) особа-управитель майна, яка веде окремий податковий облік з податку на додану вартість щодо господарських операцій, пов'язаних з використанням майна, що отримане в управління за договорами управління майном;

6) особа, що проводить операції з постачання конфіскованого майна, знахідок, скарбів, майна, визнаного безхазяйним, майна, за яким не звернувся власник до кінця строку зберігання, та майна, що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходить у власність держави;

7) особа, що уповноважена вносити податок з об'єктів оподаткування, що виникають унаслідок поставки послуг підприємствами залізничного транспорту з їх основної діяльності, що перебувають у підпорядкуванні платника податку у встановленому порядку. Порядок внесення уповноваженими особами до бюджету ПДВ з об'єктів оподаткування, що виникають у зв'язку з постачанням підприємствами залізничного транспорту послуг з їх основної діяльності, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 02.03.2011 р. № 187;

8) особа-інвестор (оператор), який веде окремий податковий облік, пов'язаний з виконанням угоди про розподіл продукції;

9) особа-нерезидент, яка не має постійного представництва та постачає на митній території України фізичним особам, у тому числі ФОП, не зареєстрованим платниками ПДВ, електронні послуги, тощо.

Особою, відповідальною за нарахування та сплату до бюджету ПДВ у разі ввезення товарів на митну територію України у міжнародних поштових та експрес-відправленнях, є **оператор поштового зв'язку, експрес-перевізник**, якщо він здійснює декларування таких товарів, шляхом подання

реєстрів (тимчасових та/або додаткових) міжнародних поштових та експрес-відправлень (п. 180.2¹ ст. 180 ПК України). Особливості їх оподаткування визначені в п. 196.1 ст. 196 ПК України.

Реєстрація платника ПДВ здійснюється на підставі реєстраційної заяви (ст. 183 ПК України) та може мати такі форми:

1) **обов'язкова** (ст. 181 ПК України):

✓ якщо загальна сума від здійснення операцій з постачання товарів/послуг з використанням локальної або глобальної комп'ютерної мережі (зокрема, але не винятково шляхом установаження спеціального застосунку або додатку на смартфонах, планшетах чи інших цифрових пристроях), нарахована (сплачена) такій особі протягом останніх 12 календарних місяців, сукупно перевищує 1000000 грн (без урахування ПДВ), така особа зобов'язана зареєструватися як платник податку у контролюючому органі за своїм місцезнаходженням (місцем проживання), з дотриманням вимог, передбачених ст. 183 ПК України, крім особи, яка є платником єдиного податку першої – третьої групи. Порядок реєстрації в обов'язковому порядку визначено в п. 183.2 ст. 183 ПК України;

2) **добровільна** (ст. 182 ПК України):

✓ якщо обсяги оподатковуваних операцій відсутні або є меншими від установленної зазначеною статтею суми, особа вважає за доцільне добровільно зареєструватися як платник податку, така реєстрація здійснюється за її заявою. Реєстраційна заява подається не пізніше ніж за 10 календарних днів до початку податкового періоду, з якого такі особи вважатимуться платниками податку та матимуть право на податковий кредит і складання податкових накладних.

Підстави та порядок анулювання реєстрації платника ПДВ визначені в ст. 184 ПК України.

Об'єкт оподаткування ПДВ (ст. 185 ПК України) – це:

а) постачання товарів, місце постачання яких розташоване на митній території України, відповідно до ст. 186 ПК України, у тому числі операції з безоплатної передачі та з передачі права власності на об'єкти застави позичальнику (кредитору), на товари, що передаються на умовах товарного кредиту, а також з передачі об'єкта фінансового лізингу в користування лізингоотримувачу/орендарю. Питання визначення поняття місця постачання є предметом регулювання ст. 186 ПК України;

б) постачання послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України, відповідно до ст. 186 ПК України;

в) ввезення товарів на митну територію України;

г) вивезення товарів за межі митної території України;

е) постачання послуг з міжнародних перевезень пасажирів і багажу та вантажів залізничним, автомобільним, морським і річковим та авіаційним транспортом.

Операції, що не є об'єктом оподаткування, – визначені у ст. 196 ПК України, серед яких операції з випуску (емісії), розміщення у будь-які форми управління та продажу (погашення, викупу) за кошти цінних паперів, передачі майна у схов (відповідальне зберігання), у концесію, а також у лізинг (оренду), крім передачі у фінансовий лізинг, та ін.

Операції, звільнені від оподаткування, визначені у ст. 197 ПК України, і до їх числа належать постачання продуктів дитячого харчування та товарів дитячого асортименту для немовлят, постачання послуг із здобуття вищої, середньої, професійно-технічної та дошкільної освіти, та ін.

База оподаткування ПДВ визначається щодо операцій з постачання товарів/послуг відповідно до ст. ст. 188–192 ПК України, зокрема: визначається на підставі їх договірної вартості відповідно до ст. 188 ПК України.

Податкове зобов'язання з ПДВ визначається відповідно до ст. 187 ПК України.

Особливості правового регулювання порядку визначення бази оподаткування ПДВ для товарів, які ввозяться на митну територію України, послуг, які поставляються нерезидентами на митній території України, врегульовані у ст. 190 ПК України, де закріплено, що базою оподаткування для товарів, що ввозяться на митну територію України, є договірна (контрактна) вартість, але не нижче митної вартості цих товарів, визначеної відповідно до розділу III МК України, з урахуванням мита та акцизного податку, що підлягають сплаті і включаються до ціни товарів.

Особливості оподаткування ПДВ операцій з ввезення на митну територію України товарів у міжнародних поштових та експрес-відправленнях, у несупроводжуваному багажі, врегульовані ст. 191 ПК України.

Ставки ПДВ (ст. 193 ПК України):

1) 20% – загальна ставка ПДВ, встановлена щодо операцій, що визначені в ст. 194 ПК України;

2) 0% (у випадках передбачених ст. 195 ПК України);

3) 7%, зокрема щодо операцій постачання на митній території України та ввезення на митну територію України лікарських засобів, постачання послуг із тимчасового розміщення (проживання), що надаються готелями і подібними засобами тимчасового розміщування, реалізації квитків на спортивні заходи всеукраїнського та міжнародного рівнів, постачання послуг із показу (проведення) театральних, оперних, балетних, музичних, концертних, хореографічних, лялькових, циркових, звукових, світлових та інших вистав, постановок, виступів професійних мистецьких колективів;

4) 14% щодо операцій з постачання на митній території України та ввезення на митну територію України сільськогосподарської продукції (за кодами продукції, що передбачені в пп. «г» п. 193.1 ст. 193 ПК України.

Податковий кредит – сума, на яку платник ПДВ має право зменшити податкове зобов’язання звітного (податкового) періоду, визначена згідно з розділом V ПК України (пп. 14.1.181. п. 14.1 ст. 14 ПК України).

До податкового кредиту відносяться суми податку, сплачені/нараховані у разі здійснення операцій з (п. 198.1. ст. 198 ПК України):

- ✓ придбання або виготовлення товарів та послуг;
- ✓ придбання (будівництво, спорудження, створення) необоротних активів (у тому числі у зв’язку з придбанням та/або ввезенням таких активів як внесок до статутного фонду та/або при передачі таких активів на баланс платника податку, уповноваженого вести облік результатів спільної діяльності);
- ✓ отримання послуг, наданих нерезидентом на митній території України, та в разі отримання послуг, місцем постачання яких є митна територія України;
- ✓ ввезення необоротних активів на митну територію України за договорами оперативного або фінансового лізингу;
- ✓ ввезення товарів та/або необоротних активів на митну територію України.

Сума податку, що підлягає сплаті (перерахуванню) до Державного бюджету України або бюджетному відшкодуванню – це різниця між сумою податкового зобов’язання звітного (податкового) періоду та сумою податкового кредиту такого звітного (податкового) періоду (п. 200.1 ст. 200 ПК України).

Бюджетне відшкодування – відшкодування від’ємного значення ПДВ на підставі підтвердження правомірності сум бюджетного відшкодування ПДВ за результатами перевірки платника (п. 14.1.18 п. 14.1 ст. 14 ПК України).

Джерело сплати бюджетного відшкодування (у тому числі заборгованості бюджету) – це доходи бюджету, до якого сплачується ПДВ (п. 200.17 ст. 200 ПК України). При цьому забороняється обумовлювати або обмежувати виплату бюджетного відшкодування наявністю або відсутністю доходів, отриманих від цього податку в окремих регіонах України.

Суми податку, не відшкодовані платникам протягом визначеного строку, – є заборгованістю бюджету з відшкодування ПДВ. На суму такої заборгованості нараховується пеня на рівні 120% облікової ставки НБУ, установлені на момент виникнення пені, протягом строку її дії, включаючи день погашення.

Заяви про повернення надміру сплачених грошових зобов’язань або про їх відшкодування у випадках, передбачених ПК України, можуть бути подані не пізніше 1095 дня, що настає за днем виникнення такої переплати або отримання права на таке відшкодування (п. 102.5 ст. 102 ПК України).

Акцизний податок

Акцизний податок – непрямий податок на споживання окремих видів товарів (продукції), визначених у ПК України як підакцизні, що включається до ціни таких товарів (продукції) (п. 14.1.4 ст. 14 ПК України).

Платники акцизного податку (ст. 212 ПК України) – це, зокрема:

- ✓ особа, постійне представництво, які виробляють підакцизні товари (продукцію) на митній території України, у тому числі з давальницької сировини;

- ✓ особа-суб'єкт господарювання, постійне представництво, які ввозять підакцизні товари (продукцію) на митну територію України;

- ✓ фізична особа-резидент або нерезидент, яка ввозить підакцизні товари (продукцію) на митну територію України в обсягах, що підлягають оподаткуванню, відповідно до митного законодавства;

- ✓ особа, яка реалізує конфісковані підакцизні товари (продукцію), підакцизні товари (продукцію), визнані безхазайними, підакцизні товари (продукцію), за якими не звернувся власник до кінця строку зберігання, та підакцизні товари (продукцію), що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходять у власність держави, якщо ці товари (продукція) підлягають реалізації (продажу) в установленому законодавством порядку;

- ✓ особа, яка реалізує або передає у володіння, користування чи розпорядження підакцизні товари (продукцію), що були ввезені на митну територію України із звільненням від оподаткування до закінчення строку, визначеного законом відповідно до п. 213.3 ст. 213 ПК України;

- ✓ особа, на яку покладається дотримання вимог митних режимів, що передбачають звільнення від оподаткування, у разі порушення таких вимог;

- ✓ особа, на яку покладається виконання умов щодо цільового використання підакцизних товарів (продукції), на які встановлено ставку податку 0 гривень за 1 літр 100-відсоткового спирту, 0 євро за 1000 кг нафтопродуктів у разі порушення таких умов;

- ✓ особа, на яку при здійсненні операцій з підакцизними товарами (продукцією), які не підлягають оподаткуванню або звільняються від оподаткування, покладається виконання умов щодо цільового використання підакцизних товарів (продукції) в разі порушення таких умов;

- ✓ особа-суб'єкт господарювання роздрібною торгівлі, яка здійснює реалізацію підакцизних товарів (окрім тютюнових виробів, тютюну та промислових замінників тютюну, рідин, що використовуються в електронних сигаретах);

- ✓ виробники електричної енергії, які мають ліцензію на право здійснення підприємницької діяльності з виробництва електричної енергії і продають її на ринку електричної енергії;

✓ особа-власник ввезеного на митну територію України вантажного транспортного засобу, що переобладнується у легковий автомобіль, з якого справляється акцизний податок;

✓ особа (у тому числі юридична особа, що веде облік результатів діяльності за договором про спільну діяльність без створення юридичної особи), постійне представництво, які реалізують пальне або етиловий спирт;

✓ особа-суб'єкт господарювання, постійне представництво, які використовують товари (продукцію) за встановленими кодами, як пальне для заправлення транспортних засобів, обладнання або пристроїв з двигунами внутрішнього згоряння із запалюванням від стиснення, з двигунами внутрішнього згоряння з іскровим запалюванням, з двигунами внутрішнього згоряння з кривошипно-шатунним механізмом;

✓ особа-виробник та/або імпортер тютюнових виробів, тютюну та промислових замінників тютюну, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, яка здійснює їх реалізацію для цілей оподаткування акцизним податком з реалізації суб'єктами господарювання роздрібної торгівлі підакцизних товарів за ставкою, визначеною у пп. 215.3.10 п. 215.3 ст. 215 ПК України.

Особою, відповідальною за сплату акцизного податку до бюджету у складі митних платежів у порядку, встановленому ст. 295-1 МК України, є особа, яка здійснює реалізацію підакцизних товарів, визначених ч. 7 ст. 293 МК України. Така особа має права, виконує обов'язки та несе відповідальність, передбачену законом, як платник податку.

Платники акцизного податку підлягають окремій реєстрації, порядок здійснення якої врегульовано п. 212.3 ст. 212 ПК України.

Об'єктом оподаткування акцизним податком є операції, перелічені у ст. 213 ПК України, зокрема:

✓ реалізація вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції);
✓ реалізації та/або передачі в межах одного підприємства підакцизних товарів (продукції) з метою власного споживання, промислової переробки, своїм працівникам, а також здійснення внесків підакцизними товарами (продукцією) до статутного капіталу;

✓ ввезення підакцизних товарів (продукції) на митну територію України;

✓ реалізації конфіскованих підакцизних товарів (продукції), підакцизних товарів (продукції), визнаних безхазяйними, підакцизних товарів (продукції), за якими не звернувся власник до кінця строку зберігання, та підакцизних товарів (продукції), що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходять у власність держави;

✓ та інші.

Операції з підакцизними товарами, які не підлягають оподаткуванню – визначено в п. 213.2 ст. 213 ПК України.

Операції з підакцизними товарами, які звільняються від оподаткування – визначено в п. 213.3 ст. 213 ПК України.

База оподаткування акцизним податком (ст. 214 ПК України) – вартість операцій з підакцизними товарами, за окремими їх видами. Проте митна вартість товарів, що ввозяться на митну територію визначається відповідно до МК України.

Підакцизні товари (продукція) – товари за кодами згідно з УКТ ЗЕД, на які ПК України встановлено ставки акцизного податку (пп. 14.1.145 ст. 14, ст. 215 ПК України).

Ставки акцизного податку та перелік товарів, з яких справляється податок – установлюються ст. 215 ПК України, єдині на всій території України, при цьому можуть бути: адвалорні, специфічні, змішані (адвалорні та специфічні одночасно). Ставки згруповано за видом підакцизного товару в своєрідні тарифи.

Порядок розрахунку та сплати – урегульований ст. ст. 217, 218, 220, 221 ПК України.

Марка акцизного податку – спеціальний знак для маркування алкогольних напоїв, тютюнових виробів та рідин, що використовуються в електронних сигаретах, віднесений до документів суворого обліку, який підтверджує сплату акцизного податку, легальність ввезення та реалізації на території України цих виробів (пп. 14.1.107 ст. 14 ПК України). Особливості оподаткування алкогольних напоїв урегульовані ст. 225 ПК України.

Базовий податковий період для сплати податку відповідає календарному місяцю (п. 223.1 ст. 233 ПК України). Складання та подання декларації з акцизного податку врегульоване ст. 223 ПК України.

Мито

Мито є непрямим податком, що сплачується у зв'язку з переміщенням через митний кордон України товарів та транспортних засобів, в ході якого відбувається зміна правового режиму такого об'єкта з іноземного на вітчизняний (чи навпаки).

Мито – це загальнодержавний податок, установлений ПК України та МК України, який нараховується та сплачується відповідно до положень МК України, законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ст. 271 МК України).

На регулювання відносин з оподаткування митом, окрім ПК України та МК України (передусім Розділ V, VI, IX), спрямовані наступні Закони України: «Про Митний тариф України», «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту», «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту», «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну», «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції».

Види мита (ч. 2 ст. 271 МК України):

- ✓ *ввізне мито*;
- ✓ *вивізне мито*;
- ✓ *сезонне мито*;
- ✓ *особливі види мита*: спеціальне, антидемпінгове, компенсаційне, додатковий імпорتنний збір.

Забороняється застосовувати інші види мита, крім тих, що встановлені МК України.

Платники мита:

✓ особа, яка ввозить товари на митну територію України чи вивозить товари з митної території України у порядку та на умовах, установлених МК України;

✓ особа, на адресу якої надходять товари, що переміщуються (пересилаються) у міжнародних поштових або експрес-відправленнях, несупроводжуваному багажі, вантажних відправленнях;

✓ особа, на яку покладається обов'язок дотримання вимог митних режимів, які передбачають звільнення від оподаткування митом, у разі порушення таких вимог;

✓ особа, яка використовує товари, митне оформлення яких було здійснено з умовним звільненням від оподаткування, не за цільовим призначенням та/або всупереч умовам чи цілям такого звільнення згідно з цим Кодексом, іншими законами України, а також будь-які інші особи, які безпідставно використовують звільнення від оподаткування митом (податкову пільгу);

✓ особа, яка реалізує або передає у володіння, користування чи розпорядження товари, що були випущені у вільний обіг на митній території України із звільненням від оподаткування митними платежами, до закінчення строку, визначеного законом;

✓ особа, яка реалізує товари, транспортні засоби відповідно до ст. 243 МК України.

Об'єкти оподаткування митом (ст. 278 МК України):

✓ товари, митна вартість яких перевищує еквівалент 150 євро, що ввозяться на митну територію України або вивозяться за межі митної території України підприємствами;

✓ товари, що ввозяться (пересилаються) на митну територію України в обсягах, які підлягають оподаткуванню митними платежами відповідно до розділу XII МК України, а також розділів V та VI ПК України;

✓ товари, транспортні засоби, що реалізуються відповідно до ст. 243 МК України.

База оподаткування митом товарів, що переміщуються через митний кордон України:

✓ для товарів, на які законом встановлено адвалорні ставки мита, — *митна вартість товарів*;

✓ для товарів, на які законом встановлено специфічні ставки мита, – *кількість таких товарів у встановлених законом одиницях виміру.*

Ставки мита (ст. 280 МК України):

✓ *адвалорна* (у відсотках до встановленої ст. 279 МК України бази оподаткування);

✓ *специфічна* (у грошовому розмірі на одиницю бази оподаткування, встановлену ст. 279 МК України);

✓ *комбінована* (складається з адвалорної та специфічної ставок мита).

Ставки мита, крім сезонного та особливих видів мита, встановлюються винятково законами України з питань оподаткування.

Ввізне мито на товари, митне оформлення яких здійснюється в порядку, встановленому для підприємств, нараховується за ставками, встановленими Митним тарифом України.

Вивізне мито нараховується за ставками, встановленими законом, зокрема Законом України «Про вивізне (експортне) мито на відходи та брухт чорних металів» від 24.10.2002 р.

Сезонне мито нараховується за ставками, встановленими Законом України «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції» від 17.07.1997 р.

Особливі види мита нараховуються за ставками, встановленими рішеннями Міжвідомчої комісії з міжнародної торгівлі про застосування антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних заходів, відповідно до Законів України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту», «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту», «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну».

4.7. Правове регулювання квазіподаткових і парафіскальних платежів

План

1. *Квазіподаткові платежі (збори, плати, внески).*
2. *Поняття та види адміністративних зборів.*
3. *Державне мито та консульський збір.*
4. *Судовий і виконавчий збір.*
5. *ЄСВ.*
6. *Поняття і приклади парафіскальних платежів (портові збори, плата за аеронавігаційне обслуговування, аеропортові збори).*

Квазіподаткові платежі (збори, плати, внески)

Квазіподаткові платежі (збори, плати, внески) – фіскальні платежі податкового характеру, але які не включені до податкової системи:

✓ *єдиний збір, що справляється у пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України (Закон України «Про єдиний*

збір, який справляється у пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України» від 04.11.1999 р., Порядок справляння єдиного збору у пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24.10.2002 р. № 1569 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 р. № 782));

✓ *плата за проїзд автомобільними дорогами транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, вагові або габаритні параметри яких перевищують нормативні* – справляється у разі виявлення факту перевищення їх фактичних параметрів над параметрами, які враховувалися під час установлення розміру єдиного збору в пунктах пропуску через державний кордон (Порядок здійснення габаритно-вагового контролю та справляння плати за проїзд автомобільними дорогами загального користування транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, вагові та/або габаритні параметри яких перевищують нормативні, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27.06.2007 р. № 879);

✓ *збір на обов'язкове державне пенсійне страхування* (Закон України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» від 26.06.1997 р.);

✓ *збір на соціально-економічну компенсацію ризику населення, яке проживає на території зони спостереження* (ст. 12¹ Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 08.02.1995 р.);

✓ *внески на регулювання* – сплачуються суб'єктами господарювання, державне регулювання яких здійснюється Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі – НКРЕКП) – ст. 13 Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг», Порядок розрахунку та встановлення ставки внесків на регулювання, затверджений постановою НКРЕКП від 06.04.2017 р. № 491);

✓ *інші збори.*

Адміністративні збори

Адміністративні збори – є платою при наданні адміністративних послуг у випадках, передбачених законом, та підлягає зарахуванню до державного чи місцевого бюджету, а в окремих випадках її частина надходить суб'єктам, які реалізують делеговані владні повноваження (зокрема, нотаріусам). Розмір такої плати визначається законодавством, з урахуванням її соціального та економічного значення.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про адміністративні послуги» від 06.09.2012 р. **адміністративні послуги** – це результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або здійснення обов'язків такої особи відповідно до закону.

Плата за надання адміністративної послуги (адміністративний збір) вноситься суб'єктом звернення одноразово за весь комплекс дій та рішень суб'єкта надання адміністративних послуг, необхідних для отримання адміністративної послуги (включаючи вартість бланків, експертиз, здійснюваних суб'єктом надання адміністративної послуги, отримання витягів з реєстрів тощо).

Стягнення за надання адміністративних послуг будь-яких додаткових не передбачених законом платежів або вимагання сплати будь-яких додаткових коштів забороняється (ч. 6 ст. 11 Закону України «Про адміністративні послуги»).

У ст. 11 Закону України «Про адміністративні послуги» закріплено загальні засади плати за надання адміністративних послуг (адміністративний збір). У Класифікації доходів бюджету, що затвердженій наказом Міністерства фінансів України від 14.01.2011 р. № 11, адміністративні збори та платежі згруповано за кодом 22000000, до яких належать, зокрема:

- ✓ плати за надання адміністративних послуг:
 - плата за ліцензії на певні види господарської діяльності та сертифікати, що видаються Радою міністрів АРК, виконавчими органами місцевих рад і місцевими органами виконавчої влади;
 - адміністративний збір за проведення державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань;
 - кошти в іноземній валюті за реєстрацію представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності;
 - плата за державну реєстрацію (крім адміністративного збору за проведення державної реєстрації юридичних осіб, ФОП і громадських формувань);
 - плата за ліцензії на виробництво спирту етилового, коньячного і плодового та зернового дистиляту, дистиляту виноградного спиртового, біоетанолу, алкогольних напоїв, тютюнових виробів та рідин, що використовуються в електронних сигаретах;
 - плата за ліцензії на право оптової торгівлі спиртом етиловим, спиртом етиловим ректифікованим виноградним, спиртом етиловим ректифікованим плодовим;
 - плата за ліцензії та сертифікати, що сплачується ліцензіатами за місцем здійснення діяльності;
 - збори за підготовку до державної реєстрації авторського права і договорів, які стосуються прав автора на твір;
 - збір за видачу спеціальних дозволів на користування надрами та кошти від продажу таких дозволів;
 - та інші;

- ✓ плати за ліцензії у сфері діяльності з організації та проведення азартних ігор і за ліцензії на випуск та проведення лотерей;
- ✓ плати за ліцензії на виробництво, зберігання та торгівлю паливом:
 - плата за ліцензії на виробництво пального;
 - плата за ліцензії на право оптової торгівлі паливом;
 - плата за ліцензії на право роздрібною торгівлі паливом;
 - плата за ліцензії на право зберігання пального.

Державне мито

Державне мито – це платіж з фізичних та юридичних осіб за вчинення в їхніх інтересах дій та видачу документів, що мають юридичне значення, уповноваженими на те органами відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито» від 21.01.1993 р. № 7-93.

Об'єкти справляння державного мита (ст. 2 Декрету):

- ✓ учинення нотаріальних дій державними нотаріальними конторами і виконавчими комітетами сільських, селищних, міських рад, а також за видачу дублікатів нотаріально засвідчених документів;
- ✓ державна реєстрація актів цивільного стану, а також повторна видача громадянам свідоцтв про реєстрацію актів цивільного стану та свідоцтв у зв'язку із зміною і поновленням актових записів цивільного стану;
- ✓ видача документів на право виїзду за кордон і про запрошення в Україну осіб з інших країн, за продовження строку їх дії та за внесення змін до цих документів; продовження строку дії візи для в'їзду в Україну, транзитного проїзду через її територію (перебування в Україні іноземців та осіб без громадянства); видача або продовження строку дії посвідки на проживання в Україні іноземцям та особам без громадянства; оформлення віз для в'їзду в Україну, транзитного проїзду через її територію, а також заяв про прийняття до громадянства України або про вихід з громадянства України;
- ✓ видача дозволів на право полювання та рибальства;
- ✓ операції з емісії цінних паперів, крім облігацій державних та місцевих позик, та з видачі приватизаційних паперів;
- ✓ реєстрація деривативів;
- ✓ операції з об'єктами нерухомого майна, що здійснюються на товарних біржах, крім операцій з примусового відчуження такого майна у випадках, передбачених законами України;
- ✓ проведення прилюдних торгів (аукціону, тендеру) об'єктами нерухомого майна, крім операцій з примусового відчуження такого майна у випадках, передбачених законами України;
- ✓ видача охоронних документів (патентів і свідоцтв) на об'єкти інтелектуальної власності, а також дії, пов'язані з підтриманням чинності патентів на сорти рослин.

Консульський збір – різновид державного мита, який сплачується за консульські дії, що провадяться за кордоном і на території України,

відповідно до Консульського статуту України, затвердженого Указом Президента України від 02.04.1994 р. № 127, Положення про консульський збір України та Інструкції про порядок справляння сум консульського збору за вчинення консульських дій, обліку сум консульських надходжень та проведення звірок фактичних консульських надходжень у закордонних дипломатичних установах України, затверджених наказом Міністерства закордонних справ України від 23.04.2018 р. № 182.

Судовий і виконавчий збір

Судовий збір – збір, що справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, за видачу судами документів, а також у разі ухвалення окремих судових рішень, передбачених Законом України «Про судовий збір» від 08.07.2011 р. Судовий збір надходить до спеціального фонду Державного бюджету України (ч. 3 ст. 29 БК України) і включається до складу судових витрат.

Виконавчий збір – це збір, що справляється на всій території України за примусове виконання рішення органами державної виконавчої служби відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 р. Виконавчий збір стягується державним виконавцем у розмірі 10% суми, що підлягає примусовому стягненню, поверненню, або вартості майна боржника, що підлягає передачі стягувачу за виконавчим документом, заборгованості із сплати аліментів. Випадки звільнення від сплати, а також розміри сплати виконавчого збору в інших випадках визначені у ст. 27 названого Закону. Виконавчий збір стягується з боржника до Державного бюджету України.

Обов'язкові страхові внески, пов'язані з обов'язковим соціальним страхуванням

Ознаки ЄСВ як обов'язкового платежу:

✓ є страховим внеском, не податком, здійснюється страхувальником на користь особи, застрахованої в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування (форма державного ризикового страхування);

✓ є обов'язковим (ст. 4 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»), окрім випадків, за яких вноситься добровільно (самозайняті особи, які мають основне місце роботи, якщо роботодавцем (резидентом Дія Сіті, з яким укладено гіг-контракт) було сплачено страховий внесок за таких осіб; особи, які отримують пенсію за віком або за вислугу років, або є особами з інвалідністю, у інших випадках, передбачених ч. 4 ст. 4 та ч. 2 ст. 10 названого Закону);

✓ платниками ЄСВ є страхувальники (роботодавці та інші особи, які зобов'язані сплачувати єдиний внесок), визначені в ч. 1 ст. 4 Закону № 2464;

✓ ЄСВ підлягає сплаті незалежно від фінансового стану платника (ч. 12 ст. 9 Закону № 2464);

✓ надходить не до бюджетів, що складають бюджетну систему України, а до Пенсійного фонду України та Фонду соціального страхування на випадок безробіття;

✓ сплачується страхувальниками (зокрема й ФОП щодо себе як застрахованої особи);

✓ сплачується щомісячно;

✓ ставка для тих, хто платить за себе, – фіксована (**мінімальний страховий внесок** – сума єдиного внеску, що визначається розрахунково як добуток мінімального розміру заробітної плати на розмір внеску, встановлений законом на місяць, за який нараховується заробітна плата (дохід), та підлягає сплаті щомісяця – $\text{Min ЗП} \times 22\%$), а щодо інших – 22%;

✓ не може перевищувати встановлену максимальну величину ($\text{Min ЗП} \times 15 \times 22\%$);

✓ порядок нарахування, обчислення і сплати єдиного внеску визначається Законом № 2464, в частині адміністрування – ПК України, та прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами Мінфіну; адмініструють сплату ЄСВ податкові органи в порядку, що встановлений в ПК України, з урахуванням особливостей, що закріплені в Законі № 2464;

✓ період сплати ЄСВ формує страховий стаж застрахованої особи;

✓ ЄСВ розподіляється на різні види загальнообов’язкового державного соціального страхування за пропорціями, які затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 р. № 675.

Парафіскалітети (парафіскальні платежі)

Парафіскалітети (парафіскальні платежі) – це обов’язкові платежі, що справляються на підставі вимоги публічної влади для покриття витрат на виконання делегованих публічних функцій і зараховуються напряму на користь осіб, що виконують такі функції, а не до бюджету чи іншого публічного грошового фонду.

Приклади парафіскальних платежів, пов’язаних із реалізацією приватними суб’єктами делегованих державою повноважень:

✓ **портові збори** – корабельний, причальний, якірний, каналний, маяковий, адміністративний, санітарний (справляються відповідно до ст. 22 Закону України «Про морські порти» від 17.05.2012 р.);

✓ **плата за аеронавігаційне обслуговування** (справляється відповідно до ст. 36 Повітряного кодексу України);

✓ **аеропортові збори** (стягуються за аеропортове обслуговування повітряних суден і пасажирів, пов’язане із забезпеченням: посадки-зльоту повітряних суден, обслуговування пасажирів в аеровокзалі, наднормативної стоянки повітряних суден, авіаційної безпеки). Див., наприклад, Аеропортові збори за обслуговування повітряних суден і пасажирів у державному підприємстві «Міжнародний аеропорт "Бориспіль"», затверджені наказом Мінтрансзв’язку України від 26.03.2008 р. № 337.

4.8. Адміністрування податків, зборів, платежів

План

1. *Поняття та складові адміністрування податків, зборів, платежів.*
2. *Облік платників податків. Податкова адреса. Податкові консультації.*
3. *Визначення суми податкових та/або грошових зобов'язань.*
4. *Податковий борг та його адміністрування.*
5. *Джерела сплати грошових зобов'язань або погашення податкового боргу платника податків.*
6. *Заходи забезпечення погашення податкового боргу.*
7. *Списання безнадійного податкового боргу.*
8. *Стягнення коштів та продаж майна платника податків.*

Адміністрування податків, зборів, митних платежів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – єдиний внесок) **та інших платежів відповідно до законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи** (далі – податків, зборів, платежів) – це сукупність рішень та процедур контролюючих органів і дій їх посадових осіб, що визначають інституційну структуру податкових та митних відносин, організовують ідентифікацію, облік платників податків і платників єдиного внеску та об'єктів оподаткування, забезпечують сервісне обслуговування платників податків, організацію та контроль за сплатою податків, зборів, платежів відповідно до порядку, встановленого законом (п. 14.1.1⁻¹ ст. 14 ПК України).

Складовими інституту адміністрування податків, зборів, платежів (розділ II ПК України) є суспільні відносини, що виникають у сфері:

- ✓ податкової звітності;
- ✓ податкові консультації;
- ✓ визначення суми податкових та/або грошових зобов'язань платника податків, порядок їх сплати та оскарження рішень контролюючих органів;
- ✓ податковий контроль;
- ✓ облік платників податків;
- ✓ інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності контролюючих органів;
- ✓ перевірки;
- ✓ погашення податкового боргу платників податків;
- ✓ застосування міжнародних договорів та погашення податкового боргу за запитами компетентних органів іноземних держав;
- ✓ відповідальність;
- ✓ пеня.

Адміністрування податків, зборів, митних платежів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування як правореалізаційна діяльність органів виконавчої влади (Мінфіну,

контролюючих органів, податкових інспекцій та місцевих фінансових органів), **здійснюється за такими напрямками:**

- ✓ ідентифікація, реєстрація та облік платників податків та платників ЄСВ;
- ✓ облік об'єктів оподаткування;
- ✓ прогнозування, планувальна та аналітична робота;
- ✓ сервісне обслуговування платників податків (роз'яснювальна робота, надання податкових консультацій);
- ✓ обробка податкових декларацій, узгодження сум податкових платежів;
- ✓ визначення сум податкових зобов'язань у випадках, передбачених законом;
- ✓ облік платежів (податкових зобов'язань, податкових пільг – моніторинг сплати податкових платежів);
- ✓ податковий контроль за сплатою податків, зборів, платежів відповідно до порядку, встановленого законом, притягнення до фінансової відповідальності;
- ✓ застосування заходів забезпечення виконання податкового обов'язку;
- ✓ забезпечення функціонування механізму адміністративного оскарження;
- ✓ погашення податкового боргу (в тому числі стягнення податкового боргу);
- ✓ забезпечення функціонування електронних документів, офіційного веб-сайту контролюючих органів;
- ✓ робота з інформаційного забезпечення платників податків через засоби масової інформації;
- ✓ юридичне супроводження процесу справляння податків (деталізація норм податкового права на підзаконному рівні, робота зі скаргами);
- ✓ взаємодія з органами Державної казначейської служби (моніторинг);
- ✓ організаційно-розпорядча робота, забезпечення проходження служби в податкових та митних органах, діловодство тощо.

Адміністрування податкового боргу – це управлінська діяльність контролюючих органів, що здійснюється в межах їх компетенції та суб'єктів господарювання, щодо погашення податкового боргу такого суб'єкта господарювання із застосуванням різних заходів, передбачених главою 9 ПК України.

Джерела сплати грошових зобов'язань або погашення податкового боргу платника податків – будь-яке майно такого платника податків, з урахуванням обмежень, визначених ПК України, а також іншими законодавчими актами, зокрема Законом України «Про виконавче провадження».

Забороняється будь-яка уступка грошового зобов'язання або податкового боргу платника податків третім особам, однак вказане положення не

поширюється на випадки, коли гарантами повного та своєчасного погашення грошових зобов'язань платника податків є інші особи (якщо таке право передбачено ПК України).

Заходи забезпечення погашення податкового боргу:

✓ зміна строку сплати податку (збору), що відбувається в формі *відстрочення* або *розстрочення* грошових зобов'язань або податкового боргу, є перенесенням строків сплати платником податків його грошових зобов'язань або податкового боргу під проценти, розмір яких дорівнює розміру 120% річних облікової ставки НБУ, діючої на день прийняття контролюючим органом рішення про розстрочення, відстрочення грошових зобов'язань або податкового боргу. Вказані заходи можуть застосовуватися за заявою платника податків відповідно до ст. 100 ПК України;

✓ передача майна платника податків у *податкову заставу*, що відбувається в порядку, що врегульований ст.ст. 88–94 ПК України;

✓ *тимчасове затримання майна платника податку* (п. 94.8 ст. 94 ПК України);

✓ *тимчасове обмеження у праві виїзду керівника юридичної особи або постійного представництва нерезидента-боржника за межі України*, що відбувається у разі несплати протягом 240 календарних днів з дня вручення платнику податків податкової вимоги суми податкового боргу, що перевищує 1 мільйон гривень, що відбувається на підставі рішення суду, яке приймається на підставі звернення контролюючого органу, та застосовується до погашення такого податкового боргу (п. 87.13 ст. 87 ПК України);

✓ *зупинення видаткових операцій платника податків* на підставах і в порядку, що передбачений п. 89.4 ст.89 та п. 91.4 ст. 91 ПК України;

✓ *адміністративний арешт майна*, що відбувається відповідно до ст. 94 ПК України;

✓ *адміністративний арешт коштів на рахунках платників податків*, що застосовується відповідно до пп. 94.6.2 ст. 94 ПК України в разі, якщо у платника податків відсутнє майно, до якого може бути застосовано адміністративний арешт майна.

4.9. Контроль та відповідальність за порушення податкового законодавства

План

1. *Податковий контроль та способи його здійснення.*
2. *Види перевірок.*
3. *Податкове правопорушення.*
4. *Суб'єкти, які притягаються до фінансової відповідальності за вчинення податкових правопорушень.*
5. *Відповідальність за порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи.*

Відповідно до ст. 61 ПК України **податковий контроль** – це система заходів, що вживаються контролюючими органами та координуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику, з метою контролю правильності нарахування, повноти і своєчасності сплати податків і зборів, а також дотримання законодавства з питань регулювання обігу готівки, проведення розрахункових та касових операцій, патентування, ліцензування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи.

Способи здійснення податкового контролю (ст. 62 ПК України):

- ✓ ведення обліку платників податків;
- ✓ інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності контролюючих органів;
- ✓ перевірки та звірки відповідно до вимог ПК України, а також перевірки щодо дотримання законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, у порядку, встановленому законами України, що регулюють відповідну сферу правовідносин;
- ✓ моніторинг контрольованих операцій та опитування посадових, уповноважених осіб та/або працівників платника податків відповідно до ст. 39 ПК України;
- ✓ облік та моніторинг діяльності фінансових агентів відповідно до ст. 39³ ПК України.

Контролюючі органи мають право проводити такі перевірки (ст. 75 ПК України):

- ✓ камеральні перевірки;
- ✓ документальні перевірки (планові або позапланові; виїзні або невиїзні);
- ✓ фактичні перевірки.

Відповідно до ст. 109 ПК України **податкове правопорушення** – це протиправне, винне (у випадках, прямо передбачених ПК України) діяння (дія чи бездіяльність) платника податку (в тому числі осіб, прирівняних до нього), контролюючих органів та/або їх посадових (службових) осіб, інших суб'єктів у випадках, прямо передбачених ПК України.

Суб'єкти, які притягаються до фінансової відповідальності за вчинення податкових правопорушень (ст. 110 ПК України):

- ✓ платники податків;
- ✓ податкові агенти;
- ✓ інші суб'єкти у випадках, прямо передбачених ПК України.

Фізична особа – платник податку несе фінансову відповідальність за умови наявності на момент учинення податкового правопорушення повної цивільної дієздатності.

Контролюючі органи несуть відповідальність у вигляді відшкодування шкоди особі, стосовно якої було вчинено податкове правопорушення,

відповідно до положень ст. 114 ПК України. Контролюючі органи несуть відповідальність за вчинення податкових правопорушень посадовими (службовими) особами таких контролюючих органів.

Представники платників податків – у разі невиконання обов’язків, визначених ПК України, несуть фінансову відповідальність, установлену для платників податків (ст. 19 ПК України).

Юридична особа – платник податку несе фінансову відповідальність за вчинення податкових правопорушень її відокремленими підрозділами.

Відповідальність за порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи (ст. 111 ПК України):

✓ *фінансова* (встановлюється ПК України – у вигляді штрафних (фінансових) санкцій (штрафів), установлюється згідно з іншими законами і застосовується у вигляді штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) та/або пені);

✓ *адміністративна* (приміром, ст. 163²);

✓ *кримінальна* (наприклад, ст. 212 КК України).

Штрафна санкція (фінансова санкція, штраф) – плата у вигляді фіксованої суми та/або відсотків, що справляється з осіб, що вчинили податкове правопорушення або порушення іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, а також штрафні санкції за порушення у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Пеня – сума коштів у вигляді відсотків, нарахована на суми податкових зобов’язань та/або на суми штрафних (фінансових) санкцій, не сплачених у встановлені законодавством строки, а також нарахована в інших випадках та порядку, передбачених ПК України або іншим законодавством, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи.

Притягнення фізичної або юридичної особи до фінансової відповідальності за податкове правопорушення не звільняє фізичну особу чи посадових (службових) осіб юридичної особи у передбачених законом випадках від юридичної відповідальності інших видів.

Притягнення фізичної або юридичної особи до фінансової відповідальності за податкове правопорушення, що передбачає встановлення контролюючими органами вини особи, не передбачає презумпції наявності вини фізичної особи чи посадових (службових) осіб юридичної особи у випадках притягнення фізичної особи чи посадових (службових) осіб юридичної особи до юридичної відповідальності інших видів та не звільняє від обов’язку її доведення в порядку, передбаченому законом.

Література до теми 4

1. Гаврилук Р. О. Природа податкового права: антропосоціокультурний підхід: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. 636 с.

2. Гетманцев Д.О., Форсюк В.Л., Беліцький І.С. Теорія, принципи та історія податку. Правовий аспект: наук.-практ. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 496 с.

3. Музика-Стефанчук О.А., Губерська Н.Л. Податковий кодекс України: термінологічні проблеми та судова практика. Вісник Асоціації фінансового права. 2017. № 1. С. 81–93.

4. Музика-Стефанчук О.А., Поляничко А.О. Принцип податкового права України: проблеми визначення та реалізації: монографія. Кам'янець-Подільський: ТО «Друкарня «Рута». 2015. 212 с.

5. Музика-Стефанчук О. А., Якимчук Н. Я. Сучасне фінансове право. Право публічних фінансів: підручник. Київ: АртЕк, 2024. 656 с. URL: <https://stefanchuk.com/wp-content/uploads/2024/03/Музика-Стефанчук-О.А.-Якимчук-Н.Я.-Сучасне-фінансове-право.-Право-публічних-фінансів.-Підручник.pdf>.

6. Податкове право: підручник / за ред. Д.О. Гетманцева та М.П. Кучерявенка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2023. 464 с.

7. Податкове право (схеми) / за ред. Д.О. Гетманцева та М.П. Кучерявенка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2023. 285 с.

8. Податкове право країн ЄС: посібник / М.Г. Волощук, О.О. Петріченко, О.В. Білаш, Т.О. Карабін, М.В. Менджул. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2021. 144 с.

9. Чинні двосторонні міжурядові угоди (конвенції) про уникнення подвійного оподаткування. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/mijnarodne-/chinni-dvostoronni-mijuryadovi-ugodi--konventsii--pro-uniknennya-podviynog/>.

10. Форсюк В.Л. Теоретичні проблеми реалізації принципів оподаткування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2021. 302 с.

11. Якимчук Н.Я., Наконечний С.В. Адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні: фінансово-правовий аспект. Київ: НАПУ, 2018. 252 с.

12. Якимчук Н.Я. Фіскальні неподаткові платежі до бюджетів: проблеми правового змісту та правового регулювання. Публічне право. 2014. № 1. С. 68–76.

13. Якимчук Н.Я., Якимчук М.К. Правове регулювання плати за надання адміністративних послуг: актуальні питання правореалізації та вдосконалення законодавства. Вісник Національної академії прокуратури України. 2012. № 1. С. 67–73.

14. Якимчук Н.Я. Правовий режим обов'язкових платежів в Україні: конституційно-правові засади та проблеми реформування. Право України. 2012. № 1–2. С. 122–132.

ТЕМА 5

БЮДЖЕТНЕ ПРАВО ТА БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС

5.1. Поняття бюджету, бюджетної системи та бюджетного права

План

1. *Поняття та функції бюджету.*
2. *Бюджетна система.*
3. *Зведений бюджет.*
4. *Принципи бюджетної системи.*
5. *Загальний та спеціальний фонд бюджету.*
6. *Резервний фонд бюджету.*
7. *Бюджетне право та його структура.*
8. *Поняття та класифікація бюджетно-правових норм.*
9. *Суб'єкти бюджетних правовідносин.*
10. *Особливості бюджетного законодавства.*

Бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади України, органами влади АРК та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду (п. 1 ч. 1 ст. 2 БК України).

Функції бюджету:

✓ *розподільна функція* (завдяки їй держава зосереджує у своїх руках більшість джерел бюджетних надходжень із метою їх найбільш ефективнішого подальшого використання);

✓ *контрольна функція* (її сутність полягає в тому, що суспільство в особі спеціальних державних або недержавних структур контролює і вирівнює бюджетний розподіл).

Державний бюджет – це атрибут держави, єдиний централізований фонд коштів держави, до якого акумулюють кошти від загальнодержавних податків і зборів, штрафів, кошти від реалізації конфіскованого майна, частина прибутку державних підприємств, кошти від приватизації державних підприємств тощо.

У Конституції України закріплено обов'язки, зокрема Уряду щодо розроблення проєкту закону про Державний бюджет України та щорічного його подання до Верховної Ради України (ст. ст. 96, 116) затвердження Державного бюджету України щорічно Верховною Радою України на період з 1 січня по 31 грудня, а за особливих обставин – на інший період (ст. ст. 85, 92, 96), а також установлена заборона проведення референдумів щодо законопроєктів з питань бюджету (ст. 74).

Бюджетна система України – це сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права (п. 5 ч. 1 ст. 2 БК України). Вказане положення деталізоване

у ст. 5 БК України, де закріплено, що **бюджетна система України складається з:**

- 1) державного бюджету;
- 2) місцевих бюджетів:
 - ✓ бюджету АРК;
 - ✓ обласних бюджетів;
 - ✓ районних бюджетів;
 - ✓ бюджетів місцевого самоврядування.

Бюджети місцевого самоврядування – бюджети сільських, селищних, міських територіальних громад, а також бюджети районів у містах (у разі утворення районних у місті рад) (п. 2 ч. 1 ст. 2 БК України).

Особливості побудови бюджетної системи та взаємозв'язку між її ланками характеризують бюджетний устрій. **Бюджетний устрій** – це організація і принципи побудови бюджетної системи, її структури, розподіл доходів і видатків між окремими ланками, правові основи функціонування бюджетів, установлення характеру взаємовідносин між бюджетами, взаємозв'язок між окремими ланками бюджетної системи, особливості міжбюджетних відносин. Він показує, у який спосіб побудована бюджетна система, по вертикалі та за рівнями адміністративно-територіального поділу країни, що обумовлений державним устроєм та адміністративно-територіальним поділом України.

Зведений бюджет – це сукупність показників бюджетів, що використовуються для аналізу та прогнозування економічного і соціального розвитку держави.

Принципи бюджетної системи України (ст. 7 БК України):

- ✓ принцип єдності бюджетної системи України;
- ✓ принцип збалансованості;
- ✓ принцип самостійності;
- ✓ принцип повноти;
- ✓ принцип обґрунтованості;
- ✓ принцип ефективності та результативності;
- ✓ принцип субсидіарності;
- ✓ принцип цільового використання бюджетних коштів;
- ✓ принцип справедливості і неупередженості;
- ✓ принцип публічності та прозорості.

Загальний фонд Державного бюджету України – забезпечує фінансування основних функцій та завдань держави та територіальних громад (освіта, охорона здоров'я та інші соціальні права, оборона тощо).

Складові загального фонду бюджету (ч. 2 ст. 13 БК України):

- ✓ усі доходи бюджету, крім тих, що призначені для зарахування до спеціального фонду;
- ✓ усі видатки бюджету за рахунок надходжень до загального фонду;

✓ кредитування бюджету в частині повернення кредитів до бюджету без визначення цільового спрямування та надання кредитів з бюджету, що здійснюється за рахунок надходжень загального фонду бюджету;

✓ фінансування загального фонду бюджету.

БК України передбачає особливості формування загального фонду Державного бюджету України та місцевих бюджетів.

Спеціальний фонд бюджету – складають кошти, що переважно мають цільове призначення (ч. 3 ст. 13 БК України), зокрема:

✓ доходи бюджету (включаючи власні надходження бюджетних установ), які мають цільове спрямування;

✓ видатки бюджету, що здійснюються за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету (у тому числі власних надходжень бюджетних установ);

✓ кредитування бюджету (повернення кредитів до бюджету з визначенням цільового спрямування та надання кредитів з бюджету, що здійснюється за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету);

✓ фінансування спеціального фонду бюджету.

Джерела формування спеціального фонду Державного бюджету України в частині фінансування:

✓ кредити (позики), що залучаються державою від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій для реалізації інвестиційних проєктів;

✓ інші надходження, визначені законом про Державний бюджет України.

Передача коштів між загальним та спеціальним фондами бюджету дозволяється тільки в межах бюджетних призначень, шляхом внесення змін до закону про Державний бюджет України, прийняття рішення про місцевий бюджет або про внесення змін до нього (крім випадку, передбаченого ч. 2 ст. 57 БК України) (ч. 7 ст. 13 БК України).

Ще одним важливим елементом бюджетів є **резервний фонд бюджету** – формується для здійснення непередбачених видатків, що не мають постійного характеру і не могли бути передбачені під час складання проєкту бюджету. Порядок використання коштів з резервного фонду бюджету визначається Кабінетом Міністрів України, а саме постановою від 29.03.2002 р. № 415.

У Державному бюджеті України резервний фонд передбачається обов'язково. Рішення щодо необхідності створення резервного фонду місцевого бюджету приймає Верховна Рада АРК, відповідна місцева рада.

За загальним правилом резервний фонд бюджету не може перевищувати 1% обсягу видатків загального фонду відповідного бюджету, проте відповідно до п. 22 розділу VI БК України в умовах воєнного стану або для здійснення згідно із законом заходів загальної мобілізації ст. 24 БК

України та вказаного Порядку, не застосовуються. Рішення про виділення коштів з резервного фонду бюджету приймаються відповідно Кабінетом Міністрів України, Радою міністрів АРК, місцевими державними адміністраціями, виконавчими органами місцевого самоврядування.

Кабінет Міністрів України (Рада міністрів АРК, місцеві державні адміністрації та виконавчі органи відповідних місцевих рад) щомісячно звітують перед Верховною Радою України (Верховною Радою АРК та відповідною місцевою радою) про витрачання коштів резервного фонду відповідного бюджету (ч. 4 ст. 24 БК України).

Бюджетне право

Бюджетно-правова норма – це загальнообов'язкове правило поведінки, що регулює відносини щодо організації і побудови бюджетної системи, бюджетного устрою, міжбюджетні відносини, відносини щодо порядку складання, розгляду, затвердження бюджетів, відносини щодо виконання бюджету та здійснення контролю за його виконанням, відносини щодо розподілу доходів та видатків між окремими ланками бюджетної системи, а також визначає права та обов'язки учасників бюджетних правовідносин.

Класифікація бюджетно-правових норм:

1) за змістом:

- *матеріальні* (бюджетна система, принципи побудови бюджетної системи, структура доходів та видатків тощо, бюджетні правопорушення);
- *процесуальні* (бюджетний процес, бюджетно-контрольні провадження, процес притягнення до відповідальності, процес оскарження застосування заходу впливу, тобто заходу бюджетної відповідальності тощо).

2) за часом дії:

- *постійні* (наприклад, БК України);
- *тимчасові* (наприклад, закон про державний бюджет).

3) за характером (за призначенням):

- *регулятивні* (відносини, що регулюють бюджетну систему, бюджетний устрій, міжбюджетні відносини, відносини бюджетного контролю, казначейського виконання бюджету);
- *охоронні* (відносини відповідальності, провадження у справах про бюджетні правопорушення).

Бюджетні права України, з огляду передусім на статті 19–21, 75, 85, 92, 95, 109–115, 142, 143 Конституції України: 1) здійснювати правове регулювання в галузі бюджету, визначати основні напрями бюджетної політики, затверджувати єдину бюджетну класифікацію, встановлювати принципи та основи бюджетного процесу; 2) встановлювати загальні принципи організації і функціонування бюджетної системи України – види бюджетів, порядок і принципи їх об'єднання в бюджетну систему України,

затверджувати Державний бюджет України (ст. 92 Конституції України); 3) визначати джерела доходів, за рахунок яких формуються державний і місцеві бюджети, встановлювати податки, інші обов'язкові платежі для формування державного і місцевих бюджетів та розподіляти джерела доходів між Державним бюджетом України та місцевими бюджетами; 4) визначати види видатків, які включаються до Державного бюджету України та місцевих бюджетів та встановлювати загальний порядок формування видаткової частини бюджетів різних рівнів. Згідно з положенням ст. 95 Конституції України будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове скерування цих видатків визначаються винятково законом про державний бюджет; 5) здійснювати контроль за дотриманням бюджетного законодавства; 6) забезпечувати збалансованість Державного бюджету України та брати участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування і фінансово підтримувати, визначати бюджетні повноваження органів місцевого самоврядування тощо.

Відповідно до Конституції України та БК України **бюджетні права територіальних громад**, які діють в особі органів місцевого самоврядування, випливають із статей 7, 47, 64–67, ч. 2 ст. 82, ч. 2 ст. 83, 91–93, 99, 102–107, 142, 143 Конституції України.

Суб'єкти бюджетних правовідносин:

1) *суб'єкти бюджетних прав* (права на бюджет), якими виступають публічно-правові утворення – держава України, АРК, територіальні громади, які діють в особі відповідно органів державної влади, органів АРК та органів місцевого самоврядування. Сукупність прав та обов'язків публічних утворень у галузі бюджетної діяльності, що регулюються нормами чинного законодавства і реалізуються відповідними представницькими і виконавчими органами влади, складають зміст бюджетних повноважень (прав і обов'язків) публічних утворень. Держава, АРК і територіальні громади стосовно власних грошових фондів можуть (як власники) вчиняти лише ті дії, які визначені в бюджетному законодавстві. Вони є відповідальними перед народом України (територіальними громадами) за ефективність управління цим майном;

2) *учасники бюджетного процесу* (ст. 19 БК України) – органи, установи та посадові особи, наділені бюджетними повноваженнями (правами та обов'язками з управління бюджетними коштами). Поняття «управління бюджетними коштами» визначено в п. 49 ч. 1 ст. 2 БК України – це сукупність дій учасника бюджетного процесу відповідно до його повноважень, пов'язаних з формуванням та використанням бюджетних коштів, здійсненням контролю за дотриманням бюджетного законодавства, які спрямовані на досягнення цілей, завдань і конкретних результатів своєї діяльності та забезпечення ефективного, результативного і цільового використання бюджетних коштів.

5.2. Поняття та стадії бюджетного процесу

План

1. Поняття бюджетного процесу.
2. Поняття та ознаки стадій бюджетного процесу.
3. Бюджетний період.
4. Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі.
5. Бюджетна декларація та її складові бюджетної класифікації.
6. Складання проєктів бюджетів (Державного бюджету України та місцевих бюджетів).
7. Внесення проєкту закону України про Державний бюджет до парламенту, його розгляд та затвердження.
8. Розгляд проєкту та прийняття рішення про місцевий бюджет.
9. Виконання бюджету, зокрема внесення змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет).
10. Стадії виконання бюджету за видатками та кредитуванням.
11. Підготовка, розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього.

Бюджетний процес – це регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства (п. 10 ч. 1 ст. 2 БК України). Вказане поняття є неповним, оскільки перелік стадій бюджетного процесу законодавцем був переглянутий і доповнений, а тому на сьогодні стадії бюджетного процесу чітко визначені саме в ст. 19 БК України.

Стадії бюджетного процесу (ст. 19 БК України):

- 1) складання та розгляд Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету) і прийняття рішення щодо них;
- 2) складання проєктів бюджетів;
- 3) розгляд проєкту та прийняття закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);
- 4) виконання бюджету, включаючи внесення змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);
- 5) підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього.

Бюджетний період для всіх бюджетів, що складають бюджетну систему України, становить один календарний рік, який починається 1 січня кожного року і закінчується 31 грудня того самого року.

У разі затвердження Державного бюджету України на інший, ніж передбачено ч. 1 ст. 3 БК України, бюджетний період, місцеві бюджети мають бути затверджені на такий самий період (ч. 3 ст. 3 БК України).

Особливі обставини, за яких Державний бюджет України може бути затверджено на інший бюджетний період (ст. 3 БК України):

- ✓ введення воєнного стану;
- ✓ оголошення надзвичайного стану в Україні.

Для середньострокового бюджетного планування середньостроковий період передбачає плановий та наступні за плановим два бюджетні періоди (ст. 3 БК України). На середньостроковий період затверджуються лише окремі фінансово-планові документи, зокрема: Бюджетна декларація, прогнози місцевих бюджетів, стратегія управління державним боргом, план діяльності головного розпорядника бюджетних коштів.

Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі передбачає складання Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету) – прогнозу бюджету на плановий та наступні за ним два бюджетні періоди. Якщо реалізація бюджетної програми продовжується у наступних бюджетних періодах, дія порядку використання бюджетних коштів за такою бюджетною програмою (з урахуванням змін до цього порядку, внесених у разі необхідності) продовжується до завершення її реалізації (ч. 7 ст. 20 БК України). На рішення щодо продовження дії програми впливають результати оцінки ефективності бюджетних програм (включаючи висновки органів виконавчої влади, уповноважених на проведення контролю за дотриманням бюджетного законодавства, та висновки Рахункової палати), які є підставою для прийняття рішень про внесення в установленому порядку змін до бюджетних призначень поточного бюджетного періоду, відповідних пропозицій до проєкту бюджету на плановий бюджетний період та Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету), включаючи зупинення реалізації відповідних бюджетних програм (ч. 6 ст. 20 БК України).

Проєкти бюджетів, як державного, так і місцевих, складають на основі **бюджетної класифікації** – єдиного систематизованого згрупування доходів, видатків, кредитування, фінансування бюджету, боргу відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів. Саме цей документ має забезпечувати загальнодержавну й міжнародну порівнянність бюджетних показників, створення єдиної інформаційної системи зведення витрат, що здійснюються з бюджетів усіх рівнів бюджетної системи. Використання бюджетної класифікації сприяє більш чіткій організації роботи з планування та виконання бюджету, контролю за виконанням дохідної частини бюджету щодо кожного джерела і за витрачанням бюджетних коштів відповідно до їх цільового призначення. Критерієм бюджетної класифікації за доходами є, наприклад, економічне значення джерела доходів бюджету в системі податків, зборів та інших обов'язкових платежів, а за видатками, – зокрема цільове спрямування бюджетних коштів, відомча чи функціональна ознака, вид бюджетної програми тощо.

Відповідно до ст. 8 БК України бюджетна класифікація використовується для складання і виконання державного та місцевих бюджетів, звітування про їх виконання, здійснення контролю за фінансовою

діяльністю органів державної влади, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування, інших розпорядників бюджетних коштів, проведення фінансового аналізу в розрізі доходів, організаційних, функціональних та економічних категорій видатків, кредитування, фінансування бюджету та фінансування боргу, а також для забезпечення загальнодержавної і міжнародної порівнянності бюджетних показників. Бюджетна класифікація є обов'язковою для застосування всіма учасниками бюджетного процесу в межах бюджетних повноважень.

Складові частини бюджетної класифікації:

- ✓ класифікація доходів бюджету;
- ✓ класифікація видатків та кредитування бюджету;
- ✓ класифікація фінансування бюджету;
- ✓ класифікація боргу.

Розділи класифікації доходів бюджету (ст. 9 БК України):

✓ *податкові надходження* (встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори та місцеві податки і збори);

✓ *неподаткові надходження*: а) доходи від власності та підприємницької діяльності; б) адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності; в) інші неподаткові надходження;

✓ *доходи від операцій з капіталом*;

✓ *трансферти* (кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі).

Видатки і кредитування бюджету згідно зі ст. 10 БК України класифікуються за:

✓ бюджетними програмами (*програмна класифікація* видатків та кредитування бюджету);

✓ ознакою головного розпорядника бюджетних коштів (*відомча класифікація* видатків та кредитування бюджету);

✓ функціями, з виконанням яких пов'язані видатки та кредитування бюджету (*функціональна класифікація* видатків та кредитування бюджету);

✓ економічною характеристикою операцій, що здійснюються при їх проведенні (*економічна класифікація* видатків бюджету).

Програмна класифікація видатків та кредитування бюджету використовуються у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі. **Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі** – це метод управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету, із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу.

Бюджетна декларація – документ середньострокового бюджетного планування, що визначає засади бюджетної політики і показники

державного бюджету на середньостроковий період та є основою для складання проєкту Державного бюджету України і прогнозів місцевих бюджетів (ч. 1 ст. 33 БК України).

Складання Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету) є одним з проявів середньострокового бюджетного планування, в рамках якого воно відбувається (ч. 9 ст. 20 БК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» до числа повноважень Уряду у сфері економіки та фінансів належить розроблення та схвалення Бюджетної декларації, що закріплено також у ч. 1 ст. 32 БК України. Також Кабінет Міністрів України здійснює прогнозування, а саме відповідно до ст. 16 Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 р. Уряд схвалює прогнози економічного і соціального розвитку України на середньо- та короткостроковий періоди, прогнози розвитку окремих галузей економіки на середньостроковий період.

Міністерство фінансів України відповідає за складання Бюджетної декларації та проєкту закону про Державний бюджет України, визначає основні організаційно-методичні засади бюджетного планування, що використовуються для розроблення Бюджетної декларації та проєкту Державного бюджету України (ч. 2 ст. 32 БК України). Так, Міністерство фінансів України щороку спільно з іншими головними розпорядниками коштів державного бюджету відповідно до цілей та пріоритетів, визначених у щорічному посланні Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України, Програмі діяльності Кабінету Міністрів України, прогнозних та програмних документах економічного і соціального розвитку, складає Бюджетну декларацію (ч. 1 ст. 33 БК України).

Складанню Бюджетної декларації передуює розроблення та подання низки документів, показники яких обумовлюють її зміст, зокрема відповідно до ч. 3 ст. 33 БК України. Положення щодо Бюджетної декларації містяться в ч. 9 ст. 33 БК України.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 109 БК України **повноваження Верховної Ради України** з розгляду Бюджетної декларації віднесено до контрольних повноважень парламенту, а саме – є елементом контролю за дотриманням бюджетного законодавства.

БК України містить відсилльне положення, закріплене в ч. 8 ст. 33 БК України, відповідно до якого Верховна Рада України розглядає Бюджетну декларацію за спеціальною процедурою, визначеною Регламентом Верховної Ради України.

Отже, на такій стадії бюджетного процесу, як складання та розгляд Бюджетної декларації і прийняття рішення щодо неї, формуються два документи, які мають характер підзаконних нормативно-правових актів:

✓ постанова Кабінету Міністрів України про схвалення Бюджетної декларації;

✓ постанова Верховної Ради України щодо Бюджетної декларації (щодо взяття до відома Бюджетну декларацію та/або схвалення рекомендацій Верховної Ради України щодо бюджетної політики).

На місцевому рівні бюджетне прогнозування здійснюється у формі складання **прогнозу місцевого бюджету** – документа середньострокового бюджетного планування, що визначає показники місцевого бюджету на середньостроковий період і є основою для складання проєкту місцевого бюджету (ч. 1 ст. 75¹ БК України). Показники прогнозу місцевого бюджету визначаються з урахуванням положень та показників, визначених на відповідні бюджетні періоди Бюджетною декларацією та прогнозом місцевого бюджету, схваленим у попередньому бюджетному періоді (ч. 2 ст. 75¹ БК України).

Суб'єкти, уповноважені на складання, схвалення та подання на розгляд відповідної ради прогнозів місцевих бюджетів (абз. 2 ч. 1 ст. 75 БК України):

✓ Рада міністрів АРК;

✓ місцеві державні адміністрації (див.: ч. 3 ст. 61 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», ст. ст. 2, 18 Закону України «Про місцеві державні адміністрації»);

✓ виконавчі органи місцевих рад (див.: ч. 1 ст. 61 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»). Вказані повноваження належать до переліку «власних (самоврядних) повноважень» виконавчих органів сільських, селищних, міських рад, що закріплено в ст. 28 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Прогноз місцевого бюджету містить передбачено в ч. 7 ст. 75-1 БК України.

2. Складання проєктів бюджетів

(Державного бюджету України та місцевих бюджетів)

Роботу, пов'язану зі складанням проєкту Державного бюджету України, розпочинають задовго до початку нового бюджетного року. Складанням проєкту державного бюджету займається Кабінет Міністрів України (ст. ст. 96, 116 Конституції України, ч. 2 ст. 29 Закону України «Про Кабінет Міністрів України»). Ці положення не виключають можливості участі в цій роботі інших державних органів, однак координує діяльність останніх тільки Уряд та інші органи виконавчої влади, що наділені відповідними повноваженнями, зокрема Міністерство фінансів України. Проєкт закону про Державний бюджет України ґрунтується на Бюджетній декларації, з урахуванням рекомендацій Верховної Ради щодо бюджетної політики (якщо такі рекомендації схвалені відповідно до ч. 6 ст. 152 Регламенту Верховної Ради України).

Розроблення бюджету АРК належить до відання АРК, а саме – до повноважень Ради міністрів (ст. 136 та ст. 138 Конституції України). Підготовку відповідних обласних та районних бюджетів здійснюють місцеві державні адміністрації (ст. 119 Конституції України), а бюджетів територіальних громад – виконавчі комітети відповідних рад. Безпосереднє складання пропозицій проектів місцевих бюджетів здійснюють місцеві фінансові органи (ч. 5 ст. 75 БК України).

Формування проекту Державного бюджету України здійснює Міністерство фінансів України у співпраці з НБУ та Міністерством економіки України.

Для підготовки проекту Державного бюджету України Міністерство фінансів України розробляє і доводить до головних розпорядників бюджетних коштів *інструкції з підготовки бюджетних запитів* у терміни, визначені Міністерством фінансів України. Інструкції з підготовки бюджетних запитів можуть запроваджувати фінансові обмеження, організаційні та інші вимоги, яких зобов'язані дотримуватися усі розпорядники бюджетних коштів у процесі підготовки бюджетних запитів (ч. 2 ст. 34 БК України). **Бюджетний запит** – документ, підготовлений головним розпорядником бюджетних коштів, що містить пропозиції до проекту бюджету на плановий бюджетний період з відповідним обґрунтуванням щодо обсягу бюджетних коштів, необхідних для виконання покладених на нього функцій на середньостроковий період, на підставі відповідних граничних показників видатків бюджету та надання кредитів з бюджету (п. 9 ч. 1 ст. 2 БК України).

Проект закону про Державний бюджет України готується з додержанням вимог ст. 40 БК України, в якій визначено предмет регулювання закону про Державний бюджет, та одночасно готуються матеріали, які додаються до проекту закону про Державний бюджет України, перелік яких визначено в ст. 38 БК України.

Законом про Державний бюджет України визначаються (ст. 40 БК України): 1) загальні суми доходів, видатків та кредитування державного бюджету (з розподілом на загальний та спеціальний фонди); 2) граничний обсяг річного дефіциту (профіциту) державного бюджету у відповідному бюджетному періоді, державного і гарантованого державою боргу на кінець відповідного бюджетного періоду, граничний обсяг і напрями надання державних гарантій, а також повноваження щодо цих гарантій відповідно до ст. 17 БК України; 3) доходи державного бюджету за бюджетною класифікацією (у додатку до закону); 4) фінансування державного бюджету за бюджетною класифікацією (у додатку до закону); 5) бюджетні призначення головним розпорядникам коштів державного бюджету за бюджетною класифікацією з обов'язковим виділенням видатків споживання (з них видатків на оплату праці, оплату комунальних послуг і енергоносіїв) та видатків розвитку (у додатках до закону); 6) бюджетні призначення

міжбюджетних трансфертів (у додатках до закону); 7) розмір оборотного залишку коштів державного бюджету; 8) розмір мінімальної заробітної плати на відповідний бюджетний період; 9) розмір прожиткового мінімуму на відповідний бюджетний період у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо для основних соціальних і демографічних груп населення та рівень забезпечення прожиткового мінімуму на відповідний бюджетний період; 10) перелік кредитів (позик), що залучаються державою від іноземних держав, іноземних фінансових установ і міжнародних фінансових організацій для реалізації інвестиційних проєктів, із зазначенням кредиторів, загальних обсягів кредитів (позик) та обсягів їх залучення у відповідному бюджетному періоді в розрізі бюджетних програм (у додатку до закону); 11) додаткові положення, що регламентують процес виконання бюджету.

Відповідно до ст. 75 БК України Міністерство фінансів України доводить Раді міністрів АРК, місцевим державним адміністраціям, виконавчим органам відповідних місцевих рад *особливості складання проєктів місцевих бюджетів*. Проєкт місцевого бюджету на плановий бюджетний період ґрунтується на показниках, визначених у прогнозі місцевого бюджету, схваленому у році, що передує плановому. Розробка пропозицій до проєкту відповідного місцевого бюджету здійснюється за результатами аналізу місцевими фінансовими органами поданих головними розпорядниками бюджетних коштів бюджетних запитів. Слід зазначити, що головні розпорядники коштів місцевих бюджетів розміщують бюджетні запити на своїх офіційних сайтах або оприлюднюють їх в інший спосіб, не пізніше ніж через три робочі дні після подання Верховній Раді АРК, відповідній місцевій раді проєкту рішення про місцевий бюджет (абз. 2 ч. 2 ст. 28 БК України).

Відповідно до ст. 76 БК України проєкт рішення про місцевий бюджет перед його розглядом на сесії Верховної Ради АРК, відповідної місцевої ради *схвалюється* Радою міністрів АРК, місцевою державною адміністрацією чи виконавчим органом відповідної місцевої ради. Разом з ним подаються матеріали, перелік яких визначено в ч. 1 ст. 76 БК України.

Повноваження із *схвалення проєкту рішення про місцевий бюджет* місцевою державною адміністрацією чи виконавчим органом відповідної місцевої ради закріплено саме в ст. 76 БК України. Слід відмітити, що в інших законах йдеться лише про складання та подання проєкту такого рішення. Так, повноваження місцевих державних адміністрацій у сфері бюджету визначені в Законі України «Про місцеві державні адміністрації», у ст. 2 якого закріплено, що вони «забезпечують підготовку та виконання відповідних бюджетів», а у ст. 18 цього самого Закону передбачено, що місцева державна адміністрація складає і подає на затвердження ради проєкт відповідного бюджету. Відповідно до пп. 2 п. а ст. 28 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» повноваження виконавчих органів

сільських, селищних і міських рад із складання проєкту місцевого бюджету та подання його на затвердження відповідної ради належать до власних (самоврядних) повноважень.

3. Внесення проєкту закону про Державний бюджет України до Верховної Ради України, його розгляд та затвердження

Поданий Кабінетом Міністрів України проєкт закону про Державний бюджет України на наступний рік надається народним депутатам та Рахунковій палаті *не пізніше ніж за чотири дні* до його представлення у Верховній Раді України (ч. 5 ст. 153 Регламенту Верховної Ради України).

Розгляду проєкту закону про Державний бюджет України, який відбувається в трьох читаннях, *передують процедура його представлення Верховній Раді України*. Представлення проєкту закону про Державний бюджет України здійснюється *не пізніше ніж через п'ять днів з дня подання його Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України*.

Проєкт закону про Державний бюджет України на наступний рік Верховній Раді представляє на її пленарному засіданні член Кабінету Міністрів України, відповідальний за формування та реалізацію державної фінансової і бюджетної політики, на сьогодні це Міністр фінансів України. Також *у процедурі представлення проєкту закону про Державний бюджет України беруть участь:*

- ✓ *голова комітету, до предмета відання якого належать питання бюджету*, – виступає з доповіддю щодо відповідності проєкту закону про Державний бюджет України на наступний рік вимогам БК України (ч. 2 ст. 154 Регламенту Верховної Ради України);

- ✓ *головні розпорядники коштів державного бюджету* – можуть бути заслухані на такому пленарному засіданні за процедурним рішенням Верховної Ради України щодо мети, завдань та результативних показників відповідних бюджетних програм, передбачених у проєкті закону про Державний бюджет України на наступний рік (ч. 1 ст. 154 Регламенту Верховної Ради України).

Представлення проєкту закону про Державний бюджет України на наступний рік проводиться *за процедурою повного обговорення*, з урахуванням особливостей, визначених у ст. 154 Регламенту Верховної Ради України. За результатами обговорення проєкту закону про Державний бюджет України на наступний рік Верховна Рада України може прийняти рішення про його відхилення у разі невідповідності вимогам БК України.

Народні депутати, комітети формують свої *пропозиції до проєкту закону про Державний бюджет України* на наступний рік і *не пізніше 1 жовтня* року, що передуює плановому, *направляють їх до профільного комітету з питань бюджету*, з урахуванням таких вимог (ч. 1 ст. 156 Регламенту Верховної Ради України).

У ст. 27 Закону України «Про комітети Верховної Ради України» передбачено, що *комітети попередньо розглядають проєкт закону про Державний бюджет України на відповідний бюджетний період та не пізніше 1 жовтня року, що передує плановому, подають свої пропозиції щодо цього законопроєкту до профільного комітету та мають право на виступ свого представника в обговоренні питання при розгляді проєкту закону про Державний бюджет України в першому читанні.*

Відповідно до ч. 4 ст. 156 Регламенту Верховної Ради України комітет, до предмета відання якого належать питання бюджету, *не пізніше 15 жовтня року, що передує плановому, розглядає пропозиції до проєкту закону про Державний бюджет України на наступний рік, висновки Рахункової палати і готує висновки та пропозиції до нього (які викладаються у вигляді проєкту постанови Верховної Ради України), а також таблицю пропозицій суб'єктів права законодавчої ініціативи, з урахуванням вимог п.п. 1–3 ч. 1 ст. 118 Регламенту Верховної Ради України. Показники, що містяться у висновках та пропозиціях до проєкту закону про Державний бюджет України на наступний рік, мають бути збалансованими.*

Відповідно до ч. 4 ст. 20 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» проєкт закону про Державний бюджет України на наступний рік *до порядку денного сесії Верховної Ради включається позачергово без голосування.*

Проєкт постанови Верховної Ради України щодо висновків та пропозицій до проєкту закону про Державний бюджет України на наступний рік, а також таблиця пропозицій суб'єктів права законодавчої ініціативи надаються народним депутатам не пізніше ніж за два дні до розгляду Верховною Радою проєкту закону про Державний бюджет України на наступний рік у першому читанні (ч. 5 ст. 156 Регламенту Верховної Ради України).

Перше читання проєкту закону про Державний бюджет України

Відповідно до ч. 1 ст. 157 Регламенту Верховної Ради України Верховна Рада розглядає проєкт закону про Державний бюджет України на наступний рік у першому читанні *не пізніше 20 жовтня року, що передує плановому. У разі якщо бюджетний період не співпадає з календарним роком, строки розгляду встановлюються за процедурним рішенням Верховної Ради (ч. 2 ст. 157 Регламенту Верховної Ради України).*

У разі відхилення Верховною Радою України проєкту закону про Державний бюджет України після його представлення, *строки підготовки і розгляду проєкту закону про Державний бюджет України на наступний рік у першому та другому читаннях збільшуються на п'ять днів.*

У разі відставки Кабінету Міністрів України до подання до Верховної Ради України проєкту закону про Державний бюджет України на наступний рік або після відхилення Верховною Радою поданого проєкту закону про

Державний бюджет України на наступний рік, *відлік строків розгляду* Верховною Радою проєкту закону про Державний бюджет України на наступний рік *припиняється і відновлюється* після подання до Верховної Ради проєкту закону про Державний бюджет України на наступний рік новосформованим Кабінетом Міністрів України (ч. 3 ст. 155 Регламенту Верховної Ради України).

У ч. 6 ст. 153 Регламенту Верховної Ради України передбачено, що під час розгляду Верховною Радою України питань, визначених главою 27 вказаного Регламенту, беруть участь уповноважені представники Кабінету Міністрів України.

Друге читання проєкту закону про Державний бюджет України

Після прийняття проєкту закону про Державний бюджет України на наступний рік у першому читанні *Кабінет Міністрів України* за участю уповноважених представників комітету, до предмета відання якого належать питання бюджету, *готує та у 14-денний строк, але не пізніше 3 листопада* року, що передує плановому, *подає* до Верховної Ради проєкт закону про Державний бюджет України на наступний рік, *підготовлений відповідно до Бюджетних висновків* Верховної Ради України, разом із порівняльною таблицею щодо їх урахування з вмотивованими поясненнями стосовно неврахованих положень Бюджетних висновків Верховної Ради України, а також з порівняльною таблицею і поясненнями щодо відмінностей положень і показників такого проєкту закону порівняно з редакцією, що подавалася Кабінетом Міністрів України на перше читання (ч. 1 ст. 158 Регламенту Верховної Ради України).

Вказаний законопроект, разом із супровідними документами до нього, *надаються народним депутатам не пізніше як за десять днів до розгляду* питання на пленарному засіданні Верховної Ради України (ч. 2 ст. 158 Регламенту Верховної Ради України), а бюджетний комітет готує *висновок щодо врахування у цьому законопроекті Бюджетних висновків Верховної Ради України* (при цьому пропозиції народних депутатів, комітетів до проєкту закону про Державний бюджет України, підготовленого до другого читання, не розглядаються) (ч. 3 ст. 158 Регламенту Верховної Ради України).

Третє читання проєкту закону про Державний бюджет України

У разі прийняття проєкту закону про Державний бюджет України на наступний рік, у другому читанні проводиться голосування про прийняття цього законопроекту загалом (ч. 8 ст. 158 Регламенту Верховної Ради України). Так, комітет, до предмета відання якого належать питання бюджету, *не пізніше 25 листопада* року, що передує плановому, готує його до третього читання (ч. 1 ст. 159 Регламенту Верховної Ради України).

Комітет, до предмета відання якого належать питання бюджету, готує пропозиції щодо усунення суперечностей і помилок у тексті статей проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік, розгляд яких перенесено на третє читання, та подає порівняльну таблицю таких статей і остаточну редакцію законопроекту. Після прийняття проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у другому читанні пропозиції народних депутатів, комітетів до нього не розглядаються (ч. 2 ст. 159 Регламенту Верховної Ради України).

Закон про Державний бюджет України приймається Верховною Радою України до 1 грудня року, що передує плановому.

Протягом 3 днів з дня прийняття Верховною Радою України закону про Державний бюджет України Кабінет Міністрів України подає Президенту України обґрунтування і розрахунки щодо бюджетних показників такого закону, змінених порівняно з проектом закону про Державний бюджет України, поданим Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України на розгляд у першому читанні (ч. 2 ст. 39 БК України). Президент України може підписати закон чи скористатися правом вето.

Розгляд проекту та прийняття рішення про місцевий бюджет

Порядок та терміни подання виконавчим комітетом відповідної місцевої ради схваленого проекту рішення про місцевий бюджет врегульовані регламентами відповідних рад, а останнім часом міськими радами затверджуються Бюджетні регламенти, які деталізують порядок підготовки, схвалення та затвердження прогнозів місцевих бюджетів та рішень про місцеві бюджети. Наприклад, рішення Київської міської ради від 07.07.2016 р. № 579/579, з подальшими змінами, яким затверджено Бюджетний регламент.

Повноваження із затвердження місцевого бюджету відповідним рішенням місцевої ради закріплено за відповідними місцевими радами (див.: п. 23 ч. 1 ст. 26, п. 17 ч. 1 ст. 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»).

Місцеві бюджети відповідно до ч. 2 ст. 77 БК України затверджуються рішенням Верховної Ради АРК, відповідної місцевої ради, яке приймається до 25 грудня (включно) року, що передує плановому.

Згідно з ч. 1 ст. 77 БК України Верховна Рада АРК, відповідні місцеві ради при затвердженні місцевих бюджетів мають врахувати обсяги міжбюджетних трансфертів та інші положення (необхідні для формування місцевих бюджетів), затверджені Верховною Радою України при прийнятті проекту закону про Державний бюджет України у другому читанні. Окрім цього, у двотижневий строк з дня офіційного опублікування закону про Державний бюджет України Верховна Рада АРК, відповідна місцева рада приводять обсяги міжбюджетних трансфертів у відповідність із законом про Державний бюджет України (абз. 3 ч. 2 ст. 77 БК України).

4. Виконання бюджету, включаючи внесення змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет)

Виконання бюджету – це забезпечення повного та своєчасного надходження до бюджетів усіх передбачених законодавством доходів та інших надходжень, а також здійснення всіх запланованих видатків, кредитування за рахунок коштів бюджету й інших витрат. Виконання бюджетів здійснюється за надходженнями і за витратами.

Виконання бюджетів за надходженнями, з огляду на види надходжень, можна розмежовувати на окремі бюджетно-правові процедури, що тривають протягом бюджетного періоду. Кожна з них спрямована на забезпечення надходження бюджетних коштів на відповідні рахунки бюджетів, відкриті в органах Державної казначейської служби України, а також у випадках, передбачених БК України, – в банках.

При виконанні *бюджетів за витратами* відбувається виконання його передусім в частині видатків, тобто фінансування заходів і бюджетних програм у межах затверджених видатків бюджету, а також у частині кредитування бюджету (надання кредитів за рахунок бюджетних коштів).

На стадії виконання бюджету здійснюється також *контроль за цільовим, ефективним та раціональним використанням бюджетних коштів*, які доводяться до розпорядників та одержувачів бюджетних коштів у межах установлених бюджетних асигнувань відповідно до взятих ними на себе бюджетних зобов'язань.

Кабінет Міністрів України відповідальний за організацію виконання Державного бюджету України та забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України. Так, відповідно до ст. 116 Конституції України і ст. 47 БК України Кабінет Міністрів України забезпечує виконання Державного бюджету України, здійснює загальну організацію та управління виконанням Державного бюджету України, координує діяльність учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету.

Загальна організація та управління виконанням Державного бюджету України, а також координація діяльності учасників бюджетного процесу з питань виконання держбюджету здійснюється Міністерством фінансів України як центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної бюджетної політики (ч. 1 ст. 42 БК України). Натомість загальна організація та управління виконанням відповідного місцевого бюджету, а також координація діяльності учасників бюджетного процесу з питань виконання цих бюджетів здійснюється місцевими фінансовими органами (ч. 1 ст. 78 БК України).

Відповідно до ст.ст. 42, 43 БК України при виконанні державного бюджету і місцевих бюджетів застосовується **казначейське обслуговування бюджетних коштів**.

Казначейство України забезпечує казначейське обслуговування бюджетних коштів на основі ведення **єдиного казначейського рахунку** – рахунку, який відкритий центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів (Державній казначейській службі України, за текстом БК України – Казначейство України), у НБУ для обліку коштів та здійснення розрахунків у системі електронних платежів НБУ, на якому консолідуються кошти державного та місцевих бюджетів, фондів загальнообов’язкового державного соціального і пенсійного страхування, кошти інших клієнтів, які відповідно до законодавства знаходяться на казначейському обслуговуванні (включаючи кошти, зараховані на єдиний рахунок) (п. 23¹ ч. 1 ст. 2 БК України).

Державний і місцеві бюджети виконують за відповідними розписами. **Розпис бюджету** – це документ, в якому встановлюється розподіл доходів, фінансування бюджету, повернення кредитів до бюджету, бюджетних асигнувань головним розпорядникам бюджетних коштів за певними періодами року відповідно до бюджетної класифікації (п. 46 ч. 1 ст. 2 БК України). Саме із затвердження розпису бюджету розпочинається реальне виконання бюджету.

Місцевий бюджет також виконується за розписом, який затверджується керівником місцевого фінансового органу. До затвердження розпису місцевого бюджету затверджується тимчасовий розпис місцевого бюджету на відповідний період. Керівник місцевого фінансового органу протягом бюджетного періоду забезпечує відповідність розпису місцевого бюджету встановленим бюджетним призначенням (ч. 3 ст. 78 БК України).

Особливості виконання місцевих бюджетів передбачені ст. 78 БК України. Рада міністрів АРК, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних місцевих рад або сільські голови (якщо відповідні виконавчі органи не створені згідно із законом) забезпечують виконання відповідних місцевих бюджетів. Місцеві фінансові органи здійснюють загальну організацію та управління виконанням відповідного місцевого бюджету, координують діяльність учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету як за доходами, так і за витратами.

Казначейське обслуговування місцевих бюджетів здійснюється органами, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, відповідно до ст. 43 БК України.

Забороняється проведення розрахунків з бюджетом у негрошовій формі, у тому числі шляхом взаємозаліку, застосування векселів, бартерних операцій та зарахування зустрічних платіжних вимог у фінансових установах, за винятком операцій, пов’язаних з державним боргом, та випадків, передбачених законом про Державний бюджет України.

Стадія виконання бюджету за видатками та кредитуванням (ст. 46 БК України) охоплює:

- 1) установлення бюджетних асигнувань розпорядникам бюджетних коштів на основі та в межах затвердженого розпису бюджету;
- 2) затвердження кошторисів, паспортів бюджетних програм, а також порядків використання бюджетних коштів;
- 3) взяття бюджетних зобов'язань;
- 4) отримання товарів, робіт і послуг;
- 5) здійснення платежів відповідно до взятих бюджетних зобов'язань;
- 6) використання товарів, робіт і послуг для виконання завдань бюджетних програм;
- 7) повернення кредитів до бюджету (щодо кредитування бюджету).

Виконання Державного бюджету України та місцевих бюджетів за видатками та кредитуванням здійснюється відповідно до статей 46-51 БК України (ч. 6 ст. 78 БК України).

Бюджетне призначення – це повноваження головного розпорядника бюджетних коштів, надане БК України законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет), яке має кількісні, часові і цільові обмеження та дозволяє надавати бюджетні асигнування (п. 8 ч. 1 ст. 2 БК України).

Бюджетне асигнування – це повноваження розпорядника бюджетних коштів, надане відповідно до бюджетного призначення, на взяття бюджетного зобов'язання та здійснення платежів, яке має кількісні, часові та цільові обмеження (п. 6 ч. 1 ст. 2 БК України). Відповідно до ч. 6 ст. 22 БК України бюджетні асигнування можуть доводитися і до одержувачів бюджетних коштів, залучених до виконання бюджетної програми.

Порядок складання, розгляду, затвердження та основні вимоги до виконання кошторисів бюджетних установ, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2002 р. № 228.

Кошторис – основний плановий фінансовий документ бюджетної установи, яким на бюджетний період установлюються повноваження щодо отримання надходжень і розподіл бюджетних асигнувань на взяття бюджетних зобов'язань та здійснення платежів для виконання бюджетною установою своїх функцій та досягнення результатів, визначених відповідно до бюджетних призначень (п. 30 ч. 1 ст. 2 БК України). Саме Казначейство України здійснює контроль за відповідністю кошторисів розпорядників бюджетних коштів розпису бюджету (ч. 2 ст. 47 БК України).

З моменту затвердження кошторису (плану витрачання коштів та настання бюджетного періоду) розпорядник (одержувач) бюджетних коштів має право брати зобов'язання, що обумовлює наступну стадію – взяття бюджетних зобов'язань. **Бюджетне зобов'язання** – це будь-яке здійснене відповідно до бюджетного асигнування розміщення замовлення, укладення договору, придбання товару, послуги чи здійснення інших аналогічних операцій протягом бюджетного періоду, згідно з якими необхідно здійснити

платежі протягом цього самого періоду або у майбутньому (п. 7 ч. 1 ст. 2 БК України).

Зобов'язання, які виникають у бюджетних установ, які в бюджетному процесі набувають правового статусу розпорядників бюджетних коштів, мають різну правову природу:

1) *публічно-правові*: податкові зобов'язання; зобов'язання зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; зобов'язання, що випливають з адміністративних договорів; зобов'язання зі сплати адміністративних зборів, судових зборів та інших публічних зборів; зобов'язання зі сплати штрафів і пені, інші;

2) *приватноправові*: з виплати заробітної плати; цивільно-правові зобов'язання; господарські тощо.

Підстави для внесення змін до закону про Державний бюджет України:

1) відхилення оцінки основних прогностичних макропоказників економічного і соціального розвитку України від прогнозу, врахованого під час затвердження Державного бюджету України на відповідний бюджетний період;

2) перевиконання за підсумками трьох кварталів надходжень загального фонду Державного бюджету України, врахованих у розписі Державного бюджету України на відповідний період, більше ніж на 15% відповідно до ч. 1 ст. 53 БК України;

3) недоотримання за підсумками кварталу надходжень загального фонду Державного бюджету України, передбачених розписом Державного бюджету України на відповідний період, більше ніж на 15% відповідно до ч. 2 ст. 54 БК України;

4) необхідність збільшення обсягу коштів резервного фонду державного бюджету;

5) необхідність передачі коштів між загальним та спеціальним фондами державного бюджету відповідно до ч. 7 ст. 13 БК України;

6) перевищення очікуваного обсягу витрат на обслуговування та погашення державного боргу, витрат, пов'язаних з виконанням гарантійних зобов'язань держави, та видатків на виплати за державними деривативами над обсягом коштів, визначеним законом про Державний бюджет України на таку мету, відповідно до абз. 2 ч. 6 ст. 16, ч. 7 ст. 17 та п. 35 розділу VI БК України;

7) необхідність оптимізації структури витрат державного бюджету в межах загального обсягу видатків та надання кредитів, затвердженого законом про Державний бюджет України, для забезпечення ефективного виконання Державного бюджету України, крім випадків, передбачених ч. ч. 6–9 ст. 23 БК України;

8) зміни обставин у процесі виконання Державного бюджету України, що вимагають менших бюджетних асигнувань головним розпорядникам бюджетних коштів відповідно до ч. 3 ст. 23 БК України;

9) зарахування до загального чи спеціального фонду встановленого законом нового виду доходу державного бюджету на період до внесення відповідних змін до цього Кодексу відповідно до ч. 4 ст. 29 БК України;

10) необхідності зменшення бюджетних асигнувань за порушення бюджетного законодавства відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 117 БК України.

Рішення про внесення змін до рішення про місцевий бюджет ухвалюється Верховною Радою АРК, відповідною місцевою радою на підставі офіційного висновку місцевого фінансового органу про перевиконання чи недовиконання дохідної частини загального фонду, про обсяг залишку коштів загального та спеціального фондів (окрім власних надходжень бюджетних установ) відповідного бюджету. Факт перевиконання дохідної частини загального фонду місцевого бюджету визнається за підсумками першого півріччя та наступних звітних періодів з початку поточного бюджетного періоду на підставі офіційних висновків місцевого фінансового органу за умови перевищення доходів загального фонду місцевого бюджету (без урахування міжбюджетних трансфертів), врахованих у розписі місцевого бюджету на відповідний період, не менше ніж на 5%. Факт недоотримання доходів загального фонду місцевого бюджету визнається на підставі офіційного висновку місцевого фінансового органу за підсумками квартального звіту в разі недоотримання доходів загального фонду місцевого бюджету, врахованих у розписі місцевого бюджету на відповідний період, більше ніж на 15% (ч. 7 ст. 78 БК України).

Рішення про внесення змін до рішення про місцевий бюджет можуть бути ухвалені Верховною Радою АРК, відповідною місцевою радою, з урахуванням положень ст. 52 БК України, в разі необхідності перерозподілу бюджетних призначень між головними розпорядниками бюджетних коштів (за наявності відповідного обґрунтування) та в інших випадках, передбачених законодавством.

Не пізніше 31 грудня поточного бюджетного періоду або останнього дня іншого бюджетного періоду Казначейство України закриває всі рахунки, відкриті у поточному бюджетному періоді для виконання бюджету. Порядок закриття рахунків поточного бюджетного періоду та відкриття рахунків наступного бюджетного періоду визначається Міністерством фінансів України. За виняткових обставин Міністр фінансів України може визначити інший термін закриття рахунків, який має настати не пізніше як через п'ять робочих днів після закінчення бюджетного періоду (ч. 1 ст. 57 БК України).

Залишки коштів державного бюджету на кінець бюджетного періоду установ України, які функціонують за кордоном, на рахунках, відкритих у банківських установах країн їх місцезнаходження, а також залишки коштів власних надходжень державних і комунальних закладів вищої освіти,

наукових установ та закладів культури, отриманих як плата за послуги, що надаються ними згідно з основною діяльністю, благодійні внески та гранти, на поточних рахунках у банках державного сектору зберігаються на таких рахунках для здійснення видатків у наступному бюджетному періоді відповідно до кошторисів (ч. 2 ст. 57 БК України).

5. Підготовка, розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього

Порядок складання бюджетної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів, звітності фондами загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування затверджений наказом Міністерства фінансів України від 24.01.2012 р. № 44.

Складові стадії підготовки, розгляду звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього:

1) ведення особливого бухгалтерського обліку виконання Державного бюджету України та місцевих бюджетів органами Державної казначейської служби України (ст. ст. 56, 58 та 78 БК України);

2) спеціальний порядок закриття рахунків після закінчення бюджетного періоду (ст. 57 БК України);

3) здійснення контролю за дотриманням бюджетного законодавства та забезпеченням ефективного і результативного управління бюджетними коштами за результатами виконання бюджетів (глава 17 БК України);

4) обов'язкова звітність про виконання Державного бюджету України та місцевих бюджетів усіма учасниками бюджетного процесу (ст. 58 БК України);

5) формування звітів про виконання бюджетів в частині видатків на основі показників звітів про виконання паспортів бюджетних програм; слід зазначити, що результати оцінки ефективності бюджетних програм (включаючи висновки органів виконавчої влади, уповноважених на проведення контролю за дотриманням бюджетного законодавства, та висновки Рахункової палати) є, зокрема, підставою для відповідних пропозицій до проекту бюджету на плановий бюджетний період та Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету), включаючи зупинення реалізації відповідних бюджетних програм (ч. 6 ст. 20 БК України);

6) особливий порядок формування та розгляду представницькими органами (Верховною Радою України, Верховною Радою АРК і місцевими радами) звітів про виконання бюджетів, що врегульований їх регламентами. Так, розгляд у Верховній Раді України річного звіту про виконання закону про Державний бюджет України здійснюється за спеціальною процедурою, визначеною Регламентом Верховної Ради України (ч. 2 ст. 62 БК України), а відповідні місцеві ради затверджують річний звіт про виконання бюджету

або приймають інше рішення з цього приводу (ч. 4 ст. 80 БК України) відповідно до регламенту такої ради.

Види звітності про виконання Державного бюджету України:

- ✓ оперативна звітність;
- ✓ місячна звітність;
- ✓ квартальна звітність;
- ✓ річна звітність.

Звітність про виконання місцевих бюджетів визначається відповідно до вимог, установлених щодо звітності про виконання Державного бюджету України у ст. ст. 58–61 БК України, а також відповідно до ст. 80 цього Кодексу.

5.3. Розпорядники та одержувачі бюджетних коштів

План

1. Учасники бюджетного процесу.
2. Головні розпорядники бюджетних коштів.
3. Розпорядники бюджетних коштів нижчого рівня.
4. Одержувачі та отримувачі бюджетних коштів.

Учасники бюджетного процесу – це органи, установи та посадові особи, наділені бюджетними повноваженнями (правами та обов’язками з управління бюджетними коштами):

✓ **головні розпорядники бюджетних коштів** – це бюджетні установи в особі їх керівників, які відповідно до ст. 22 БК України отримують повноваження шляхом установлення бюджетних призначень (п. 18 ч. 1 ст. 2 БК України);

✓ **розпорядники бюджетних коштів нижчого рівня** – бюджетні установи в особі їх керівників, уповноважені на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов’язань, довгострокових зобов’язань за енергосервісом, довгострокових зобов’язань у рамках державно-приватного партнерства, середньострокових зобов’язань у сфері охорони здоров’я та здійснення витрат бюджету. Такі розпорядники у своїй діяльності підпорядковані відповідному головному розпоряднику та (або) його діяльність координується через нього.

Є ще такі суб’єкти, як **одержувачі бюджетних коштів** – суб’єкти господарювання, громадські чи інші організації, які не мають статусу бюджетної установи, уповноважені розпорядником бюджетних коштів на здійснення заходів, передбачених бюджетною програмою, та отримують на їх виконання кошти бюджету (п. 38 ч. 1 ст. 2 БК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 22 БК України **головними розпорядниками бюджетних коштів** можуть бути винятково:

✓ *за бюджетними призначеннями, визначеними законом про Державний бюджет України*, – установи, уповноважені забезпечувати

діяльність Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України в особі їх керівників; міністерства, Національне антикорупційне бюро України, Служба безпеки України, Конституційний Суд України, Верховний Суд, вищі спеціалізовані суди, Вища рада правосуддя та інші органи, безпосередньо визначені Конституцією України, в особі їх керівників, а також Державна судова адміністрація України, Національна академія наук України, Національна академія аграрних наук України, Національна академія медичних наук України, Національна академія педагогічних наук України, Національна академія правових наук України, Національна академія мистецтв України, інші установи, уповноважені законом або Кабінетом Міністрів України на реалізацію державної політики у відповідній сфері, в особі їх керівників;

✓ *за бюджетними призначеннями, визначеними рішенням про бюджет АРК*, – уповноважені юридичні особи (бюджетні установи), що забезпечують діяльність Верховної Ради АРК та Ради міністрів АРК, а також міністерства та інші органи влади АРК в особі їх керівників;

✓ *за бюджетними призначеннями, визначеними іншими рішеннями про місцеві бюджети*, – місцеві державні адміністрації, виконавчі органи та апарати місцевих рад (секретаріат Київської міської ради), структурні підрозділи місцевих державних адміністрацій, виконавчих органів місцевих рад в особі їх керівників.

Головні розпорядники коштів Державного бюджету України затверджуються законом про Державний бюджет України, а головні розпорядники коштів місцевих бюджетів визначаються рішенням про місцевий бюджет, шляхом установлення їм бюджетних призначень.

Функції головного розпорядника бюджетних коштів передбачено в ч. 5 ст. 22 БК України.

Розпорядниками бюджетних коштів нижчого рівня можуть виступати виключно бюджетні установи – органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також організації, створені ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного бюджету чи місцевого бюджету. Бюджетні установи є неприбутковими організаціями (п. 12 ч. 1 ст. 2 БК України).

Розпорядники бюджетних коштів нижчого рівня можуть перебувати лише в мережі одного головного розпорядника бюджетних коштів.

Одержувачем бюджетних коштів *не може бути* суб'єкт господарювання, громадська чи інша організація, яку визнано в установленому порядку банкрутом, стосовно якої порушено справу про банкрутство чи яка перебуває в стадії ліквідації, крім вугледобувних підприємств, щодо яких введено процедуру розпорядження майном.

Державна казначейська служба України на основі відомчої класифікації видатків та кредитування бюджету створює та веде єдиний реєстр розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних

коштів, функціонування якого врегульовано наказом Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку формування Єдиного реєстру розпорядників бюджетних коштів та одержувачів бюджетних коштів» від 22.12.2011 р. № 1691.

Від одержувачів бюджетних коштів слід відрізняти отримувачів таких коштів.

5.4. Правові основи публічного кредиту, публічних гарантій та публічного боргу

План

1. *Поняття публічного кредиту.*
2. *Публічний (державний і місцевий) борг.*
3. *Державні запозичення.*
4. *Управління державним (місцевим) боргом.*
5. *Види та емісія державних цінних паперів.*
6. *Державні кредити.*
7. *Місцеві запозичення.*
8. *Форми та суб'єкти здійснення місцевих запозичень.*
9. *Реєстр місцевих запозичень та місцевих гарантій.*
10. *Боргове зобов'язання.*
11. *Погашення та обслуговування державного (місцевого) боргу.*
12. *Публічні гарантії та гарантійні зобов'язання.*

Поняття «**публічний кредит**» вживають для характеристики відносин, що виникають у сфері взяття державою Україна, АРК, міською територіальною громадою чи обласною радою, в особі уповноважених ними органів держави, АРК, місцевого самоврядування, відповідно державних або місцевих запозичень, управління публічним (державним, місцевим) боргом та погашення утвореної заборгованості.

Унаслідок взяття відповідного виду публічного кредиту виникає **публічний борг** відповідного виду (державний чи місцевий).

Державне запозичення – операції, пов'язані з отриманням державою кредитів (позик) на умовах повернення, платності та строковості, з метою фінансування державного бюджету (п. 19 ч. 1 ст. 2 БК України).

Верховна Рада України, здійснюючи установчі повноваження у бюджетній сфері, регулює відносини в сфері публічного (державного та місцевого) боргу та визначає граничний обсяг державного боргу при прийнятті закону України про державний бюджет на відповідний рік. Згідно з п. 14 ст. 85 Конституції України Верховна Рада України затверджує рішення про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, здійснює контролю за їх використанням. Також згідно із ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 р.

Уряд обслуговує державний борг України, приймає рішення про випуск облігацій державних внутрішніх та зовнішніх позик. Так, відповідно до ч. 1 ст. 16 БК України Кабінет Міністрів України визначає основні умови здійснення державних запозичень, у тому числі основні умови кредитних договорів та основні умови розміщення (емісії) державних цінних паперів. Також до повноважень Уряду належить формування стратегії управління державним боргом на середньостроковий період, що формується з урахуванням показників, визначених Бюджетною декларацією та законом про Державний бюджет України.

Взяття державних та місцевих запозичень відбувається в межах діяльності з управління державним (місцевим) боргом. **Управління державним (місцевим) боргом** – сукупність дій, пов’язаних із здійсненням запозичень, обслуговуванням і погашенням державного (місцевого) боргу, інших правочинів з державним (місцевим) боргом, що спрямовані на досягнення збалансованості бюджету та оптимізацію боргового навантаження (п. 49¹ ч. 1 ст. 2 БК України).

Управління державним боргом та гарантованим державою боргом здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну бюджетну політику у сфері управління державним боргом та гарантованим державою боргом (далі – Боргове агентство України). Діяльність Боргового агентства України спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через члена Кабінету Міністрів України, відповідального за формування та реалізацію державної фінансової і бюджетної політики, або особи, яка виконує його обов’язки (далі – Міністр фінансів України). Станом на вересень 2024 р. Боргове агенство України лишається не сформованим і його функції виконує Міністерство фінансів України.

На Міністерство фінансів України відповідно до ч. 2 ст. 15¹ БК України покладено повноваження зі здійснення контролю за управлінням державним боргом та гарантованим державою боргом, забезпечуючи визначення організаційно-методологічних засад здійснення такого управління і систематичне проведення аналізу результатів та ефективності такого управління.

Право на здійснення державних внутрішніх та зовнішніх запозичень належить державі в особі Голови Боргового агентства України або особи, яка виконує його обов’язки (далі – Голова Боргового агентства України), за дорученням Міністра фінансів України (ч. 1 ст. 16 БК України). Однак відповідно до п. 3⁵ Розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» БК України Міністерство фінансів України здійснює повноваження і функції з управління державним боргом та гарантованим державою боргом до початку функціонування Боргового агентства України. Утворення Боргового агентства передбачено постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення Агентства з управління державним боргом України» від 12.02.2020 р. № 127.

Державні запозичення здійснюються Борговим агентством України (а до його створення – Міністерством фінансів України) у межах, визначених законом про Державний бюджет України (крім випадків, передбачених ч. 4 ст. 15, абз. 1 ч. 7 та абз. 1 ч. 11 ст. 16 БК України), з дотриманням *граничного обсягу державного боргу* на кінець бюджетного періоду.

Державні запозичення поділяються на *внутрішні* та *зовнішні*, планові обсяги залучення яких визначаються законом про Державний бюджет України на відповідний рік.

Класифікація державних запозичень:

1) залежно від часу, на який залучаються державні запозичення:

- ✓ довгострокові – понад п'ять років;
- ✓ середньострокові – від одного до п'яти років;
- ✓ короткострокові – до одного року;

2) залежно від форми виникнення державних запозичень:

✓ *облігаційні* – державні цінні папери, зелені облігації, інфраструктурні облігації;

✓ *необлігаційні* – кредити (позики);

3) за територіальним критерієм:

- ✓ *зовнішні*;
- ✓ *внутрішні*.

Види державних цінних паперів (п. 14 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» (далі – Закон № 3480):

✓ державні облігації України: облігації внутрішніх державних позик України (ОВДП); облігації зовнішньої державної позики України (ОЗДП);

✓ казначейські зобов'язання України;

✓ фінансові казначейські векселі;

✓ державні деривативи.

Державні кредити здійснюються у формі безоблігаційних позик в особі Уряду чи уповноваженої особи – Боргового агентства України (до його створення – Міністерством фінансів України) на міжурядовому рівні за допомогою:

- ✓ підписання угод, договорів;
- ✓ записів у боргових книгах;
- ✓ видачі особових свідчень на добровільній основі.

Борговими угодами можна вважати кредитні угоди (угоди про позику, поворотну фінансову допомогу тощо) та інші документи, якими оформляють державне запозичення в межах, визначених законом України про Державний бюджет України.

Внутрішній державний кредит – державне запозичення, яке характеризується тим, що фінансові ресурси залучаються на фінансування Державного бюджету України у кредитних установ чи інших суб'єктів господарювання в межах України.

НБУ не має права надавати кредити в національній та іноземній валюті, як прямо, так і опосередковано через державну установу, іншу юридичну особу, майно якої перебуває у державній власності, на фінансування витрат Державного бюджету України, що закріплено в ст. 54 Закону України «Про Національний банк України». НБУ не має права також купувати на первинному ринку цінні папери, емітовані Кабінетом Міністрів України, державною установою, іншою юридичною особою, майно якої перебуває у державній власності.

Зовнішній державний кредит. Відповідно до ч. 3 ст. 3 Закону України «Про міжнародні договори» від 19.06.2004 р. від імені Уряду України укладаються міжнародні договори України з економічних, торговельних, науково-технічних, гуманітарних та інших питань, віднесених до відання Кабінету Міністрів України. Такі договори, в тому числі з питань кредитів (позик) не підлягають ратифікації, якщо обсяг позики передбачений Державним бюджетом України.

Відповідно до ч. 2 ст. 9 Закону України «Про міжнародні договори» ратифікації підлягають міжнародні договори України загальноекономічні (про економічне та науково-технічне співробітництво), із загальних фінансових питань, з питань надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України. Це відповідає і п. 14 ст. 85 Конституції України.

Зовнішніми кредиторами України є міжнародні економічні та фінансові організації, окремі держави, іноземні банки та інші суб'єкти економічної та фінансової діяльності.

З метою забезпечення дотримання граничних обсягів державного (місцевого) боргу та державних (місцевих) гарантій Боргове агентство України (до його створення – Міністерство фінансів України) веде **Реєстр державного боргу і гарантованого державою боргу** – інформаційну систему боргових і гарантійних зобов'язань держави, що передбачає умови кредитних договорів і розміщення (емісії) державних цінних паперів та умови надання державних гарантій, відомості про стан обслуговування і погашення державного боргу (ч. 4 ст. 18 БК України).

Місцевий борг – загальна сума боргових зобов'язань АРК, обласної ради, міської, селищної чи сільської територіальної громади, з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають унаслідок місцевого запозичення (п. 35 ч. 1 ст. 2 БК України).

Місцевий борг також виникає у результаті взяття **місцевих запозичень** – операцій з отримання до бюджету АРК, обласного бюджету, бюджету міської, селищної чи сільської територіальної громади кредитів (позик) на умовах повернення, платності та строковості, з метою

фінансування бюджету АРК, обласного бюджету, бюджету міської, селищної чи сільської територіальної громади (п. 33 ч. 1 ст. 2 БК України).

Право взяття місцевих запозичень в бюджетному законодавстві закріплювалося за суб'єктами місцевого самоврядування поступово. Спочатку таке право отримали АРК та міста, пізніше – обласні ради, і лише з 01.01.2024 р. таке право визнане за усіма селищними та сільськими територіальними громадами.

Форми місцевих запозичень:

✓ *безоблігаційні* – укладення договорів позики (кредитних договорів);
✓ *облігаційні* – розміщення (емісія) облігацій місцевих позик (за рішенням Верховної Ради АРК, обласної, міської, селищної та сільської ради).

Верховна Рада АРК, обласні, міські, селищні та сільські ради мають право здійснювати внутрішні і зовнішні запозичення:

✓ *місцеві внутрішні запозичення* (за винятком випадків, передбачених ст. 73 БК України) шляхом отримання кредитів (позик) чи в результаті розміщення (емісії) облігацій внутрішніх місцевих позик;

✓ *місцеві зовнішні запозичення* шляхом отримання:

- *кредитів (позик) від міжнародних фінансових організацій;*
- *інших місцевих зовнішніх запозичень – у результаті розміщення облігацій зовнішніх місцевих позик).*

Право на здійснення місцевих запозичень у межах, визначених рішенням про місцевий бюджет, з врахуванням ст. 74 БК України належить АРК, обласній раді, міській, селищній, сільській територіальній громаді в особі керівника місцевого фінансового органу за дорученням Верховної Ради АРК, обласної, міської, селищної, сільської ради (ч. 3 ст. 16 БК України).

Місцеві запозичення здійснюються з метою фінансування бюджету розвитку:

До *облігацій місцевих позик* належать облігації внутрішніх та зовнішніх місцевих позик (ч. 1 ст. 15 Закону № 3480). Обсяг та умови здійснення місцевих запозичень погоджуються з Міністерством фінансів України.

Усі договори про місцеві запозичення, договори, виконання зобов'язань за якими забезпечено місцевими гарантіями, та договори про відшкодування витрат місцевого бюджету, а також зміни істотних умов таких договорів реєструються у *Реєстрі місцевих запозичень та місцевих гарантій*. Відповідно до ч. 3 ст. 74 БК України Міністерство фінансів України здійснює реєстрацію місцевих запозичень та місцевих гарантій, шляхом їх включення до Реєстру місцевих запозичень та місцевих гарантій (ч. 4 ст. 18 БК України).

У результаті залучення коштів шляхом взяття бюджетного запозичення виникає **боргове зобов'язання** – зобов'язання позичальника перед кредитором за кредитом (позикою), що виникло внаслідок розміщення (емісії) боргових

цінних паперів та/або укладання кредитних договорів (п. 12¹ ч. 1 ст. 2 БК України).

Погашення державного (місцевого) боргу – операції з повернення позичальником кредитів (позик) відповідно до умов кредитних договорів та/або розміщення (емісії) боргових цінних паперів (п. 41¹ ч. 1 ст. 2 БК України). Погашення місцевого боргу здійснюється за рахунок витрат бюджету розвитку місцевих бюджетів (ч. 2 ст. 71 БК України).

Обслуговування державного (місцевого) боргу – операції щодо здійснення плати за користування кредитом (позикою), сплати комісій, штрафів та інших платежів, пов'язаних з управлінням державним (місцевим) боргом. До таких операцій не належить погашення державного (місцевого) боргу (п. 37¹ ч. 1 ст. 2 БК України).

Публічні гарантії

Поняття «державна гарантія» і «місцева гарантія» у законодавстві на сьогодні не визначені, проте вживаються досить широко передусім у статтях 17, 18, 74, 76 та 79 БК України, а відносини, що виникають у сфері їх надання, мають складний характер, оскільки завжди мають трисуб'єктний склад:

- 1) кредитор (бенефіціар);
- 2) позичальник (принципал);
- 3) гарант – публічне утворення в особі уповноважених органів.

Відносини, що виникають між гарантом та позичальником, а також між кредитором і гарантом у сфері надання публічної гарантії, є фінансово-правовими (владно-майновими), такими, що регулюються бюджетним законодавством, а відносини, що виникають між кредитором та боржником, базуються на диспозитивному методі правового регулювання.

У відносинах державних (місцевих) гарантій укладаються **три види договорів**:

- 1) *договір кредиту*;
- 2) *договір гарантії*, вимоги до оформлення якого закріплені в ч. 3 ст. 17 БК України;
- 3) *договір між Борговим агентством України, а до його створення – Міністерством фінансів України (відповідним місцевим фінансовим органом) та суб'єктом господарювання* про погашення заборгованості суб'єкта господарювання перед державою (АРК, обласною радою чи міською територіальною громадою) за виконання гарантійних зобов'язань (ч. 3 ст. 17 БК України), окрім випадків надання державних гарантій на портфельній основі. Основні умови такого договору визначені в ч. 8 ст. 17 БК України.

Державні гарантії можуть надаватися відповідно до ч. 1 ст. 17 БК України винятково у межах і за напрямками, що визначені законом про Державний бюджет України.

Суб'єкти прийняття рішень про надання місцевих гарантій визначаються у ст. 17 БК України.

Обсяг та умови надання місцевих гарантій погоджуються з Міністерством фінансів України. Міністерство фінансів України здійснює реєстрацію місцевих гарантій. Усі договори про місцеві запозичення, договори, виконання зобов'язань за якими забезпечено місцевими гарантіями, та договори про відшкодування витрат місцевого бюджету, а також зміни істотних умов таких договорів реєструються у Реєстрі місцевих запозичень та місцевих гарантій.

Державні (місцеві) гарантії надаються на умовах платності, строковості, а також забезпечення виконання зобов'язань у спосіб, передбачений законом (ч. 3 ст. 17 БК України). Обов'язковою умовою надання державної (місцевої) гарантії, крім державних гарантій на портфельній основі, є укладення *договору між Борговим агентством України (відповідним місцевим фінансовим органом) та суб'єктом господарювання про погашення заборгованості суб'єкта господарювання перед державою (АРК, обласною радою, міською, селищною чи сільською територіальною громадою)* за виконання гарантійних зобов'язань.

Державні (місцеві) гарантії відповідно до ч. 4 ст. 17 БК України *не надаються* для забезпечення боргових зобов'язань суб'єктів господарювання, якщо безпосереднім джерелом повернення кредитів (позик) передбачаються кошти державного (місцевого) бюджету (крім боргових зобов'язань, що виникають унаслідок залучення кредитів (позик) від іноземних держав, іноземних фінансових установ і міжнародних фінансових організацій для реалізації інвестиційних проєктів, включаючи рекредитування відповідно до п. 1 ч. 4 ст. 30 БК України). Також забороняється надання державних (місцевих) гарантій суб'єкту господарювання, який має прострочену заборгованість перед державою (АРК, обласною радою, міською, селищною чи сільською територіальною громадою) за кредитом (позикою), залученим державою (АРК, обласною радою, міською, селищною чи сільською територіальною громадою) або під державну (місцеву) гарантію, за кредитом з бюджету (включаючи плату за користування такими кредитами (позиками) та пеню), іншу заборгованість з погашення раніше отриманого кредиту (позики) у фінансовій установі або податковий борг перед державним (місцевим) бюджетом (ч. 16 ст. 17 БК України). Також до набрання чинності законом про Державний бюджет України на поточний бюджетний період державні гарантії не надаються.

У п. 15¹ ч. 1 ст. 2 БК України закріплене визначення поняття **«гарантійне зобов'язання»** – це зобов'язання гаранта повністю або частково виконати боргові зобов'язання суб'єкта господарювання – резидента України перед кредитором у разі невиконання таким суб'єктом його зобов'язань за кредитом (позикою), залученим під державну чи місцеву гарантію.

Література до теми 5

1. Вдовічен В.А. Концептуальні правові основи виконання бюджетів за доходами в Україні: монографія. Харків: Діса плюс, 2017. 477 с.
2. Гетманець О.П., Коробцова Д.В. Принципи бюджетного права України: монографія. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2017. 268 с.
3. Ковалко Н.М. Державні та місцеві цінні папери як об'єкти фінансово- правового регулювання: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.
4. Латковський П.П. Правове регулювання бюджетного контролю в Україні: монографія. Чернівці: Технодрук, 2019. 268 с.
5. Музика-Стефанчук О.А., Музика Л.А. Публічні фінанси та майнові втрати України під час воєнного стану. Законодавче забезпечення формування та реалізації державної політики України в умовах воєнного стану: колективна монографія: у 4 т. / заг. ред.: Стефанчук Р.О., Мищак І.М., Савченко Л.А.; Інститут законодавства Верховної Ради України. Том 2. Київ: Вид-во «Людмила», 2022. С. 110–119.
6. Музика-Стефанчук О.А. Органи публічної влади як суб'єкти бюджетних правовідносин: монографія. Хмельницький: Хмельн. ун-т упр. і права, 2011. 284 с.
7. Музика-Стефанчук О. А., Якимчук Н. Я. Сучасне фінансове право. Право публічних фінансів: підручник. Київ: АртЕк, 2024. 656 с. URL: <https://stefanchuk.com/wp-content/uploads/2024/03/Музика-Стефанчук-О.А.-Якимчук-Н.Я.-Сучасне-фінансове-право.-Право-публічних-фінансів.-Підручник.pdf>.
8. Ніщимна С.О. Принципи публічної фінансової діяльності в Україні: монографія. Чернігів: ЧДІЕУ, 2013. 375 с.
9. Правові проблеми місцевих фінансів України: теоретико-прикладне дослідження: монографія / за заг. ред. д.ю.н. О.А. Музики-Стефанчук. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2016. 386 с.
10. Токарева К.О. Структура бюджету: фінансово-правовий аналіз: монографія. Харків: Право, 2017. 184 с.
11. Фоменко Ю.О. Правове регулювання бюджетного процесу в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2019. 223 с.
12. Якимчук Н.Я. Розпорядники бюджетних коштів: система та правовий статус: монографія. Чернівці: Вид-во Чернівецького національного університету, 2009. 647 с.
13. Якимчук Н.Я. Особливості правового регулювання відносин в сфері надання бюджетних грантів. *Juris Europensis Scientia*. 2023. Випуск 3. С. 69–76.

14. Якимчук Н.Я. Ефективне використання бюджетних коштів як правова категорія. Вісник Національної академії прокуратури України. 2012. № 1. С. 78–84.

15. Якимчук Н.Я. Критерії ефективності використання бюджетних коштів. Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 1. С. 65–70.

16. Якимчук Н.Я., Шляхов І.С. Особливості правового регулювання бюджетного процесу. Законодавче забезпечення формування та реалізації державної політики України в умовах воєнного стану: колективна монографія: у 4 т. / заг. ред.: Стефанчук Р.О., Мишак І.М., Савченко Л.А.; Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ: Вид-во «Людмила», 2022. Том 2. С. 131-147.

ТЕМА 6

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БЮДЖЕТНИХ ВИТРАТ

6.1. Поняття та види публічних витрат, бюджетних витрат та розмежування між бюджетами бюджетних видатків

План

1. Публічні видатки, видатки та витрати бюджету.
2. Класифікація видатків і кредитування бюджету.
3. Розмежування видатків державного та місцевого бюджетів.
4. Видатки та кредитування Державного бюджету України.
5. Видатки місцевих бюджетів і розмежування видатків між бюджетами.
6. Витрати бюджету розвитку місцевих бюджетів.

Публічні видатки – це правова категорія, що охоплює винятково діяльність із безповоротного використання публічних коштів на реалізацію функцій і завдань держави та місцевого самоврядування за рахунок фінансових ресурсів усіх публічних фондів коштів, що перебувають в їх управлінні.

Відповідно, на сьогодні терміном, який об'єднує всі види використання коштів публічних фондів, є **«публічні витрати»**, до яких належать: витрати бюджетів, витрати Пенсійного фонду України, витрати Фонду соціального страхування на випадок безробіття, витрати Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, витрати інших державних цільових фондів та витрати інших публічних фондів коштів, зокрема некомерційних державних та комунальних унітарних підприємств.

Похідним від поняття «публічні витрати» є інше – **«витрати бюджету»** – видатки бюджету, надання кредитів з бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів (п. 14 ч. 1 ст. 2 БК України). Поняття «витрати бюджету» є вужчим за поняття «публічні витрати», оскільки охоплює відносини в сфері використання винятково бюджетних коштів, що мобілізуються в бюджетній системі України.

Видом витрат бюджету є **видатки бюджету** – кошти, спрямовані на виконання бюджетних програм, передбачених відповідним бюджетом. До видатків бюджету *не належать*: погашення боргу; надання кредитів з бюджету; розміщення бюджетних коштів на депозитах; придбання цінних паперів; повернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів та інших доходів бюджету, проведення їх бюджетного відшкодування (п. 13 ч. 1 ст. 2 БК України).

Класифікація видатків і кредитування бюджету (ст. 10 БК України):

✓ *за бюджетними програмами (програмна класифікація видатків та кредитування бюджету)* – формується Міністерством фінансів України (місцевим фінансовим органом) за пропозиціями, поданими головними

розпорядниками бюджетних коштів під час складання проєкту закону про Державний бюджет України (проєкту рішення про місцевий бюджет) у бюджетних запитах) та використовується у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі;

✓ за ознакою головного розпорядника бюджетних коштів (відомча класифікація видатків та кредитування бюджету);

✓ функціями, з виконанням яких пов'язані видатки та кредитування бюджету (функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету);

✓ за економічною характеристикою операцій, що здійснюються при їх проведенні (економічна класифікація видатків бюджету), відповідно до якої видатки бюджету поділяються на *поточні* та *капітальні*.

Розмежування видатків державного та місцевого бюджетів

Основний критерій розмежування видатків між державним та місцевим бюджетами – коло функцій держави та місцевого самоврядування, які відповідно до Конституції та законів України закріплені в формі повноважень за відповідними органами держави та місцевого самоврядування. Окремі функції, пов'язані, наприклад, із забезпеченням конституційного ладу, оборони, правоохоронної діяльності та судочинства, держава виконує винятково самостійно, що обумовлено необхідністю забезпечення її суверенітету. Є також функції та відповідні повноваження, які держава може делегувати на рівень місцевого самоврядування із одночасним фінансовим забезпеченням їх реалізації.

Другим важливим фактором, що впливає на розмежування видатків між бюджетами є те, що бюджетні видатки на забезпечення реалізації як власних, так і делегованих повноважень, розподілені між бюджетами відповідно до принципу *субсидіарності*, згідно з яким «розподіл видів видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами ґрунтується на необхідності максимально можливого наближення надання публічних послуг до їх безпосереднього споживача» (ст. 7 БК України).

Саме в положеннях БК України закріплено розмежування видатків між ланками бюджетної системи України, зокрема в главі 14 БК України.

Відповідно до ст. 82 БК України **видатки бюджетів поділяються на:**

✓ видатки на забезпечення конституційного ладу, державної цілісності та суверенітету, незалежного судочинства, а також інші передбачені цим Кодексом видатки, які не можуть бути передані на виконання АРК та місцевому самоврядуванню (такі видатки відповідно до ч. 1 ст. 83 БК України здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України і відповідні органи державної влади забезпечують їх здійснення);

✓ видатки, які визначаються функціями держави і можуть бути передані на виконання АРК та місцевому самоврядуванню, з метою забезпечення найбільш ефективного їх виконання на основі принципу

субсидіарності (здійснюються за рахунок коштів місцевих бюджетів, у тому числі трансфертів з Державного бюджету України (ч. 2 ст. 83 БК України);

✓ видатки на реалізацію прав та обов'язків АРК та місцевого самоврядування, які мають місцевий характер і визначені законами України (здійснюються за рахунок коштів місцевих бюджетів, у тому числі трансфертів з Державного бюджету України (ч. 2 ст. 83 БК України).

Видатки та кредитування Державного бюджету України – передбачають бюджетні призначення, встановлені законом про Державний бюджет України на конкретні цілі, пов'язані з реалізацією програм та заходів згідно із статтею 87 БК України, що прямо зазначено в ч. 1 ст. 30 БК України.

Так, із Державного бюджету України здійснюються (з урахуванням особливостей, визначених п. 5 ч. 2 ст. 67¹ БК України) видатки на цілі, визначені в ст. 87 БК України, до основних напрямів яких належать: 1) державне управління (законодавча влада; виконавча влада; Президент України) 2) судова влада; 3) міжнародна діяльність; 4) наукова і науково-технічна діяльність; 5) національна оборона (крім заходів та робіт з мобілізаційної підготовки місцевого значення); 6) правоохоронна діяльність, забезпечення безпеки держави та цивільний захист населення і територій (крім заходів, визначених п. 16 ч. 1 ст. 91 БК України; 6¹) забезпечення функціонування установ та закладів Збройних сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних органів, Служби безпеки України, органів цивільного захисту, які перебувають у державній власності; 7) освіта; 8) охорона здоров'я (за напрямами, що уточнені в п. 8 ч. 1 ст. 87 БК України); 9) соціальний захист та соціальне забезпечення (за напрямами, що уточнені в п. 9 ч. 1 ст. 87 БК України); 10) культура і мистецтво (за напрямами, що уточнені в п. 10 ч. 1 ст. 87 БК України); 11) програми підтримки національних і державних телерадіокомпаній, суспільного телебачення і радіомовлення, преси, книговидавання, державних інформаційних агентств; 12) фізична культура і спорт (за напрямами, що уточнені в п. 12 ч. 1 ст. 87 БК України); 13) державні програми підтримки регіонального розвитку та пріоритетних галузей економіки; 14) програми реставрації пам'яток архітектури, спорудження (створення) пам'ятників і монументів державного значення; 15) державні програми розвитку транспорту, дорожнього господарства, зв'язку, телекомунікацій та інформатики; 16) державні інвестиційні проекти; 17) державні програми з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки, запобігання виникненню та ліквідації надзвичайних ситуацій та наслідків стихійного лиха; 18) створення та поповнення державних запасів і резервів; 19) обслуговування державного боргу; 20) проведення виборів у випадках, передбачених законом, та всеукраїнських референдумів; 20²) виплати за державними деривативами; 20³) державне фінансове забезпечення політичних партій у формах, визначених законом; 21) інші програми, які мають винятково

державне значення. У ч. 5 ст. 30 БК України також передбачено, що видатки на виплати відповідно до бюджетних зобов'язань за державними деривативами здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України на відповідний бюджетний період.

Вказані напрями обумовлюють видатки, що здійснюються за рахунок коштів загального та спеціального фондів Державного бюджету України. Проте, в ч. 4 ст. 30 БК України додатково закріплено види видатків, які здійснюються саме за рахунок коштів спеціального Державного бюджету, що надходять до нього за рахунок надходжень, що визначені пунктами ч. 3 ст. 15, ч. 3 ст. 29 та ч. 3 ст. 30 БК України.

Видатки місцевих бюджетів і розмежування видатків між бюджетами
Види видатків бюджетів передбачено в ст. 82 БК України.

Видатки та кредитування місцевих бюджетів відповідно до ст. 70 БК України включають бюджетні призначення, встановлені рішенням про місцевий бюджет, на конкретні цілі, пов'язані з реалізацією програм та заходів згідно із ст. ст. 89–91 БК України.

Видатки місцевих бюджетів, що можуть здійснюватися з усіх місцевих бюджетів, передбачено в ст. 91 БК України.

Окремі види ***видатків можуть здійснюватися лише з бюджетів місцевого самоврядування*** (з бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад (в тому числі міст Києва і Севастополя) – ст. 89 БК України.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 2 БК України до окремого виду бюджетів місцевого самоврядування належать бюджети районів у містах (у разі їх створення), склад доходів та видатків яких визначається на підставі ч. 1 ст. 68 БК України міською радою відповідно до повноважень, переданих районним у містах радам. Розподіл обсягу міжбюджетних трансфертів між міським бюджетом та бюджетами районів у місті (у разі їх створення) здійснюється в порядку, затвердженому міською радою (ч. 2 ст. 68 БК України).

Видатки, що здійснюються винятково з бюджету АРК та обласних бюджетів – передбачено в ст. 90 БК України.

Окремо в ст. 71 БК України врегульовано питання ***бюджету розвитку місцевих бюджетів***, який є складовою частиною спеціального фонду місцевих бюджетів, зокрема структуру його надходжень (ч. 1) та витрат (ч. 2). ***Бюджет розвитку місцевих бюджетів*** – це доходи і видатки місцевого бюджету, які утворюються і використовуються для реалізації програм соціально-економічного розвитку, зміцнення матеріально-фінансової бази (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»). Натомість ***поточний бюджет*** – це доходи і видатки місцевого бюджету, які утворюються для покриття поточних видатків.

Витрати бюджету розвитку місцевих бюджетів врегульовано ч. 2 ст. 71 БК України.

Держава за принципом субсидіарності може закріплювати окремі видатки, що здійснюються за рахунок коштів загальнодержавних податків і зборів, за відповідними місцевими бюджетами, а в окремих випадках доводить бюджетні кошти на реалізацію певних функцій чи завдань держави на рівень відповідних місцевих бюджетів у формі відповідних бюджетних призначень на здійснення міжбюджетних трансфертів.

6.2. Міжбюджетні відносини

План

1. *Міжбюджетні відносини та міжбюджетні трансферти.*
2. *Види міжбюджетних трансфертів.*
3. *Трансферти, що надаються з Державного бюджету України місцевим бюджетам.*
4. *Відмінність дотації від субвенції.*
5. *Міжбюджетні трансферти між місцевими бюджетами.*

Міжбюджетні відносини – це відносини між державою, АРК та місцевим самоврядуванням щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами (ч. 1 ст. 81 БК України).

Мета регулювання міжбюджетних відносин – забезпечення відповідності повноважень на здійснення видатків, закріплених законодавчими актами за бюджетами, та фінансових ресурсів, які мають забезпечувати виконання цих повноважень (ч. 2 ст. 81 БК України).

У ч. 6 ст. 63 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» закріплено, що «кошти Державного бюджету, що передаються у вигляді дотацій та субвенцій, затверджуються у законі про Державний бюджет для кожного відповідного місцевого бюджету згідно з Бюджетним кодексом України». Тобто у такий спосіб відбувається розподіл коштів Державного бюджету України між різними місцевими бюджетами з метою збалансування бюджетної системи; і, по-друге, це зворотні відносини, зокрема, надання з місцевих бюджетів коштів до Державного бюджету України реверсної дотації для горизонтального вирівнювання податкоспроможності відповідних бюджетів. Кошти, передані державою у вигляді дотацій та субвенцій, можуть, згідно з ч. 7 ст. 63 вказаного Закону, розподілятися Верховною Радою АРК, обласними, міськими (міст республіканського АРК і міст обласного значення), районними радами між відповідними місцевими бюджетами та використовуватися для фінансування спільних проєктів відповідних територіальних громад.

Міжбюджетні трансферти – кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого (п. 32 ч. 1 ст. 2 БК України). Термін «міжбюджетний трансферт» може застосовуватися винятково до суми коштів, що переміщується між бюджетами, що належать до бюджетної системи України.

Трансферт – кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі (ч. 4 ст. 9 БК України). Тобто трансферт може бути внутрішній – міжбюджетний трансферт, або зовнішній – грант, бюджетне запозичення тощо.

Види міжбюджетних трансфертів (ст. 96 БК України):

- ✓ базова дотація;
- ✓ субвенція;
- ✓ реверсна дотація;
- ✓ додаткові дотації.

Трансферти, що надаються з Державного бюджету України місцевим бюджетам, передбачено в ст. 97 БК України.

Субвенція – це сума грошових коштів, яка виділяється з бюджету вищого рівня до бюджету нижчого рівня на певні цілі, дотримання яких є обов’язковим. Якщо цей принцип не дотримується, то фінансові ресурси підлягають зворотному поверненню. Так само зворотному поверненню підлягають залишки коштів субвенції, якщо вона була надана за рахунок загального фонду бюджету. Винятки з повернення встановлені щодо субвенції на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами (ч. 4 ст. 103³ БК України) і щодо освітньої субвенції (ч. 4 ст. 103² БК України).

Дотація (від лат. *dotatio* – дар) – сума грошових коштів, яка виділяється на безповоротній основі з бюджету вищого рівня до бюджету нижчого рівня, з метою покриття бюджетного дефіциту. Дотації надаються на умовах безповоротності і безоплатності. Визначення поняття «дотація» у БК України відсутнє.

Види дотацій:

✓ *нецільові*, на вирівнювання податкоспроможності бюджету, який його отримує (*базова дотація, реверсна дотація*);

✓ *компенсаційні (додаткові дотації)* – компенсують витрати органів місцевого самоврядування на виконання делегованих державою повноважень: 1) додаткова дотація на здійснення переданих з державного бюджету видатків з утримання закладів освіти та охорони здоров’я; 2) додаткова дотація на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів унаслідок наданих державою податкових пільг зі сплати земельного податку суб’єктам космічної діяльності та літакобудування (ст. 103 БК України) – надання державою податкових пільг, які зменшують доходи місцевих бюджетів, має супроводжуватися наданням додаткової дотації з державного бюджету місцевим бюджетам на компенсацію відповідних втрат доходів місцевих бюджетів та інші.

Кабінет Міністрів України за погодженням з Комітетом Верховної Ради України з питань бюджету, може здійснювати розподіл та перерозподіл обсягів субвенцій та додаткових дотацій з державного бюджету місцевим

бюджетам між місцевими бюджетами у межах загального обсягу відповідних субвенцій та додаткових дотацій, з урахуванням вимог, що закріплені в ч. 8 ст. 108 БК України. Розподіл додаткових дотацій між місцевими бюджетами здійснюється на підставі критеріїв, визначених Кабінетом Міністрів України (ч. 2 ст. 97 БК України).

Порядок перерахування міжбюджетних трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам, реверсної дотації, а також порядок перерахування міжбюджетних трансфертів між місцевими бюджетами визначаються Кабінетом Міністрів України і мають забезпечувати своєчасність, рівномірність, гарантованість та повноту перерахування трансфертів (ч. 2 ст. 108 БК України).

Міжбюджетні трансфери між місцевими бюджетами

Відповідно до ст. 101 БК України **Верховна Рада АРК та місцеві ради можуть передбачати у відповідних бюджетах такі види міжбюджетних трансфертів:**

✓ субвенції на утримання об'єктів спільного користування чи ліквідацію негативних наслідків діяльності об'єктів спільного користування (ст. 104 БК України);

✓ субвенції на виконання інвестиційних проєктів, у тому числі на будівництво або реконструкцію об'єктів спільного користування;

✓ дотації та інші субвенції.

Місцева рада може передати кошти на здійснення окремих видатків місцевих бюджетів іншій місцевій раді у вигляді міжбюджетного трансферту до відповідного місцевого бюджету, у тому числі якщо на території територіальної громади недостатньо бюджетних установ, інших суб'єктів господарювання комунальної власності, які забезпечують надання публічних послуг, визначених п. 2 ч. 1 ст. 86 БК України (ч. 1 ст. 93 БК України).

6.3. Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі

План

1. *Поняття програмно-цільового методу у бюджетному процесі.*
2. *Складові програмно-цільового методу.*
3. *Бюджетна програма та її складові.*
4. *Складові порядку використання бюджетних коштів.*
5. *Відповідальний виконавець бюджетних програм.*
6. *Паспорт бюджетної програми.*
7. *Бюджетні установи.*
8. *Заборони для учасників бюджетного процесу.*
9. *Кошторис бюджетної установи.*
10. *Одержувачі бюджетних коштів.*
11. *План використання бюджетних коштів.*

Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі – це метод управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результатів за рахунок коштів бюджету, із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу. Для формування бюджету за програмно-цільовим методом використовується програмна класифікація видатків та кредитування бюджету за пропозиціями, поданими головними розпорядниками бюджетних коштів (п. 42 ч. 1 ст. 2, ч. 2 ст. 10 БК України).

Запровадження у бюджетному процесі програмно-цільового методу спрямоване на:

- ✓ забезпечення прозорості бюджетного процесу, що чітко визначає цілі і завдання, на досягнення яких витрачаються бюджетні кошти, підвищення рівня контролю за результатами виконання бюджетних програм;

- ✓ забезпечення за результатами виконання бюджету здійснення оцінки діяльності учасників бюджетного процесу щодо досягнення поставлених цілей та виконання завдань, а також проведення аналізу причин неефективного виконання бюджетних програм;

- ✓ упорядкування організації діяльності головного розпорядника бюджетних коштів щодо формування і виконання бюджетних програм, шляхом чіткого розмежування відповідальності за реалізацію кожної бюджетної програми між визначеними головним розпорядником бюджетних коштів та відповідальними виконавцями бюджетних програм;

- ✓ посилення відповідальності головного розпорядника бюджетних коштів за дотримання відповідності бюджетних програм законодавчо визначеній меті його діяльності, а також за фінансове забезпечення бюджетних програм і результати їх виконання;

- ✓ підвищення якості розроблення бюджетної політики, ефективності розподілу і використання бюджетних коштів.

Складовими програмно-цільового методу є бюджетні програми, відповідальних виконавців бюджетних програм, паспорти бюджетних програм та результативні показники бюджетних програм.

Бюджетна програма – сукупність заходів, спрямованих на досягнення єдиної мети, завдань та очікуваного результату, визначення та реалізацію яких здійснює розпорядник бюджетних коштів відповідно до покладених на нього функцій (п. 4 ч. 1 ст. 2 БК України). Бюджетні програми формуються головними розпорядниками бюджетних коштів під час підготовки пропозицій до Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету) та складання бюджетного запиту, з урахуванням планів діяльності на середньостроковий період, прогнозних та програмних документів економічного і соціального розвитку (ч. 3 ст. 20 БК України).

Бюджетне призначення – це повноваження головного розпорядника бюджетних коштів, надане цим Кодексом, законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет), яке має

кількісні, часові і цільові обмеження та дозволяє надавати бюджетні асигнування (п. 8 ч. 1 ст. 2 БК України).

Типи бюджетних програм:

✓ *базового фінансування* – бюджетні програми, за якими кошти бюджету спрямовуються на забезпечення функціонування органів державної влади, інших установ та організацій, які є бюджетними установами і повністю утримуються за рахунок відповідно державного чи місцевого бюджету;

✓ *фінансування заходів* – бюджетні програми, за якими кошти бюджету спрямовуються на реалізацію заходів, а тому потребують визначення механізму їх використання.

Бюджетні програми, що передбачають фінансування здійснення заходів, за якими потребують нормативно-правового визначення механізму використання бюджетних коштів, а тому головні розпорядники коштів державного бюджету розробляють *проекти порядків використання коштів державного бюджету* (в тому числі за бюджетними програмами, вперше визначеними законом про Державний бюджет України) та забезпечують їх затвердження протягом 30 днів з дня набрання чинності законом про Державний бюджет України (ч. 7 ст. 20 БК України). Розроблення таких проектів порядків використання коштів державного бюджету за бюджетними програмами є окремим напрямом діяльності головних розпорядників бюджетних коштів згідно з ч. 5 ст. 22 БК України.

Порядок використання коштів з резервного фонду бюджету визначається та затверджується Кабінетом Міністрів України (ч. 1 ст. 24 БК України).

Складові порядку використання бюджетних коштів передбачено в ч. 7 ст. 20 БК України.

Відповідальний виконавець бюджетних програм – визначається головним розпорядником бюджетних коштів за погодженням з Міністерством фінансів України (місцевим фінансовим органом). Відповідальним виконавцем бюджетних програм може бути головний розпорядник бюджетних коштів за бюджетними програмами, виконання яких забезпечується його апаратом, та/або розпорядником бюджетних коштів нижчого рівня, який забезпечує виконання бюджетних програм у системі головного розпорядника.

На сьогодні відповідальні виконавці бюджетної програми визначаються відповідно до Порядку розроблення та виконання державних цільових програм, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 р. № 106, з числа співвиконавців відповідної затвердженої державної програми.

Паспорт бюджетної програми (п. 40 ч. 1 ст. 2 БК України) – документ, що визначає мету, завдання, напрями використання бюджетних коштів, відповідальних виконавців, результативні показники та інші

характеристики бюджетної програми відповідно до бюджетного призначення, встановленого законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет). Паспорт бюджетної програми є важливим фінансовим документом, який розробляє головний розпорядник бюджетних коштів за кожною бюджетною програмою (ч. 5 ст. 22 БК України) та протягом 45 днів з дня набрання чинності законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет) затверджує за погодженням з Міністерством фінансів України (місцевим фінансовим органом) паспорт бюджетної програми (ч. 8 ст. 20 БК України). Затвердження паспорту бюджетної програми здійснюється на другій стадії виконання бюджету за видатками та кредитуванням (ч. 1 ст. 46 БК України). Терміни подання і затвердження паспортів бюджетних програм є жорсткими, а їх порушення визначається як окремий вид порушення бюджетного законодавства (п. 17 ч. 1 ст. 116 БК України).

Ціль бюджетної програми – загальне визначення результатів, яких має досягти установа внаслідок реалізації зазначеної програми. Терміни подання і затвердження паспортів бюджетних програм є жорсткими, а їх порушення визначається як окремий вид порушення бюджетного законодавства (п. 17 ч. 1 ст. 116 БК України).

Результативні показники – це кількісні та якісні показники, які характеризують результати виконання бюджетної програми і підтверджуються офіційною державною статистичною, фінансовою та іншою звітністю, даними бухгалтерського, статистичного та внутрішньогосподарського (управлінського) обліку і які дають змогу здійснити оцінку використання коштів на виконання бюджетної програми.

Загальні вимоги до визначення результативних показників бюджетної програми затверджені наказом Міністерства фінансів України «Про результативні показники бюджетних програм» від 10.12.2010 р. № 1536.

Бюджетні установи, які в бюджетному процесі набувають статусу розпорядників бюджетних коштів: 1) повністю утримуються за рахунок відповідно державного бюджету чи місцевого бюджету та є неприбутковими (п. 12 ч. 1 ст. 2 БК України); 2) не мають права здійснювати запозичення у будь-якій формі (крім випадків, передбачених БК України) або надавати юридичним чи фізичним особам кредити з бюджету (якщо не встановлено відповідні бюджетні призначення на надання кредитів з бюджету) (ч. 4 ст. 16 БК України).

Основним документом, що визначає надходження та витрати бюджетних установ, є кошторис. **Кошторис** – основний плановий фінансовий документ бюджетної установи, яким на бюджетний період установлюються повноваження щодо отримання надходжень і розподіл бюджетних асигнувань на взяття бюджетних зобов'язань та здійснення платежів для виконання бюджетною установою своїх функцій та досягнення результатів, визначених відповідно до бюджетних призначень (п. 30 ч. 1 ст. 2 БК України).

Порядок складання, розгляду, затвердження основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2002 р. № 228.

Кошториси бюджетних установ, які в бюджетному процесі мають статус розпорядників бюджетних коштів, затверджують головні розпорядники бюджетних коштів, якщо інше не передбачено законодавством (ч. 5 ст. 22 БК України). Власне затвердження кошторисів є другою стадією виконання бюджету за видатками та кредитуванням (ч. 1 ст. 46 БК України), яка здійснюється одразу після встановлення розпорядникам бюджетних коштів (бюджетним установам) бюджетних асигнувань.

Проте є й винятки, зокрема відповідно до ст. 7 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» кошторис Верховної Ради України на наступний рік затверджується нею під час прийняття проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у другому читанні за висновками комітетів, до предмета відання яких належать питання регламенту і бюджету. Тобто, у такому разі затвердження кошторису відбувається на стадії розгляду і затвердження бюджету.

Форма кошторису затверджується Міністерством фінансів України. Її визначено наказом Міністерства фінансів України «Про затвердження документів, що застосовуються в процесі виконання бюджету» від 28.01.2002 р. № 57.

Одержувачі бюджетних коштів долучаються до виконання бюджетних програм, які спрямовані на здійснення певних заходів з метою виконання завдань та функцій органів державної влади (місцевого самоврядування). У ч. 6 ст. 22 БК України закріплено, що розпорядник бюджетних коштів може уповноважити одержувача бюджетних коштів на виконання *заходів, передбачених бюджетною програмою*, шляхом доведення йому бюджетних асигнувань та надання відповідних коштів бюджету (на безповоротній чи поворотній основі). Одержувач бюджетних коштів використовує такі кошти відповідно до вимог бюджетного законодавства на підставі **плану використання бюджетних коштів**, що містить розподіл бюджетних асигнувань.

Розпорядники бюджетних коштів беруть бюджетні зобов'язання та здійснюють платежі тільки в межах бюджетних асигнувань, установлених кошторисами, враховуючи необхідність виконання бюджетних зобов'язань минулих років (ч. 1 ст. 48 БК України).

На всіх стадіях бюджетного процесу його учасники, в межах своїх повноважень, здійснюють оцінку ефективності бюджетних програм. До них передусім належать Рахункова палата (ч. 1 ст. 62 БК України); Міністерство фінансів України, як центральний орган державної влади, що забезпечує формування державної бюджетної політики (ч. 1 ст. 36 БК України); місцеві фінансові органи (ч. 3 ст. 111 БК України); органи Державної аудиторської

служби (ч. 1 ст. 113 БК України); головні розпорядники бюджетних коштів (п. 7 ч. 5 ст. 22 БК України) та розпорядники бюджетних коштів нижчого рівня в особі їх керівників щодо своїх закладів та підвідомчих бюджетних установ.

6.4. Правові основи кредитування бюджету

План

1. *Поняття та особливості кредитування бюджету (кредитування за рахунок бюджетних коштів).*
2. *Повернення кредитів до бюджету (щодо кредитування бюджету).*

Кредитування бюджету – це операції з надання коштів з державного бюджету на умовах повернення, платності та строковості, внаслідок яких виникають зобов'язання перед державним бюджетом (надання кредитів з державного бюджету), та операції з повернення таких коштів до державного бюджету (повернення кредитів до державного бюджету). До кредитів з державного бюджету також належать бюджетні позички та фінансова допомога з державного бюджету на поворотній основі (п. 31 ч. 1 ст. 2 БК України).

Види кредитування бюджету:

1) зовнішнє кредитування бюджету: у п. 14 ст. 85 Конституції України закріплено повноваження Верховної Ради України із затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям. Відповідно до ч. 2 ст. 9 Закону України «Про міжнародні договори» міжнародні договори України з питань надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, підлягають ратифікації;

2) внутрішнє кредитування бюджету:

2.1) позики на покриття тимчасових касових розривів, що надаються за рахунок коштів єдиного казначейського рахунку за користування цими коштами з обов'язковим їх поверненням до кінця поточного бюджетного періоду:

- Державному бюджету, які залучаються Казначейством України за погодженням з Міністерством фінансів України на поворотній основі для покриття тимчасових касових розривів загального фонду державного бюджету з дотриманням граничного обсягу дефіциту державного бюджету (абз. 2 ч. 4 ст. 43 БК України);

- місцевим бюджетам, які залучаються Казначейством України за погодженням з Міністерством фінансів України на поворотній основі для покриття тимчасових касових розривів місцевих бюджетів. У разі розміщення коштів місцевого бюджету на депозитах та/або обслуговування коштів місцевого бюджету в частині бюджету розвитку та власних надходжень бюджетних установ в установах банків обсяги тимчасових

касових розривів за загальним фондом такого місцевого бюджету не покриваються за рахунок коштів єдиного казначейського рахунку (абз. 1 ч. 4, ч. 5 ст. 43, п. 2 ч. 1 ст. 73 БК України);

- Пенсійному фонду України, які надаються Казначейством України на договірних умовах без нарахування відсотків за користування цими коштами з метою покриття його тимчасових касових розривів, що пов'язані з виплатою пенсій, – у межах фактичного дефіциту коштів на цю мету (абз. 1 ч. 4 ст. 43 БК України);

2.2) кредитування (з) бюджету відповідно до бюджетної програми. Правові підстави надання таких кредитів досить часто закріплюються в спеціальних законах, зокрема на сьогодні, це Закони України «Про фермерське господарство» (ст. 11), «Про державну підтримку сільського господарства України» (ст. 13), «Про основні засади молодіжної політики» (ст. ст. 16, 17) та інші. Надання кредитів за рахунок бюджетних коштів суб'єктами господарювання на пільгових умовах є формою державної допомоги, що підпадає під регулювання Закону України «Про державну допомогу суб'єктами господарювання»;

2.3) кредитування за рахунок залучених коштів (кредитів (позик), залучених державою, обласною чи міською радою), шляхом взяття державного (місцевого) запозичення).

Суб'єкти господарювання, щодо яких приймається рішення про надання їм кредитів (позик), за рахунок коштів, залучених державою (АРК, обласною радою чи міською територіальною громадою) у формі державного (місцевого) запозичення, зобов'язані відповідно до ч. 5 ст. 17 БК України надати майнове або інше забезпечення виконання зобов'язань та сплатити до Державного бюджету України (відповідного місцевого бюджету) плату за їх отримання у розмірі, встановленому Кабінетом Міністрів України (Верховною Радою АРК, обласною чи міською радою), якщо інше не передбачено законом про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет).

Операції з надання кредитів здійснюються шляхом проведення платежів з реєстраційних, спеціальних реєстраційних рахунків кредиторів, відкритих в органах Казначейства, відповідно до кошторисів та планів надання кредитів із загального фонду державного бюджету, планів спеціального фонду державного бюджету (за винятком власних надходжень бюджетних установ та відповідних видатків) або планів використання бюджетних коштів відповідно до умов кредитних договорів, що передбачено в Порядку казначейського обслуговування державного бюджету за витратами, який затверджений наказом Міністерства фінансів України від 24.12.2012 р. № 1407.

Казначейство контролює цільове спрямування бюджетних коштів на стадії проведення платежу на підставі підтвердних документів, наданих кредиторами.

Останньою підстадією виконання бюджету за видатками і кредитуванням є **повернення кредитів до бюджету (щодо кредитування бюджету)**. Так, у разі надання кредитів з бюджету, у позичальників виникає заборгованість перед бюджетом, а точніше перед публічним утворенням, власником бюджетних коштів, які були надані у формі кредиту. З моменту надання кредитів з бюджету на суму отриманих з бюджетних коштів права кредитора та право вимагати від позичальників повернення таких кредитів до бюджету у повному обсязі переходять до держави (АРК, територіальної громади) (ст. 50 БК України). Кредити повертаються відповідно до графіка повернення, до визначається в кредитній угоді, що укладається розпорядником (одержувачем) бюджетних коштів, з однієї сторони, та позичальником, з іншої.

Важливим аспектом є те, що в разі невиконання умов надання кредиту за рахунок бюджетних коштів (позики, фінансової допомоги тощо): 1) якщо позичальником є фізична особа, стягувачем виступатиме – розпорядник (одержувач) бюджетних коштів, який діяв як кредитор; 2) якщо позичальником є суб'єкт господарювання, то органом стягнення виступає податковий орган (ч. 9 ст. 17 та ч. 2 ст. 50 БК України).

Позовна давність на вимоги щодо погашення такої заборгованості суб'єкта господарювання перед державою (АРК, обласною радою чи міською територіальною громадою) не поширюється (ч. 1 ст. 50 та ч. 9 ст. 17 БК України).

Забороняється списання заборгованості суб'єктів господарювання перед державою (АРК, обласною радою чи міською територіальною громадою) за кредитами (позиками), залученими державою (АРК, обласною радою чи міською територіальною громадою) або під державні (місцеві) гарантії, кредитами з бюджету, крім заборгованості суб'єктів господарювання, визнаних у встановленому порядку банкрутами, вимоги щодо погашення заборгованості яких не були задоволені у зв'язку з недостатністю їхніх активів, і стосовно яких проведено державну реєстрацію припинення юридичної особи у зв'язку з визнанням її банкрутом, а також крім заборгованості, щодо стягнення якої судом прийнято рішення не на користь держави, яке набрало законної сили, та/або стягнення якої в судовому порядку є неможливим або недоцільним (ч. 14 ст. 17 БК України). Порядок списання такої заборгованості визначається Кабінетом Міністрів України.

6.5. Бюджетний контроль та відповідальність за порушення бюджетного законодавства

План

- 1. Бюджетний контроль і суб'єкти контролю за дотриманням бюджетного законодавства.*
- 2. Порушення бюджетного законодавства.*
- 3. Види порушень бюджетного законодавства.*
- 4. Заходи впливу на учасників бюджетного процесу за порушення бюджетного законодавства.*

Контроль за дотриманням бюджетного законодавства спрямований на забезпечення ефективного і результативного управління бюджетними коштами та здійснюється на всіх стадіях бюджетного процесу його учасниками відповідно до БК України та іншого законодавства, а також забезпечує (ч. 1 ст. 26 БК України):

- 1) оцінку управління бюджетними коштами (включаючи проведення державного фінансового аудиту);
- 2) правильність ведення бухгалтерського обліку та достовірність фінансової і бюджетної звітності;
- 3) досягнення економії бюджетних коштів, їх цільового використання, ефективності і результативності в діяльності розпорядників бюджетних коштів шляхом прийняття обґрунтованих управлінських рішень;
- 4) проведення аналізу та оцінки стану фінансової і господарської діяльності розпорядників бюджетних коштів;
- 5) запобігання порушенням бюджетного законодавства та забезпечення інтересів держави і територіальних громад у процесі управління об'єктами державної та комунальної власності;
- 6) обґрунтованість планування надходжень і витрат бюджету.

Суб'єкти контролю за дотриманням бюджетного законодавства:

1. *Верховна Рада України.*

Повноваження *Комітету Верховної Ради України з питань бюджету* в сфері контролю за дотриманням бюджетного законодавства закріплені в ч. 2 ст. 109, а також в інших положеннях БК України. Повноваження ж *інших комітетів* у сфері бюджетного контролю закріплені в ч. 3 ст. 109 БК України, а також Законі України «Про комітети Верховної Ради України» від 04.04.1995 р.;

2. *Рахункова палата;*
3. *Міністерство фінансів України;*
4. *місцеві фінансові органи;*
5. *Державна казначейська служба України (Казначейство України);*
6. *органи державного фінансового контролю на чолі з Державною аудиторською службою України;*
7. *Верховна Рада АРК та відповідні місцеві ради;*
8. *головні розпорядники бюджетних коштів.*

Порушення бюджетного законодавства – це порушення учасником бюджетного процесу встановлених БК України чи іншим бюджетним законодавством норм щодо складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджету та звітування про його виконання (ч. 1 ст. 116 БК України).

Види порушень бюджетного законодавства закріплені в ч. 1 ст. 116 БК України).

Посадові особи, з вини яких допущено порушення бюджетного законодавства, несуть цивільну, дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з законом. Порушення бюджетного

законодавства, вчинене розпорядником чи одержувачем бюджетних коштів, може бути підставою для притягнення до відповідальності згідно з законами України його керівника чи інших відповідальних посадових осіб, залежно від характеру вчинених ними діянь (ч. ч. 1, 2 ст. 120 БК України).

Заходи впливу до учасників бюджетного процесу за порушення бюджетного законодавства (ст. 117 БК України):

✓ попередження про неналежне виконання бюджетного законодавства з вимогою щодо усунення порушення бюджетного законодавства

- ✓ зупинення операцій з бюджетними коштами;
- ✓ призупинення бюджетних асигнувань;
- ✓ зменшення бюджетних асигнувань;
- ✓ повернення бюджетних коштів до відповідного;
- ✓ зупинення дії рішення про місцевий бюджет ;
- ✓ безспірне вилучення коштів з місцевих;
- ✓ інші заходи впливу, які можуть бути визначені законом.

Форма та порядок складання протоколу про порушення бюджетного законодавства встановлюються Міністерством фінансів України, а саме – затверджені наказом Міністерства фінансів України від 15.11.2010 р. № 1370.

Не допускається застосування заходів впливу за порушення бюджетного законодавства, визначених ст. 117 БК України, за раніше виявлені і усунені порушення бюджетного законодавства.

Рішення про застосування заходу впливу за порушення бюджетного законодавства відповідно до ст. 124 БК України може бути оскаржено у порядку, встановленому законом, зокрема в органі, що його виніс, або в суді протягом 10 днів з дня його винесення, якщо інше не передбачено законом.

Оскарження рішення про застосування заходу впливу за порушення бюджетного законодавства не зупиняє виконання зазначеного рішення (ч. 2 ст. 124 БК України). У разі визнання судом рішення про застосування заходу впливу за порушення бюджетного законодавства повністю чи частково незаконним особою, щодо якої воно було винесено, поновлюються обмежені таким рішенням права (ч. 3 ст. 124 БК України).

Література до теми 6

1. Буряк І.В. Фінансово-правове регулювання місцевих гарантій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2019. 236 с.

2. Дмитрик О.О., Такарева К.О. Державні та місцеві гарантії як форми державної підтримки суб'єктів господарювання. Право та інноваційне суспільство. 2019. № 2 (13). С. 53–61.

3. Заверуха І.Б. Проблеми правового регулювання державного боргу України: дис. ... докт. юрид. наук. Львів, 2007. 442 с.

4. Кулик О. Система державної допомоги в Україні: як європейські вимоги можуть зробити її більш ефективною. Київ: ГО «Український центр європейської політики», 2019. 60 с.

5. Латковський П.П. Правове регулювання бюджетного контролю в Україні: монографія. Чернівці: Технодрук, 2019. 267 с.

6. Лямзіна О.В., Гарбінська-Руденко А.В. Поняття та значення державного боргу України в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 4. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/267661>.

7. Міжнародний досвід реструктуризації державного боргу у вимірі України. Національний інститут стратегічних досліджень. 2022. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/mizhnarodnyy-dosvid-restrukturyzatsiyi-derzhavnoho-borhu-u-vymiri-ukrayiny>.

8. Музика-Стефанчук О. А., Якимчук Н. Я. Сучасне фінансове право. Право публічних фінансів: підручник. Київ: АртЕк, 2024. 656 с. URL: <https://stefanchuk.com/wp-content/uploads/2024/03/Музика-Стефанчук-О.А.-Якимчук-Н.Я.-Сучасне-фінансове-право.-Право-публічних-фінансів.-Підручник.pdf>.

9. Назар Ю.С. Протидія порушенням бюджетного законодавства: монографія. Львів: СПОЛОМ, 2021. 453 с.

10. Рядінська В.О., Нефьодов С.В. Фінансово-правове регулювання надання державних (місцевих) гарантій в Україні: монографія. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 182 с.

11. Скороход Г.М. Адміністративно-правове регулювання державного боргу України. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 237 с.

12. Якимчук Н. Вплив концепції обмеженого імунітету держави на трансформацію окремих положень бюджетного законодавства. Публічне право. 2017. № 3. С. 102–108.

13. Якимчук Н.Я. Актуальні питання розмежування приватно-правового та фінансово-правового регулювання відносин в сфері бюджетного кредитування. Вісник Національної академії прокуратури України. 2011. № 3. С. 62–68.

ТЕМА 7

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ПУБЛІЧНИХ ФОНДІВ КОШТІВ І ЦІЛЮВИХ БЮДЖЕТНИХ ФОНДІВ КОШТІВ

7.1. Поняття і види публічних фондів коштів

План

1. *Публічні фонди коштів і публічні фонди грошових коштів.*
2. *Види публічних фондів коштів.*

Поняття «фонд» використовується для характеристики як суб'єкта – передусім юридичної особи в організаційно-правовій формі установи, так і як об'єкта – фонду коштів, фінансових ресурсів, створеного з певною метою. Слід зазначити, що в ЦК України відсутнє визначення поняття «фонд», проте вживаються терміни «Пенсійний фонд» (ст. 105), «фонд соціального страхування» (ст. 112), «резервний фонд» (ст. 158), «статутний фонд» (ст. 407), «статутний капітал» (ст. 158) та інші. В інших законах можна зустріти дуже широке коло понять із застосуванням терміна «фонд».

Публічні фонди коштів утворюються на підставі закону як складові бюджетної системи України, та інші цільові державні фонди коштів. Саме публічні фонди коштів формують каркас, структуру фінансової системи. Правовий режим їх функціонування прямо впливає на зміст фінансових відносин, що відбуваються між ними та іншими ланками фінансової системи, а динамічним елементом системи є фінансові відносини (тобто фінанси), об'єднані за їх змістом та правовою природою в окремі ланки (інститути), що натомість підпадають під публічно- чи приватно-правове регулювання.

Обов'язкові критерії визнання публічності фонду коштів:

- ✓ публічний фінансовий інтерес функціонування та використання коштів;
- ✓ спільна (загальносупільна) мета функціонування, спрямування коштів на задоволення загальносупільних визнаних потреб;
- ✓ некомерційність;
- ✓ установлений законом публічно-правовий режим функціонування фонду коштів, управління фондом органами державної влади, АРК чи місцевого самоврядування або уповноваженим ними суб'єктом;
- ✓ є об'єктом публічного фінансового контролю;
- ✓ окреслені законом джерела надходжень, форми розподілу і напрями використання грошового фонду, спрямування коштів у разі ліквідації до державного (місцевого) бюджету.

Коли йдеться про кошти публічних фондів коштів, то *ознака публічності* правового режиму використання його коштів «переходить» на такі кошти. Відповідно до Закону України «Про відкритість використання публічних коштів» від 11.02.2015 р. **публічні кошти** – це кошти державного

бюджету (крім таємних видатків), бюджету АРК та місцевих бюджетів, кредитні ресурси, надані під державні та місцеві гарантії, кошти НБУ, державних банків, державних цільових фондів, Пенсійного фонду України, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також кошти суб'єктів господарювання державної і комунальної власності, отримані ними від їхньої господарської діяльності.

Близькі за значенням до публічних фондів і такими, що володіють ознаками публічності, є т. зв. *квазіпублічні (парафіскальні) фонди*. Вони відрізняються від публічних тим, що не перебувають у державній власності, власності АРК чи комунальній власності, а також управління їх коштами здійснюється суб'єктами громадянського суспільства, а не органами державної влади, АРК чи місцевого самоврядування або уповноваженими ними суб'єктами. **До квазіпублічних (парафіскальних) фондів коштів можна віднести:**

✓ фонди, утворені суб'єктами громадянського суспільства, діяльність яких не націлена на отримання прибутку, які з моменту їх створення підпадають під публічно-правовий режим їх функціонування (фонд Федерації профспілок України, благодійні фонди, виборчі фонди партій тощо). Наприклад, благодійні фонди створюються як інститут громадянського суспільства задля реалізації функцій різного значення, вони отримуються можливості акумулювання коштів і їхнього подальшого спрямування на забезпечення потреб, які і для держави, і для суспільства є пріоритетними. Держава сприяє діяльності таких фондів шляхом надання податкових пільг благодійникам, аби підтримувати взаємодію із такими фондами;

✓ фонди, які створюються приватними суб'єктами господарювання в обов'язковому порядку, з публічною метою, використовуються винятково на встановлені законом цілі і перебувають під публічним фінансовим контролем. Наприклад, тарифні кошти за спожиті послуги у сфері енергетики та комунальних послуг, які акумулюються на поточних рахунках із спеціальним режимом використання надавачів відповідних послуг та підпадають під публічно-правовий режим їх функціонування.

7.2. Правовий режим цільових бюджетних фондів коштів

План

1. *Державний фонд регіонального розвитку.*
2. *Державний дорожній фонд.*
3. *Державний фонд внутрішніх водних шляхів.*
4. *Державний фонд поводження з радіоактивними відходами.*
5. *Державний фонд розвитку водного господарства.*
6. *Державний фонд декарбонізації та енергоефективної трансформації.*

Державний фонд регіонального розвитку створюється у складі державного бюджету на підставі ст. 24¹ БК України. При складанні Бюджетної декларації та проєкту Державного бюджету України, державний фонд регіонального розвитку визначається в обсязі не менше 1,5% прогнозного обсягу доходів загального фонду проєкту Державного бюджету України на відповідний бюджетний період (ця вимога законодавства зупинена на 2024 р.). Кошти фонду спрямовуються на виконання інвестиційних програм і проєктів регіонального розвитку, що мають за мету розвиток регіонів і відповідають пріоритетам, визначеним Державною стратегією регіонального розвитку та відповідними регіональними стратегіями розвитку.

Відбір інвестиційних проєктів відбувається спеціально утвореною комісією для оцінки та відбору програм і проєктів. На реалізацію інвестиційних програм і проєктів регіонального розвитку, що мають за мету розвиток регіонів у частині розвитку спортивної інфраструктури, передбачається не менше 10% коштів державного фонду регіонального розвитку. Програми і проєкти, що реалізуються за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку, підлягають співфінансуванню з місцевих бюджетів в обсязі не менше 10%.

Державний дорожній фонд – утворюється на підставі ст. 24² БК України у складі спеціального фонду Державного бюджету України щорічно.

Джерела формування державного дорожнього фонду:

- ✓ доходи державного бюджету, визначені пунктами 1–3, 6, 6⁻², 6⁻³, 6⁻⁴, 6⁻⁵, 6⁻⁸, 6⁻⁹ ч. 3 ст. 29 БК України;
- ✓ державні запозичення, залучені згідно з п. 1 ч. 3 ст. 15 БК для реалізації інвестиційних проєктів на розвиток мережі та утримання автомобільних доріг загального користування;
- ✓ 2⁻¹) надходження, отримані за рахунок запозичень, залучених під державні гарантії, на розвиток мережі та утримання автомобільних доріг загального користування державного значення;
- ✓ інші надходження, визначені законом про Державний бюджет України.

Враховуючи положення ч. 4 ст. 3 «Про джерела фінансування дорожнього господарства України», **кошти державного дорожнього фонду спрямовуються на:**

- ✓ фінансове забезпечення будівництва, реконструкції, ремонту і утримання автомобільних доріг загального користування державного значення та інших заходів – 60%;
- ✓ фінансове забезпечення будівництва, реконструкції, ремонту і утримання автомобільних доріг загального користування місцевого значення, вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах та

інших заходів (у вигляді субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам);

- ✓ виконання боргових зобов'язань за запозиченнями, отриманими державою або під державні гарантії, на розвиток мережі та утримання автомобільних доріг загального користування;

- ✓ фінансове забезпечення заходів із забезпечення безпеки дорожнього руху відповідно до державних програм;

- ✓ формування державного фонду внутрішніх водних шляхів.

Державний фонд внутрішніх водних шляхів – утворюється у складі спеціального фонду Державного бюджету України відповідно до ст. 24⁵ БК України, кошти на який виділяються відповідно до бюджетної програми. Головним розпорядником бюджетних коштів та відповідальним виконавцем бюджетної програми є Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України (далі – Мінінфраструктури), а одержувачем бюджетних коштів є державне підприємство, що належить до сфери управління цього Міністерства, основним завданням якого є обслуговування внутрішніх водних шляхів. **Джерела формування державного фонду внутрішніх водних шляхів:**

- ✓ частина коштів державного дорожнього фонду та доходи державного бюджету, визначені п. 3¹, 13-9 ч. 3 ст. 29 БК України;

- ✓ державні запозичення, залучені згідно з п. 1 ч. 3 ст. 15 БК України для реалізації інвестиційних проєктів з будівництва, реконструкції та розвитку стратегічних об'єктів інфраструктури внутрішнього водного транспорту;

- ✓ кошти від реалізації ґрунту (мінеральної сировини), що вилучається у результаті проведення шляхових робіт, державним підприємством, що належить до сфери управління центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері внутрішнього водного транспорту, до основних завдань якого належить обслуговування внутрішніх водних шляхів;

- ✓ інші надходження, визначені законом про Державний бюджет України.

Кошти державного фонду внутрішніх водних шляхів спрямовуються на фінансове забезпечення:

- ✓ обслуговування внутрішніх водних шляхів для утримання їх у судноплавному стані;

- ✓ будівництва, реконструкції, ремонту і утримання стратегічних об'єктів інфраструктури внутрішнього водного транспорту;

- ✓ здійснення заходів із забезпечення безпеки судноплавства на внутрішніх водних шляхах;

- ✓ навігаційно-гідрографічного забезпечення судноплавства на внутрішніх водних шляхах;

- ✓ функціонування, реконструкції, ремонту та розвитку річкової інформаційної служби;

- ✓ заходів з розвитку інфраструктури внутрішнього водного транспорту відповідно до державних програм;

- ✓ утримання, реконструкції, ремонту, у тому числі капітального, технічного переоснащення та охорони судноплавних гідротехнічних споруд (судноплавних шлюзів), а також витрат на використання цих споруд для пропуску суден;

- ✓ виконання боргових зобов'язань за запозиченнями, отриманими державою або під державні гарантії, на розвиток та утримання внутрішніх водних шляхів;

- ✓ функціонування державного підприємства, що належить до сфери управління центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері внутрішнього водного транспорту, до основних завдань якого належить обслуговування внутрішніх водних шляхів, для їх утримання у судноплавному стані, у тому числі витрат на використання судноплавних шлюзів для пропуску суден.

Державний фонд поводження з радіоактивними відходами – утворюється у складі спеціального фонду Державного бюджету України відповідно до ст. 24³ БК України, кошти на який виділяються відповідно до окремої бюджетної програми. Розпорядниками коштів фонду є бюджетні установи, що належать до сфери його управління і виконують роботи та заходи з поводження з радіоактивними відходами, а одержувачами коштів фонду є суб'єкти господарювання, що належать до сфери управління Державного агентства України з управління зоною відчуження.

Джерела формування фонду: 1) надходження, визначені п. 7-4 ч. 3 ст. 29 БК України; 2) інші надходження, передбачені законом.

Кошти фонду спрямовуються на: 1) проєктування, будівництва, прийняття в експлуатацію, експлуатації, ремонту, реконструкції комплексу виробництв із дезактивації, перевезення, переробки, зберігання та захоронення радіоактивних відходів та об'єктів інфраструктури, що з ним пов'язані; 2) проєктування, будівництва, введення в експлуатацію, експлуатації, зняття з експлуатації або закриття (консервації), ремонту, реконструкції сховищ радіоактивних відходів, вилучення радіоактивних відходів з аварійних, законсервованих, а також діючих сховищ і пунктів тимчасового зберігання та перевезення їх у сховища, які розташовані у зоні відчуження; та інші напрями.

Державний фонд розвитку водного господарства утворюється у складі спеціального фонду Державного бюджету України відповідно до ст. 24⁴ БК України; на його функціонування спрямовуються кошти Державного бюджету України відповідно до цільової програми. Головним розпорядником бюджетних коштів, що виділяються на функціонування фонду, є Міндовкілля, відповідальний виконавець бюджетної програми –

Держводагентство, розпорядниками бюджетних коштів нижчого рівня є Держводагентство, бюджетні установи та організації, що належать до сфери його управління, а одержувачами бюджетних коштів є державні підприємства, що належать до сфери управління Держводагентства. Розподіл (перерозподіл) бюджетних коштів між адміністративно-територіальними одиницями у розрізі розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня та одержувачів бюджетних коштів здійснюється відповідно до плану заходів з першочергового забезпечення сільських населених пунктів централізованим водопостачанням (далі – план заходів). Для розгляду пропозицій щодо формування плану заходів, Держводагентство утворює комісію із залученням представників Міндовкілля та затверджує її персональний склад.

Джерела формування державного фонду розвитку водного господарства:

- ✓ доходи державного бюджету, визначені п. 13⁻³ ч. 3 ст. 29 БК України;
- ✓ інші надходження, визначені законом про Державний бюджет України.

Кошти державного фонду розвитку водного господарства спрямовуються на фінансове забезпечення заходів з: 1) експлуатації водогосподарського комплексу; 2) будівництва та реконструкції меліоративних систем; 3) захисту від шкідливої дії вод сільських населених пунктів та сільськогосподарських угідь; 4) централізованого водопостачання сільських населених пунктів, які користуються привізною водою; 5) модернізації та розвитку водогосподарського комплексу.

Державний фонд декарбонізації та енергоефективної трансформації (ст. 24⁶ БК України) – створюється у складі спеціального фонду Державного бюджету України.

Джерела формування державного фонду декарбонізації та енергоефективної трансформації:

- ✓ доходи державного бюджету, визначені п. 7-5 ч. 3 ст. 29 БК України;
- ✓ державні запозичення, залучені для реалізації інвестиційних проектів у сфері енергоефективності, збільшення використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива і скорочення викидів вуглецю;
- ✓ інші надходження, визначені законом про Державний бюджет України.

Кошти державного фонду декарбонізації та енергоефективної трансформації спрямовуються на:

- ✓ фінансове забезпечення заходів та державних цільових програм у сфері енергоефективності, збільшення використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива і скорочення викидів вуглецю;

✓ фінансове забезпечення компенсації, відшкодування, здешевлення зобов'язань фізичних та юридичних осіб за кредитними та лізинговими договорами, які укладені для реалізації енергоефективних заходів, впровадження енергосервісу, збільшення використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива і скорочення викидів вуглецю;

✓ виконання боргових зобов'язань за запозиченнями, отриманими державою на реалізацію інвестиційних проектів у сфері енергоефективності, збільшення використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива і скорочення викидів вуглецю.

Порядок використання коштів державного фонду декарбонізації та енергоефективної трансформації затверджується Кабінетом Міністрів України.

7.3. Правовий режим державних цільових фондів пенсійного та соціального страхування і захисту

План

1. *Особливості цільових фондів пенсійного та соціального страхування і захисту.*

2. *Пенсійний фонд України.*

3. *Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.*

4. *Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю.*

Засади розмежування фондів коштів (страхових фондів), що утворюються державою у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування, закріплені в Законі України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 14.01.1998 р. № 16/98-ВР (далі – Закон № 16).

Страхові фонди є органами, які здійснюють керівництво та управління за визначеними законом видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, провадять акумуляцію страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечують фінансування виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням та здійснюють інші функції згідно з затвердженими статутами (ст. 14 Закону № 16).

У ст. 6 Закону № 16 встановлено, що **страховиками є цільові страхові фонди, зокрема із:**

✓ пенсійного страхування (нині – Пенсійний фонд України);
✓ страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань (нині – Пенсійний фонд України);

✓ страхування на випадок безробіття (нині – Фонд соціального страхування на випадок безробіття, коштами якого управляють центри зайнятості).

Кошти цільових страхових фондів відповідно до ст. 14 Закону № 16 не включаються до складу Державного бюджету України.

Цільові страхові фонди беруть на себе зобов'язання щодо надання застрахованим особам матеріального забезпечення і соціальних послуг при настанні страхових випадків, а об'єктом загальнообов'язкового державного соціального страхування є страховий випадок, із настанням якого у застрахованої особи (члена її сім'ї, іншої особи) виникає право на отримання матеріального забезпечення та соціальних послуг, передбачених ст. 25 Закону № 16.

Склад коштів фондів соціального страхування (кошти загальнообов'язкового державного соціального страхування):

- ✓ страхові внески;
- ✓ бюджетні надходження та кошти з інших джерел, що надходять для здійснення загальнообов'язкового державного соціального страхування відповідно до закону (див. п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про відкритість використання публічних коштів»).

Страхові внески на сьогодні включають низку платежів, основними серед яких є кошти єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ), а тому часто як тотожне йому в законодавстві вживається поняття «страхові кошти».

Страхові кошти (ЄСВ), акумульовані на централізованих рахунках податкових органів, відповідно до ч. 1 ст. 11 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 р. автоматично відповідно до визначених законом пропорцій, перераховуються *на централізовані рахунки Пенсійного фондів та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування*, а з дня набрання чинності законом про запровадження перерахування страхових внесків до Накопичувального фонду (п. 1 Розділу XV Закону № 1058) будуть зараховуватися *і на рахунки Накопичувального пенсійного фонду та недержавних пенсійних фондів* (у випадках, передбачених законом).

Оскільки накопичувальна система пенсійного страхування ще не запроваджена, на сьогодні страхові кошти акумулюються до Пенсійного фонду України та до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Пенсійний фонд України

Пенсійний фонд України, з одного боку, є суб'єктом – органом державної влади, а з іншого – цільовим державним фондом коштів, які спрямовують на реалізацію державою функції пенсійного забезпечення.

Відповідно до ч. 1 ст. 58 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. № 1058-IV (далі – Закон № 1058), **Пенсійний фонд є органом, який здійснює керівництво та управління:**

- ✓ солідарною системою;
- ✓ загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та медичним страхуванням;
- ✓ забезпечує збирання, акумуляцію та облік страхових внесків;
- ✓ призначає пенсії та готує документи для її виплати;
- ✓ забезпечує своєчасне і в повному обсязі фінансування виплати пенсій, допомоги на поховання, виплат за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- ✓ здійснює контроль за цільовим використанням коштів Пенсійного фонду;
- ✓ вирішує питання, пов'язані з веденням обліку пенсійних активів застрахованих осіб на накопичувальних пенсійних рахунках;
- ✓ здійснює адміністративне управління Накопичувальним фондом, соціальні та інші виплати, передбачені законодавством України, та інші функції, передбачені цим Законом, Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та статутом Пенсійного фонду.

Органи управління Пенсійного фонду України:

- ✓ правління;
- ✓ виконавча дирекція.

Згідно з п. 7 Положення № 280 Пенсійний фонд України здійснює свої повноваження безпосередньо та через утворені в установленому порядку територіальні органи. Система територіальних органів, яку утворюють Головні управління Пенсійного фонду України в АРК, областях, містах Києві та Севастополі разом з управліннями Фонду в районах, містах, районах у містах, а також об'єднаними управліннями, має чітко виражену «ієрархічну структуру»: Фонд → головне управління Фонду → управління Фонду.

Кошти Пенсійного фонду не включаються до складу Державного бюджету України.

Бюджет Пенсійного фонду України – це план утворення і використання цільового страхового фонду, що формується за рахунок надходжень від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та надходжень з інших джерел, визначених Законом.

Джерела формування коштів Пенсійного фонду України передбачено в ст. 72 Закону № 1058. Кошти Пенсійного фонду відповідно до ч. 2 ст. 76 Закону № 1058 зараховуються на єдиний рахунок Пенсійного фонду і зберігаються на окремих рахунках територіальних органів Пенсійного фонду в уповноваженому банку. Відповідно до пп. 2 п. 14 Розділу VI БК України кошти фондів загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування обслуговуються органами Казначейства України. Відповідно до Положення про Пенсійний фонд України, затвердженого

постановою Кабінету Міністрів України від 23.07.2014 р. № 280, Пенсійний фонд України має рахунки в органах Державної казначейської служби України та уповноважених банках.

Напрями використання коштів Пенсійного фонду України (ст. 72¹ Закону № 1058):

- ✓ виплата пенсій, передбачених Законом;
- ✓ здійснення страхових виплат та фінансування заходів з профілактики страхових випадків, передбачених Законом України «Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування»);
- ✓ надання соціальних послуг, передбачених законами України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» та «Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування»;
- ✓ фінансування адміністративних витрат, пов’язаних з виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду України;
- ✓ оплата послуг з виплати та доставки пенсій;
- ✓ формування резерву коштів Пенсійного фонду України.

Казначейство України за погодженням з Міністерством фінансів України, має право залучати на поворотній основі кошти єдиного казначейського рахунку для покриття тимчасових касових розривів місцевих бюджетів, Пенсійного фонду України (ч. 4 ст. 43 БК України).

Фонд загальнообов’язкового державного соціального страхування на випадок безробіття

Згідно із Законом України «Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 02.03.2000 р. № 1533-III (далі – Закон № 1533) Фонд загальнообов’язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття створено для управління страхуванням на випадок безробіття, акумуляції страхових внесків, контролю за використанням коштів, виплати забезпечення та надання соціальних послуг, здійснення інших функцій згідно із цим Законом і статутом Фонду.

Фонд є цільовим централізованим страховим фондом, який у своїй діяльності співпрацює з іншими страховими фондами, що здійснюють загальнообов’язкове державне соціальне страхування, у проведенні заходів, пов’язаних з виплатою забезпечення та наданням соціальних послуг, і має право в кожному конкретному разі приймати спільні рішення щодо фінансування цих заходів (ч. 1 ст. 20 Закону № 1533).

Кошти Фонду не включаються до складу Державного бюджету України (ч. 5 ст. 8 Закону № 1533).

Управління Фондом здійснюють правління Фонду та виконавча дирекція Фонду.

Правління Фонду складається з представників від держави, застрахованих осіб та роботодавців, які виконують свої обов’язки на громадських засадах.

Основні напрями діяльності Фонду:

- ✓ управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням на випадок безробіття;
- ✓ акумуляція надходжень від сплати єдиного внеску, фінансових санкцій відповідно до Закону України «Про збір та облік єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття»;
- ✓ контроль за надходженням страхових внесків відповідно до закону;
- ✓ контроль за використанням коштів;
- ✓ виплата матеріального забезпечення та надання соціальних послуг.

До коштів страхування на випадок безробіття застосовується казначейське обслуговування в порядку, передбаченому для обслуговування Державного бюджету України ч. 5 ст. 16 Закону № 1533; у пп. 2 п. 14 Розділу VI БК України закріплено, що кошти Фонду обслуговуються органами Казначейства України. Порядок казначейського обслуговування коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2022 р. № 1465.

Бюджет Фонду соціального страхування на випадок безробіття – це план формування фінансових ресурсів за рахунок частки єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та інших не заборонених законом надходжень, та їх використання для забезпечення виконання завдань і функцій, передбачених законами України.

Джерела формування коштів Фонду соціального страхування на випадок безробіття (ч. 2 ст. 16 Закону № 1533):

- ✓ *страхові внески страховальників* – роботодавців, застрахованих осіб, що сплачуються на умовах і в порядку, передбачених цим Законом та іншими законодавчими актами у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування, зокрема Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 р.;
- ✓ *кошти державного бюджету*, що спрямовуються до Фонду у випадках, установлених законом;
- ✓ *суми фінансових санкцій*, застосованих відповідно до цього Закону та Закону України «Про зайнятість населення», інших законів до підприємств, установ, організацій та фізичних осіб за порушення встановленого порядку сплати страхових внесків та використання коштів Фонду, недотримання законодавства про зайнятість населення, а також суми адміністративних штрафів, накладених відповідно до закону на посадових осіб та громадян за такі порушення;
- ✓ *доходи від розміщення тимчасово вільних коштів*, у тому числі резерву коштів Фонду;
- ✓ *благодійні внески* підприємств, установ, організацій та фізичних осіб;
- ✓ *інші надходження* відповідно до законодавства України.

Напрями використання коштів Фондом (ст. 16 та ст. 17 Закону № 1533):

✓ *виплата забезпечення та надання соціальних послуг*, передбачених ст. 7 Закону № 1533, та фінансування заходів, передбачених ст. 7¹ цього Закону. Видатки бюджету Фонду щодо забезпечення виплати допомоги з безробіття є захищеними. Фінансування цих видатків проводиться у першочерговому порядку;

✓ *здійснення заходів* відповідно до Закону України «Про зайнятість населення»;

✓ *фінансування витрат Пенсійного фонду України*, пов'язаних із достроковим виходом на пенсію осіб, зазначених у ч. 2 ст. 20 Закону № 1533 та ст. 49 Закону України «Про зайнятість населення»;

✓ *фінансування витрат на утримання та забезпечення діяльності центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, його територіальних органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління, матеріальне та соціально-побутове забезпечення його працівників; організацію роботи правління Фонду, розвиток та функціонування Єдиної інформаційно-аналітичної системи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції;*

✓ *створення резерву коштів Фонду.*

Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю

У 2021 р. відбулась реорганізація Фонду, його також передано до сфери управління Міністерства соціальної політики України.

На сьогодні Фонд функціонує відповідно до ст. ст. 10, 11 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21.03.1991 р., Положення про Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю, яке затверджене наказом Міністерства соціальної політики України від 14.04.2011 р. № 129 (в редакції на 19.07.2021 р.), враховуючи положення постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю» від 19.01.2011 р. № 49.

7.4. Цільові державні фонди в економічній, науковій та культурній сферах

План

1. *Кошти Національного банку України.*
2. *Золотовалютний резерв.*
3. *Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.*
4. *Державний фонд сприяння молодіжному будівництву.*
5. *Державна інноваційна фінансово-кредитна установа.*
6. *Фонди підтримки підприємництва.*
7. *Національний фонд досліджень України.*
8. *Український культурний фонд.*

Кошти Національного банку України

Правовий статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації НБУ визначають, зокрема, Конституція України, Закон України «Про Національний банк України» від 20.06.1999 р. № 679-XIV (далі – Закон № 679).

НБУ має статутний капітал, який відповідно до ст. 2 Закону України «Про Національний банк України» є державною власністю і його розмір становить 10 млн грн. Розмір статутного капіталу може бути збільшений за рішенням Ради НБУ. У 2007 р. розмір статутного капіталу НБУ збільшено до 100 млн грн.

НБУ здійснює витрати за рахунок власних доходів, а у визначених Законом випадках – також за рахунок коштів Державного бюджету України.

Також НБУ забезпечує управління золотовалютним резервом, здійснюючи його розміщення у міжнародно визнані резервні активи за діючими на ринку ставками, у тому числі від’ємними (ст. 28 Закону № 679).

Золотовалютний резерв – резерви України, відображені у балансі НБУ, що включають в себе активи, визнані світовим співтовариством як міжнародні і призначені для міжнародних розрахунків. НБУ забезпечує накопичення та зберігання золотовалютного резерву та здійснення операцій із золотовалютним резервом та банківськими металами.

Золотовалютний резерв може включати такі міжнародно визнані резервні активи (ст. 47 Закону № 679):

- ✓ монетарне золото;
- ✓ спеціальні права запозичення;
- ✓ резервна позиція в МВФ;
- ✓ іноземна валюта у вигляді банкнот та монет або кошти на рахунках за кордоном;
- ✓ цінні папери (крім акцій), що оплачуються в іноземній валюті;
- ✓ будь-які інші міжнародно визнані резервні активи за умови забезпечення їх надійності та ліквідності.

НБУ розміщує золотовалютний резерв самотійно або через уповноважені ним юридичні особи, що надають фінансові послуги на міжнародних ринках (п. 8 ч. 1 ст. 42 Закону № 679). Інша їх назва – міжнародні резерви (див.: п. 5 Положення про політику управління міжнародними (золотовалютними) резервами України, яке затверджене рішенням Правління НБУ від 26.04.2018 р. № 229-рш).

Шляхи поповнення золотовалютного резерву НБУ (ст. 48 Закону № 679):

- ✓ купівля монетарного золота та іноземної валюти;
- ✓ отримання доходів в іноземній валюті та монетарному золоті;
- ✓ залучення НБУ валютних коштів від міжнародних фінансових організацій, центральних банків іноземних держав та інших кредиторів;

✓ отримання монетарного золота від операцій з банківськими та дорогоцінними металами.

Напрями використання золотовалютного резерву (ч. 2 ст. 48 Закону № 3679):

✓ продаж валюти на фінансових ринках для проведення грошово-кредитної політики, включаючи політику обмінного курсу;

✓ витрати з операцій із забезпечення діяльності НБУ в межах сум, передбачених кошторисом адміністративних витрат НБУ, та витрати, пов'язані з виробничою діяльністю Банкнотно-монетного двору;

✓ витрати з операцій із золотовалютним резервом та із забезпечення виконання НБУ його функцій;

✓ повернення валютних коштів міжнародним фінансовим організаціям, центральним банкам іноземних держав та іншим кредиторам, включаючи відсотки за користування такими коштами та інші обов'язкові нарахування;

✓ участь у формуванні капіталу і діяльності міжнародних організацій відповідно до ст. 43 Закону;

✓ забезпечення виконання зобов'язань за власними операціями НБУ, у тому числі з деривативними фінансовими інструментами, операціями «репо» з міжнародно визнаними резервними активами.

Не допускається використання золотовалютного резерву для: надання кредитів, гарантій та інших зобов'язань резидентам; надання гарантій нерезидентам, крім використання їх для забезпечення виконання зобов'язань за власними операціями НБУ; забезпечення виконання зобов'язань за операціями третіх осіб.

Також НБУ не має права: надавати кредити в національній та іноземній валюті, як прямо, так і опосередковано через державну установу, іншу юридичну особу, майно якої перебуває у державній власності, на фінансування Державного бюджету України; купувати на первинному ринку цінні папери, емітовані Кабінетом Міністрів України, державною установою, іншою юридичною особою, майно якої перебуває у державній власності (ст. 54 Закону № 679).

НБУ створює *загальні резерви* (використовуються на покриття його збитків), а також *резерв переоцінки* (використовується на покриття нереалізованих витрат). У разі недостатності коштів загальних резервів, перевищення витрат НБУ над його доходами компенсується за рахунок коштів Державного бюджету України наступного за звітним року (ст. 5 Закону № 679).

НБУ є також зберігачем *державного золотого запасу*, а також дорогоцінних металів, дорогоцінних каменів, інших коштовностей (ст. 49 Закону № 679). Правовий режим золотого запасу України врегульовано також ст. 8 Закону України «Про державне регулювання видобутку,

виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» від 18.11.1997 р.

Золотий запас України створюється НБУ і є державною власністю. Управління золотим запасом України здійснюється НБУ у межах повноважень, визначених законодавством.

Золотий запас України зберігається у Державній скарбниці НБУ та на металевих рахунках, відкритих НБУ у центральних банках інших країн та комерційних банках, в тому числі в іноземних.

НБУ організовує діяльність Державної скарбниці України, що функціонує як державне унітарне підприємство, підпорядковане НБУ.

Золотий запас формується шляхом закупівлі афінованого золота в зливках у фізичних та юридичних осіб, резидентів та нерезидентів за рахунок коштів НБУ. При цьому, афіновані дорогоцінні метали в установленому законодавством України порядку закупаються, в тому числі і за кордоном, у Державний фонд дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України за рахунок коштів державного бюджету і в Державну скарбницю – за рахунок коштів НБУ.

НБУ щорічно інформує Президента України та Верховну Раду України про стан накопичення та використання золотого запасу.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб – установа, що виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку і ліквідації банків у випадках, встановлених Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23.02.2012 р. № 4452-VI (далі – Закон № 4452).

Основним завданням Фонду є забезпечення функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб, виведення неплатоспроможних банків з ринку та здійснення ліквідації банків.

Відповідно до ст. 4 Закону № 4452 Фонд, зокрема, акумулює кошти, отримані з джерел, визначених ст. 19 цього Закону, здійснює контроль за повнотою і своєчасністю перерахування зборів кожним учасником Фонду, а також інвестує кошти Фонду в державні цінні папери України та облігації міжнародних фінансових організацій, що розміщуються на території України.

Згідно із ст. 20 Закону № 4452 Фонд є єдиним розпорядником коштів, акумульованих у процесі його діяльності, а кошти Фонду не включаються до Державного бюджету України, не підлягають вилученню.

Джерела формування коштів фонду (ст. 19 Закону № 4452):

- 1) початкові збори з учасників Фонду (ст. 21 Закону);
- 2) регулярні збори з учасників Фонду (ст. 22 Закону);
- 3) спеціальний збір до Фонду (ст. 23 Закону);

4) доходи, одержані від інвестування коштів Фонду в державні цінні папери України, та облігації міжнародних фінансових організацій, що розміщуються на території України;

5) кошти, залучені Фондом, шляхом емісії корпоративних облігацій та/або видачі векселів Фонду;

6) доходи, одержані у вигляді процентів, нарахованих НБУ за залишками коштів на рахунках Фонду, відкритих у НБУ;

7) кредити, залучені від НБУ у визначених випадках;

8) неустойка (штрафи, пеня), що стягується відповідно до Закону (див., наприклад, ст. 24);

9) кошти, що були внесені НБУ в розмірі 20 млн грн на день створення Фонду;

10) кошти з Державного бюджету України (у тому числі облігації внутрішньої державної позики), надання яких урегульоване зокрема ст. 25 Закону № 4452;

11) благодійні внески, гранти, технічна допомога у грошовій або не грошовій формі, у тому числі від іноземних осіб;

12) кредити, залучені від небанківських фінансових установ та іноземних кредиторів;

13) кошти, отримані від виконання заходів, передбачених планом урегулювання, зокрема від продажу неплатоспроможного банку або перехідного банку, ліквідації банку;

14) доходи, отримані від надання Фондом фінансової підтримки у вигляді позики приймаючому або перехідному банку;

15) доходи, отримані від надання кредиту перехідному банку відповідно до ч. 12 ст. 41¹ цього Закону;

16) гарантійні внески, перераховані учасниками відкритого конкурсу у випадках, передбачених цим Законом;

17) кошти, одержані від управління майном Фонду (у тому числі від відчуження, оренди тощо);

18) кошти, що надійшли від банків, процедура тимчасової адміністрації або ліквідації яких здійснюється Фондом, у межах затверджених кошторисів витрат, на відшкодування витрат, понесених Фондом на виведення їх з ринку.

Кошти Фонду можуть формуватися з інших джерел, не заборонених законодавством України.

Однією з основних функцій Фонду є здійснення заходів щодо організації виплат відшкодувань за вкладами у визначені законодавством строки.

Сума граничного розміру відшкодування коштів за вкладами не може бути меншою 200 000 грн. Виконання зобов'язань Фонду перед вкладниками здійснюється Фондом з дотриманням вимог щодо найменших витрат Фонду та збитків для вкладників у спосіб, визначений Законом, у

тому числі шляхом передачі активів і зобов'язань банку приймаючому або перехідному банку, продажу банку, створення перехідного банку протягом дії тимчасової адміністрації або виплати відшкодування вкладникам у встановлений строк (ч. 1 ст. 26 Закону № 4452).

Державні цільові фонди економічного характеру можуть бути утворені і у формі некомерційних фінансових установ.

Державний фонд сприяння молодіжному будівництву

Державний фонд сприяння молодіжному будівництву, що створений для реалізації державної житлової політики, яка використовує кошти державного, місцевих бюджетів та інших джерел, виділені для надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям та самотнім молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла. Державний фонд сприяння молодіжному будівництву є державною спеціалізованою фінансовою установою, яка утворена з метою реалізації державної житлової політики, яка використовує кошти державного, місцевих бюджетів та інших джерел, виділені для надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям та самотнім молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла. Його засновником є держава в особі Кабінету Міністрів України, взаємодія з яким урегульована Статутом Державної спеціалізованої фінансової установи «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву». У статуті також закріплено джерела формування коштів Фонду. Уповноваженим органом управління Фонду є Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. Бюджетні призначення на виконання програми надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям та самотнім молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла встановлюються: 1) законом про Державний бюджет України; 2) рішеннями про місцеві бюджети на відповідний рік.

Регіональні управління Фонду проводять розрахунки необхідного обсягу коштів для надання кредитів та на витрати, пов'язані з їх наданням та обслуговуванням за рахунок місцевих бюджетів та в установленому порядку подають зазначені розрахунки Міністерству фінансів АРК, фінансовим органам обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій. Кредитні договори укладаються регіональними управліннями Фонду з кандидатами в межах обсягів кредитних ресурсів, розподілених правлінням Фонду, після фактичного перерахування коштів на відповідні рахунки регіональних управлінь Фонду.

Кошти Фонду спрямовуються на виконання довгострокових програм кредитування сімей та самотніх громадян для будівництва і придбання житла, надання часткової компенсації, поточні та капітальні видатки Фонду, його регіональних управлінь і консультаційних центрів згідно із

законодавством, а також на розроблення та підтримку поточних і перспективних програм діяльності Фонду.

Державна інноваційна фінансово-кредитна установа

Для здійснення фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності, Кабінет Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері інновацій, створює спеціалізовані державні небанківські інноваційні фінансово-кредитні установи (ст. 19 Закону України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р.).

Державна інноваційна фінансово-кредитна установа – небанківська установа, утворена з метою здійснення фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності, а також залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для розвитку реального сектору економіки, підвищення вітчизняного потенціалу з експорту продукції, що виробляється на підприємствах галузей національної економіки, захисту та підтримки національного товаровиробника.

Відповідно до ст. 19 Закону «Про інноваційну діяльність» *кошти Державної інноваційної фінансово-кредитної установи* формуються за рахунок коштів Державного бюджету України, визначених законом про Державний бюджет України на відповідний рік, залучених згідно з чинним законодавством вітчизняних та іноземних інвестицій юридичних та фізичних осіб, добровільних внесків юридичних та фізичних осіб, від власної чи спільної фінансово-господарської діяльності та інших джерел, не заборонених законодавством України.

Основні завдання Установи:

- ✓ організація на конкурсних засадах відбору інноваційних та інвестиційних проєктів і програм для їх фінансової підтримки;

- ✓ фінансування за рахунок власних та залучених коштів науково-технічних і маркетингових досліджень, конструкторсько-технологічних та інших проєктних робіт, науково-технічного пошуку, а також інноваційних та інвестиційних проєктів і програм, спрямованих на впровадження у виробництво прогресивних науково-технічних розробок і технологій, освоєння випуску нових видів продукції, шляхом створення нових виробництв, передачі обладнання, устаткування в оренду (лізинг) або придбання частки корпоративних прав у статутному капіталі господарських організацій, які працюють за новітніми технологіями, надання відповідно до законодавства суб'єктам господарювання кредитів, їх інвестування, провадження спільної діяльності;

- ✓ фінансування заходів щодо розвитку інноваційної інфраструктури;

- ✓ фінансування інноваційних та інвестиційних проєктів і програм за рахунок коштів державного бюджету відповідно до пріоритетів інноваційного та інвестиційного розвитку національної економіки;

✓ залучення коштів, у тому числі іноземних, надання гарантій для фінансування науково-технічних і маркетингових досліджень, конструкторсько-технологічних та інших проєктних робіт, науково-технічного пошуку, інноваційних та інвестиційних проєктів і програм;

✓ забезпечення повернення Установі інноваційних позик, наданих ліквідованими Державним інноваційним фондом та його регіональними відділеннями, державним підприємством «Українська інноваційна фінансово-лізингова компанія» та інші.

Фонди підтримки підприємництва

Фонди підтримки підприємництва – це неприбуткові організації, основними функціями яких є сприяння реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, шляхом залучення та ефективного використання фінансових ресурсів, фінансування цільових програм та проєктів.

У ст. 17 Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22.03.2012 р. № 4618-VI (Закон № 4618) передбачено потребу утворення Українського фонду підтримки підприємництва, а також інших загальнодержавних, регіональних та місцевих фондів підтримки підприємництва.

На початку був утворений Німецько-Український фонд на підставі Указу Президента України від 01.06.1998 р. № 574/98 та постанови Кабінету Міністрів України від 19.04.1999 р. № 628. Правонаступником усіх прав та зобов'язань Німецько-Українського фонду став *Фонд розвитку підприємництва* (далі – ФРП).

Основна мета ФРП полягає у забезпеченні фінансової та іншої супровідної підтримки приватних суб'єктів мікро-, малого та середнього підприємництва (далі – ММСП) в Україні. Досягнення основної мети ФРП здійснює переважно через операції з українськими банками, небанківськими фінансовими установами та іншими постачальниками фінансових послуг або подібними установами.

Фонд розвитку підприємництва – це неприбуткова установа, тому будь-який можливий прибуток не розподіляється на користь учасника Фонду, а спрямовується на подальше кредитування ММСП. Такий статус Фонду визначений намірами забезпечити відновлюваність його коштів.

Колегіальними органами управління ФРП є його Загальні збори учасників та Рада. Головою Ради ФРП є заступник Міністра фінансів України з питань європейської інтеграції, а членами – уповноважені представники Міністерства фінансів України. Вищою посадовою особою ФРП є його Виконавчий директор, який забезпечує вирішення всіх питань поточної діяльності ФРП, представляє ФРП у взаємовідносинах з вітчизняними та іноземними установами та організаціями.

Державна установа «Офіс адміністрування проєктів міжнародного фінансового співробітництва», що підпорядковується Міністерству фінансів України, здійснює поточне управління (адміністрування) діяльністю ФРП відповідно до угоди про здійснення поточної діяльності ФРП, Статуту ФРП та відповідного рішення вищого органу управління ФРП.

Основним інструментом діяльності ФРП є кредитні програми. ФРП впроваджує свої програми за принципом фінансової установи «другого рівня», надаючи фінансові ресурси ММСП через відібрані банки-партнери. Банки-партнери надають кредити цільовим групам ММСП, які описані у програмах ФРП. Такий принцип дозволяє розподілити кредитні ризики між банками-партнерами та ФРП і охопити Програмами ФРП всі регіони країни за рахунок розвиненої філіальної мережі банків-партнерів ФРП.

Відповідно до ч. 6 ст. 19 Закону № 4618 кошти ФРП спрямовуються винятково на фінансування розвитку та підтримки малого і середнього підприємництва.

Національний фонд досліджень України

Національний фонд досліджень України – створений, зокрема, з метою стимулювання фундаментальних та прикладних наукових досліджень, розвитку національного дослідницького простору та його інтеграції до світового дослідницького простору, розбудови дослідницької інфраструктури в Україні. Фонд функціонує як державна бюджетна установа, створена Урядом України у 2018 р. відповідно до ст. 49 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» 26.11.2015 р. та Положення про Національний фонд досліджень України, яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 04.07.2018 р. № 528. Згідно із законодавством Фонд є спеціальним інструментом реалізації державної політики, за допомогою якого здійснюється фінансування заходів, спрямованих на всебічний розвиток української науки, як основного чинника економічного зростання держави. Діяльність Фонду спрямована на створення сприятливих умов для максимальної реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності на принципах змагальності та наукового лідерства.

Фінансові ресурси Фонду формуються за рахунок: коштів державного бюджету; добровільних внесків юридичних і фізичних осіб, у тому числі нерезидентів України; інших джерел, не заборонених законодавством України. З метою забезпечення ефективного та раціонального використання бюджетних коштів, Фондом запроваджуються прозорі процедури конкурсного відбору проєктів, які максимально зменшують вплив людського фактору на розподіл фінансових ресурсів, віддаючи значну частину функцій з відбору автоматизованим алгоритмам електронних інформаційних систем.

Види грантової підтримки, яка надається Національним фондом досліджень України: 1) індивідуальні гранти; 2) колективні гранти; 3) інституційні гранти.

Основні напрями грантової підтримки:

- ✓ виконання наукових досліджень і розробок;
- ✓ розвиток матеріально-технічної бази наукових досліджень і розробок високого рівня;
- ✓ розвиток наукової співпраці, у тому числі наукова мобільність, організація, проведення та участь у конференціях, симпозіумах, спільні дослідження університетів та наукових установ тощо;
- ✓ наукове стажування наукових, науково-педагогічних працівників, аспірантів і докторантів, у тому числі за кордоном;
- ✓ створення, функціонування та розвиток дослідницької інфраструктури;
- ✓ трансфер знань та їх поширення;
- ✓ підтримка проєктів молодих учених;
- ✓ підтримка діяльності, спрямованої на залучення учнівської та студентської молоді до наукової та науково-технічної діяльності;
- ✓ популяризація науки.

Український культурний фонд

Український культурний фонд – державна установа, створена у 2017 р., на підставі Закону України «Про Український культурний фонд» від 23.03.2017 р., з метою сприяння розвитку національної культури та мистецтва в державі, забезпечення сприятливих умов для розвитку інтелектуального та духовного потенціалу особистості і суспільства, широкого доступу громадян до національного культурного надбання, підтримки культурного розмаїття та інтеграції української культури у світовий культурний простір. Фонд є бюджетною установою, що виконує передбачені Законом спеціальні функції щодо сприяння національно-культурному розвитку України, його діяльність спрямовується та координується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах культури та мистецтв. Підтримка проєктів Українським культурним фондом здійснюється на конкурсних засадах.

7.5. Місцеві цільові фонди коштів

План

1. Цільові фонди місцевих бюджетів.
2. Цільові місцеві фонди, що діють у формі фінансових установ.

Цільові фонди місцевих бюджетів

Нині цільові фонди місцевих бюджетів включаються за доходами і видатками до відповідних місцевих бюджетів.

Відповідно до ст. 68 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 25.06.1997 р. (далі – Закон № 280/97) органи місцевого самоврядування можуть утворювати цільові фонди, які є складовою спеціального фонду відповідного місцевого бюджету. Право утворювати цільові фонди закріплене і за АРК.

Також у ч. 1 ст. 69-1 БК України закріплено, що до надходжень бюджету розвитку місцевих бюджетів, що є складовою спеціального фонду відповідного місцевого бюджету, належать: 1) надходження до цільових фондів, утворених Верховною Радою АРК та місцевими радами; 2) цільові та добровільні внески підприємств, установ, організацій і громадян до республіканського АРК та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища.

Порядок формування та використання цільових фондів визначається положенням про ці фонди, що затверджується відповідною місцевою радою (ч. 2 ст. 68 Закону № 280/97).

До виняткової компетенції сільських селищних, міських рад належить прийняття рішень про утворення:

✓ цільових фондів, а також затвердження положень про ці фонди (п. 25 ч. 1 ст. 26, ст. 68 Закону № 280/97), зокрема:

- фонди охорони навколишнього природного середовища;
- фонди соціально-економічного розвитку;
- фонди відбудови населених пунктів;
- інші цільові фонди відповідних територіальних громад;

✓ місцевих фондів фінансової підтримки кінематографії, у тому числі програм грантової, конкурсної або позаконкурсної підтримки кінематографії, визначення умов та порядку використання цих фондів (п. 25 ч. 1 ст. 26 Закону № 280/97).

До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать власні (самоврядні) повноваження із:

✓ утворення цільових фондів соціальної допомоги особам з інвалідністю, визначення порядку і умов витрачання коштів цих фондів (пп. 9 п. «а» ст. 27 Закону № 280/97);

✓ створення при загальноосвітніх навчальних закладах комунальної власності фонду загальнообов'язкового навчання за рахунок коштів місцевого бюджету, залучених з цією метою на договірних засадах коштів підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, а також коштів населення, інших джерел; контроль за використанням коштів цього фонду за призначенням (пп. 3 п. «а» ст. 32 Закону № 280/97).

Цільові місцеві фонди, що діють у формі фінансових установ

У комунальній власності також можуть перебувати банки, страхові товариства, пенсійні фонди, а також кошти, отримані від їх відчуження (ч. 1 ст. 60 Закону № 280/97). Зокрема, спадщина визнана судом відумерлою,

переходить у власність територіальної громад за місцем відкриття спадщини.

Також відповідно до ч. 2 ст. 70 Закону № 280/97 органи місцевого самоврядування можуть створювати комунальні банки та інші фінансово-кредитні установи, виступати гарантами кредитів підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, а також зобов'язань інших підприємств, установ та організацій у випадках, передбачених цим Законом, здійснювати розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів на депозитах, з дотриманням вимог, установлених БК України.

Місцеві фінансово-кредитні установи можуть створюватися як комерційні та некомерційні. Некомерційні місцеві фінансові установи відповідають ознакам цільових публічних фондів коштів, оскільки відповідають ознакам публічності, виконують покладені на них завдання, а також діють в інтересах членів відповідної територіальної громади. До таких, зокрема, належить комунальне підприємство «Фонд модернізації та розвитку житлового фонду міста Києва», яке є фінансовою установою, юридичною особою публічного права, що надає за рахунок коштів Фонду позики або кредити на підставі рішення комісії виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) з відбору претендентів для їх отримання.

Література до теми 7

1. Веселий В.С. Фінансово-правове регулювання Пенсійного фонду України як державного позабюджетного фонду: дис. ... на здобуття ступеня доктора філософії 081-Право. Одеса: НУ «Одеська юридична академія», 2022. 224 с.
2. Кравченко І.О. Організація діяльності Пенсійного фонду України: монографія. Харків: Константа, 2017. 404 с.
3. Музика О.А. Правовий режим місцевих фондів коштів в Україні: у кн.: Музика О.А. Доходи місцевих бюджетів за українським законодавством: монографія. Київ: Атіка, 2004. С. 274–303.
4. Музика-Стефанчук О. А., Якимчук Н. Я. Сучасне фінансове право. Право публічних фінансів: підручник. Київ: АртЕк, 2024. 656 с. URL: <https://stefanchuk.com/wp-content/uploads/2024/03/Музика-Стефанчук-О.А.-Якимчук-Н.Я.-Сучасне-фінансове-право.-Право-публічних-фінансів.-Підручник.pdf>.
5. Тулянцева В.А. Правове регулювання діяльності позабюджетних державних фондів в Україні: монографія. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 224 с.

6. Якимчук Н. Фінансово-правовий статус Пенсійного фонду України напередодні його перетворення. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 1. С. 88–94.

7. Якимчук Н. Зміст і стан законодавчого закріплення правової категорії «фінансові ресурси» та її елементів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2021. Вип. 4 (119). С. 123–127.

РОЗДІЛ III

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ НА СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСОВЕ ПРАВО»

Запропоновані нижче запитання і завдання сприяють закріпленню знань та умінь, отриманих на лекціях, дозволяють пропрацювати практичні ситуації, розширюють знання щодо міжнародних фінансових відносин, адаптації фінансового законодавства України до вимог ЄС, а також дозволяють заглибитися у відповідну галузеву практику ЄСПЛ.

Розвиток індивідуальної освітньої траєкторії

Завдання на наступне семінарське заняття визначаються викладачем наприкінці попереднього семінарського заняття, виходячи із переліку завдань і запитань, що містяться у цьому НМК. Також викладач може задати на опрацювання інші питання та завдання.

Студенти можуть опрацьовувати наперед завдання, що містяться в НМК, і завчасно погоджувати із викладачем свою участь у виконанні індивідуальних чи/та групових завдань.

Окрім цього, студенти можуть пропонувати для розгляду на семінарських заняттях завдання чи інші активності, що не передбачені в НМК. Такі пропозиції завчасно обговорюються та погоджуються з викладачем.

Студентам пропонується в якості завдань самостійно розробляти тести і кейси, які потім опрацьовуються ними самими, а також можуть бути використовуватися у подальшому в освітньому процесі. Якщо студент не бажає, щоб його роботи використовувалися у подальшому, він має письмово повідомити про це викладача під час надсилання ним роботи.

Опрацювання завдань і запитань

До кожного семінарського заняття передбачено відповідні теми лекцій, які необхідно опрацювати, знати теоретичний і практичний матеріал. Викладач може робити усні/письмові опитування по лекційному матеріалу, давати тести тощо.

У НМК для опрацювання на семінарських заняттях пропонуються: питання, практичні завдання, задачі, кейси, групові завдання, індивідуальні завдання, таблиці тощо. При підготовці студенти мають використовувати виключно перевірені джерела та ресурси, сучасну наукову та навчальну літературу, судову практику, інформацію з офіційних сайтів, інтернет-представництв органів, що задіяні у процесі формування та реалізації публічної фінансової політики, органів публічної фінансової діяльності, інших владних органів, міжнародних організацій, бази законодавства та практики його застосування тощо.

Там, де це вимагається, особливу увагу приділяти правильному оформленню літератури, джерел інформації.

Групові завдання

Викладач, який читає лекції, може визначити, які групові завдання є обов'язковим до виконання на всіх семінарських заняттях.

Вирішення та обговорення кейсів

Метод case study у вивченні фінансового права використовується для опису різних фінансово-правових та інших відносин. Готуючи кейси, студенти мають дослідити запропоновану ситуацію, опрацювати поставлені питання, запропонувати можливі варіанти вирішення рішення. Часто кейси не мають правильного вирішення, можуть змінюватися ввідні фактичні данні. Вирішення кейсів дає студентам можливість ширше поглянути на реальні життєві обставини фінансово-правової дійсності, дослідити інші правовідносини.

Алгоритм вирішення задач

При вирішенні задач слід дотримуватися певної послідовності дій:

- ✓ визначити всі правовідносини, що виникають;
- ✓ визначити суб'єктів та об'єктів цих правовідносин;
- ✓ підібрати нормативно-правові акти, що регулюють відповідні відносини чи/та можуть їх стосуватися;
- ✓ з'ясувати правосуб'єктність учасників відповідних правовідносин;
- ✓ визначити, чи є порушення норм законодавства, описати це;
- ✓ визначити шляхи вирішення проблеми чи ситуації, яка пропонується для розгляду.

Семінарське заняття № 1

Теми лекцій:

1.1. Поняття фінансів, публічних фінансів, фінансової системи та фондів коштів

1.2. Фінансове право та його внутрішні характеристики

Завдання та запитання:

1. Опрацюйте лекційний матеріал.

2. *Групове завдання.* Студенти діляться на групи по 5 осіб і розробляють тест (10 запитань). З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття тести із зазначенням і обґрунтуванням правильної відповіді мають бути надіслані на вказану викладачем адресу.

3. Проаналізуйте доктринальні погляди на співвідношення приватних і публічних фінансів (зверніть увагу на праці О.А. Музики-Стефанчук, Н.Я. Якимчук, Т.М. Ямненко, Н.Ю. Пришви, Н.Л. Губерської, А.А. Нечай). На прикладах норм законодавства розкрийте відмінності приватних і публічних фінансів.

4. Проаналізуйте фонди як сукупність коштів і фонди як юридичні особи публічного права. З'ясуйте, чи можуть благодійні фонди та благодійні

організації формуватися за рахунок публічних коштів? Зверніть увагу на фандрайзингову платформу UNITED24.

5. Схематично проілюструйте сучасну фінансову систему держави. Опишіть зміни у структурі фінансової системи у контексті публічних, приватних та інших фінансів.

6. Охарактеризуйте сучасну фінансову політику України, використовуючи різні перевірені та офіційні джерела інформації.

7. Розкрийте співвідношення публічної фінансової політики та публічної фінансової діяльності.

8. Використовуючи перевірені джерела, проаналізуйте сучасні загрози фінансовій безпеці держави.

9. Розкрийте співвідношення фінансового права з іншими галузями права. Проілюструйте це на прикладі норм різних галузей права та законодавства.

10. Сформулюйте максимально вичерпний перелік правовідносин, які належать до предмету фінансового права. Обґрунтуйте та проаналізуйте суб'єктно-об'єктний склад цих правовідносин.

11. Проаналізуйте особливості прояву принципу рівності у фінансових правовідносинах. Розгляньте співвідношення норм конституційного права з нормами податкового та банківського права (рекомендовано подивитись х/ф «За статевою ознакою» («On the Basis of Sex»), 2018 р. та «Банкір» («The Banker»), 2020 р.

12. Порівняйте систему фінансового права України, фінансового права зарубіжних країн та міжнародного фінансового права (з використанням вітчизняної та зарубіжної навчальної та наукової літератури).

13. Знайдіть щонайменше три приклади різних джерел фінансового законодавства, визначте та аргументуйте позитивні та негативні моменти таких джерел.

14. Дослідіть історію становлення та розвитку фінансового права України. Зверніть особливу увагу на Наукову школу фінансового права імені Лідії Воронової.

15. На прикладі джерел фінансового законодавства (БК України, ПК України, закони України, підзаконні нормативно-правові акти) визначте структуру норми фінансового права та охарактеризуйте частини норми фінансового права: гіпотезу, диспозицію, санкцію.

16. На підставі норм Конституції України та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначте основні напрями публічної фінансової діяльності та фінансової діяльності органів місцевого самоврядування.

17. Проаналізуйте приклади реалізації різних методів та форм публічної фінансової діяльності із посиланням на норми чинного законодавства.

18. Наведіть приклади індивідуальних фінансово-правових актів та фінансово-планових актів.

19. Знайдіть та проаналізуйте щонайменше 2 рішення вищих судових інстанцій (національних та/або європейських), які стосуються питань публічного інтересу у фінансових відносинах та/або реалізації публічної фінансової політики, публічної фінансової діяльності.

20. Проаналізуйте рішення Конституційного Суду України, в яких сформульовано правові позиції з питань фінансово-правового регулювання.

21. *Індивідуальне завдання.* Проаналізуйте правову природу коштів, що надходять Україні: у рамках в рамках Механізму розширеного фінансування (Extended Fund Facility, EFF) для України; у межах програми підтримки економіки «Ukraine facility»; у межах фандрайзингової платформи UNITED24. З викладачем погодити тему щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття презентація має бути надіслана на вказану викладачем адресу. Порядок і час захисту роботи визначається викладачем.

22. *Індивідуальне завдання:* фінансове законодавство в рамках вступу України до ЄС. Проаналізуйте Програму ЄС з підтримки управління фінансами в Україні (EU4PFM) (<https://eu4pfm.com.ua>). З викладачем погодити тему щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття презентація має бути надіслана на вказану викладачем адресу. Порядок і час захисту роботи визначається викладачем.

Семінарське заняття № 2

Тема лекції:

2.1. Правове регулювання грошового обігу та валютних відносин в Україні

Завдання та запитання:

1. Опрацюйте лекційний матеріал.
2. Проаналізуйте сучасні валютні обмеження, встановлені в законодавстві щодо здійснення готівкових операцій.
3. З'ясуйте, які види переказів можливі між фізичними особами, між фізичними та юридичними особами, між резидентами та нерезидентами у сучасних умовах.
4. Розгляньте поняття і види віртуальних активів. Визначте, за допомогою яких фінансових інституцій відбувається їх набуття, обіг та реалізація.
5. Наведіть приклади грошових сурогатів. Аргументуйте співвідношення грошових сурогатів із так званими «корпоративними бонусами», «ігровими грошима» тощо.
6. *Групове завдання.* Студенти діляться на дві групи і розробляють багатоаспектний кейс, до якого формуються 10 тестових завдань з чотирма варіантами відповідей. Правильний варіант відповіді обґрунтувати. З

викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття кейси із розв'язанням мають бути надіслані на вказану викладачем адресу. Свої роботи між групами не обговорювати, адже надалі студенти розв'язуватимуть ці кейси.

7. *Групове завдання.* Студенти діляться на групи по 5 осіб і розробляють тест (10 запитань). З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття тести із зазначенням і обґрунтуванням правильної відповіді мають бути надіслані на вказану викладачем адресу.

8. Заповніть належним чином таблицю. Використовуйте чинне законодавство, вітчизняну і зарубіжну наукову літературу, зробіть посилання на джерела (правильно робіть бібліографічний опис джерела, вказуйте сторінку, де міститься відповідний текст). Зверніть увагу на положення ЦК України (ст. 192, 193), ГК України (ст. 14, 75-2), БК України (ст. 2), КК України (ст. 210), МК України, законів України «Про Національний банк України» (ст. 30, 34, 35), «Про відкритість використання публічних коштів», «Про платіжні послуги» (ст. 1, 3, 57-62), «Про валюту і валютні операції», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» тощо.

	Визначення	Виникнення/ походження	Ознаки	Призначення	Інше
Гроші					
Грошові кошти					
Валюта					
Валютні цінності					
Фінансові ресурси					
Кошти					
Грошовий сурогат					
Бюджетні кошти					
Публічні кошти					
Фінансові активи					
Цифрові гроші					
Електронні гроші					
Цифрова валюта					
капітал					
Фінансовий актив					
Фінансові ресурси					

Семінарське заняття № 3

Теми лекцій:

3.1. Правове регулювання банківських операцій та банківської діяльності

3.2. Фінансові послуги та платіжні системи

3.3. Розрахункові відносини, готівкові, безготівкові та міжнародні розрахунки

Завдання та запитання

1. Опрацюйте лекційний матеріал

2. Визначте поняття, правову природу та співвідношення банківського регулювання, банківського нагляду та оверсайт платіжної інфраструктури?

3. Проаналізуйте історію правового регулювання ринку фінансових послуг в Україні.

4. Дослідіть платіжні системи у контексті українського законодавства.

5. Знайдіть та проаналізуйте приклади адміністративного й індикативного регулювання банківської діяльності.

6. Ознайомтесь із актуальною на сьогодні Стратегією розвитку фінансового сектору України та заповніть належним чином таблицю:

Стратегічні цілі	Заходи, що відповідають цілям	Що маємо гармонізувати із європейським законодавством, що маємо адаптувати	Законодавство, до якого слід знести зміни
1...			
2...			
...			

7. Знайдіть та проаналізуйте приклади державного регулювання банківської діяльності, сфери фінансових послуг, платіжних систем.

8. Опрацюйте документарні операції (на прикладах форм міжнародних розрахунків), з'ясуйте межі публічно- та приватно-правового регулювання.

9. *Групове завдання.* Студенти діляться на дві групи і розробляють багатоаспектний кейс, до якого формується 10 тестових завдань з чотирма варіантами відповідей. Правильний варіант відповіді обґрунтувати. З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття кейси із розв'язанням мають бути надіслані на вказану викладачем адресу. Свої роботи між групами не обговорювати, адже надалі студенти розв'язуватимуть ці кейси.

10. *Групове завдання.* Студенти діляться на групи по 5 осіб і розробляють тест (10 запитань). З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського

заняття тести із зазначенням і обґрунтуванням правильної відповіді мають бути надіслані на вказану викладачем адресу.

11. *Групове завдання.* Студенти групуються у декілька груп (по 2-3 студенти) та аналізують практику застосування НБУ одного заходу впливу до декількох суб'єктів. Для цього використовується судова практика, аналітичні матеріали, наукові та практичні дослідження. Авторство роздільне – чітко має бути продемонстровано, хто і що готував. За результатами роботи студенти роблять презентацію на 5-7 хв. З викладачем погодити розподіл груп і тему щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття презентації мають бути надіслані на вказану викладачем адресу.

12. *Задача.* Громадянин Л. не встиг вклеїти нове фото у свій паспорт, коли йому виповнилось 45 років. Банк заблокував йому рахунки. Дайте юридичну оцінку такій ситуації. Яким є можливим подальше вирішення такої ситуації?

13. *Задача.* Під час планової документальної перевірки «Полістим», яка була проведена у липні минулого року, працівники податкової інспекції встановили, що підприємство «Полістим» у березні минулого року не відобразило в касовій книзі суму отриманої від постачальника готівки за поставку товарів в розмірі 28000,00 грн. Ліміт каси підприємства 6533,00 грн. Чи мало місце порушення норм чинного законодавства? Якщо так, то яка відповідальність може бути застосована і до якого суб'єкта? На підставі якого показника розраховується ліміт каси? Які суми надходжень/видачі готівки беруть участь у розрахунку ліміту каси? Зазначте період, на підставі показників якого визначатимете ліміт каси.

14. *Кейс.* До Вас за юридичною консультацією звернувся клієнт, який планує відкрити магазин побутової техніки. Техніка продаватиметься у приміщенні магазину, а також буде доступна в інтернет-магазині. Частину побутової техніки Ваш клієнт планує імпортувати з Німеччини на умовах попередньої оплати. Іншу частину техніки він буде закуповувати у вітчизняного виробника у формі готівкових і безготівкових розрахунків. Окрім того, Ваш клієнт цікавиться можливістю розрахунків електронними грошима та криптовалютою.

1) Проаналізуйте співвідношення готівкових та безготівкових розрахунків в Україні. Чому держава зацікавлена у зменшенні готівкових розрахунків? Як держава може впливати на збільшення розрахунків у безготівковій формі?

2) Роз'ясніть Вашому клієнту, чи має він право запроваджувати у своєму магазині виключно готівкові або виключно безготівкові розрахунки? Якими законодавчими приписами має керуватися Ваш клієнт, приймаючи рішення щодо організації розрахунків у магазині побутової техніки?

3) Які юридичні наслідки для продавця у випадку відмови покупцеві забезпечити можливість здійснення безготівкових розрахунків?

4) Чи має право продавець відмовити у продажу товару за відсутності у нього можливості видати покупцю решту при розрахунку готівкою? Відповідь аргументуйте.

5) Чи існують якісь порогові обмеження для здійснення розрахунків готівкою в магазині? Чи зможе Ваш клієнт продати покупцю за готівку товар, який коштуватиме 200 тис. грн?

6) Розгляньте можливість/неможливість здійснення продажу товару за іноземну валюту?

7) Оскільки Ваш клієнт планує купувати частину побутової техніки у німецького виробника за зовнішньоекономічним договором, то роз'ясніть Вашому клієнту, чи існують обмеження щодо строків розрахунків за операціями з імпорту товарів? Якщо так, то яка відповідальність може бути застосована за порушення таких строків і хто є суб'єктом застосування такої відповідальності? Окрім того, дослідіть, чи не впливає на застосування такої відповідальності той факт, що в Україні триває карантин та воєнний стан. Для відповіді на це питання дослідіть судову практику.

8) Розгляньте інші питання, які виникають у наведеній ситуації.

Семінарське заняття № 4

Теми лекцій:

1.3. Публічний фінансовий контроль та аудит (загальні положення).
Фінансово-правова відповідальність

2.2. Відповідальність за порушення валютного законодавства

3.4. Контроль та відповідальність за порушення банківського законодавства, правил грошового обігу. Фінансовий моніторинг

Завдання та запитання:

1. Опрацюйте лекційний та додатковий матеріал.

2. Наведіть приклади положень законодавства України, які демонструють впровадження положень Лімської декларації керівних принципів аудиту публічних фінансів 1977 р.

3. Використовуючи перевірені джерела, окресліть сучасні проблеми публічного фінансового контролю в Україні. Визначте, які норми порушуються, запропонуйте шляхи їх вирішення.

4. Заповніть належним чином таблицю, керуючись положеннями БК України, законів України «Про Рахункову палату», «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю», «Про управління об'єктами державної власності», «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність», «Про фінансові послуги та фінансові компанії», «Про банки і банківську діяльність», Кодексу України з процедур банкрутства та інших законів за власним вибором.

Нормативно-правовий акт	Хто проводить обов'язковий аудит (приватних і публічних фінансів)	Де проводиться обов'язковий аудит (приватних і публічних фінансів)	Що перевіряється	Періодичність проведення обов'язкового аудиту
1.				
2.				
...				

5. Заповніть належним чином таблицю щодо таких суб'єктів: Державна податкова служба України, Державна митна служба України, Державна казначейська служба України, Рахункова палата, Державна аудиторська служба України, Державна служба фінансового моніторингу України, НБУ, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Суб'єкт контролю	Актуальна офіційна інтернет-сторінка	Форми контролю (вказати нормативно-правовий акт, статтю, пункт)	Методи контролю (вказати нормативно-правовий акт, статтю, пункт)	Види контролю (вказати нормативно-правовий акт, статтю, пункт)	Хто перевіряється (підконтрольний суб'єкт) (вказати нормативно-правовий акт, статтю, пункт)	Що перевіряється (вказати нормативно-правовий акт, статтю, пункт)	Планові заходи (строки) (вказати нормативно-правовий акт, статтю, пункт)	Позапланові заходи (строки) (вказати нормативно-правовий акт, статтю, пункт)
1								
2								
...								

6. *Групове завдання.* Студенти об'єднуються у групи по 3 особи та готують матеріал на одну з тем: «Заходи впливу до банків за порушення ними вимог валютного законодавства»; «Заходи впливу до уповноважених установ за порушення ними вимог валютного законодавства»; «Заходи впливу до юридичних осіб (крім уповноважених установ) за порушення ними вимог валютного законодавства»; «Заходи впливу до фізичних осіб, посадових осіб уповноважених установ, посадових осіб юридичних осіб, передбачені за порушення вимог валютного законодавства у вигляді штрафів у КУпАП». Ці студенти готують презентацію свого матеріалу – до 7 хв. Презентація повинна містити творчо опрацьований матеріал з наукових джерел, законодавства банківської практики, судову практику; мають розкриватися проблемні аспекти без теоретизації. Внесок кожного

студента має бути виділений. Решта студентів індивідуально готують запитання до груп і відповіді на свої ж запитання. З викладачем погодити розподіл груп і тему щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття презентації, а також індивідуальні питання-відповіді студентів мають бути надіслані на вказану викладачем адресу.

7. Проаналізуйте особливості фінансового моніторингу в Україні (суб'єкти, об'єкти, заходи, відповідальність).

8. *Практичне завдання.* Розгляньте ситуацію та дайте відповідь на запитання: Блокування/розблокування активів фізичних та/або юридичних осіб, що потрапляють під санкції в Україні: 1) підстави? 2) строки? 3) які дії має здійснити небанківська фінансова установа у разі виявлення підсанкційної особи під час спроби проведення нею фінансової операції з переказу коштів без відкриття рахунків? 4) у чому полягає різниця між зупиненням фінансових операцій (відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення») та санкціями, блокуванням активів, зупиненням фінансових операцій, що визначені Законом України «Про санкції»? 5) яких дій має вжити банк у випадку застосування РНБО до клієнта даного банку санкції, відповідно до постанови НБУ від 11.05.2023 р. № 65, якою затверджене Положення про реалізацію спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)? 6) чи може банк підтримувати кореспондентські відносини із підсанкційним банком? Відповіді аргументуйте посиланням на норми чинного законодавства.

9. *Практичне завдання.* Суб'єкт первинного фінансового моніторингу має з'ясувати фінансовий стан клієнта. Дайте відповіді на запитання: хто може бути суб'єктом первинного фінансового моніторингу? що таке фінансовий стан клієнта? підстави, випадки і порядок з'ясування фінансового стану клієнта? які документи використовуються для з'ясування фінансового стану клієнта?

10. *Задача.* Клієнт А. звернувся до банку з проханням надати йому інформацію про грошові перекази за попередній місяць клієнтки Б., яка є дружиною клієнта А. Юридично аргументуйте відповідь банку.

11. *Задача.* Фінансова компанія «ЛАЗУР-Трейд», яка отримала від Регулятора ліцензію на надання фінансових платіжних послуг, згодом вирішили почати надавати послуги страхування. З огляду на складність процедури отримання погодження Регулятора на розширення ліцензії, фінансова компанія вирішила не звертатися до Регулятора з відповідною заявою, а самостійно почала надавати послуги страхування. Надайте юридичну оцінку діям фінансової компанії.

12. *Задача.* Фізична особа А. через ФОП Б., здійснив обмін валютних цінностей: долари США обміняв на гривні. Дайте аргументовані відповіді

на запитання: чи має ФОП право здійснювати валютні операції, які саме? які правові наслідки незаконного обміну іноземної валюти відповідно до КУпАП? На яких принципах ґрунтується валютне регулювання? яка основна мета здійснення валютного нагляду? який орган визначає зміст, форму, періодичність, строки, спосіб та порядок надання інформації про валютні операції? що з перерахованого нижче належить до компетенції НБУ у сфері валютного регулювання та контролю?

13. *Практичне завдання*: громадянин А. має подати до Етичної ради/Громадської ради доброчесності підтверджуючі документи про свої статки та джерела походження доходів членів своєї родини. Дайте відповіді на такі запитання: 1) що таке Етична рада/Громадської ради доброчесності, чим вона займається? 2) хто такі члени родини у контексті різного законодавства (з питань фінансового моніторингу, податкового, сімейного, цивільного, антикорупційного)? 3) з яких джерел і як саме Громадянин А. може отримати необхідну інформацію про свої статки? Подивіться та проаналізуйте співбесіди Етичної ради/Громадської ради доброчесності із кандидатами на різні посади (співбесіди є у вільному доступі на Youtube).

14. *Групове завдання*. Студенти діляться на дві групи і розробляють багатоаспектний кейс, до якого формуються 10 тестових завдань з чотирма варіантами відповідей. Правильний варіант відповіді обґрунтувати. З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття кейси із розв'язанням мають бути надіслані на вказану викладачем адресу. Свої роботи між групами не обговорювати, адже надалі студенти розв'язуватимуть ці кейси.

15. *Групове завдання*. Студенти діляться на групи по 5 осіб і розробляють тест (10 запитань). З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття тести із зазначенням і обґрунтуванням правильної відповіді мають бути надіслані на вказану викладачем адресу.

16. *Групове завдання*. Студенти об'єднуються у три групи по 2 особи та готують матеріал на одну із таких тем: «Огляд звітів про результати фінансового аудиту Рахункової палати проектів, що підтримуються позикою Міжнародного банку реконструкції та розвитку», «Огляд звітів про результати фінансового аудиту Рахункової палати проектів і у межах прямої бюджетної підтримки Уряду США», «Огляд звітів про результати аудиту Рахункової палати щодо відповідності процесу розподілу коштів фонду ліквідації наслідків збройної агресії». Відповідні звіти та рішення розміщуються на офіційному сайті Рахункової палати. Студенти мають зробити запит до Рахункової палати на публічну інформацію щодо інформації, яка ними розглядається. З викладачем погодити розподіл груп і тему щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття презентації мають бути надіслані на вказану викладачем адресу.

Семінарське заняття № 5**Тема лекції:**

4.1. Правове регулювання публічних надходжень і доходів бюджету. Податкова система та принципи податкового законодавства. Податкове право та податкові правовідносини

Завдання та запитання:

1. Опрацюйте лекційний та додатковий матеріал.
2. Заповніть належним чином таблицю, обов'язково використовуйте та вказуйте перевірені джерела інформації.

	Визначення	Нормативно-правове закріплення	Призначення	Обмеження	...
Публічні доходи					
Бюджетні доходи					
Публічні кошти					
Державні кошти					

3. Сформулюйте позитивні та негативні риси сучасної податкової системи України, використовуючи різні перевірені та офіційні джерела інформації. Свої думки аргументуйте.

4. На підставі ст. 4 ПК України проаналізуйте принципи побудови податкової системи та знайдіть у ПК України норми, що відповідають цим принципам.

5. Заповніть належним чином таблицю, обов'язково використовуйте та вказуйте перевірені джерела інформації.

	Визначення	Перелік	...
Принципи податкового права			
Принципи податкової системи			
Принципи системи оподаткування			
Засади податкового законодавства			
...			

6. Ознайомтесь із постановою Верховного Суду від 19.04.2022 р. у справі № 816/687/16. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat/palata_19_04_01_2022_816_687_16. Дайте свою оцінку позиції Верховного Суду щодо застосування п.п. 4.1.9 п. 4.1 ст. 4 ПК України. Проаналізуйте іншу практику вітчизняних судів та ЄСПЛ щодо трактування та застосування принципів податкового права.

7. *Практичне завдання.* Проаналізуйте стан виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікованою Законом України від 16.09.2014 р. у контексті оподаткування. Як відповідні заходи з реалізації співвідносяться зі стратегічними цілями Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки та Стратегії доходів до 2030 року?

8. *Групове завдання.* Студенти діляться на дві групи і розробляють багатоаспектний кейс, до якого формуються 10 тестових завдань з чотирма варіантами відповідей. Правильний варіант відповіді обґрунтувати. З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття кейси із розв'язанням мають бути надіслані на вказану викладачем адресу. Свої роботи між групами не обговорювати, адже надалі студенти розв'язуватимуть ці кейси.

9. *Групове завдання.* Студенти діляться на групи по 5 осіб і розробляють тест (10 запитань). З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття тести із зазначенням і обґрунтуванням правильної відповіді мають бути надіслані на вказану викладачем адресу.

Семінарське заняття № 6

Теми лекцій:

4.2. Правове регулювання місцевих податків і зборів

4.3. Правове регулювання оподаткування доходів фізичних осіб

Завдання та запитання:

1. Опрацюйте лекційний та додатковий матеріал.
2. Шляхом аналізу суб'єктно-об'єктного складу визначте та обґрунтуйте, чи виникають податкові правовідносини у таких випадках:
 - 1) отримання заробітної плати працівником підприємства;
 - 2) утримання та сплата роботодавцем суми ПДФО з доходу працівника у формі заробітної плати;
 - 3) сплата роботодавцем ЄСВ під час виплати заробітної плати працівникові;
 - 4) подання суб'єктом господарювання заяви про реєстрацію платником ПДВ;

5) прийняття рішення сільською радою про встановлення місцевих податків та зборів (зверніть увагу на судову практику щодо визнання такого рішення регуляторним/не регуляторним актом та на відповідні наслідки);

6) надання контролюючим органом індивідуальної податкової консультації;

7) проведення посадовими особами контролюючого органу податкової перевірки платника податків;

8) подання платником податків податкової звітності.

3. *Практичне завдання.* Опрацюйте матеріали вебінару: «Податки та майно»: <https://www.youtube.com/watch?v=OI6LEihDWpE>.

4. *Практичне завдання.* Обґрунтуйте, чи належать до додаткових благ у розумінні ПК України суми, які підлягають стягненню з банку на користь фізичних осіб (платників ПДФО) за рішенням суду, а саме: пеня; моральна та матеріальна шкода; три проценти річних та інфляційні втрати (ст. 625 ЦК України); відшкодування суми судових витрат: судового збору; витрат на правничу допомогу; кошти, які підлягають поверненню як безпідставно отримані та/або стягнуті?

5. *Групове завдання.* Студенти діляться на дві групи і розробляють багатоаспектний кейс, до якого формуються 10 тестових завдань з чотирма варіантами відповідей. Правильний варіант відповіді обґрунтувати. З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття кейси із розв'язанням мають бути надіслані на вказану викладачем адресу. Свої роботи між групами не обговорювати, адже надалі студенти розв'язуватимуть ці кейси.

6. *Групове завдання.* Студенти діляться на групи по 5 осіб і розробляють тест (10 запитань). З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття тести із зазначенням і обґрунтуванням правильної відповіді мають бути надіслані на вказану викладачем адресу.

7. *Індивідуальне завдання.* Розраховано на двох студентів, які мають опрацювати практику Верховного Суду щодо регуляторності рішень органів місцевого самоврядування про встановлення місцевих податків і зборів. З викладачем погодити тему щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття презентація має бути надіслана на вказану викладачем адресу. Порядок і час захисту роботи визначається викладачем.

8. *Задача.* Підприємство К. минулого року стало власником нежитлових будівель (840 кв.м.), в яких розмістило свої виробничі потужності (займаються виробництвом продуктів харчування). Будівля розташована на земельній ділянці 0,1 га у м. Житомирі. Підприємством було оформлено право постійного користування цією земельною ділянкою. Поясніть, в якому порядку вказане підприємство буде сплачувати у цьому році земельний податок та податок на нерухоме майно, відмінне від

земельної ділянки. Чи може підприємство скористатись податковими пільгами? Відповідь обґрунтуйте.

9. *Задача.* Громадянин А. постійно проживає в м. Києві. Він є власником приватного будинку (300 кв.м.) в місті Києві та співвласником квартири (загальна площа – 85 кв.м.), яка знаходиться в місті Слов'янську Донецької області. Іншими співвласниками квартири (спільна сумісна власність) є його дружина та неповнолітня дочка. Дружина та дочка з березня 2022 р. тимчасово проживають у м. Гданськ (Польща). В якому порядку громадянин буде сплачувати у поточному році податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки? Відповідь обґрунтуйте.

10. *Задача.* Громадянин К. має у власності квартиру загальною площею 64 кв.м., дачний будинок площею 120 кв.м., офісне приміщення площею 50 кв.м., будинок площею 600 кв.м., літню кухню площею 30 кв.м., ½ квартири площею 91 кв.м., яка належить йому на праві спільної часткової власності. Визначте базу оподаткування громадянина К. податком на майно, відмінне від земельних ділянок. Як слід рахувати суму податку, належну до сплати?

11. *Задача.* За участь у музичному конкурсі учень 9 класу отримав грошову винагороду у розмірі 3500 грн. від організатора конкурсу – Національної філармонії України. Визначте у наведеній ситуації у кого виникає податковий обов'язок і в чому він полягає? Визначте податковий статус і обов'язки кожного з учасників податкових правовідносин у наведеній ситуації. Хто з суб'єктів податкових правовідносин у наведеній ситуації буде утримувати та сплачувати податок із суми грошової винагороди: учень, його батьки, вчителі школи, організатор конкурсу, чи ПДФО не сплачується взагалі?

12. *Задача.* Компанія-резидент України з метою збільшення своєї привабливості як роботодавця пропонує своїм працівникам можливість отримати такі «бонуси» за рахунок компанії: медичне страхування; безкоштовні обіди в офісі (кухарі – штатні працівники компанії); можливість безкоштовних тренувань у спортивному залі, розташованому у будівлі офісу. Проаналізуйте такі «бонуси» у контексті податкового законодавства та податково-правових наслідків отримання працівниками додаткових благ від компанії.

13. *Задача.* До Вас звернувся за консультацією громадянин В., який має намір здійснювати систематичну діяльність щодо надання послуг графічного дизайну без реєстрації як суб'єкта господарювання. За його підрахунками річний оборот від його діяльності становитиме до 6 млн. грн., які В. планує отримувати на свою картку, не сплачуючи при цьому жодних податків. Проконсультуйте громадянина В. щодо потенційних ризиків отримання доходів без сплати податків. До яких видів юридичної відповідальності можна буде притягнути громадянина В. і хто має право притягнути до відповідальності, в яких випадках? Порадьте громадянину В.

легальні способи ведення його підприємницької діяльності та прокоментуйте їх податкові наслідки.

14. *Задача.* Мешканці багатоквартирного будинку у місті Ірпінь об'єдналися і вирішили власним коштом відремонтувати пошкодження в їхньому будинку, завдані під час бойових дій у місті. Мешканці вирішили, що кошти на відновлення будинку вони будуть скидати на приватну картку сусіду, який буде домовлятися з будівельниками, закуповувати матеріали і періодично звітувати перед мешканцями про здійснені витрати. Також вирішили, що частина коштів спрямовуватиметься на забезпечення охорони території будинку, яку здійснюватимуть троє сусідів, яким буде виплачуватися певна фіксована сума (допоки не буде знайдена охоронна фірма, яку погодять мешканці будинку по ціні і умовах). Надайте податково-правову оцінку такій ситуації.

15. *Задача.* Учень 1 класу має особистий реєстраційний номер облікової картки платника податку (має податковий номер). За рахунок власних коштів (500 грн – подарунок рідних на день народження) він зробив у поточному році внесок до благодійної організації, що допомагає воїнам-учасникам бойових дій. Благодійна організація видала учню довідку про отримання від нього 500 грн. Відповідно до п.п. 166.3.2 п. 166.3 ст. 166 ПК України громадяни, які зробили пожертвування або благодійні внески неприбутковим організаціям, мають право на пільгу у вигляді податкової знижки. Чи зможе такою пільгою скористатись учень 1 класу? Відповідь обґрунтуйте. Якими мають бути умови задачі, щоб особа могла скористатися податковою знижкою?

16. *Задача.* У заповіті своїм спадкоємцем бабуся назвала свого неповнолітнього онука. Спадкоємцю передається рухоме майно загальною вартістю – 120 тис. грн. Яка особа та в якому порядку має сплатити податок на доходи з вартості успадкованого майна? Відповідь обґрунтуйте.

17. *Задача.* Громадянин А. у січні поточного року отримав за місцем основної роботи заробітну плату в розмірі 7500 грн. Він вдівець і виховує трьох неповнолітніх дітей (3,5 та 8 років). Поясніть порядок оподаткування доходів цього громадянина за січень цього року. Відповідь обґрунтуйте.

18. *Кейс.* За участь у міській виставці юних художників учень 5 класу отримав грошову премію (1000 грн) від організаторів виставки – громадської організації «Мистецтво». Дайте відповідь на запитання:

1) Що таке податковий обов'язок, податкове зобов'язання і грошове зобов'язання? Визначте у наведеній ситуації, у кого виникає податковий обов'язок і в чому він полягає?

2) Хто такий податковий агент? Визначте податковий статус і обов'язки кожного з учасників податкових правовідносин у наведеній ситуації.

3) Хто з суб'єктів податкових правовідносин у наведеній ситуації буде утримувати та сплачувати податок з суми премії: учень, його батьки, учителі школи, громадська організація?

4) Якщо в описаній ситуації замість премії учень отримає в якості призу відеокамеру, то чи змінить це ситуацію? Яким чином сплачуються податки з доходу у негрошовій формі?

19. *Кейс.* Починаючи з 2022 р. пані М. здає в оренду квартиру, що належить їй на праві власності, за 10 тис. грн на місяць. Орендарями є дві студентки.

1) Які обов'язки виникають у пані М. щодо подання податкової звітності, сплати податків та ЄСВ? Оцініть податкове навантаження (порахуйте). Проконсультуйте пані М., як правильно сплачувати податки у її випадку.

2) Яка відповідальність може бути застосована до пані М., якщо вона буде порушувати податкове законодавство (проаналізуйте всі види юридичної відповідальності і назвіть статті)? Чи існують строки давності щодо притягнення до відповідальності за податкові правопорушення, якщо пані М. увесь час ухилялася від сплати податків?

3) Чи змінилося б вирішення задачі, якби пані М. була ФОП або орендарем була юридична особа?

20. *Кейс.* Оцініть податкове навантаження пані Марії, якщо вона надає в оренду житлове приміщення площею 55 кв.м. у м. Києві:

варіант 1 – у випадку якщо вона здійснює цю діяльність як фізична особа;

варіант 2 – якщо пані Марія працює як ФОП і придбала приміщення для господарської діяльності.

21. *Кейс.* Громадянин В. хоче розпочати здійснювати підприємницьку діяльність. Обрав для себе спрощену систему оподаткування. Надайте консультацію щодо видів діяльності: яку діяльність можна здійснювати та за яких умов? Варіанти видів діяльності: надання в оренду і експлуатацію власного чи орендованого майна; послуги манікюру та педикюру; проведення лотереї; обмін валюти; організація та проведення творчих конкурсів та спортивних змагань. Відповідь обґрунтуйте з посиланням на норми ПКУ України.

22. *Кейс.* Громадянин І. отримав дохід (у вигляді заробітної плати) та має документально підтверджені витрати у минулому році. Проаналізуйте кожну ситуацію окремо щодо права громадянина І. на отримання податкової знижки:

- варіант 1 – громадянин І. зробив пожертвування неприбутковій організації;

- варіант 2 – громадянин І. має фіскальний чек про витрати, пов'язані з протезуванням зубів;

- варіант 3 – громадянин І. сплачує на навчання сина у приватному вищому навчальному закладі;

- варіант 4 – громадянин І. сплачує за навчання доньки в італійському коледжі.

Семінарське заняття № 7

Теми лекцій:

4.4. Правове регулювання оподаткування юридичних осіб

4.5. Правове регулювання непрямих податків

Завдання та запитання:

1. Опрацюйте лекційний матеріал.

2. *Індивідуальне завдання для двох студентів.* Підготуйте огляд судової практики у справах щодо оподаткування юридичних осіб після 24.02.2022 р. З викладачем погодити тему щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття презентація має бути надіслана на вказану викладачем адресу. Порядок і час захисту роботи визначається викладачем.

3. Проаналізуйте, яким чином впливає на результати господарської діяльності добровільна реєстрація платником ПДВ. Відповідь обґрунтувати за допомогою норм чинного законодавства.

4. *Задача.* Суб'єкт господарювання (резидент України, перебуває на загальній системі оподаткування, є платником ПДВ), який має основний КВЕД 46.21 «Оптова торгівля зерном, необробленим тютюном, насінням і кормами для тварин», здійснює операції з купівлі с/г продукції (пшениця тверда) на території України, яку в подальшому експортує контрагентові, який є резидентом Польщі. Також суб'єкт господарювання імпортує на територію України с/г техніку. Питання: хто є платником ПДВ та за яких умов?

5. *Задача.* Громадянин А., власник нежитлового приміщення, здає його в оренду юридичній особі для зберігання сировини. Хто має сплачувати ПДВ: громадянин (власник приміщення – орендодавець) чи юридична особа (орендар)? Які ще податково-правові та інші правовідносини виникають у такій ситуації? Відповідь обґрунтуйте.

6. *Задача.* Приватна фірма придбала в автосалоні для використання у господарській діяльності 3 легкових автомобілі. Хто із зазначених суб'єктів (приватна фірма чи автосалон) буде платником акцизного податку? Відповідь обґрунтуйте.

7. *Задача.* Громадська організація (зі статусом неприбуткової організації) у минулому році придбала за грантові кошти телевізійне обладнання (камери, мікрофони тощо) вартістю 200 тис грн (з ПДВ) для зйомок документального фільму. Після завершення зйомок потреба у телевізійному обладнанні відпала, а тому виникло питання щодо можливості його продажу. Станом на квітень цього року громадська організація планує продати зазначене телевізійне обладнання, а усі зароблені кошти спрямувати на спецрахунок НБУ для допомоги ЗСУ. Чи може громадська організація отримувати доходи (прибуток)? Проконсультуйте громадську організацію щодо податкових наслідків такого продажу, у т.ч. щодо наслідків з ПДВ (при цьому проаналізуйте

ситуацію, коли громадська організація є платником ПДВ і не є таким платником. Чи може громадська організація продати обладнання дорожче/дешевше вартості його придбання та які це зумовлює податкові наслідки?

8. *Задача.* Юридична особа планує надавати послуги щодо розробки та супроводу програмного забезпечення на користь замовників-резидентів та замовників-нерезидентів. Чи потрібно реєструватися цій юридичній особі платником ПДВ у разі перевищення обсягу зазначених операцій порогу в 1 млн. грн. та за яких умов? Відповідь обґрунтуйте з посиланням на законодавство. Визначте місце постачання послуг в описаній ситуації та з'ясуйте, яке це має значення для вирішення задачі.

9. *Практичні завдання:* перевірте коректність формулювання пункту договору: «Загальна вартість послуг, що надаються за цим Договором, становить 600 000,00 (шістсот тисяч гривень 00 копійок) грн. з ПДВ». Чи треба зазначати ПДВ в договорах? Якщо так, то коли і навіщо? Відповідь обґрунтуйте. Як тлумачити фразу «з ПДВ»? Визначте суму ПДВ у цьому випадку.

10. *Практичні завдання:* визначте ПДВ, виходячи з формулювання пункту договору: «Загальна вартість товару за цим Договором становить 30 000,00 (тридцять тисяч гривень 00 копійок) грн.».

11. *Практичні завдання:* доповніть пункт договору: «Загальна вартість послуг, що надаються за цим Договором, становить 120 000,00 (сто двадцять тисяч гривень 00 копійок) грн., з них ПДВ (20%) _____».

12. *Практичні завдання:* перевірте коректність формулювання пункту договору: «Винагорода (роялті) Ліцензіара за надання Ліцензії на використання Твору на умовах Договору становить 5 000 (п'ять тисяч) грн. 00 коп., без ПДВ». Відповідь обґрунтуйте.

13. *Групове завдання:* студенти групуються у декілька груп (по 2-3 студенти) та аналізують практику Верховного Суду у справах, пов'язаних із непрямыми податками. З викладачем погодити розподіл груп і тему щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття презентації мають бути надіслані на вказану викладачем адресу.

14. *Групове завдання.* Студенти діляться на дві групи і розробляють багатоаспектний кейс, до якого формуються 10 тестових завдань з чотирма варіантами відповідей. Правильний варіант відповіді обґрунтувати. З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття кейси із розв'язанням мають бути надіслані на вказану викладачем адресу. Свої роботи між групами не обговорювати, адже надалі студенти розв'язуватимуть ці кейси.

15. *Групове завдання.* Студенти діляться на групи по 5 осіб і розробляють тест (10 запитань). З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського

заняття тести із зазначенням і обґрунтуванням правильної відповіді мають бути надіслані на вказану викладачем адресу.

16. *Задача.* Фахівець у певній сфері має надійних клієнтів, хоче розпочати свою незалежну професійну діяльність і звернувся до Вас за консультацією щодо форми господарювання та обрання загальної чи спрощеної системи оподаткування. Що Ви йому порадите, якщо цей фахівець: перукар, сантехнік, агент туристичної компанії, психолог.

17. *Кейс.* За результатами кварталу ТОВ «Хитрий лис» (платник податку на прибуток на загальних підставах) отримало прибуток у розмірі 3 млн. грн. Директор ТОВ «Хитрий лис» планує придбати автомобіль для потреб підприємства (орієнтовною вартістю 3,5 млн) і вважає, що таким чином йому вдасться «зекономити» на податку на прибуток підприємств (оскільки, на його думку, витрати у розмірі 3,5 млн грн «перекриють» прибуток, тобто підприємство буде збитковим і об'єкт оподаткування не виникатиме). Обґрунтуйте, на скільки раціонально міркує директор. Проаналізуйте ситуацію з точки зору податкових наслідків, якщо ТОВ «Хитрий лис»: варіант А: є малодохідним підприємством (тобто річний дохід не перевищує 40 млн. грн); варіант Б: є високодохідним підприємством (тобто річний дохід перевищує 40 млн. грн). Для вирішення задачі з'ясуйте: чим дохід відрізняється від прибутку? Чим відрізняються фінансова і податкова звітність? (див.: п. 46.2 ст. 46 ПК України)? Як визначити «фінансовий результат до оподаткування» (ст. 134 ПК України) і навіщо його коригувати на податкові різниці? Що таке «основні засоби», «амортизація», «бухгалтерський облік», «податкові різниці»?

18. *Задача.* ФОП Борода надає правові (юридичні) послуги фізичним та юридичним особам, має двох працівників, які отримують заробітну плату по 25 000 грн. ФОП є платником єдиного податку без ПДВ. Загальна сума його витрат на оренду офісу та сплату комунальних платежів і інтернет-зв'язку – 20 000 грн. Загальна сума надходжень за травень поточного року склала 500 000 грн. До якої групи платників єдиного податку належить ФОП Борода? Яку суму податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) та військового збору зобов'язаний сплатити ФОП Борода за один місяць (грн.)? На яку суму має бути сплачено ФОП Борода єдиного податку.

Семінарське заняття № 8

Теми лекцій:

4.6. Правове регулювання квазіподаткових та парафіскальних платежів. Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ).

4.7. Митне право та митні платежі

Завдання та запитання:

1. Опрацюйте лекційний матеріал.

2. Опрацюйте інформацію про фіскальні ризики (включаючи умовні зобов'язання та квазіфіскальні операції) та їх вплив на показники державного бюджету. Використовуйте інформацію з офіційних джерел.

3. Заповніть належним чином таблицю, використовуючи інформацію з перевірених джерел.

	Законодавче визначення (якщо є)	Доктринальні визначення	Ознаки/ особливості
податок			
збір			
платіж			
внесок			
МИТО			
неподатковий платіж			
неподатковий дохід			
парафіскальний платіж			
...			

4. *Групове завдання.* Студенти діляться на дві групи і розробляють багатоаспектний кейс, до якого формуються 10 тестових завдань з чотирма варіантами відповідей. Правильний варіант відповіді обґрунтувати. З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття кейси із розв'язанням мають бути надіслані на вказану викладачем адресу. Свої роботи між групами не обговорювати, адже надалі студенти розв'язуватимуть ці кейси.

5. *Групове завдання.* Студенти діляться на групи по 5 осіб і розробляють тест (10 запитань). З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття тести із зазначенням і обґрунтуванням правильної відповіді мають бути надіслані на вказану викладачем адресу.

6. *Практичне завдання.* Громадянин України повертається на територію України з м. Франкфурт. У Німеччині він купив новий ноутбук MacBook Pro за 1700 євро і привіз на територію України, разом з цим у нього в кишені 3500 євро. Дайте юридичну консультацію нашому співгромадянину, як йому пройти митний контроль та до чого готуватися. Також розгляньте податково-правові наслідки такої покупки.

7. *Практичне завдання.* Громадянин України знаходиться у Польщі. Він отримав у спадщину автомобіль Honda Civic 2024 р. з об'ємом двигуна

2.2 л. Через 10 днів після оформлення спадщини громадянин від'їжджає до України на цьому автомобілі, що є на тимчасовій реєстрації. Надайте юридичну консультацію громадянину, як він має пройти митний контроль, якими мають бути далі його дії в Україні.

8. *Практичне завдання.* Громадянка Голландії планує завезти на територію України тюльпани у стані вегетативного спокою для подальшого їх продажу в Україні. Надайте жінці юридичну консультацію щодо процедури та наслідків такого ввезення. Проаналізуйте всі можливі варіанти ввезення та подальшої реалізації/нереалізації.

9. *Практичне завдання.* Проаналізуйте справи ЄСПЛ, що стосуються порушень норм митного законодавства (наприклад, справа Христов проти України).

10. *Практичне завдання.* Яку суму ЄСВ належить сплатити фармацевтичній компанії, що нараховує кожному з 5-ти працівників заробітну плату у розмірі 15 тис. грн.

11. *Практичне завдання.* Проаналізуйте Декрет Кабінету Міністрів України «Про державне мито», Консульський статут України, затверджений Указом Президента України № 127/93 від 01.04.1994 р., наказ Міністерства закордонних справ України від 23.04.2018 р. № 182 та визначте, якими пільгами користуються громадяни України щодо сплати консульського збору і чи передбачені вони взагалі. Які є практичні проблеми із застосування цих нормативно-правових актів?

12. *Задача.* Громадянка України Р. має намір придбати квартиру на ринку первинного нерухомого майна. Вартість такої нерухомості складає 2 млн. грн. Визначте розмір державного мита, який їй належить сплатити, а також збору на обов'язкове державне пенсійне страхування. Керуйтеся положеннями Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито» та Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» від 26.06.1997 р. Як має відбуватися сплата таких платежів? До яких фондів коштів вони надходять? Яка роль нотаріуса в цих відносинах?

13. *Задача.* ФОП Борода надає правові послуги фізичним та юридичним особам, має двох працівників, які отримують заробітну плату по 25 000 грн. Яку суму ЄСВ має сплатити за себе та за працівників ФОП Борода?

Семінарське заняття № 9

Тема лекції:

4.8. Адміністрування податків, зборів, платежів.

4.9. Контроль та відповідальність за порушення податкового законодавства

Завдання та запитання:

1. Опрацюйте лекційний матеріал.

2. *Групове завдання.* Студенти діляться на дві групи і розробляють багатоаспектний кейс, до якого формуються 10 тестових завдань з чотирма варіантами відповідей. Правильний варіант відповіді обґрунтувати. З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття кейси із розв'язанням мають бути надіслані на вказану викладачем адресу. Свої роботи між групами не обговорювати, адже надалі студенти розв'язуватимуть ці кейси.

3. *Групове завдання.* Студенти діляться на групи по 5 осіб і розробляють тест (10 запитань). З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття тести із зазначенням і обґрунтуванням правильної відповіді мають бути надіслані на вказану викладачем адресу.

4. *Практичне завдання.* Визначте норми, якими врегульовується питання проведення контролюючими органами фактичних перевірок ФОП, якщо податкова адреса такого суб'єкта господарювання співпадає з адресою проживання? Як бути зі ст. 30 Конституції України, яка гарантує кожному недоторканність житла?

5. *Практичне завдання.* Порівняйте передбачені податковим законодавством заходи фінансового контролю щодо різних платників податків залежно від ступеня ризиковості таких платників. Якими є критерії ризиковості платників податків?

6. *Задача.* Під час планової документальної перевірки на підприємстві «БудІнвест», що завершилася 20 червня минулого року, податковими інспекторами встановлено факт заниження податкових зобов'язань з ПДВ на суму 12000,00 грн у квітні того ж року. Які норми чинного законодавства порушені в описаній ситуації? Яка сума ПДВ має бути донарахована «БудІнвесту»? Які штрафні санкції передбачено за заниження сум податкових зобов'язань? Чи буде штраф, якщо самостійно виправити помилку щодо заниження податкового зобов'язання в період дії режиму воєнного стану?

6. *Практичне завдання.* Особа Н. у зв'язку із декларування зміни свого тимчасового місця проживання має намір змінити податкову адресу. Підготуйте алгоритм дій для особи у такій ситуації.

7. *Практичне завдання.* До Вас звернувся клієнт за послугою правового супроводу як платника податків. Дайте аргументовані відповіді на наступні питання: 1) чи може клієнт передати Вам право вести податковий облік та заповнювати його податкову звітність? 2) як юридично оформити такі відносини? 3) чи обов'язковим є інформування податкового органу про ці відносини і реєстрування Вас представником платника податків? 4) яка юридична відповідальність та обов'язки покладаються на надавача послуг в сфері податково-правового консалтингу?

8. *Практичне завдання.* Проаналізуйте структуру та опції електронного кабінету платника податків (<https://cabinet.tax.gov.ua>) та

кабінету застрахованої особи в сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (<https://portal.pfu.gov.ua/sidebar/Templates/InfoEPS>). З'ясуйте належні кроки для реєстрації. Проаналізуйте з погляду користувача переваги та труднощі у використанні кабінету платника податків?

9. *Практичне завдання.* Громадянин К. отримав у червні податкове-повідомлення рішення про нарахування податку на майно, відмінне від земельної ділянки, однак він має намір оскаржити його оскільки наприкінці минулого року він розлучився і згідно з рішенням про розподіл майна подружжя такий об'єкт належить до частки, яка йому не належить. Допоможіть підготувати скаргу та визначте алгоритм її внесення до відповідного податкового органу, окресліть строки розгляду скарги та належну форму рішення.

10. *Практичне завдання.* Підготуйте алгоритм реалізації майна платника податків-юридичної особи, до якого було застосовано стягнення у зв'язку з простроченням погашення податкового боргу, якщо таким об'єктом є: 1) цінні папери, 2) нерухоме майно; 3) картина відомого художника; 4) партія виготовленого товару.

5. *Групове завдання.* Студенти групуються у міні-групи (по 2 особи), обирають одну категорію справ та аналізують рішення ЄСПЛ за такою схемою: 1) суб'єкт звернення; 2) яке право суб'єкта звернення було порушене та в якій частині; 3) у чому полягає суть порушення; 4) яка позиція ЄСПЛ. Внесок кожного студента має бути виділений. З викладачем погодити розподіл груп і категорію справ щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття презентації мають бути надіслані на вказану викладачем адресу. Пропонуються такі категорії справ:

1) податковий кредит, право на відшкодування ПДВ (справи: Інтерсплав проти України, Булвес АД проти Болгарії, Бізнес Суппорт Центр проти Болгарії, Красимир Мілчев АТЕВ проти Болгарії, Еуромак Метал Доо проти колишньої Югославської Республіки Македонія);

2) податковий арешт, конфіскація активів (справи: Гентріх проти Франції, Гасус Досьер унд Фордертехнік проти Нідерландів, Металко проти Угорщини, Агосі проти Сполученого Королівства);

3) якість податкового законодавства (справи: Національне та регіональне будівельне товариство, товариство постійної забудови Лідса і Йоркширське будівельне товариство проти Сполученого Королівства, Щокін проти України, Серков проти України, Максиміліан Абас проти Нідерландів, Азієнда Агрікола Сілверфунгі С.А.С. та інші проти Італії, П. Плазьє Б.В. проти Нідерландів та 2 інші заяви, К. Г. проти Болгарії, Р. Сз проти Угорщини);

4) тривалість адміністративних податкових процедур та судового оскарження у податкових спорах, порушення права на справедливий судовий розгляд (справи: Джей. Бі. (J.B.) проти Швейцарії, Мурен проти

Німеччини, Джей Джей (J.J.) проти Нідерландів, Фельдман проти України, Ракітін проти України, Яношевич проти Швеції і компанія Вестберга таксі Актієболаг та Вулич проти Швеції, Юссіла проти Фінляндії, Сокор проти України, Нільсен проти Данії, Ханну Лехтінен проти Фінляндії, Україна-Тюмень проти України, Лемуан проти Франції, Кадрі проти Франції, Плахтєєв та Плахтєєва проти України, Руїс Торіха проти Іспанії, Стран Грік Рефайнеріс та Стратіс Андреадіс проти Греції, Нафтова компанія «ЮКОС» проти Російської Федерації, Мемедлі проти Азейбарджану, Бйарні Арманнссон проти Ісландії, Ясіньскі проти Польщі);

5) пропорційність різноманітних податкових штрафів та обмежень суті правопорушення (справи: Рутсалайнен проти Фінляндії, Мамідакіс проти Греції, Бенденун проти Франції, Ліндstrand Партнерс Адвокатбюро Аб проти Швеції);

6) компенсація збитків, завданих платнику податків безпідставним стягненням податків чи застосуванням штрафних санкцій (справи: Еко-Ельда проти Греції, Райнер проти Болгарії, «Буффало СРЛ» у процесі ліквідації проти Італії, Терем ЛТД, Чечеткін та Оліус проти України, Функе проти Франції, Данжевіля проти Франції, Феррадзіні проти Італії, ЕЙ.ПІ, ЕМ.ПІ. І ТІ.ПІ. проти Швейцарії, Остерлунд проти Фінляндії, Мацюк проти України);

7) заборона дискримінації у податкових правовідносинах (справи: Дарбі проти Швеції, Недзвецкі проти Німеччини, Ван Раальте проти Нідерландів, Філдінг проти Сполученого Королівства, Бурден проти Сполученого Королівства);

8) загальні положення податкового права (справи: Жубер проти Франції, Ракітін проти України, Смірнов проти України, Ей., Бі., Сі. та Ді проти Сполученого королівства, Ем. Ей. та 34 інших проти Фінляндії, «ТОВ «Шпачек» проти Чеської республіки», Фрессоз і Руар проти Франції, А та Б проти Норвегії, Йоханнессон та інші проти Ісландії, Галл проти Угорщини, К.С. та М.С. проти Німеччини, Максиміліан Шремс проти Уповноваженого з питань захисту персональних даних, Гювіг проти Франції, М.Н. та інші проти Сан-Марино, Ердуран та Ем Експорт Діш Тідж. А.Ш. проти Туреччини);

9) рішення у неподаткових спорах, що мають значення для податкових відносин (справи: Юрій Миколайович Іванов проти України, Чуйкіна проти України, Бурдов проти Росії, Олександр Волков проти України, Совтрансавто-Холдинг проти України, Агрокомплекс проти України, Проніна проти України, Теліга та інші проти України, Джеймс та інші проти Сполученого Королівства, Колишнього короля Греції та інших проти Греції, Гайдук та інші проти України, Спорронг і Льоннрот проти Швеції, Меллахер та інші проти Австрії, Ферайнігінг Вікблад Блюф! проти Нідерландів, Тошкуце і інші проти Румунії, M.D.U. проти Італії, Маркс проти Бельгії, Лелас проти Хорватії, Аллен проти Сполученого Королівства,

Креуз проти Польщі, Мікроінтелект Оод проти Болгарії, Джордж Дросопулос проти Греції, Ферретті проти Італії);

10) обмін податковою інформацією (справи: Отимія Інвестментс (Othymia Investments BV) проти Нідерландів, G.S.B проти Швейцарії, Сатакуннан Марккінапорссі Ой та Сатамедіа Ой проти Фінляндії, Смаранда Бара та інші Проти Голови Національного фонду медичного страхування (Președintele Casei Naționale de Asigurări de Sănătate), Національного фонду медичного страхування (Casa Națională de Asigurări de Sănătate, CNAS), Національного агентства податкового адміністрування (Agenția Națională de Administrare Fiscală, ANAF));

11) справи щодо нарахування, обчислення та сплати страхових внесків (справи: Уокер проти Сполученого Королівства, Керол Елізабет Пірсон проти Сполученого Королівства, Алан Рой Кембрей проти Сполученого Королівства, Браян Стівенс та Рональд Найт проти Сполученого Королівства, Особа Х проти Нідерландів).

Семінарське заняття № 10

Теми лекцій:

5.1. Поняття бюджету, бюджетної системи та бюджетного права

5.2. Поняття та стадії бюджетного процесу

Завдання та запитання:

1. Опрацюйте лекційний матеріал.

2. Проаналізуйте закон про Державний бюджет України на поточний рік, розгляньте особливості формування загального та спеціального фонду, а також цільових бюджетних фондів.

3. Проаналізуйте склад надходжень Державного бюджету України на поточний рік на предмет його відповідності принципам обґрунтованості, ефективності та результативності. Обґрунтуйте свої думки посиланнями на різні джерела інформації.

4. З'ясуйте, чим відрізняються за змістом рішення про обласний бюджет та рішення про районний бюджет, використовуючи відповідні приклади та Типову форму рішення про місцевий бюджет, яка затверджена наказом Міністерства фінансів України від 03.08.2018 р. № 668.

5. Чи можуть бути внесені зміни до рішення про обласний бюджет інакше, як відповідним рішенням обласної ради? Зверніть увагу, зокрема, на ст. 78, 71 та 85 БК України.

6. Яким рішенням має бути оформлено передачу бюджетного призначення від одного головного розпорядника бюджетних коштів іншому? Зверніть увагу на ст. 23 БК України.

7. Яким рішенням оформляється передача коштів між загальним та спеціальним фондами бюджетів? В яких випадках це можливо? Зверніть увагу на ст. 13, 52, 57 БК України.

8. Проаналізуйте цьогорічні бюджетні запити двох міністерств як головних розпорядників бюджетних коштів.

9. Користуючись платформою «Прозорий бюджет» <https://edata.gov.ua>, з'ясуйте, які видатки на освіту були проведені в поточному році з місцевого бюджету територіальної громади, до якої Ви належите.

10. Заповніть належним чином таблицю

Платформа	Сайт	Адміністратор платформи	Які питання висвітлюються	...
платформа «Відкритий бюджет» (Open Budget)				
платформа «Відкриті витрати» (Open Spending)				
платформа «Відкриті контракти» (Open Contracting)				
платформа «Участь громадськості» (Citizen Participation)				

11. Проаналізуйте, що таке «бюджет участі» (партисипативний бюджет), та чи передбачені відповідні програми в місцевому бюджеті Вашої територіальної громади?

12. *Групове завдання.* Студенти діляться на дві групи і розробляють багатоаспектний кейс, до якого формуються 10 тестових завдань з чотирма варіантами відповідей. Правильний варіант відповіді обґрунтувати. З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття кейси із розв'язанням мають бути надіслані на вказану викладачем адресу. Свої роботи між групами не обговорювати, адже надалі студенти розв'язуватимуть ці кейси.

13. *Групове завдання.* Студенти діляться на групи по 5 осіб і розробляють тест (10 запитань). З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття тести із зазначенням і обґрунтуванням правильної відповіді мають бути надіслані на вказану викладачем адресу.

14. *Індивідуальне завдання для двох студентів.* Студенти готують огляд зарубіжного досвіду роботи парламентських бюджетних офісів, використовуючи зарубіжне законодавство та різні перевірені джерела інформації. За основу можна взяти такий матеріал: Міжнародний досвід: парламентські бюджетні офіси. 2024. URL: https://internews.ua/rang/materiale/parlamentski-byudzhetni-ofisi-mizhnarodnij-dosvid?fbclid=IwY2xjawEgjSlleHRuA2FlbQIxMQABHbsmMgx8_2vrqlroTHGM3RmKo0CezoSjAQxm2vFIHxjjeOQW5qOMXsy67A_aem_18js916h5Fgkc

i_VwGSaIw&sfnsn=mo. Порядок і час захисту роботи визначається викладачем.

15. *Задача.* З метою дотримання строків прийняття проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у другому читанні Верховна Рада України, на прохання Голови Комітету Верховної Ради України з питань бюджету погодилась відкласти прийняття рішення про загальний обсяг дефіциту (профіциту) Державного бюджету України на наступний бюджетний період під час розгляду проекту закону про Державний бюджет України у третьому читанні. Надайте правову оцінку рішення Верховної Ради України? Які показники проекту державного бюджету України затверджуються у другому читанні? Яке це має значення у бюджетному процесі?

16. *Задача.* Три районні ради виступили з пропозицією передбачити в обласному бюджеті на наступний рік створення фонду підтримки скотарства. З метою акумулювання коштів, було запропоновано скеровувати 10% базової дотації та 12% субвенцій з Державного бюджету України на формування вказаного фонду. Надайте юридичну оцінку такої пропозиції.

17. *Задача.* На території малого міста Н. відсутня дитяча юнацька бібліотека. На сесії міської ради депутат запропонував домовитися із сусіднім містом Б., де є така бібліотека, про розширення можливостей доступу громадян міста Н. до бази цієї бібліотеки. Надайте обґрунтування бюджетно-правових наслідків такої пропозиції. Зверніть увагу на міжбюджетні трансферти, на БК України і Закон України «Про співробітництво територіальних громад». Проаналізуйте подібну практику в Україні.

18. *Задача.* Міська рада не затвердила бюджет міста і до березня місяця зволікала з цим процесом. Лише 15 березня депутати зібрались і вирішили прийняти бюджет, однак не змогли розібратись на який період він має бути прийнятий. Адже перший квартал бюджетного року вже майже минув. Дайте юридичну оцінку діям міської ради. Розгляньте фінансово-правові наслідки несвоєчасного прийняття рішення про бюджет.

19. *Задача.* Верховна Рада України, приймаючи Державний бюджет України, розуміє, що в державі недостатньо коштів на покриття всіх необхідних видатків соціального спрямування. Тому вирішує в законі про Державний бюджет України закріпити норму, якою передбачено призупинення дії статей деяких законів, які передбачають соціальні виплати. Надайте юридичну оцінку такій ситуації.

20. *Задача.* Депутати місцевої ради вирішують внести зміни до місцевого бюджету і збільшити бюджетні призначення Департаменту будівництва та житлового забезпечення на будівництво мостового переходу. Однак джерела на покриття таких видатків відсутні. Які принципи

бюджетної системи порушено і до чого можуть призвести такі дії депутатів місцевої ради?

21. *Задача.* Ініціативною групою депутатів Верховної Ради України було підготовлено законопроект про внесення змін та доповнень до закону про Державний бюджет України на поточний рік і подано до Верховної Ради України на початку жовтня поточного бюджетного року. Законопроект передбачав зміни, пов'язані зі збільшенням джерел доходів завдяки введенню цільового загальнодержавного податку до кінця фінансового року та обмеження проведення перевірок контролюючими органами. Підготуйте висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України щодо цього законопроекту. Визначте, на скільки правомірним є подання у складі проектів законів про державний бюджет законодавчих пропозицій щодо податків, зборів (інших обов'язкових платежів)?

22. *Задача.* Депутати міської ради міста В. вирішили створити місцевий комунальний банк за рахунок вільних коштів бюджету розвитку бюджету міста і прийняли відповідне рішення про виділення коштів для формування статутного капіталу такого банку. Надайте юридичну оцінку такому рішення.

23. *Задача.* Районна рада Чудового району Прекрасної області прийняла рішення про створення позабюджетного фонду «Геріатричний соціальний захист» за рахунок коштів цільового фонду «Соціально-економічний розвиток», що є в бюджеті району, а також надати йому статус некомерційної фінансової установи. Оцініть законність такого рішення.

24. *Задача.* Депутати міської ради міста І. прийняли рішення про те, що для стимулювання розвитку міста більш ефективним буде виконання бюджету розвитку міста на банківських рахунках, і відмовились від казначейського обслуговування коштів бюджету розвитку. Оцініть законність такого рішення та розгляньте які юридичні наслідки його прийняття.

25. *Індивідуальне завдання для двох студентів:* опрацювати зміст: 1) постанови Верховного Суду від 07.11.2019 р. у справі № 916/1345/18; 2) рішення ЄСПЛ від 18.10.2005 р. у справі «Терем ЛТД, Чететкін та Оліус проти України»; 3) рішення ЄСПЛ від 30.11.2004 р. у справі «Бакалов проти України». Проаналізуйте ці рішення за схемою: а) фактичні обставини справи та проблема, яка стала причиною судового спору; б) аргументи сторін; в) правове обґрунтування та позиція суду; г) сформулювати свої висновки. З викладачем погодити завдання щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття презентація, має бути надіслана на вказану викладачем адресу. Порядок і час захисту роботи визначається викладачем.

Семінарське заняття № 11

Теми лекцій:

5.4. Правові основи публічного кредиту, публічних гарантій та публічного боргу

5.5. Виконання бюджету та звіт про його виконання

Завдання та запитання:

1. Опрацюйте лекційний матеріал.
2. Ознайомтесь із актуальною на сьогодні Стратегією та Програмою управління державним боргом та заповніть належним чином таблицю:

Стратегічні цілі	Заходи, що відповідають цілям	Що маємо гармонізувати із європейським законодавством, що маємо адаптувати	Законодавство, до якого слід знести зміни
1...			
2...			
...			

3. *Задача.* При виконанні місцевого бюджету міська рада отримала додатково понад заплановані суми доходів у розмірі 550 тис грн від запланованих надходжень від здачі в оренду комунального майна. Згідно із рішенням міської ради дані кошти було направлено на ремонт і переобладнання центральної міської лікарні, що є на балансі громади. Оцініть правомірність дій міської ради, відповідність таких дій принципам бюджетної системи. Чи змінилася би ситуація якщо додатково отримана в бюджеті сума надійшла від податку на доходи фізичних осіб? Знайдіть у задачі помилку, проаналізуйте її та запропонуйте виправлення.

4. *Групове завдання:* студенти групуються у декілька груп (по 2-3 студенти) та аналізують видатки Державного бюджету України у різні роки, починаючи з 2021 р. Мета завдання – проілюструвати зміни в обсягах видатків на різні сфери в умовах війни (зокрема, освіта, охорона здоров'я, оборонна сфера, культура, фізичне виховання та спорт, судова влада тощо). З викладачем погодити розподіл груп і тему щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття презентації мають бути надіслані на вказану викладачем адресу.

5. *Групове завдання.* Студенти діляться на дві групи і розробляють багатоаспектний кейс, до якого формуються 10 тестових завдань з чотирма варіантами відповідей. Правильний варіант відповіді обґрунтувати. З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття кейси із розв'язанням мають бути надіслані на вказану викладачем адресу. Свої роботи між групами не обговорювати, адже надалі студенти розв'язуватимуть ці кейси.

6. *Групове завдання.* Студенти діляться на групи по 5 осіб і розробляють тест (10 запитань). З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття тести із зазначенням і обґрунтуванням правильної відповіді мають бути надіслані на вказану викладачем адресу.

7. *Задача.* При виконанні місцевого бюджету міська рада міста районного значення додатково отримала понад заплановані суми доходів у розмірі 800 тис грн від запланованих надходжень від здачі в оренду комунального майна. Згідно з рішенням ради кошти було направлено на ремонт і переобладнання центральної районної лікарні, що є на балансі районної ради. Оцініть правомірність дій районної ради, відповідність таких дій принципам бюджетної системи. Чи змінилася би ситуація якщо додатково отримана в бюджеті сума надійшла від податку на доходи фізичних осіб?

8. *Задача.* Три районні ради виступили з пропозицією передбачити в обласному бюджеті на наступний рік створення фонду підтримки ветеранів. З метою акумулювання коштів, було запропоновано скеровувати 10% базової дотації та 12% субвенцій з Державного бюджету України на формування даного фонду. Зробіть аналіз пропозиції та вкажіть на її відповідність/невідповідність бюджетному законодавству. Розгляньте відмінності між дотацією вирівнювання та субвенцією?

9. *Практичне завдання.* З бюджету Київської області минулого року було виділено субвенцію бюджету м. Борисполя на ремонт частини дороги місцевого значення. Оцініть правомірність такої ситуації. Напишіть алгоритм, хто і в якому порядку має перевіряти цільове використання субвенції.

10. Проаналізуйте рішення обраної вами місцевої ради про надання місцевої гарантії. Перегляньте рішення про місцевий бюджет на відповідний рік цієї місцевої ради на предмет чи відповідає сума наданої гарантії граничному обсягу надання місцевих гарантій, що закріплений в ньому.

11. *Практичне завдання.* Керуючись положеннями ст. ст. 16, 17, 18, 74, 78 БК України та Порядком отримання місцевих запозичень, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 16.02.2011 р. № 110, розпишіть алгоритм дій від виникнення ідеї залучення коштів для фінансування відповідного місцевого бюджету до зарахування коштів відповідного кредиту.

12. *Практичне завдання.* Керуючись положеннями ст. 85 Конституції України, законів України «Про міжнародні договори», «Про Регламент Верховної ради України» та БК України, розгляньте ситуацію, за якої Україна має намір надати допомогу певній державі (фінансову, матеріальну, технічну тощо). Проаналізуйте стан правового регулювання цих відносин, алгоритм дій та форму рішення.

13. *Практичне завдання.* Певне міністерство для виконання завдань у сфері євроінтеграції отримало пропозицію на надання йому технічної допомоги аналогічного відомства Франції. Зверніть увагу на норми БК України, Порядок залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 15.02.2002 р. № 153, звіти Рахункової палати щодо ефективності використання таких коштів іншими міністерствами. Який фінансово-правовий статус набуватиме міністерство? Яким чином міністерство має обліковувати отримане майно та програмне забезпечення у контексті бюджетного обліку (зверніть увагу на ст. 13 БК України)?

14. *Індивідуальне завдання.* Проаналізуйте участь міжнародних фінансових організацій у місцевому кредитуванні в Україні. Розгляньте практичні приклади участі NEFCO, USAID, Міжнародної фінансової корпорації тощо. З викладачем погодити тему щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття презентація має бути надіслана на вказану викладачем адресу. Порядок і час захисту роботи визначається викладачем.

15. *Кейс.* Відповідно до закону про Державний бюджет України на поточний рік у межах освітньої субвенції бюджету міста Києва виділено 7 000 000 грн. Ці кошти було розподілено за низкою параметрів, встановлених законодавством, а саме: за кількістю учнів, розрахунковою наповнюваністю класів, навчальними планами. На кінець бюджетного періоду утворився залишок бюджетних коштів. Місцева влада вирішила частину залишку коштів використати для придбання спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку, що дають змогу опанувати навчальну програму, для осіб з особливими освітніми потребами, які здобувають освіту в інклюзивних та спеціальних класах закладів освіти, а іншу частину передати в державний бюджет. Використовуючи чинне законодавство, надайте обґрунтовані відповіді на такі запитання:

1. *Що таке субвенція?*

а) обсяг коштів відповідного бюджету, розпорядників та одержувачів бюджетних коштів цього бюджету на кінець звітного періоду;

б) міжбюджетні трансферти для використання на певну мету в порядку, визначеному органом, який прийняв рішення про надання субвенції;

с) податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України;

д) надходження та витрати бюджету, пов'язані із зміною обсягу боргу, обсягів депозитів і цінних паперів, кошти від приватизації державного майна (щодо державного бюджету), зміна залишків бюджетних коштів, які використовуються для покриття дефіциту бюджету або визначення профіциту бюджету.

2. На що спрямовується освітня субвенція?

а) на оплату праці в закладах спеціалізованої освіти, дитячих будинках, закладах фахової передвищої освіти, початкових школах, гімназіях, ліцеях;

б) на проведення (надання) психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових занять (послуг) відповідно до індивідуальних програм розвитку для осіб з особливими освітніми потребами, оснащення кабінетів та/або ресурсних кімнат у відповідних закладах освіти;

с) на освітні програми, що реалізуються на території відповідної територіальної громади;

д) на проведення освітніх, культурних, розвивальних заходів.

3. Який порядок використання залишків коштів за освітньою субвенцією?

а) повертаються в місцевий бюджет до наступного бюджетного періоду;

б) передаються в інші місцеві бюджети, де наявна нестача коштів;

с) зберігаються на рахунку місцевого бюджету і використовуються у наступному бюджетному періоді з урахуванням цільового призначення субвенції;

д) зберігаються на рахунку розпорядника бюджетних коштів.

Семінарське заняття № 12

Теми лекцій:

6.1. Поняття та види публічних витрат, бюджетних витрат та розмежування між бюджетами бюджетних видатків

6.2. Міжбюджетні відносини

6.3. Програмно-цільовий метод у фінансуванні публічних видатків. Правові основи кредитування бюджету

Завдання та запитання:

1. Опрацюйте лекційний матеріал.

2. *Групове завдання.* Студенти діляться на дві групи і розробляють багатоаспектний кейс, до якого формуються 10 тестових завдань з чотирма варіантами відповідей. Правильний варіант відповіді обґрунтувати. З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття кейси із розв'язанням мають бути надіслані на вказану викладачем адресу. Свої роботи між групами не обговорювати, адже надалі студенти розв'язуватимуть ці кейси.

3. *Групове завдання.* Студенти діляться на групи по 5 осіб і розробляють тест (10 запитань). З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття тести із зазначенням і обґрунтуванням правильної відповіді мають бути надіслані на вказану викладачем адресу.

4. *Індивідуальне завдання.* Проаналізуйте методики розрахунків шкоди, завданої Україні внаслідок агресії РФ, та публічні витрати на поточне і повоєнне відновлення. Зверніть увагу на шкоду територіальній громаді, членом якої Ви є. Рекомендовано використовувати матеріали, зокрема: Big Recovery Portal (www.brp.org.ua); Київської школи економіки (<https://kse.ua/ua/vidnovlennya-ekonomiki-ukrayini/>; <https://kse.ua/ua/russia-will-pay/>); план Ukraine Facility 2024-2027 (<https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/>). З викладачем завчасно погодити тему роботи. До семінарського заняття презентація має бути надіслана на вказану викладачем адресу. Порядок і час захисту роботи визначається викладачем.

5. *Практичне завдання.* Середня загальноосвітня школа №103 міста Києва потребує капітального ремонту актових залів. Видатків на це не передбачено. Директор школи звернувся до Міністерства освіти і науки України з проханням передбачити видатки у бюджеті міста на наступний рік. Грунтуючись на нормах законодавства, опишіть алгоритм планування та виділення коштів на капітальний ремонт, розгляньте альтернативні способи фінансування.

6. *Практичне завдання.* Уявіть ситуацію, що ви є депутатом місцевої ради. До вас у квітні місяці звернулось правління ОСББ «А» з проханням посприяти у проведенні капітального ремонту індивідуального теплового пункту (ІТП). Орієнтовний кошторис робіт становить 600 тис. грн. ОСББ не в змозі повністю профінансувати їх. Представники зазначеного ОСББ посилаючись на звіт спеціально-уповноваженого експертного підприємства і зазначають, що ІТП не може працювати в наступний опалювальний сезон і всі мешканці будинку можуть залишитися без центрального опалення. Ваша задача – вирішити проблеми виборців. Запропонуйте та юридично обґрунтуйте всі можливі способи вирішення проблеми.

7. *Практичне завдання.* Одержувач бюджетних коштів – громадська організація (ГО), що залучена до виконання міської бюджетної програми соціального партнерства у якомусь місті. Головним розпорядником бюджетних коштів є Департамент суспільних комунікацій цього міста. Зазначений одержувач – співвиконавець програми скаржиться на брак коштів та на постійне збільшення його обов'язків. Надайте юридичну консультацію ГО щодо вирішення такої проблеми. Як збільшити відповідні видатки бюджету у наступному бюджетному періоді?

8. *Практичне завдання.* Проаналізуйте положення ст. 16, 17, 18, 74 БК України в частині правового регулювання надання кредитів за рахунок коштів місцевих бюджетів відповідно до спеціальних бюджетних програм (молодіжного будівництва, будівництва на селі, житлового будівництва для військовослужбовців тощо). Наведіть приклади рішень місцевих рад, в яких передбачено здійснення бюджетного кредитування за певною програмою.

9. *Задача.* Міський ліцей № 45 є бюджетною установою, що надає в тому числі платні послуги, виборов грант від міжнародної фінансової установи на проведення експерименту із вдосконалення методики викладання основ програмування в старших класах. З метою більш раціонального використання коштів гранту керівництво ліцею звернулося до відділу освіти міста з проханням надати дозвіл на зарахування коштів гранту як окремого виду власних надходжень на банківський рахунок. Сформулюйте юридично аргументовану відповідь відділу освіти.

10. *Задача.* Бюджетна установа «ККК» відповідно до свого кошторису має закупити обладнання для хімічної лабораторії на суму 700000 грн. Керуючись ст. 46-51 БК України, а також законами України «Про публічні закупівлі», «Про відкритість використання публічних коштів» запропонуйте алгоритм дій від визначення характеристик обладнання, в якому виникла потреба, до оприлюднення інформації про суму витрачених коштів.

11. *Задача.* Територіальні громади А. і Б. розміщені по два береги річки. Транспортне сполучення між ними ускладнене через відсутність мосту через таку річку. Між представниками цих територіальних громад відбулися перемовини відповідно до Закону України «Про співробітництво територіальних громад» і укладено договір про спільне фінансування будівництва мосту, за здійснення якого відповідатиме територіальна громада А. В якій формі відбуватимуться міжбюджетні відносини? Як про це буде зазначено в рішеннях про бюджети відповідних місцевих рад? За рахунок коштів яких фондів вказаних бюджетів, яких міжбюджетних трансфертів здійснюватимуться видатки?

Семінарське завдання № 13

6.4. Бюджетний контроль та відповідальність за порушення бюджетного законодавства

Завдання та запитання:

1. Опрацюйте лекційний матеріал.
2. Наведіть приклади бюджетних правопорушень із зазначенням заходів відповідальності з посиланням на відповідні законодавчі норми.
3. *Групове завдання.* Студенти діляться на дві групи і розробляють багатоаспектний кейс, до якого формуються 10 тестових завдань з чотирма варіантами відповідей. Правильний варіант відповіді обґрунтувати. З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття кейси із розв'язанням мають бути надіслані на вказану викладачем адресу. Свої роботи між групами не обговорювати, адже надалі студенти розв'язуватимуть ці кейси.
4. *Групове завдання.* Студенти діляться на групи по 5 осіб і розробляють тест (10 запитань). З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського

заняття тести із зазначенням і обґрунтуванням правильної відповіді мають бути надіслані на вказану викладачем адресу.

5. Заповніть належним чином таблицю:

Порушення бюджетного законодавства	Захід відповідальності, хто його застосовує	До кого конкретно застосовується захід відповідальності	Норма БК України, підзаконний нормативно- правовий акт

6. Розкрийте співвідношення понять «бюджетна відповідальність» та «відповідальність за порушення бюджетного законодавства». Використовуйте чинне законодавство, вітчизняну і зарубіжну наукову літературу.

7. Кейс. Відділ соціального захисту населення м. Харкова отримав 5 млн грн з державного бюджету на соціальні виплати у поточному бюджетному році. Начальник відділу, зважаючи на потребу термінового ремонту приміщення, де розміщений відділ, прийняв рішення використати частину коштів (1 млн грн) на ремонтні роботи, не змінюючи бюджетних призначень та без погодження з вищими органами. Після перевірки органами фінансового контролю виявилось, що кошти були використано неправильно. Використовуючи чинне законодавство, надайте обґрунтовані відповіді на такі запитання:

Які конкретні порушення бюджетного законодавства допущено в цій ситуації:

а) нецільове використання бюджетних коштів та здійснення видатків без встановлених бюджетних призначень;

б) порушення порядку реєстрації бюджетних зобов'язань та нецільове використання бюджетних коштів;

с) порушення порядку реєстрації бюджетних зобов'язань та здійснення платежів без реєстрації бюджетних зобов'язань;

д) порушення встановлених термінів доведення документів про обсяги бюджетних асигнувань до розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня або одержувачів бюджетних коштів.

Які заходи впливу можуть бути застосовані до начальника відділу соціального захисту населення за це порушення?

а) зупинення операцій з бюджетними коштами, безспірне вилучення коштів з місцевих бюджетів, призупинення бюджетних асигнувань, зменшення бюджетних асигнувань;

б) попередження про неналежне виконання бюджетного законодавства, зупинення операцій з бюджетними коштами, призупинення

бюджетних асигнувань, повернення бюджетних коштів до відповідного бюджету;

с) попередження про неналежне виконання бюджетного законодавства, повернення бюджетних коштів до відповідного бюджету, зупинення дії рішення про місцевий бюджет;

д) попередження про неналежне виконання бюджетного законодавства, безспірне вилучення коштів з місцевих бюджетів, зупинення операцій з бюджетними коштами.

Яке адміністративне покарання може бути застосоване до керівника відділу соціального захисту населення за нецільове використання бюджетних коштів?

а) попередження про неналежне виконання бюджетного законодавства;

б) призупинення виконання обов'язків на строк до 3 місяців;

с) накладення штрафу на посадову особу від сімдесяти до вісімдесяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

д) призупинення виконання обов'язків на строк до 9 місяців.

Чи можна застосувати кримінальну відповідальність до керівника відділу соціального захисту населення? Відповідь обґрунтувати.

а) так;

б) ні

Який орган контролю має стежити за дотриманням бюджетного законодавства за відділом соціального захисту?

а) Рахункова палата України;

б) місцеві фінансові органи;

с) Державна аудиторська служба України;

д) Міністерство фінансів України.

На Вашу думку, які дії мав вчинити керівник відділу соціального захисту для проведення ремонту приміщення?

а) використати кошти без погодження, але з детальним звітом після завершення ремонту.

б) зробити подання відповідної пропозиції щодо перерозподілу бюджетних коштів на розгляд та затвердження відповідним органом управління;

с) звернутися до місцевих підприємців для проведення ремонту за спонсорські кошти;

д) звернутися за роз'ясненням до місцевої державної адміністрації.

Хто нестиме відповідальність за порушення бюджетного законодавства в даній ситуації?

а) відділи місцевої адміністрації, які не надали необхідну підтримку для своєчасного ремонту;

б) контрольно-ревізійні органи, які не забезпечили достатньо ефективний контроль за використанням бюджетних коштів;

с) посадові особи, з вини яких допущено порушення бюджетного законодавства;

д) постачальники матеріалів та послуг для ремонту, які завищили вартість та не надали достатньо якісні послуги.

Семінарське заняття № 14

Тема 7. Правовий режим цільових фондів коштів

Завдання та запитання:

1. Опрацюйте лекційний матеріал.

2. Проаналізуйте, як затверджується фінансовий план комунального підприємства, які особливості правового регулювання його складання, затвердження, виконання та звітування про виконання?

3. Проаналізуйте законодавчі обмеження для благодійних фондів щодо здійснення організаційно-управлінських витрат. З'ясуйте, чи встановлені такі обмеження для інших позабюджетних публічних фондів коштів.

4. *Групове завдання.* Студенти діляться на дві групи і розробляють багатоаспектний кейс, до якого формуються 10 тестових завдань з чотирма варіантами відповідей. Правильний варіант відповіді обґрунтувати. З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття кейси із розв'язанням мають бути надіслані на вказану викладачем адресу. Свої роботи між групами не обговорювати, адже надалі студенти розв'язуватимуть ці кейси.

5. *Групове завдання.* Студенти діляться на групи по 5 осіб і розробляють тест (10 запитань). З викладачем погодити розподіл груп щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття тести із зазначенням і обґрунтуванням правильної відповіді мають бути надіслані на вказану викладачем адресу.

6. *Задача.* Державне унітарне підприємство, яке належить до числа некомерційних та перебуває в підпорядкуванні Міністерства економіки України, одержало за результатами звітного року дохід в розмірі 2 млн грн. Чи належить сплатити частину доходу до Державного бюджету України? Якщо так, то яку суму належить сплатити? Чи зміниться ситуація, якщо державне підприємство перебуває в підпорядкуванні НБУ чи Черкаської обласної адміністрації?

7. Порівняйте особливості правового статусу Державної інноваційної небанківської фінансово-кредитної установи «Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу» (постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.2011 р. № 1396) та Державної інноваційної фінансово-кредитної установи (постанова Кабінету Міністрів України від 15.06.2000 р. № 979). Як функціонують ці установи у сучасних умовах? Чи може бути утворена комунальна некомерційна небанківська фінансово-кредитна установа?

8. *Групове завдання.* Студенти групуються у декілька груп (по 2 студенти) та аналізують практику діяльності обраного цільового фонду

коштів в європейських країнах, розглядають проблемні моменти, порушення тощо. З викладачем погодити розподіл груп і тему щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття презентації мають бути надіслані на вказану викладачем адресу.

9. *Групове завдання.* Студенти групуються у декілька груп (по 2 студенти) та характеризують один із публічних цільових фондів коштів, розкриваючи такі питання: 1) правове регулювання (основний закон, що регулює його функціонування, положення про фонд, інші нормативно-правові акти); 2) суб'єкт створення, підпорядкованість; 3) орган управління; 4) форма власності (на якому майновому праві закріплено майно, кошти: оперативне управління, господарське відання); 5) бюджетний/цільовий/позабюджетний; 6) організаційно-правові форма (юридична особа, не юридична особа)); 7) статус прибуткової чи неприбуткової організації, що підтверджується витягами з відповідних реєстрів; 8) загальнодержавний/місцевий/інший; 9) мета створення; 10) форма інтересу; 11) форма та спосіб затвердження бюджету; 12) джерела надходження коштів; 13) напрями витрачання коштів; 14) звітування (оприлюднення інформації); 15) фінансовий контроль та порушення; 16) напрям переміщення залишку коштів при ліквідації; 17) інші питання. Для опрацювання пропонуються такі фонди: Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, Пенсійний фонд України, Державна інноваційна фінансово-кредитна установа, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Фонд розвитку інновацій (Український фонд стартапів), Національний фонд досліджень України, Фонд регіонального розвитку України, Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву, Фонд енергоефективності, Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю, інші фонди. З викладачем погодити розподіл груп і тему щонайменше за тиждень до семінарського заняття. До семінарського заняття презентації, а також індивідуальні питання-відповіді студентів мають бути надіслані на вказану викладачем адресу.

10. *Кейс.* До Вас звернувся потенційний клієнт, який має намір реалізувати культурний проект (проведення фестивалю), однак для реалізації свого задуму потребує залучення додаткових коштів. Клієнта цікавить можливість отримання фінансування за рахунок гранту Українського культурного фонду. Проконсультуйте клієнта з приводу таких питань:

- 1) Що таке грант у розумінні чинного законодавства?
- 2) Яким законодавством врегульовуються відносини щодо надання та використання гранту Українського культурного фонду?
- 3) Чи вважаються отримані грантові кошти бюджетними? Обґрунтуйте.

4) За якою бюджетною програмою у поточному бюджетному році фінансуються видатки на надання грантів Українським культурним фондом?

5) Який статус має Український культурний фонд та отримувач гранту з точки зору бюджетного законодавства?

6) Чи повинен отримувач гранту дотримуватися вимог Закону України «Про публічні закупівлі» під час витрачання гранту?

7) Яку відповідальність несе отримувач гранту у разі порушення умов договору?

8) Чи має право Держаудитслужба здійснювати заходи фінансового контролю по відношенню до отримувача гранту?

Навчальне видання

МУЗИКА-СТЕФАНЧУК Оксана Анатоліївна
ЯКИМЧУК Наталія Яківна
ЯМНЕНКО Тетяна Михайлівна
ГУБЕРСЬКА Наталія Леонідівна
САВЕНКОВА Владислава Геннадіївна
КОВАЛЬ Юлія Анатоліївна
ДУБКО Анастасія Станіславівна
ШЛЯХОВ Ілля Сергійович

ФІНАНСОВЕ ПРАВО

навчально-методичний комплекс

за редакцією професора О. А. Музики-Стефанчук

Серія «Наукова школа фінансового права
імені Лідії Воронової»

Підписано до друку 03.01.2025 р.
Формат 60х84/16. Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 14,88. Тираж 300 пр.
Зам. № 001/25

Видавець ТОВ «ВАДЕКС»
04074, м. Київ, вул. Бережанська 9
тел. 067 502-22-42
сайт: <http://vadex.com.ua/>
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру України
суб'єктів видавничої справи ДК № 4285 від 27.03.2012 р.